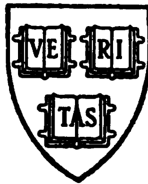

HARVARD LAW LIBRARY
3 2044 057 044 489

VE
RI
TAS

HUNGARY

Dr BAROSS JÁNOS:

AGRÁR ÖRÖKLÉSI JOG I. KÖT.

ÁLTALÁNOS TANOK ÉS A NÉMET TÖRZSÖRÖKLÉS.

AZ ELŐSZÓT IRTA:
SZÉCHÉNYI IMRE Gr.

1902.
BUDAPEST.

ÁRA 10 KORONA.

For TX
B

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

«Legyen gondod mindennapi szükségedet kipótolni, ó halandó! de egyszersmind ne mulasszszad halhatatlan lelkednél fogva a jövők számára is hintegetni hasznos magvakat».
Széchényi István.

«Tempora mutantur et nos mutamur in illis» — közel 20 éve, hogy alulirott visszatérve Amerikából, egy mozgalomnak szerény megindítója volt, mely akkor sokaknak nagy örömére «csúfos kudarczot vallott». A czélja nem volt más, mint felhívni a haza figyelmét arra, hogy a magyar közép- és kisbirtokos osztály hanyatlik, gyengül és oly törvényes intézkedéseket sürgetni, a melyek ezen folyamat meggátlását segitenék elő.* Akkor ezen ártatlan mozgalom hivatalos elfojtására nagytekintélyű emberek keltek síkra.

* *Matlekovics Sándornak* tavaly megjelent érdekes füzetében: *Die Handelspolitischen Interessen Ungarns* a következőket olvassuk: «Im Jahre 1883 (1½ évvel téved, mert az 1881—1882-ben volt) machte ein kleine Schaar ungarischer Aristokraten .... eine Studienreise in Amerika. Aus dem Lande der unbeschränkten Freiheit brachten diese Herren die Ideen der staatlichen Beschränkung und Regelung der Landwirtschaft mit sich. Sie eiferten vor allem andern für die Einführung der «Homestead», und ähnlichen Beschränkungen der Teilbarkeit des Bauerngutes. Sie fanden zwar diesbezüglich nur wenig Anklang im Lande, allein *ihr Auftreten war doch der Anlass zur Sammlung jener Elemente von Landwirten und Schriftstellern,* die nach dem bewährten Beispiele der Bundesdeutschen Landwirthe *auch in Ungarn für den Agrarismus eintraten und eine starke Agitation leiteten, um die Gesetzgebung für die Interessen der Landwirtschaft zu erwärmen»* stb.

*

Féltették a liberalismust!

Ma mit látunk: Telepítési törvényt, a melynek czélja erőteljes kisbirtokost előteremteni.

Rutén actiót, a mely a tönkre ment parasztságot menteni és lábra állítani akarja.

Törvény készül a kivándorlás irányítására, törvény a bevándorlás korlátozására. A liberális Horánszky fel meri vetni az eladósodott birtokosok földtehermentesítését.

Beksics Gusztáv már a középbirtokos-hitbizományt is concedálja, sőt óhajtja a periferiákon stb.

S hát az a liberalismus, a melyet 20 év előtt annyira féltettek, vajjon ki lett e végezve? Meg lett e sebezve?

Nemzeti fennállásunknak ezen főtényezője, alkotmányunknak ezen biztosítéka él-e még?

Persze, hogy él, sőt sokkal jobban érzi magát, mert megerősödve, körülsánczolva áll őrt nemzeti kifejlődésünk bástyája előtt.

S mi által erősödött meg?

Mert levedlette azt a felesleges gúnyát, a mely oly soká eltakarta nemes formáit és melyet úgy hívnak, hogy «doctrinarismus».

A doctrinær liberalismus helyébe ma az «okos» liberalismus korszaka lépett, a mely minden ténykedései «ok»-ra visszavezetni, «okadatolni» képes, a mely számol az adott viszonyokkal, körülményekkel; a melyet nem jelszavak, de az exigencziák vezérelnek; a mely nem a doctrinák járszalagán, de a szabad nemzeti fejlődés egyetlen diadalra vezető mesgyéjén halad.

S ha vannak is még nem ritkán hangok, a melyek a régi doctrinarismus előítéleteinek pislogó mécse mellett a nemzeti megerősödés irányzatát, holmi hamis jelszavakkal, gátolni akarják, maszlagot hintve az összetartani hivatott nemzet munkásai közé, viszályt szítva a társadalmi osztályok és kereseti ágak képviselői közt: tudjuk már jól, hogy honnét fúj a szél, és hogy csak elfogult, önző czélokat takarnak a hangzatos frázisok. S ha hazafias tiszta szándékunkat azzal akarják megrágalmazni, hogy

»reactió«, akkor nyugott lelkiismerettel térhetünk felette napirendre, mert már látjuk, hogy *ezen reactió* sem egyéb, mint rekkenő nagy meleg után a jótékony eső; mint az a reactió, a mely egy vigyázatlan gyermekben fejlődik, a midőn először vágja meg magát azzal a késsel, a melyet eddig játékszernek gondolt.

Külömben az elnevezés egész mellékes, a főkérdés: *válik-e a haza javára?*

Ezzel a szent intenczióval javítani eddigi hibáinkat pótolni eddigi mulasztásainkat — semmiesetre hiba nem lehet!

Ilyen és hasonló gondolatokat ébresztett bennem Baross János úrnak azon kérelme, hogy írnék előszót *Agrár öröklési jog* czímű munkájához.

Átolvastam a kefelenyomatot . . . élvezettel . . . és örömmel tettem le. Élvezettel, mert tudományos alapossággal tájékoztat bennünket egy oly tárgyról, a melyet eddig ilyen áttekinthetően összefoglalva hiába kerestünk, — magyar nyelven pedig épen nem találhattunk; egy olyan tárgyról, a mely acut jellegénél fogva kell, hogy ma mindenkit érdekeljen, ki a magyar polgári törvény könyvet a haza javára akarja megalkotva látni.

Előadja pedig mind ezt oly áttekinthető formában, oly könnyen érthető és üde irályban, hogy még az is kellemesen fogja elolvasni, ki különben tudományos munkától irtózik.

Örömmel tettem le, mert megnyugvással tapasztaltam, hogy a 20 év előtt elvetett mag, habár sziklára is látszott esni, azt a doctrinarismus szele még sem fújta el.

A mi már most magát az érdekes munka tárgyát illeti, csak a dolog magvára óhajtom a tisztelt olvasó figyelmét felhivni.

És ez az a *nagy dilemma,* a melylyel ma a földbirtok átöröklésénél küzdenünk kell.

Egy apának van nyolcz holdja és négy gyermeke. Ha végrendelet nélkül hal meg — a mit a kevésbbé intelligens osztálynál szabályul kell felvennünk, — két alternativa előtt áll: Vagy megosztják a földet és esik egyre-egyre két hold, és ekkor

mindnyájan a kisbirtokos kategoriájából kiestek,* *mert mind a négy csak zsellér számba megy;* vagy *egy* tartja meg a birtokot, de az érték 75 %-át kellvén kifizetni, *azon* fog tönkremenni.

Egyik is baj — a másik is baj.

Így gondolkozik a kis gazda is, ha általában gondolkozik, és keresi a kibúvót.

S ilyent csak kétfélét találhat. Vagy megröviditi három gyermekét, és ekkor kénytelen-kelletlen beáll az az igazságtalanság, a melyet az egyenlő osztály védői oly nagyon perhorreskálnak, vagy oda lyukad ki az okoskodás, hogy: «Be kár volt annyi gyerekre szert tenni! Okulj rajta szomszéd!» S megvan a szaporaság mesterséges korlátozása, hazánk sok vidékén évről-évre mindjobban elharapodzó, úgynevezett *kétgyermek-rendszer.*

Azon esetek, hogy egyik-másik gyermek gazdagon nősül, vagy más módon vagyont szerez, sajnos, a kivételek közé tartozik és a rendszer általánosításának következményeinél figyelembe nem vehető.

Azért általánosságban ki merem mondani, hogy: a mely nép e dilemmából a kivezető utat meg nem találja, annak a parasztsága anyagilag minden körülmények közt csak gyengébbé válhat, izmosabbá soha, mert in ultima analysi csak kettő közt van választása: vagy a *birtokok végtelen elforgácsolódása,* vagy az egész bajt meggátolni hivatott *kétgyermek-rendszer* közt.

Az első, ha csak intensiv ipar nem támogatja, elszegényedésre, végre kivándorlásra vezet; a második a nemzet számszerinti gyengülését idézi elő. Tehát *mindegyik eset a népszaporodás ellenkezőjét* segiti elő.

Ezt a politikát megbirhatja egy Francziaország, a melyen

* Nem hiába hasonlítja össze Széchényi István a «Minimumban» a szerinte meg nem osztandó örökséget egy tehénnel, a melyet ha két felé vágnak, egynek sem marad semmije.

egy egységes, tömör, kizárólag franczia nemzet lakjék, eltürheti egy Olaszország, a melynek tiszta fajlakossága sokkal nagyobb területen lakik, mint a mennyire az ország határai terjednek. De egy *Magyarországnak,* a mely csak most ülte meg a nagy garral hirdetett napját annak, hogy a «magát magyarnak valló» lakosság *1%-al multa felül az összlakosság felét,** egy ily országban ez a politika egyenesen herostratesi politika, mert az öngyilkossággal határos!

Vagy talán ezen úton akarjuk az úgynevezett imperialis politika révedezéseit valósággá varázsolni?

Ezen az úton akarjuk a magyar faj hegemoniáját örök időkre biztositani?

Mert vagy csakugyan fel tudjuk fogni, hogy a magyar faj præponderancziája e földön a lét és nem lét kérdése — vagy nem. Ha igen, úgy az eszközöket is akarnunk kell. Igaza van Rákosi Jenőnek: «30 millió magyar», és a kérdés meg van oldva! — De akkor első sorban tartsuk meg az országnak azon magyarjainkat, *a kik már megvannak.* Tehát küszöböljük ki a kivándorlás sokféle okát, mindenekelőtt a kényszerítő okokat, tehát az elszegényedést, első sorban pedig az elszegényedésnek azt a módját, a mely intézményeinkben találja gyökerét; másodsorban hárítsuk el mindazon okokat, a melyekre népünk szaporaságának apadása visszavezethetők.

S mert ezt teljes szívemből óhajtom és feltételezem, hogy minden jó magyar ezen óhajtásomban velem tart, azért ajánlom Baross János munkájának sine ira et studio tanulmányozását mindazoknak, kik azt akarják: hogy a magyar nemzet magasröptű aspiratiói ne csak jámbor kivánságok maradjanak, de intézményeinkben is megtalálják egészséges gyökerüket.

Széchényi Imre.

* Az 1900-iki népszámlálás szerint a magyar anyanyelvüek a Dráván innen az összes népességnek 51·4%-ot érték el, míg 1880-ban ezen arányszám még csak 46·6%-ot tett ki.

BEVEZETÉS.

A magyar polgári törvénykönyv tervezetének megjelenése alkalmából az igazságügyminiszter felszólította az *Országos Magyar Gazdasági Egyesületet,* hogy arról a földbirtok sajátos érdekeinek szempontjából véleményt mondjon.

E czélból az egyesület külön *«kodifikaczionális bizottságot»* küldött ki gróf Zselénszky Róbert elnöklete alatt.

A bizottság — bár a codex-tervezet mindazon részeit, melyek a földmíveléssel bármiféle vonatkozásban vannak, lelkiismeretes tárgyalás alá vette, illetve veszi, — a fősúlyt mégis az *öröklési jog* rendezésére helyezi, mint a mely hivatva van hazánk *birtokeloszlási viszonyait* századokra kihatólag befolyásolni és irányítani.

Tekintettel arra, hogy hazánkban az utolsó félszázad alatt úgy az önálló parasztbirtokok, mint a középbirtokok rohamosan porlódtak szét az egyenlő öröklési osztály következtében, a bizottság állást foglalt a római jogi elveken alapuló mai öröklési jogunk ellen *s egy külön agrár-öröklési jog* behozatalát tartja szükségesnek. E mélyreható reform sikeres megvalósítását a bizottság a rendelkezésére álló erőkkel is elősegíteni akarván, elhatározta, hogy tanulmányoztatni fogja: 1. *a parasztbirtok külföldi* öröklési törvényeit; 2. a *magyar parasztság* körében elterjedt öröklési jogszokásokat. Mindkét irányú munkálatra e sorok irója lett felszólítva, a ki megbizatásának eredményeiről jelen munkájában számol be.

Munkám most megjelenő I. kötete a *német parasztbirtokok törzsöröklési jogával* (Anerbenrecht) foglalkozik.

Fejtegetéseim alapját az e kérdésben példatlanul gazdag

német irodalom és 1901. év tavaszán az O. M. G. E. támogatásával végbevitt *németországi tanulmányutam* képezik.

A többi nyugateurópai államok agrárjogával részletesen nem foglalkozom, csak a kérdés elvi fejtegetése közben esetrőlesetre, összehasonlítva azokat a német és a magyar viszonyokkal.

Oka ennek az, hogy ma a külön agrárjog fejlesztésében a német nép vezet, nemcsak *tudománya, irodalma,* hanem az életbe átvitt *legujabb törvényei* következtében is.

Ha a XX. század folyamán sikerül kialakulni egy külön *agrárjognak,* az alapvető munka érdeme feltétlenül a németeké lesz.

Munkánk II., sajtó alá kerülő kötete fog majd a *magyar parasztság* jogszokásaival foglalkozni azon anyaggyűjtemény alapján, a melyet a királyi közjegyző urak, és néhány lelkes vidéki jogászunk és gazdánk segélyével gyüjtöttünk össze. E kötetben fogunk foglalkozni *a mult század első felében megindult magyar agrárjogi fejődléssel* is, a melynek (mint jóformán minden újabb nagy eszmének Magyarországon) az atyja gróf Széchényi István volt.

Sajnos, hogy ezen modern magyar agrárjog kialakulását az 1848-iki események megakasztották; több mint félszázados pihenés után végre a gazdatársadalom rohamos pusztulása indítja rá a mai generácziót arra, hogy a romok alól kiássa a régi erős *nemzeti alapfalakat* s hogy e falak teljes felépítésének mikéntjét többé ne csak a magunk kárán, hanem a nyugati nagy államok, elsősorban Németország példáján tanuljuk meg.

Jelen munkám mindkét kötete tehát első sorban a *parasztság öröklési jogát* tárgyalja, mint a mely a nemzeti társadalom legszélesebb és legmélyebb rétegét képezi. Az elvek, s részben maguk az intézmények is azonban alkalmazhatók a Magyarországon oly fontos nemzeti és kulturalis missiót teljesítő *középbirtokos osztály* védelmére is.

Mégis ezen, legjobban megviselt társadalmi osztály megmentésének biztos módját nem annyira egy általános agrárjog

keretei közt, mint exponált és sajátos helyzeténél fogva inkább a *hitbizományi jog* körében kell keresnünk.

Munkám *III. kötete* tehát a *hitbizományok reformját*, főleg a *középbirtokos hitbizományokat* fogja tárgyalni.

Mielőtt azonban fejtegetéseimet megkezdeném, hálás köszönetemet kell kifejeznem a német «*Bund der Landwirthe*» igazgatósága és *Sering* berlini egyetemi tanár úr iránt, a kik szivesek voltak utamra jó tanácsokkal és ajánlatokkal ellátni, valamint azon számos német biró és gazda iránt, a kik engem tanulmányozásaim közben mindenütt a legvendégszeretőbb készséggel támogatni szivesek voltak.

Hálátlanság lenne, ha azon honfitársaimról, kik a II. kötet magyarországi anyagának összegyűjtésében segédkezni szivesek voltak, már itt is meg nem emlékezném; az ő támogatásuk kétszeresen értékes volt, mert hazánkban annak, a ki az agrárjoggal foglalkozik, még — sajnos — ma is úttörő munkát kell végezni.

Ez mentse ki az én tévedéseimet és botlásaimat is.

A szerző.

A)

ÁLTALÁNOS RÉSZ.

I. FEJEZET.

A földbirtok sajátos természete és egy külön agrárjog indokolt volta.

A rendelkezésünkre álló javakat a tudomány két részre osztja: 1. szellemiekre, 2. anyagiakra. Az anyagi javak ismét megoszlatnak a szerint, a mint azok *ingók* vagy *ingatlanok*.

Ez utóbbi fogalmak meghatározása tekintetében azonban a magánjog és a nemzetgazdaság eltérnek egymástól. Ugyanis a magánjog szerint *ingó* valamely dolog, ha képes a helyváltoztatásra a nélkül, hogy az által állaga sérelmet szenvedne,* ellenkező esetben: ingatlan. E szerint tehát péld. a városi bérházak is ingatlanok.

A nemzetgazdaságtan azonban a városi házakat ingójavaknak tartja, mert azok gazdasági és szocziális sajátságai majdnem teljesen egyeznek az ingójavakéval.

Gazdasági és szocziális szempontból tehát az ingójavak tulajdonképeni ellentéte nem is az ingatlan vagyon, hanem a *mezei földbirtok;* viszont az ingójavak közül is első sorban az *ingótőke* képviseli az ellentétet.

Az ingótőke s a földbirtok között áthidalhatlan gazdasági és szocziális különbségek vannak, a melyeket minden nép jogának okvetlenül figyelembe kell venni, mert e nélkül a jogrendszer valóságos Prokrustes-ágya lesz vagy az egyikre, vagy a másikra nézve.

A nemzetgazdák közül főleg a németek voltak azok, a kik e különbségeket először kezdték rendszeresen tanulmányozni és fejtegetni, mert látták, hogy a modern jogrendszer sok tekintetben összeütközik a földbirtoknak és művelőinek érdekeivel, az ingótőke és a földbirtok közti különbségek ismerete felette fon-

* *Zlinszky:* Magyar magánjog. 99. l. Budapest, 1897.

tos, mert e különbségek mérve és természete dönti el, hogy mikor és mennyiben kell *speczializálni a törvényhozásnak.*

Egy külön agrárjog létesítését ezen különbségek indokolják, mielőtt tehát belekezdenénk a külön agráröröklésijog tárgyalásába, röviden ismertetnünk kell magukat a különbségeket, Stein Lőrincz, Roscher, Preser, Buchenberger és főleg Miaskovszky nyomán.

1. Az első különbség, a mi szemünkbe ötlik, az, hogy a míg az ingótőke jóformán tetszés szerint szaporítható, a földbirtok (eltekintve a még műveletlen területek kultura alá vételét) *szaporíthatatlan.*

2. Ugy maga a földbirtok, mint a terményei, az emberiségre nézve *abszolut nélkülözhetlenek.*

Maga a föld, mint az emberek lakóhelye, valamint az emberi táplálékok termőhelye, ép így külön a föld terményei is feltétlenül szükségesek az emberi élethez. Az ingótőke csak relative szükséges. Arany nélkül végre is meg lehet élni — kenyér nélkül nem.

3. Ezen nélkülözhetetlen és viszont szaporíthatlan volta a földbirtoknak bizonyos *monopolistikus* karaktert kölcsönöz.

Ebből indulnak ki a szoczialisták, a midőn a földbirtok teljes államosítását, az egyéni földtulajdon teljes eltörlését követelik.

Ez a tulzó felfogás azonban csak természetes következménye volt a «laissez fair» politikájának, a mely szabaddá tette a gazdasági élet harczát és küzdelmeit a földbirtokra nézve is.

E két véglet között áll azon, mindjobban terjedő felfogás, hogy az egyéni tulajdon rendszerének fentartása mellett is az államnak joga, sőt kötelessége ellenőrizni a földbirtok forgalmát s annak megoszlását lehetőleg úgy irányítani, hogy az az általános közgazdasági és társadalmi viszonyokhoz képest a legmegfelelőbb legyen.*

Az ingótőke viszont azonban nélkülözi ezen monopolisztikus karaktert.

4. A földmívelők gazdasági helyzetére s az egész földmíve-

* *Miaskovszky:* Erbrecht und die Grundeigenthumsvertheilung im Deutschen Reiche. Leipzig: 1882. II. 249.

lés természetére nézve döntő, hogy míg az ingó tőke tetszés szerint változtathatja formáját, addig a *földbirtok formája megváltoztathatatlan.* («Absolute Formbeständigkeit.») A földbirtok ezen sajátosságán alapszik azután a *Liebig*-féle *talajkimerülési elmélet.* A közre nézve közömbös, hogy az egyes emberek mint használják fel ingótőkéjüket, azonban, hogy miként művelik földjüket, ez már nem lehet közömbös.

5. A földbirtok ezen sajátosságaiból következik azután az is, hogy míg az ingótőke tulajdonosa magát könnyen kivonhatja a *konjunkturák hatása* alól, a földmívelő minden csapást jóformán összetett kézzel kénytelen eltürni.

6. És ezen esélyek annál inkább fenyegetik a földmívelőt, mert az ő *termeléséhez hosszabb idő,* egy-egy teljes év szükséges, ellenben a tőkés ügyes spekuláczió mellett jóformán napról-napra növelheti és kamatoztathatja vagyonát.

7. A földbirtok terményei hosszú hónapokon kitéve lévén a természet szeszélyeinek, a földmíves megszokja, hogy *nálánál hatalmasabb* erőktől függjön.[1]

8. Ezen tulajdonsághoz járul még az is, hogy a földmívelés körében a technikai újítások sokkal kisebb mérvben érvényesülnek, mint az ingó tőkénél (ipar, kereskedelem), a földmívelők tehát jobban ragaszkodnak a régihez, szokásaikban és elveikben *konzervativabbak;*[2] míg a mozgótőke urai barátai minden ujításnak, talán akkor is, ha az a nemzet egyeteme érdekében káros is lenne.[3]

9. Az ingótőke tulajdonosa vagyonának természetét követve, *mobilis;* ma itt van, holnap ott, a hol tőkéjét nagyobb haszonnal forgathatja, az üzleti élet nem ismer nemzeti korlátokat, «ubi bene, ibi patria», — tehát úgy az ingótőke, mint sokszor maga a tőkés is — *kozmopolita.*

A földmíves ellenben utalva van egész életén át földjén lakni, szinte röghöz kötött.

Üzleti élete a nemzeti határokon belül folyik le és *el-*

[1] *Roscher.* Nationalökonomie des Ackerbaues. Stuttgart. 1870. 54.

[2] *Földes Béla.* A társadalmi gazdaságtan alkalmazott és gyakorlati tanai. 1899. II.

[3] Laurenz von *Stein.* Die drei Fragen des Grundbesitzes. Stuttgart. 1881.

választhatlanul össze van forrva hazája nemzetgazdaságával. Ebből következik azután a földmívelés *nemzeti jellege.*

10. A nemzeti szempontok azonban nemcsak e tekintetben érvényesülnek, hanem abban is, hogy valamely államban az összes földbirtokok összege adja — *a haza földjét.*

11. Már maga az a tudat is, hogy ő a haza földje egy darabjának a tulajdonosa, sok *olyan nemzeti és társadalmi kötelezettséget* ró a földbirtokosra, a mely moralis kötelezettségek az ingótőke tulajdonosát nem terhelik.

12. Épen ezért *nem lehet közömbös* az államra nézve, hogy a haza földje *kiknek a tulajdonában van,* mert valószínü, hogy a nemzet fiai jobban fogják teljesíteni a földbirtokhoz fűzött *közkötelezettségeket,* mint valami külföldi idegen.

Különben is a földtulajdonhoz bizonyos fontos *közjogok* gyakorlása szokott fűzve lenni, már csak e miatt sem lehet közömbös valamely nemzetre nézve, hogy a haza földje kiknek tulajdonában van.*

13. Épen ezen nemzeti szempontok követelik továbbá meg, hogy *a birtokok* lehetőleg sokáig maradjanak meg *ugyanazon család* kezében, vagyis a földbirtok *stabilitását,* mert e kötelességek megfelelő teljesítésére jóformán egyedüli iskola — a traditio.

De még gazdasági szempontból sem helyeselhető a birtokok ilyen sűrű cseréje, hiszen ez esetben egyetlen egy birtokos sem volna hajlandó olyan nagyobb befektetéseket létesíteni, a melyek a birtoknak csak a *későbbi* termő erejét és jövedelmezőségét növelnék, mert tudja, hogy azt fiai nem fogják élvezhetni, ha a birtok halála után eladóra kerül.

«Agricola serit arbores, quarum fructus nunquam aspiciet», — de csak azért, mert abban a reményben él, hogy az általa ültetett fáknak gyümölcsét ha már ő nem is, de legalább gyermekei fogják élvezni.

A mozgótőke ezzel szemben épen akkor teljesíti nemzetgazdasági hivatását, ha minél többet forog.

14. Mindazon *magasztos kötelékek* csak a földbirtokhoz,

* Lásd bővebben fejtegetve e kérdést: Szerzőnek: *Idegenek birtokszerzése* czímű könyvében. Budapest. Pátria nyomda. 1900.

a haza földjéhez fűzik az embereket, az ingótőkéhez sohasem. Igaza van *Presernek,* midőn azt mondja, hogy a nép képes milliárdokat szó nélkül áldozni, de ha a haza földjének legkisebb része is elveszne, kész lenne érte minden ember életét és vérét is koczkára tenni.*

A franczia revanche eszméjét is nem a hadisarczban kifizetett milliárdok, hanem az elveszett franczia *föld* emléke tartja ébren.

15. Nem kevésbbé fontos a *családiság* kérdése; a családi érzés, a mely végelemzésében a hazaszeretetnek és minden nemesebb emberi indulatnak a szülője, sokkal inkább függ össze a földbirtokkal, mint az ingótőkével; még az utolsó paraszt is ragaszkodik ahhoz a kis birtokhoz, a melyet apái verejtéke öntözött. Az ingótőke, pl. értékpapirok, városi bérház stb., a családi érzés ébrentartására már alkalmatlan.

16. A birtokhoz füződő családi érzelmek (melyeknek szocziális fontosságát az individualizmus mai nagy térfoglalása közben kicsinyelnünk nem szabad) következménye azután az is, hogy a földbirtokosok, főleg a parasztság a birtokot *nem tekintik közönséges árúnak.* Érzik, hogy a földbirtoknak nem az a hivatása, hogy azt, (mint az ingótőkét) más árúért olcsón vegyük és drágán eladjuk, tehát haszonnal forgassuk, hanem az, hogy nemzedékeken át táplálja családunkat, és az apai házban égő családi tüzhely menhelyet adjon az élet esélyeivel szemben.

A családiság érzése tehát megköveteli, hogy a birtokot mi is úgy adjuk át utódainknak, mint azt mi is örököltük apáinktól s a mindenkori tulajdonos cselekvését nem az egyén pillanatnyi hasznának, hanem az általános családi érdeknek kell irányítani**

Hogy a földbirtokot nem lehet közönséges (ingó) *árúnak* tekinteni, újabban nemcsak a német, hanem a *franczia szocziologusok* is elismerik. Kiindulnak azon analogiából, hogy a mint az *emberi munka* árára, a *munkabérre* vonatkozólag magasabb társadalmi érdekből nem szabad ridegen érvényesülni

* Karl *Preser.* Die Erhaltung des Bauernstandes. Leipzig. 1894.

** Von *Miaskovszky* Erbrecht etc. II. 259. lap.

a *kinálat és kereslet törvényének*, mert a megmérendő érték ez esetben nem közönséges árú, hanem egy ember, a maga egyéni és természetes jogaival és igényeivel; épúgy a *földbirtok* jogában is első sorban a *családi és általános társadalmi* szempontoknak kell érvényesülniök az egyéni érdekkel szemben.

Többi között *Valleroux* mondja,* hogy: «Talán azt még lehet mondani, hogy a közérdek szempontjából közömbös, hogy a birtok ezé-e, vagy azé, feltéve, hogy az új tulajdonos legalább is annyit tud rajta termelni, mint a régiek. Az már azonban nem lehet közömbös a közre nézve, hogy egy *család* tönkre megy és felbomlik-e, vagy pedig egy központban egyesítve marad, a mely képes azon tagjait ellátni, illetve újra magába fogadni, a kik már nem képesek önmagukat fentartani.

Az életerős vidéki családok szétrombolása és szétdúlása azon nagy általános csapás, a melyet a Code civil öröklési joga idézett elő.» *

17. Ismételjük, hogy a földbirtoknak nem az a czélja, hogy minél többet forogjon, hanem hogy minél *nagyobb stabilitás mellett müvelőit eltartsa* és hogy *nyersterményeket produkáljon*. Ebből következik annak egy másik, talán legfontosabb sajátossága, hogy ugyanis a földbirtok reálisan *csak annyit ér*, mint a mennyi terményt beterem, illetve a mennyi az átlagos jövedelme, nem pedig annyit, mint a mennyiért esetleg megvennék. A földbirtok ezen reális *hozadéki értéke* (Rentenwerth oder Ertragswerth) sokszor nem fedi a *forgalmi* értéket, hanem annál jóval alacsonyabb; hogy e két érték közti külömbséget a jogi és gazdasági élet az újabb időben nem vette figyelembe s hogy a földbirtok is az ingótőke mintájára a forgalmi értéke alapján képezte a jogügyletek tárgyát, oka nagyrészt a földbirtok nagymérvü eladósodásának és az általános agrárkrizisnek.

Ezzel *a földjáradék elmélettel* (Rentenprincip) még tárgyalásunk további során bővebben foglalkozunk.

* Hubert *Valleroux* «Succession» cz. czikke a Say és Chailley-Bert-féle «Dictionnaire d'économie politique»-ban. Lsd. v. *Brandt* Erbrecht und ländliche Erbsitten in Frankreich. Landwirtschaftliche Jahrbücher. XXIX. kötet. 1—2. füzet. 1900. évf.

18. Mindezen sajátosságok közt azonban mégis legfontosabb: a földbirtok *relativ oszthatatlansága.*

Tudjuk, hogy az ingótőke szinte a végletekig osztható, sőt szétoszlása csak elősegíti azt gazdasági funkczióinak teljesítésében. Az ingótőkének még a legparányibb része sem veszít relativ értékéből, hiszen oly könnyen *társul* az ingótőke, hogy pld. akár fillérekből is alakulhat egy hatalmas takarékpénztár, a mely azután mozgatni képes egy nagy és eleven gazdasági életet.

Nem így a földbirtok.

Az egyes kisbirtokok a közös termelés czéljából egymással úgy szövetkezni, mint azt a kis tőkék teszik, jóformán képtelenek.*

Minden egyes földbirtok tehát kénytelen önálló gazdasági életet élni és funkcziót egyedül teljesiteni.

Az így különálló birtokoknak azonban, hogy rajtuk az agrikultura haszonnal üzhető legyen, bizonyos *minimális nagysággal* kell birniok.

*Ezen birtokminimum, véleményünk szerint, kétféle: gazdasági és társadalmi.***

* A szövetkezeti mozgalom legkevésbé sikerült része ép ezért: a termelőszövetkezetek.

** *Rau* és ennek nyomán *Pólya* is (Agrárpolitikai tanulmányok. 37. l.) a birtokminimum két nemét különbözteti meg: birtok-*létminimumot* (Unterhaltsminimum) és *munkaminimumot* (Arbeitsminimum).

A létminimum ismét kétféle: természeti és társadalmi. Az első alatt értendő a szükségletek azon legkisebb mérvének kielégítése, melyek nélkül az ember élete egyáltalában fenn nem tartható. Ez szerintünk egy *általános biologiai* fogalom, a mely azonban nem képezheti alapját semmiféle józan birtokpolitikának, mert gazdasági szempontból ilyen minimális alsó határig már nem lehet feldarabolni a birtokokat.

A második, a *társadalmi létminimum*, melynek nyomaira már Ricardónál is ráakadunk s a melynek alapja a *megszokás* és *műveltség;* ez körülbelül megfelel az általunk most fejtegetett társadalmi birtokminimumnak; birtokpolitikában csakis erről a magasabb minimumról lehet szó.

Rau második nagy disztinkcziója a «*munkaminimum*» körülbelül fedi az általunk fentebb fejtegetett *gazdasági birtokminimum* fogalmát, ugyanis a birtokminimumnak Rau szerint egy olyan terjedelmű birtok felel meg, a melyen a tulajdonos (és családja) teljes el-

a) A gazdasági minimum folyik az agrikultura sajátos természetéből, a mely szerint az hasszonnal csak bizonyos normális nagyságú birtokban űzhető; a vetésforgás megállapítása, a trágyázáshoz szükséges állattartás, a megfelelő épületek és felszerelés, a rendes gazdálkodáshoz szükséges sokféle veteményeк és művelési ágak mind-mind bizonyos normális nagyságú birtokot követelnek meg. *Ez a normális nagyságú birtok azután oszthatatlan «gazdasági egészet»* képez, mert a mint lefejtjük annak egyik vagy másik részét, már disharmonia, bizonyos félszegségek és ennek következtében veszteségek is állanak be a gazdaságban.

A túlságos birtokelaprózás hatása tehát a rendes mezőgazdaság megszűnte, mert azt törpebirtokokon űzni nem lehet.

Roscher szerint a földbirtok: «ép úgy oszthatlan egésznek tekintendő, mint pl. a lovak, hajók, ... drágakövek, melyeknek értéke a felosztás által sokat vesztene» ...*

A gazdasági oszthatlanság határa természetesen *változó* a föld minősége, az ország klimatikus viszonyai, a nép míveltsége, az agrikultura fejlettségi foka és a termelési ágak szerint.

Termékeny sík vidéken sokkal kisebb földterület elég a rendes földmíveléshez, mint a terméketlenebb hegyes és hidegebb vidéken, ép így az intenziv földmívelés kisebb, az extenziv pedig nagyobb területet igényel. A termelési ágak szerint szemtermelés csak nagyobb, ellenben szőlő-** és kertmívelés, vala-

foglaltságot, tehát kellő munkaalkalmat talál. Ez pedig csakis oly birtokon képzelhető, a mely elég nagy rendes agricultura üzésére, tehát megfelel a gazdasági minimum fogalmának. Az 1898. évi westfáliai törzsöröklési törvény az ilyen birtokot «*selbstständige Nahrungsstelle*»-nek nevezi.

Véleményünk szerint a mi distinkcziónk tisztább, mert módot ad, hogy a földbirtokkal összefüggő gazdasági és szocziális kérdések külön-külön tárgyaltassanak, és mert ab ovo eliminálja a természeti létminimumot, a mely — ismételjük — a birtokpolitikában már szóba sem jöhet.

* *Roscher.* id. munka 455.

** Ne feledjük azonban, hogy a borok finomabb kezeléséhez nagyobb pinczefelszerelés szükséges, a melynek költségeit csak nagyobb szőlő birja meg, így a híres franczia borvidékeken a nagy szőlőket nem osztják fel kisebb részekre.

mint ipari növénytermesztés már a legkisebb földterületen is űzhető.

A gazdasági oszthatlanság törvénye tehát főleg a szemtermesztésre, vagyis a rendes mezőgazdaságra bir érvénynyel; ha tehát súlyt helyez valamely ország arra, hogy mezőgazdasága virágzó legyen, annak oly agrártörvényeket kell alkotnia, melyek a birtokok egészségtelen feldarabolását megakadályozzák.

A földbirtok gazdasági minimumának rendezésével függ össze a *Jannet-féle törvény is;* szerinte ugyanis: «Elvitathatlanul működik egy nagy gazdasági törvény, a mely szerint a magánérdekeknek mindig idomulniok kell a közérdek követelményeihez. Ez a törvény kényszeríti mindenütt a földbirtokot, hogy azon nagyságot vegye fel, a melyet az agrikultura helyi körülményei megkövetelnek. Ha ezek felosztást igényelnek (pl. ipari vagy intenziv kulturájú vidékeken), akkor a nagybirtok előbb-utóbb fel fog bomlani, ha azonban konczentrácziót követel, akkor a kisbirtokok végre is egyesülni fognak kevesebb számú nagyobb birtokokba. Ez a gazdasági eltolódás okvetlenül érvényesülni fog, ha nem kényszeríttetik a birtokokra bizonyos egyformaság, a mely ellenkezik a dolgok természetével.»*

Összefügg ez Roscher azon sokat hangoztatott tételével, hogy a legegészségesebb birtokeloszlás nem az, a melyben minden birtok egyforma, hanem a melyben *az összes birtokkategoriák* a legkisebbektől a legnagyobbig harmonikusan *vannak képviselve.*

Minden törekvés tehát, mely a földbirtok feldarabolását mesterségesen akarja előmozdítani végső következményeiben mindig eredménytelen fog maradni, ha a helyi viszonyok következtében azon a vidéken az agrikultura rendes viteléhez nagyobb birtokkomplexumok szükségesek.

Így látjuk hazánkban is, hogy a székelyföldön és a felvidéken a hibás öröklési jog apró részekre töri a birtokokat, az életképtelen törpebirtokokat azután összevásárolják nagyobb

* Claudio *Jannet.* L'état des familles dans la Provence. Felolvasva a Société d'économie sociale. 1. serie, 2 füzet. 390. (Id. Brandt 275.)

komplexumokba vagy egyes gazdag parasztok, vagy (a mi sajnos, a leggyakoribb eset) a falusi kereskedők s a Galicziából bevándorolt üzérek.

A gazdasági élet törvényei tehát előbb-utóbb érvényesülnek; az így helyreállott összhang azonban még nem jelenti azt, hogy a statusquo *társadalmi tekintetben* is helyreállott, mert mint már fentebb láttuk, a nemzetre nézve nem lehet közömbös, hogy *kinek* tulajdonában van a földbirtok? S nehogy ilyen, a közérdek szempontjából hátrányos tulajdonos cserék epidemicusan következzenek be, lehetőleg elő kell mozdítani a földbirtok fentebb már említett *stabilitását,* a mit akkor érhetünk el, ha az agrár törvényhozás mindig figyelembe veszi

β) *a földbirtok társadalmi oszthatlanságát is.*

Lássuk a dolgot közelebbről.

Földmívelő államban a földbirtokos osztályok képezik a a társadalom alapját, a nemzet legszilárdabb rétegeit.

A nemzet tagoltsága felső, közép- és alsó osztályra a birtokok nagyságától függ; a míg valamely birtok képes a rajta élő családot az eddigi társadalmi fokon eltartani, eddig e birtok osztható is; azon a ponton túl azonban, a melyen alul már a birtok elaprózása a család társadalmi helyzetének sülyedését is maga után vonná, már jelentkezik a földbirtok relativ társadalmi oszthatatlansága.*

Még *Pólya* is, ki pedig meglehetős kevés érzéket mutat a földbirtok sajátosságai és a földmívelő társadalom különös érdekei iránt, beismeri, hogy habár: «egyesek bukása a társadalomra igen közönyös, . . . már korántsem közönyös, ha egy egész nagy munkás néposztály elsepertetik, tönkre megy.**

Mivel pedig a birtokok elaprózása epidemikusan, széles körben szokott elterjedni, annak társadalmi hatásai is figyelemre méltók.

Ha például egy 10 holdas parasztbirtokot apró részekre osztunk föl, a részek még használhatók kerti mívelésre, szőlő-

* Lsd. a Szerzőtől: Az örökösödési jog kérdései. Budapest, 1901. 39. lap.

** *Pólya.* Agrárpolitikai tanulmányok. Budapest, 1886. 7. lap.

mívelésre, szoros értelemben vett földmívelésre azonban már nem; épp így a részek tulajdonosai már nem lesznek «parasztgazdák» a szó ma elfogadott társadalmi értelmében, hanem csak kertészek vagy kapások.

Kis parasztbirtokoknál a gazdasági és társadalmi oszthatatlanság minimális határa tehát körülbelül összeesik; a míg akkora az a kisbirtok, hogy rajta földmívelést haszonnal lehet űzni, addig annak tulajdonosa is parasztgazda marad, nem így van ez azonban a középbirtoknál és a nagybirtoknál.

A középbirtok társadalmi oszthatóságának határa már sokkal magasabb, mint a gazdasági oszthatóságáé.

Ha egy 300 holdas birtokot hat részre osztunk, az 50 holdas részeken még nagyon szépen lehet földmívelést űzni, azonban az ilyen 50 holdas gazda nevezhető-e középbirtokosnak» a szó mai társadalmi értelmében?

Semmi esetre sem. Még nagyobb természetesen a két minimum közti különbség a nagybirtoknál.

A birtokminimum kérdése tehát nemcsak gazdasági, hanem társadalmi szempontból is bir fontossággal.

Nem állítjuk ezzel azt, hogy a törpebirtokok társadalmi szempontból bizonyos normális fokig ab ovo veszedelmet jelentenének; sőt lehetnek azok örvendetes gazdasági fejlődés eredménye is, ha t. i. azok úgy keletkeznek, hogy egy-egy munkás vagy cselédember iparkodásával valami csekély kis földbirtokra tesz szert. Így hazánkban, pl. az Alföld némely vidékén, a hol elevenebb gazdasági élet van (Kecskemét, Félegyháza) tényleg az a proczesszus, hogy a cselédből lesz felesszántó, a felesszántóból bérlő s a bérlőből parasztgazda; fejlődő vidékeken tehát a törpebirtok majdnem mindig ennek a gazdasági emelkedésnek egyik fokát jelenti.

Továbbá főleg a nyugot-európai államokban, a hol fejlett *nagyipar,* de sok vidékeken régi, szilárd *háziipar* is van, indokolt lehet bizonyos vidékeken a törpebirtokrendszer, a hol t. i. alkalma van a törpebirtokosnak más *mellékkeresetre.* Ezek az úgynevezett *munkásbirtokok,* melyekre a modern szocziálpolitikusok oly nagy súlyt fektetnek; a családfő jár a gyárba, míg felesége és gyermekei mívelik otthon a kis földet és kertet. Természetesen ezeken már igazi földmívelést nem űznek, legfel-

jebb kertészetet vagy szőlőmívelést s így azok már eo ipso, az általunk felállított gazdasági minimumon alul, illetve kívül esnek s reájuk a társadalmi birtokminimum törvénye sem alkalmazható. *A törpe birtokrendszernek tehát főleg ipari vidéken van jogosultsága.*

Minél inkább van azonban túlsúlyban valamely országban vagy vidéken a *földmívelés* az iparral szemben, annál jobban érvényesül úgy a gazdasági, mint a társadalmi birtokminimum törvénye, annál nagyobb szükség van annak betartására.

Ugyanez áll a hegyes és hidegebb éghajlatú vidékekre, a hol a föld hozama kisebb.

Igy van például Magyarországon a Felvidéken és Erdélyben; itt a gazdasági alakulás a birtokok feldarabolásának hatása alatt nem emelkedő, hanem sülyedő irányú; a nehezebb klimatikus és talajviszonyok, a nép alacsonyabb kulturája és sok helyen az uzsora elterjedése párosulnak a törpe-birtokrendszerrel miért is a nép gazdasági helyzete nem halad előre, a legjobb esetben stagnál, legtöbbnyire azonban hanyatlik.

A tehetős parasztgazdák gyermekeiből lesznek törpebirtokosok, ezekből felesbérlők, azután cselédek, városi proletárok és végre — kivándorlók.

A magyar törpebirtokok legnagyrésze nem az előbbi emelkedő, hanem az utóbbi hanyatló gazdasági proczesszus első fokát jelenti.

Mint majd látni fogjuk, a *badeni (schwarzwaldi), tiroli és a szász zártbirtokok* ezen megdönthetlen törvények hatása alatt keletkeztek.

Jellemzően fejtegeti Roscher a birtokok abnormis feldarabolásának proczesszusát: «a lovak helyét elfoglalják az ökrök, ezek helyét a tehenek (igavonásra alkalmazva), a kétfogat helyét az egyfogat, sőt ha tovább folyik a felaprózás, akkor a szarvasmarhák helyét a kecskék és disznók, az eke helyét az ásó és kapa, a kocsi helyét a kosár és talyiga. Azonban senki sem képes huzamosabb időn keresztül a gépek és állatok munkáját végezni a nélkül, hogy el ne állatiasodjék és hogy elméje gépszerüen el ne tompulna . . . A kunyhók az igaz, hogy gombamódra keletkeznek, azonban a régi, rendes

gazdasági épületek eltűnnek».[1] A *hitel* már csak azért is sokkal drágább az ilyen törpebirtokon, mert a hivatalos, a felügyeleti és perköltségek nem állhatnak arányban a kölcsöntőke kis összegével; az uzsora és az állami terhek szinte kikerülhetlenűl elnyelik a törpebirtokot.

A törpebirtokosok, a kik így napról-napra élnek, semmi magasabb igényüket ki nem elégíthetik ... A *standard of life* lesülyed.[2] A legkisebb baleset koldusokká teszi vagy legalább is végrehajtás elé juttatja őket.

Csodálatosan összhangzólag nyilatkozik a törpebirtokosok szomorú helyzetéről a német nemzetgazdasági írók sokat idézett egyik úttörője: Roscher és egy kivándorló magyar kisgazda.

Roscher szerint: «Egy törpebirtokos sokkal rosszabb sorsban van, mint egy napszámos ...»[3]

És midőn e sorok írója a múlt évben Brémában magyar kivándorlókkal beszélgetett, azon kérdésére, hogy miért vándorolnak ki, Vojtka András csicseri (ungmegyei) eladósodott törpebirtokos a következőket mondotta neki:

«Jó uram! *Nálunk az, a kinek nincs földje boldogabb ember, mint a kinek van;* a napszámos keres annyit, hogy megéljen; nem nyomja őt sem adó, sem adósság, de mi, uram, nem birjuk már a sok fizetni valót. Próbáltunk nevelni borjut, csikót, de még a magunk költségét sem kaptuk meg érte, a disznónk is mind megdöglött; a mit a gabonácskánkért kaptunk: adóba sem elég. Hol van még az adósság interesse, meg a lefizetése? Nem mennénk mi, uram, ha nem hajtana a szükség!»[4]

A törpebirtok *szocziális veszélyeire Thiel* porosz államtanácsos is rá mutatott a német szocziálpolitikai egyesület 1894. évi bécsi nagygyűlésén:

« ... a (törpe)-birtok nem képezi forrását az államfentartó erőknek, hanem ellenkezőleg a szükségnek, gondnak és elégedetlenségnek állandó forrását jelenti és az a védelem, a

[1] Roscher. Id. munka. 168. lap.
[2] Buchenberger. *Agrarwesen und Agrarpolitik.* I. 440.
[3] Roscher. Idézett munka 170. lap.
[4] Szerzőnek: *A brémai kikötőben* czímű czikke a *Magyarország* 1901 junius 6-diki számában.

melyet a felforgató tendencziák ellen épen a földnek kellene nyújtani, nemcsak elvész, hanem az ellenkezőbe fog átcsapni. Egy jogrend, a melynek ilyen következményei vannak, vajmi könnyen arra birja a törpebirtokost, hogy *birtokát csak tehernek és az egész jogrendet jogtalannak tartsa*».*

19. Mint látjuk tehát a gazdasági és társadalmiélet egész vonalán szembetűnik a nagy, áthidalhatlan különbség a földbirtok és az ingótőke között. Megfelel ezen ellentétnek a kétféle tőke *világtörténelmi fejlődése is.*

A gazdasági kulturtörténet jóformán minden népnél azzal kezdődik, hogy a nép rendelkezésére álló földterület, az ingatlan vagyon rendkívül sok, míg az ingó vagyon vajmi csekély. A nép szaporodásával s az ipar és kereskedés fejlődésével jár azután, hogy az egyes egyén rendelkezésére álló földterület mindig kisebb lesz s hogy általában az ingó tőke szaporodásával az a hegemoniát mindinkább magához ragadja a földbirtoktól.

Megfelel ennek a jogfejlődés is. A középkorban, midőn az egész állami és társadalmi rend alapja a földbirtok volt, a nemzetek jogi berendezése csakis a földbirtok természetére és igényeire volt tekintettel, az ingótőke jogi tekintetekben is teljesen háttérbe volt szorítva.

Karöltve járt ezzel, hogy az *egyén* teljesen el volt nyomva a *család* és a társadalom érdekeivel szemben, a jog, a gazdasági és társadalmi élet formái merevek, szinte megkövültek voltak.

Ezen abnormis helyzeten először a városok kezdtek segíteni; az ipari- és kereskedő-foglalkozás mint már fentebb is említettük, agilisabbá teszi az embereket, hívei az újításoknak s így a középkori jog merev korlátai terhünkre voltak.

A városokban főleg Olasz-, de Német- és Francziaországban is korán virágzásnak indúlt az ipar és kereskedelem; a városi polgárság tehát a földmivelő társadalmi osztályok agrár

* Referat von Thiel: *Das bauerliche Erbrecht.* Verhandlungen am 28. und 29. September 1894 in Wien abgehaltenen Generalversammlung des Vereins für Socialpolitik. Schriften d. V. für Socialpolitik. LXI. Leipzig, 1895.

jogával szemben egy olyan jogrendszert igyekezett kiépíteni, a mely az ingó tőke természetének felel meg.

Találkozott ezen gazdasági fejlődés a *renaissanceal* is, a mely a klasszikus ó-kor felé terelte az emberek figyelmét.

A görög és római írókkal együtt divatba kezdett jönni a *római jog is*.

A városi iparos- és kereskedőpolgárság a római jogban azután a saját érdekeinek teljesen megfelelő jogrendszerre talált.

A római császárság joga ugyanis már egy kalmár-nép joga volt; a mint a római birodalom gazdasági politikája a világkereskedelem kedvéért feláldozta és a gyarmatok versenyének teljesen kiszolgáltatta az itáliai parasztokat, és birtokosokat, ép úgy *a római jog is teljesen érzéketlen a föld érdekeivel, sőt a nemzeti lét magasabb szükségleteivel szemben is.*

A középkor végén és az újkorban, tehát a mint a társadalom az ingó és ingatlan tőke alapján feloszlott városi polgárságra és földmivelő jobbágyságra valamint nemességre ép úgy kétféle jogrendszer is alakult ki egymás mellett: tudniillik a régi *nemzeti agrárjogok* és a római jog emlőin felnőtt, meglehetősen *nemzetközi jellegű városi jogok.*

Az újkorban azután a kétféle tőke között megindúlt a harcz, a mely végre is az új világrészek felfedezése s a csodálatos technikai találmányok következtében az ingótőke győzelmével végződött.

S a mint a középkor kezdetén a hatalmasabb ingatlan tőke ráoktrojálta a saját agrárjogát az ingó tőkére is, ép úgy most a hatalmassá vált ingótőke a saját jogrendszerét kiterjesztette a földbirtokokra is. *A franczia forradalom* jogi elvei tulajdonkép a merkantilis római jog nemzetközi uralmát alapították meg.

Ezzel egyidejüleg az *egyén* érdeke a családi szempontok felett teljesen uralomra jutott, s a nemzetgazdák és politikusok ideálja sokáig az egyén és a gazdasági küzdelem korlátlan szabadsága volt.

A XIX. századot tehát méltán nevezhetjük *megfordított középkornak,* ugyanis ennek túlzásai megteremtették a másik túlzást: az egyén féktelen uralmát a magasabb érdekekkel

szemben és a gazdasági élet kegyetlen harczait, melyekben az erős és a ravasz feltétlenűl legyőzi a gyengét és tapasztalatlant, s mindenek felett megállapította a mozgótőke uralmát a földbirtok felett és a speciális agrárjogokat kiszorította a merkantilis római jogi elvek által.

Az «*egyenlőségi ideál*» hajszolása nem vetett számot az élet ezernyi megváltoztathatatlan különbségeivel, egyazon jogi kaptafára húztak mindent.

Soha elvont doktrinák uralma ellen azonban oly gyorsan és oly vehemensen nem nyilatkozott még meg a való élet, mint ezek ellen; feltétlen uralmuk alig tartott két emberöltőig.

Először *szocziális* téren nyilatkozott meg a visszahatás az egyén és a gazdasági harcz féktelen szabadsága ellen; nincs alkalmunk itt fejtegetni e visszahatás két nagy irányát: a szocziáldemokrata és a Carlyle tanaiban kijegeczesedő keresztény szocziálista iskolák tanait.

Tény, hogy az *egyenlőségi doktrina* első sorban magukra az emberekre nézve bizonyúlt hamisnak: *az emberek nem egyenlők*, következéskép a gyengéket az erősek kizsákmányolása ellen vagy a mindenható *állam* ereje, vagy a *társadalom szövetkezett* erői által kell megvédeni.

Legtovább tartotta magát az egyenlőségi theoria még a *jog terén;* a római jognak a maga nemében páratlan finomsága és tökéletes következetessége megtévesztette az embereket; azt hitték, hogy a római jog univerzális gyógyszer az élet összes jogi szükségleteivel szemben.

A jogászvilág fanatikusan csüggött a római jogon, szinte azt mondták az institucziókról és a pandektákról, a mit az igazhitű mohamedán a Koránról: minden más jog felesleges, mert ha jó, akkor úgyis benne van, ha pedig nincs benne, akkor eo ipso — rossz.

Ma azonban úgy látszik már kezdjük magunkat emanczipálni a jogi s a politikai jelszavak uralma alól; a mint a tudományban a polyhistorok helyét a *specziálisták* foglalják el, úgy kezd a tételes *jog is specziálizálódni.*

És a *jogegység elvéhez* elsősorban a hálátlan ingó tőke lett hűtelen; az üzleti élet mai komplikált volta, ezerféle változata kinőtte már az egységes jog gyermekczipőit; kialakul-

nak a *speciális jogok:* a külön bánya, a kereskedelmi és a váltójog, a külön kereskedelmi és *tőzsdebiróságok*, a melyek már nemcsak a jogegyenlőség, hanem a *törvényelőtti egyenlőség* elvének bukását is jelentik.

Ismét bebizonyúlt, tehát hogy a mozgó tőke urai sokkal agilisebbek saját külön érdekeik védelmében, mint a földbirtokosok; a jogegyenlőség és jogegység elvét sokáig épen ők hangoztatták lépten-nyomon, de a mint szabad mozgásukban ez akadályul szolgált, — nem késtek egy perczig sem azt szögre akasztani; — sőt a legújabb időben kezdenek külön jogokat létesíteni már nem csak az egyes termelési ágak, hanem az *egyes társadalmi osztályok* számára is, így például a külön munkástörvényeket.

A külön jogok közűl, úgy látszik, legnehezebben a *speciális agrárjog* születik meg, bár ha van külön jognak jogosultsága, úgy minden bizonynyal ennek van, hiszen nem találunk más *mélyebb és általánosabb ellentétre* a gazdasági és társadalmi életben, mint a mi a mozgótőke és a földbirtok között van.

A legutolsó két évtizedben azonban mégis tapasztalható nagyobb haladás a külön agrárjog kifejlesztése felé:

Óriási tudományos irodalom és Németországban már számos élő törvény jelzik a haladást. Az új agrárjog úgy látszik három főirányban fog kifejlődni: t. i. a tulajdonjog, a hitelügy és az öröklési jog vidékén.

Hogy a külön agrárjog kialakulása oly nehezen indúlt meg, annak okát két körülményben kell keresnünk:

1. Az első magának a földmivelésnek természetéből következik, ugyanis a földbirtok a tulajdonosokat területileg meglehetősen elválasztja és megnehezíti azok érintkezését és így a *szolidaritás* érzete nehezebben fejlődik ki köztük, ellenben a mozgótőke városokba vonzza össze annak tulajdonosait s így azok közös akczióját előmozdítja (v. Miaskovszky id. munka II. 256. lap). De különben is a földmivelők sokkal konzervativebbek, ragaszkodnak a megszokott állapothoz, még ha az rájuk nézve káros is; általában nehézkesek, nem olyan mobilisak, mint a mozgótőke urai.

2. A második ok inkább *politikai* természetű: ugyanis a *feudális jog*, mely az egyéni szabadság teljes lenyügözésére

vezetett, tisztán agrárjog volt, úgy, hogy midőn mostanában egy külön agrárjog szükségességét hangoztatják, sokan *félreértik* a kivánalmat, megriadnak tőle, mert félnek, hogy a feudális intézményeket akarják feléleszteni. E félreértést fokozni és kiélesíteni igyekeznek azután azok, a kiknek jogosulatlan osztályérdekeit egy külön agrárjog kialakulása kedvezőtlenűl befolyásolhatná.

Természetes azonban és ez már az eddigi fejlődésből is látszik, hogy a modern agrárjog és a régi, tehát részben a hűbéri agrárjog között is lesznek némi közös *rokon vonások*; ez annak tulajdonítható, hogy a *földbirtok alaptermészete* természetszerűleg ma is az, mint a milyen mondjuk, 600 esztendővel ezelőtt volt.

A régi jogrendszer azon részei, melyek a hűbéri állam és társadalom közjogi és hadügyi berendezkedéséből fejlődtek, feltámadhatlanúl elenyésztek a XVIII. és XIX. század forradalmaiban, azok nem hazajáró kisértetek, kár tőlük félni; azon magán- és öröklési-jogi intézmények azonban, melyeknek alapja olyan megváltozhatatlan valami volt, mint az anyaföld, modernizált formában bár, de mégis új életre kelnek.

Valószinű még az is, hogy az individualizmus mai túltengésével szemben az új agrárjog a *családi érdekek* számára is fog tudni kellő védelmet nyújtani, mint az az alább tárgyalandó legújabb porosz agrártörvényekből már is kitetszik.

II. FEJEZET.

A különböző agrárjogi intézmények természete és czélja.

A földbirtok sajátos tulajdonságai, a gazdaságiak épúgy mint a társadalmiak, a jogrendszerrel szemben egy-egy nagy elvi követelményt támasztanak.

És pedig *1. gazdasági sajátosságai* azt, hogy a földbirtokot *ne aprózza el* túlságosan *2.* a *társadalmiak* pedig, hogy lehetőleg mozdítsa elő annak *stabilitását,* vagyis hogy a birtok generatiókon át *ugyanazon család* kezében maradjon meg.

A helyes agrárjognak mindkét követelményt ki kell elégitenie; akármelyik marad kielégitetlenül, az agrikulturának, illetve a földbirtokos osztályoknak vagy gazdasági, vagy társadalmi helyzete sülyedni fog.

Az intézmények, melyek az agrárjog tarka világában a földbirtok ezen két követelményét kielégiteni törekednek, részben A) *a tulajdonjog,* részben B) *az öröklési jog* körébe tartoznak, vagy pedig C) e kettő *combinatiójából* alakult *vegyes intézményt* képeznek.

A tulajdonjogi intézmények a tulajdonos rendelkezési jogát korlátozzák; az előforduló főbb *rendelkezési korlátok* lehetnek absolut erejű *tilalmak,* vagy csak szószerinti értelemben vett *korlátozások,* a melyek a tulajdonos cselekvényeinek hatályát felsőbb (közhatósági, azelőtt földesúri) jóváhagyástól teszik függővé.

Úgy a tilalmak, mint a korlátozások vonatkozhatnak 1. a birtok *feldarabolására;* 2. részben vagy egészben való *elidegenítésére;* 3. *megterhelésére;* 4. a birtok *kezelésére.*

Az öröklési jogi intézmények feloszlanak a szerint, a mint 1. a *végrendeleti* vagy a 2. *végrendelet nélküli* öröklésre vonatkoznak.

Az elsőbe tartozik a köteles rész intézményét nem ismerő *absolut és relativ végrendelkezési szabadság,* az utóbbiba pedig az *intestat törzsöröklési jog* (Anerbenrecht).

A *vegyes intézmények* az előbbieknek tarka variatiójából állnak elő.

Mindezen intézményeket és azok jogi természetét részletesen ismertetni csak egy *általános agrárjogi* munka széles keretei közt lenne csak lehetséges; mi most csak röviden fogunk velük foglalkozni, némi összehasonlítás czéljából, a mennyiben a törzsöröklési jog teljesebb megvilágosításához arra szükség van.

Mielőtt azonban a specialis agrárjogi intézmények ismertetésébe belekezdenénk, szükséges, hogy

a modern tulajdon- és öröklési joggal

is röviden foglalkozzunk, mert a specialis agrárjogot épen az teszi szükségessé, hogy a modern jogrendszer a földbirtok sajátosságait teljesen figyelmen kívül hagyja.

A középkori jogfejlődés jóformán mindenütt úgy tulajdonjogi korlátokkal, mint sajátságos öröklési jogi intézményekkel igyekezett a földbirtokos osztályok, első sorban a parasztság, illetve jobbágyság fenmaradását biztosítani; kimondott czélja ezen intézményeknek az volt, hogy a jobbágyok képesek legyenek az őket terhelő földesúri és állami szolgálmányokat rendszeresen és pontosan teljesíteni.

A franczia forradalom eszméi azonban hosszabb vagy rövidebb idő alatt egész Európában eltörölték a hűbéri és földesúri szervezetet, s megszünvén e szervezet, eltörölték a vele összefüggött, a szervezet védelmére szolgált agrárjogi intézményeket is.

A földbirtokosok rendelkezési jogának összes korlátait ledöntötték, azon jelszóval, hogy «legyen a föld is szabad, mint az ember»; ugyancsak a külön agrár öröklési jogot is a legtöbb helyen felváltotta a római jogi alapokon nyugvó, úgynevezett modern öröklési jog.

Ezen nagy közjogi és magánjogi átalakulások azonban még jóformán teljesen be sem fejeztettek, midőn már *a nemzetgazdák* körében bizonyos kijózanodás kezdett mutatkozni.

Az absolut rendelkezési szabadság sok helyen káros következményekkel járt és a római öröklési jogi elvek a földbirtok sajátos természetének sehogy sem feleltek meg.

Kezdték belátni, hogy *a középkori agrárjogokban volt sok olyan intézmény, a melyek* nemcsak a földesurak és az állam fiscalis érdekeit szolgálták, hanem egyúttal *biztosították a földmívelő parasztság fenmaradását is.*

A mily tetszetős első tekintetre azon eszmemenet, hogy a mint megszűnt az ok: a hűbéri szervezet, meg kell szűnni az okozatnak: t. i. a külön agrárjognak is — a gazdasági élet nem igazolta ezt. Ugyanis valamely jogintézmény (legalább részben) még akkor is indokolt lehet, ha a motivum, a mely azt létrehozta, már megszűnt létezni, mert — egy új, más motivum léphet a régi helyére. A classicus mondás, a mely a biróra állott: *cessante ratione legis non cessat lex ipsa,* úgy látszik sokszor a törvényhozóra nézve is áll.

Találóan mutat rá v. *Miaskovsky* egy analogiára, hogy t. i. miként fejlődött ki a régi angol hűbéri, rendi tanácskozásokból a modern parlamentarismus.*

Ép így a *régi hűbéri agrárjog némely intezményeit még ma, a régi ok megszűnte után is indokolttá tehetik általános közgazdasági érdekek és a földmívelés sajátos természete.***

A) A tulajdonjogi szabadság.

Az újabb nemzetgazdasági irodalomban a franczia forradalom intézményei közül még a legkevesebb gáncs *a szabad tulajdon* intézményét, az absolut *rendelkezési szabadságot* érte.

Tényleg, a rendelkezési szabadság áldásos lehet, de csak annyiban, a mennyiben ez által a jobb, a tisztességesebb erők érvényesülése biztosíttatik s a földmívelésre vonatkoztatva, a midőn annak intensitását növeli. Különben általában az ember egyénisége bizonyos műveltségi fokon már megköveteli a rendelkezési szabadságot. Azonban még a *szabad rendelkezési*

* v. Miaskovsky: Erbrecht. etc. II. 241. lap.

** v. *Cetto-Reichersthausen*: Archiv des deutschen Landwirtschaftsrathes. VIII. Jahrgang. 1884. Heft. 2—7. 259—260. lap.

jog is veszedelmes és indokolatlan lehet némely specialis esetben.

Veszedelmessé teheti:

1. *A nép műveletlensége,* éretlen volta. *Roscher* szerint: «nincs nyomasztóbb, rettenetesebb valami, mint középkori népviszonyok párosítva a magasabb műveltségi fok birtokjogi és tulajdonjogi viszonyaival. Ilyenkor úgy az alacsony, mint a magas kulturának összes hátrányai egyesülnek, a melyek pedig consequens törvényhozás mellett egymást meglehetősen ki szokták zárni; a gyengék részéről egyenlőtlen, szolgai életküzdelem, az erősek részéről pedig a speculatio ügyessége, ravaszsága és kegyetlensége». A nagy német nemzetgazda ezen szavai önkénytelenül eszünkbe jutnak, ha például Magyarország felvidékére, első sorban a ruthén vidékekre gondolunk, a hol az irástudatlan, naiv, barmaival egy ólban lakó, egyszóval középkori műveltségi fokon álló nép szintén megkapta az 1871. évi III. t.-cz. következtében birtoka felett a legteljesebb rendelkezési szabadságot és a hol ennek örve alatt egy emberöltő alatt kiforgatták a föld népét ősei örökéből a galicziai bevándorlottak, míg a régi földesúri hatalom alatt jóformán ezer esztendőn keresztül meg birta az azt tartani.

Ismétlem, nem vezeti tollunkat egy perczig sem a letűnt hűbéri és földesúri szervezet után való titkos vágyódás, csak arra akarunk rámutatni, hogy sok helyen az ú. n. modern jogintézményeket elhamarkodva, sablonszerűen hozták be és hogy azok nemcsak haladást, de pusztulást ist jelenthetnek, a teljesen szabad földtulajdon, mint *Buchenberger* mondja: «*olyan, mint a kétélű fegyver*» a felnőtt férfi saját védelmére forgatja, az a nép ellenben, a mely még gyermekkorát éli, a saját torkát vágja el vele.

Ilyen vidékeken még ma is indokolt bizonyos — többékevésbbé szigorú korlátok közé szorítani a földtulajdonosok rendelkezési szabadságát úgy a birtokok feldarabolása, mint megterhelése és elidegenítése tekintetében.

2. Indokolttá tehetik főleg a *feldarabolási* tilalmat a *klimatikus és talajviszonyok is;* ugyanis mint majd a birtokminimum intézményénél alább még tárgyalni fogjuk, főleg *hegyes vidékeken* sokkal nagyobb területű birtokok szükségesek

az agrikultura rendes űzéséhez, mint termékenyebb sík vidéken, itt tehát a földmívelés általános niveaujának és a földmívelő nép anyagi sülyedésének megakadályozása czéljából épúgy szükség van a rendelkezési jog bizonyos korlátaira, mint pl. a véderdők vágási tilalmára.

Ugyancsak gazdasági szempontból indokolt lehet a rendelkezési szabadság korlátozása *állami telepítéseken,* addig, a míg a telepek megerősödnek és az alakuláskor betáblázott vételári terhek letörlesztetnek.

3. *Telepítési birtokokon* ehhez még sokszor *politikai (nemzetiségi)* szempontok is járulnak.

Így például *a poseni porosz járadékbirtokok* kimondottan azon czélból létesíttettek, hogy azon tartományban a lengyelekkel szemben a német elem erősíttessék.

Ha már most nem védenék bizonyos jogi korlátokkal az elszigetelt német birtokokat, a teljesen szabad gazdasági harczban azokat okvetlenül felszivná a többségben levő lengyel nép.

Ugyancsak a tervszerű *nemzetiségi politika* teheti indokolttá a kötött földtulajdon legszigorúbb és legmerevebb formáját, a *hitbizományi rendszert* is, mint azt majd alább bővebben fejtegetjük.

Szinte érthetlen *következetlenség a modern jogrendszerben, hogy míg* pl. *a jelzálogi hitelezők kedvéért a legmesszebb menő korlátozásoknak vetik alá a föld tulajdonosait, addig ezen korlátozásokat akkor és ott, a midőn azt magának a földbirtoknak természete és az agrikultura specialis helyzete követelné meg, szinte idegesen perhorrescálja.* Ez a jelenség kétségbevonhatlanul bizonyítja, hogy a mai jogrendszer letagadhatlanul magán viseli a városi jog bélyegét, érzékkel csakis az ingó vagyon, főleg a mozgó tőke természete és érdekei iránt viseltetik. (Lásd ezt bővebben fejtegetve a «Telepítési birtokok öröklési joga» cz. alábbi fejezetünkben.)

Mint látjuk tehát a modern jogrendszerben a földbirtok szempontjából már a *szabad földtulajdon is sok kifogás alá esik,* illetve sokszor indokolt alóla a kivétel; *a modern öröklési jog pedig a szoros értelemben vett mezőgazdasági birtokokra nézve úgy közgazdasági, mint társadalmi szempontból feltétlenül káros.*

A modern öröklési jogokat a végrendelet nélküli (törvényi) öröklés esetén az *egyenlő (természetbeni) osztály*, végrendeleti örökség esetén pedig a *köteles rész által korlátolt végrendelkezési szabadság jellemzi.*

B) Az egyenlő öröklési osztály hatásai különös tekintettel a francia viszonyokra.

Az egyenlő öröklési osztályt Napoleon Code civilje tette általánossá Európában.

A Code 826. §-a szerint ugyanis kimondja, hogy:

«Minden társörökösnek joga van osztályrészét úgy ingókból, mint ingatlanokból *természetben* kivenni.»

A 815. §. szerint pedig joga van minden egyes örökösnek a természetben való osztályt *a többiek akarata ellenére is* követelni.

Mégis némi közgazdasági érzékre mutat a 827. §. azon intézkedése, a mely szerint:

«Ha az ingatlanokat nem lehet alkalmasan (commodement) felosztani, akkor azok birói elárverezését kell kérni.»

Napoleon igazságügyi politikáját azután átvették jóformán az összes culturállamok, nem gondolván arra, hogy ilyen öröklési jog mellett egészséges nagyságú földbirtokok és állandó földmívelő társadalmi osztályok fenmaradása elképzelhetetlen dolog. Lássuk csak például, hogy mily hatása van ezen öröklési rendszernek *egy húszholdas parasztbirtokra.*

Egy húszholdas parasztgazda még független politikai és gazdasági individium; van saját háza, pajtája, csüre, pinczéje, hat ökre, két lova, szőlőcskéje, birtoka után talán fajzási, legeltetési joga, egyszóval jól berendezett kis gazdasága; hasznos eleme a nemzeti termelésnek, független polgára a hazának, ereje és kiapadhatlan forrása fajának. Mi történik azonban az ő szép kisgazdaságával akkor, ha az Isten e földi javakhoz még vagy öt fiút is adott neki?*

A Code szerint vagy szétosztják a fiúk maguk közt ter-

* Lásd a Szerző *Az öröklési jog kérdései* cz. munkáját 27. lap Budapest 1901. A magyar gazdaszövetség kiadványa.

mészetben a vagyont, vagy pedig eladják birói árverésen és megosztoznak az árán.

Vegyük sorra az eshetőségeket.

Ha *természetben osztoznak* meg rajta, akkor az a gazdasági egységet képezett szép kis parasztbirtok szét fog forgácsolódni értéktelen darabokra.

A mezőgazdaság természetéből folyik, hogy bizonyos minimumnál kisebb területen már nem üzhető haszonnal; húsz holdon még lehet rendszeres váltó-gazdaságot folytatni, négy holdon már nem lehet; hozzájárul ehez még az, hogy a szükséges instructió természetben legtöbbnyire föl nem osztható; a lakóház, a csür, a pajta, a pincze ahhoz a húsz holdhoz volt épitve, azokat ötfelé vágni nem lehet.

Mi lesz a sorsa annak az öt négyholdas parasztgazdának? Pár évig nyomorognak, tengődnek talpalattnyi földjükön, azután tönkremenve, lesz mind az ötből cseléd — vagy *kivándorló.*

A második eset, hogy t. i. a testvérek közös megegyezéssel *eladják a birtokot* s úgy osztozkodnak meg az árán, ez már czélját tekintve is perhorreskálandó megoldás, mert így eo ipso azonnal idegen kézre kerül a birtok és szétzűllik a család.

Különben is ez a megoldás már ab ovo ellentétben áll a helyes agrárjogok fentebb már említett második alapkövetelményével, t. i. *a birtokok stabilitásával.* Ily megoldás mellett a birtokok minden tulajdonos halálával gazdát cserélnének, a földbirtok közönséges *árúvá* sülyedne, a mi úgy gazdasági, mint társadalmi szempontból a legveszedelmesebb következményekkel járna.

Van végre még egy harmadik elképzelhető megoldás is, az, hogy az egyik fiú *megveszi* testvérei örökrészét is és azokat örökrészük *egyenlő mértéke szerint és teljes forgalmi értékében készpénzben* elégíti ki.

Azt a fiút azonban, ki az egész birtokot *ilyen feltételek* mellett veszi át testvéreitől, hacsak valami jó házasság útján nem jut forgótőkéhez, okvetlenül *agyon fogják nyomni a birtok terhei;* pár évi keserves küzködés után dobra kerül az egész birtok.

Hogy a kérdés ezen legutóbbi megoldási módja mennyire

elősegítette a *földbirtoknak* sokat panaszolt nagymérvű *eladósodását,* tárgyalásunk további során még lesz alkalmunk bővebben fejtegetni.

Ez az öröklési rend nem egyéb, mint az *egyenlőség elméletének mechanikus alkalmazása* a földbirtokra; az európai államok midőn ezt a rendszert átvették, valószinüleg nem akarták ugyanazt a czélt elérni, a mit a Code genialis megalkotója: Napoleon olyan tisztán látott és el is ért, t. i. hogy *a régi földmívelő társadalmat birtokainak elaprózása által megsemmisítse.**

Napoleon tisztában volt czéljaival és eszközeivel is; tudta, hogy a Bourbonokhoz húzó régi földbirtokos nemességet az egyenlő természetbeni osztály egy-két generáczió alatt tönkre fogja tenni; miután azonban már ő is fejére tette a császári koronát és udvarát az új nemesek százaival vette körül, kiket legtöbbnyire hadi érdemeik fejében dús földbirtokokkal is megajándékozott, igyekeznie kellett, hogy az ő új híveit a Code Civil romboló hatása alól kivonja, tehát hogy Saturnusként a saját teremtményeit föl ne falja, e czélból 1806-ban meghonosította a saját császári kényétől függő *majorátusi intézményt.*

Napoleonnak mindezen zseniálisan megkonczipált társadalompolitikai tervei a legvilágosabban kitűnnek öcscséhez, Bonaparte József nápolyi királyhoz 1806 junius 5-én írt leveléből:

> «Honosítsd meg Nápolyban a Code Civilt és mindaz, a mi nem ragaszkodik hozzád (t. i. a régi birtokosság), pár év alatt önmagától szét fog porlani, és mindaz, a mit Te fenn akarsz tartani, meg fog erősödni (t. i. a majorátusok útján). Ebben áll a Code Civil nagy előnye...
>
> Az meg fogja erősíteni a te hatalmadat, mert ennek következtében minden (birtok) szétmálik, a mi nem majorátus és mert semmi más erős család nem marad meg azokon kívül, a mint melyeket Te hűbérül fogadsz.»**

Hasonló módon tisztában voltak *az angolok* is az egyenlő öröklési osztály romboló hatásával, midőn az 1703. évi tör-

* V. Miaskovszky: Id. munka. I. 227. lap.

** Correspondance de Napoleon I-er XII. p. 432. Paris 1863. Id. Lujo Brentano. Erbrechtspolitik. Stuttgart, 1899.

vénynyel Irországban *a katholikus családokra fentartották az egyenlő osztályt,* ha azonban a legidősebb fiú áttért a protestáns hitre, akkor javára azonnal életbe lépett az angol elsőszülöttségi jog (entail).*

Úgy Napoleont, mint az angolokat, végre is értjük, öröklési jog- és birtokpolitikájuk a saját önző és kényuralmi szempontjukból bölcs és igazolt volt.

De lehet-e manapság egy előrelátó nemzeti politikának hasonló czélja *saját fiaival* szemben?

Azt hisszük nem.

És mégis csodálatos görcsösen ragaszkodott mindenütt sokáig az egyenlő osztályhoz úgy a jogász-, mint a politikus világ, s jóformán csak a két-három legutolsó évtizedben észlelhetjük a nemzetgazdasági szempontok nagyobb figyelembe vételét az európai törvényalkotásban.

Különben nem maradtak el ezen rövidlátó politikának káros következményei sem Irországban, sem Francziaországban. Mindkét állam klasszikus példája az egyenlő osztály káros hatásának. Irország szomorú agrárviszonyai közismeretűek; a római jog egyenlő öröklése ugyanazon gyümölcsöket teremte meg Irországban, mint a régi Rómában. Az egészséges nagyságú kis- és középbirtokok az egyenlő osztály következtében életképtelen részekre, törpebirtokokra bomlottak. A törpebirtokosok rövid, czéltalan vergődés után, mivel a törpebirtok őket eltartani nem birta, tönkrementek. Siettette ezen processust mindkét helyen a szabadkereskedelmek, a gyarmatok nyersterményeinek versenye. Az eladóra kerülő törpebirtokokat azután gazdag tőkepénzesek vásárolták össze nagy *latifundiumokba* úgy a régi Rómában, mint Irországban. A római latifundiumokat tulajdonosaik azután olcsó rabszolga erővel műveltették, míg a tönkrement szabad kisbirtokosok bevonultak Róma forumára proletárnak; s ezek míg mint független birtokosok a köztársasági szabadság oszlopai voltak, mint földnélküli proletárok segítettek a császári önkényt megalapítani.

Az ir latifundiumok tulajdonosainak nem állottak rendelkezésükre rabszolgák, viszont a tönkrement ir parasztokat

* *Roscher*: Nationalökonomik des Ackerbaues. 1870. 295. lap.

sem várta Róma foruma ingyen kenyérrel és circusi játékokkal, egymásra voltak bizonyos tekintetben utalva; az ir paraszt tehát *haszonbérbe vette* azon birtok egy részét az új tulajdonostól, a mely birtokot még egészben tulajdonul birták apái.

Az egyenlő osztály következménye tehát nemcsak a latifundiumok alakulása, hanem a haszonbérleti rendszer elterjedése volt a régi tulajdonjogi birtokrendszer rovására.

Még jellemzőbben és számosabban mutatkoznak ezen káros gazdasági és társadalmi jelenségek az egyenlő öröklési osztály classikus földjén: *Francziaországban.* Napoleon midőn a rajongó convent «egyenlőségi» álláspontját saját codexében is fentartotta, kifejezetten a régi birtokos nemesség tönkretételére törekedett.

Nem gondolta azonban meg, hogyha tényleg vannak az egyenlő öröklési osztálynak káros hatásai, akkor ezeket a gazdag royalista nemesség sokkal később és kisebb mérvben fogja megérezni, mint az anyagilag gyengébb parasztság.

Tényleg a magánjognak a pártpolitika czéljaira való kihasználása talán sehol annyira meg nem bosszulta magát, mint épen Francziaországban.

Mindazon veszedelmes simptomák, a melyek ma aggodalommal töltik el a franczia nemzetgazdákat és sociologusokat, legnagyobbrészt az egyenlő öröklési osztály következményei.

Az első, a mely ezek közül szemünkbe ötlik, a *franczia népszaporodás stagnatiója;* különösen feltünő ez, ha Európa többi országaival hasonlítjuk össze.

Ugyanis a lakosság:

Állam	száma 1830	száma 1889	szaporodás számszerint	szaporodás %-ban
Anglia	24.4 millio	35.2 millio	+10.8 millio	45%
Belgium	3.8 «	5.5 «	+ 1.7 «	45%
Németbirodalom	29.7 «	46.8 «	+17.1 «	57%
Ausztria-Magyarország	29.9 «	39.2 «	+ 9.3 «	31%
Francziaország	32.4 «	38.2 «	+ 5.8 «	16%

A többi nagyobb nyugateurópai államok népessége tehát az utolsó félszázad alatt kétszer, háromszor, sőt négyszer oly mérvben is gyarapodott, mint Francziaországé.

Megfelel ennek a *gyermekszületési arányszám* is, a mely

Francziaországban házasságonkint átlagban kitett az 1800—1805-ig tartó időben 4.24-et, 1806—1890-ig pedig csak 2.96-ot.

Ugyancsak a halálozások és születések különbsége által előállott *természetes népszaporodás* a XIX. század elején 5.7 pro mille volt, míg 1892—1894-ig csak *0.3* pro mille!

A legutolsó évtizedben tehát absolut *stagnál.*

Ezen stagnátió a *gyermeknemzés szándékos korlátolá ának* következménye.

Hogy ezen immoralis és nemzeti szempontból végzetes szokás a napoleoni öröklési jog következménye, azt már 1851-ben hangoztatta Léonce de Laverque, míg végre *Le Play Frigyes* ezen állítást számos művében tudományos alapon igazolta, s megindította a ma már mind nagyobb mérvet öltött akcziót Francziaországban is az egyenlő öröklési osztály ellen.

Szerinte ugyanis a modern jog nagyon megnehezítette az ország sok részében elterjedt azon jogszokás gyakorlását, hogy az atya a földbirtokot legöregebb fiának átadja (faire un aîné); ennek következtében a parasztság ma arra törekszik, hogy csak *egy gyermeke* szülessék, hogy így a birtokot ne kelljen szétdarabolni.* Megerősíti Le Play állítását a leghiresebb franczia nemzetgazdák egyike: *Paul Leroy-Beaulieu*** és legujabban egy német nemzetgazdának *Alexander von Brandt*-nak éveken át a helyszinén szerzett tapasztalatai is, melyek eredményét az «*Erbrecht und ländliche Erbsitten in Frankreich*» czimű rendkívül érdekes értekezésében ismertette. (Megjelent a porosz «Landwirtschaftliche Jahrbücher» 1900. évi XXIX. kötet 1—2. füzetében. A franczia viszonyokra vonatkozó adataink legnagyobb részét mi is tőle vettük.)

Brandt kutatásai szerint Francziaországnak majdnem egyharmad részében daczol a nép régi szokásjoga az irott joggal, ugyanis azt a német «Gutsübertragungsverträge» módjára ki szokták játszani, az atyák — még életükben — átadván birtokukat legöregebb fiuknak lehetőleg előnyös feltételek mellett. A munkához csatolt grafikai térkép szerint ezen szokás még ma is kizárólagosan uralkodik az ország déli részében, név-

* *Le Play*: La réforme sociale en france. VII. kiad. Paris 1887.

** Az Economiste Français 1880. márczius 13-iki számában.

szerint Savoye, Hautes- et Basses-Alpes, Alpes Maritimes, Drôme, Ardèche, Haute-Loire, Lozère, Aveyron, Tarn, Garonne, Lot, Lot-Garonne, Tarn et Garonne, Laudes, Basses-Pyrénées, Dordogne, Corrèze, Haute-Vienne, Creuse és Puy de Dôm kerületekben.

A statisztika viszont azt bizonyítja, hogy e vidékeken a parasztság szaporodása kielégítő, a legtöbb családban 4—5 gyermek van.

Ellenben azon vidékeken, a hol a nép elfogadta a Code Napoleon öröklési elveit, szinte kivétel nélkül egy gyermekrendszerre találunk s így a népesség rohamosan apad.

Brandt szerint a szokásjogilag ezen vidékeken ma is élő törzsöröklési rendszernek lehet köszönni, hogy Francziaország népessége nagy átlagban csak stagnál, mert e nélkül erősen fogyna is.*

Teljesen egyezik különben a franczia viszonyokkal *Magyarországon* a dunántúli (főleg kálvinista) magyarok, a délvidéki szerbek és az erdélyi szászok között elterjedt *kétgyermekrendszer;* e vidékeken a nemzés korlátozásának motivumát szintén a szülők azon törekvése képezi, hogy a birtok ne oszoljon nagyon szét.

Érdekes, hogy a *kivándorlás* is sokkal nagyobb azon vidékekről, a melyek népe alkalmazkodik a Code-hoz.

Francziaországban a vidéki nép vándorlásának góczpontja Páris lévén, az egyes vidékek kivándorlásáról tiszta fogalmat alkotunk, ha nézzük, hogy Seine departementben (melyben Páris is fekszik) a bevándorlottak nagy része mely tartományokból való. A statisztika szerint legnagyobb számú kivándorlót adnak Párisnak a Marne, Haut-Marne, Meurthe et Moselle, Meuse, Haute-Saône és Yonne kerületek, *melyekben kivétel nélkül elfogadta a nép az egyenlő* természetbeni osztályt.

Sőt a franczia és német nemzetgazdák azt tartják, hogy a franczia társadalom egy másik nagy veszedelme t. i. a *franczia vállalkozási kedv csökkenése,* illetve a *franczia szellem általános kimerülése* részben szintén az egy gyermekrendszer-

* v. Brandt. id. munka. 278. lap.

nek és így közvetve az egyenlő öröklési osztálynak következménye.

Így dr. *Bertillon*, a ki megalapította: «A franczia nép szaporodását előmozdító egyesület»-et, a franczia üzleti élet expansiv erejének csökkenéseért, és a párisi és bordeauxi kereskedelmi kamara, pedig a külkereskedelem hanyatlásáért a fenti körülményeket okolják.

A szülők beleélték magukat a Code szellemébe, a mely szerint kegyetlen és igazságtalan dolog, hogy csak az egyik gyerek örökölje a birtokot, a többi pedig küzködjön az élettel, viszont belátják azt is, hogy a birtok csak egy családot bir eltartani; tehát inkább csak egy gyermeket is nemzenek.

Mivel pedig a franczia ipar és kereskedelem úttörői és munkásai régente ép azon fiatalabb fiúk voltak, a kiknek nem jutott osztályrészül az ősi föld, s a kikben így «az egyenlő örökrészre való kilátás a régi jog szerint nem ölhette el a vállalkozási kedvet».* Az iparnak és kereskedelemnek a Code hatása alatt tehát okvetlenül hanyatlania kellett, mert ma a szülők *vagy nem nemzenek ilyen fiatalabb gyermekeket, vagy pedig ha nemzenek is*, a fiatalabb gyermekeket már nem kényszeríti és nem neveli kiskoruktól fogva iparos és kereskedői pályákra a «*famille souché*», hanem szinte *röghöz köti őket az a pár láncznyi apai föld*, a mely az egyenlő osztály folytán mindegyiküknek egyformán kijár. Azelőtt *egy* fiúból lett vagyonos birtokos, a többiből pedig alaposan képzett iparos, vállalkozó; ma valamennyiből tengődő törpebirtokos. Teljesen hasonló gondolatmenet vezérelte e sorok iróját, midőn a régi magyar középosztály megmentésére, s azon meggyökeresedett rossz szokás megváltoztatására, hogy t. i. a magyar középosztály nem adja gyermekeit praktikus pályákra, — a középbirtokos-*hitbizományok* meghonosítását javasolta.

«Összefügg a hitbizományok reformjának kérdése azon sokat hangoztatott panaszszal is, hogy a magyar középosztály nem nevelteti fiait praktikus életpályákra. Tényleg szükséges, hogy a középbirtokos család minden fia kenyérkereső pályákra neveltessék. Azonban egynek mégis otthon kell maradnia az ősi portán, a faluban, hogy tovább vigye az apa szerepét,

* von *Brandt*, id. munka 278. l.

mert arra a szerepre a magyar társadalomnak, a magyar nemzetnek mindig nagy szüksége volt és lesz . . . Az otthon maradt fiú viszi tovább apái társadalmi szerepét, míg a többiek kilépnek az életbe és képezik az összekötő kapcsot a társadalom többi rétegei között. És ez a generatió moraliter és szakszerűleg is jobban lesz nevelve, mint ma, mert kicsi korától fogva tudja, hogy neki a maga erejéből kell megélnie valamely praktikus kenyérkereső pályán . . . és . . .

. . . fiatalkori könnyelműségei közt nem speculálhat (úgy mint eddig) az 1—200 hold ősi jussra.»*

Talán nem tévedünk, ha ezen analogia kapcsán megleltük az örökjogban a magyarázatot arra a kérdésre, hogy *miért nincs a magyar népben elég vállalkozási kedv és érzék az ipari és kereskedelmi életpályák iránt.*

Hiszen az ősiség egész 1848-ig fennállott, és az utána jött, franczia alapon felépített modern öröklési jog is csak fentartotta az ősiség egyik legnagyobb hibáját, *az egyenlő osztályt,* a mely a földbirtokos családok jóformán összes fiait arra prædestinálja, hogy a földhöz kötve maradjanak egész életükben, még akkor is, ha az a föld valamennyiök eltartására már nem elégséges. Hiszen nemcsak a legalsó, hanem a felsőbb társadalmi rétegekben is meg lehet, sőt meg is van a: «*Schollenkleberei*».

Ez tehát már a gyermeknemzés korlátozása után a második hasonló következmény, a mit az egyenlő öröklési osztály Francziaországban és Magyarországban egyformán előidéz.

A mint a napoleoni jog egyenlő öröklési osztálya socialis tekintetben károsnak bizonyult, ép oly kevéssé vált be annak *sokak által remélt kedvező birtokpolitikai hatása.*

Bizonyos fokig ugyan kedvezően hatott a nagyobb birtokok feldarabolása és a vidéki önálló gazdasági existentiák megszaporítása által.

Azonban helyesen mutat rá Brandt, hogy ez bizonyos normalis mértékig amúgy is okvetetlenül bekövetkezett volna az általános gazdasági haladás következtében. Az elmult század nagy ipari fellendülése következtében emelkedett az általános jólét, az ingótőke a vidéken is megszaporodott és így megnöve-

* Lásd e sorok irója 1902. évi márczius hó 14-én tartott képviselőházi beszédét:

kedvén a mindenütt földéhes parasztság vásárló ereje, az eladósodott nagyobb birtokok tulajdonosai érdemesnek tartották birtokaikat parczellázva eladni, mert így többet kaptak érte, mintha egészben adták volna azt el; hozzájárult ehhez azután a sok állami és holtkézi birtok hivatalból történt parczellázása is.

Azonban a földbirtok felaprózása Francziaországban is csak *bizonyos ideig és mértékig járt kedvező eredményekkel,* — *a Jannet-féle törvény,* a melyet az előbbi fejezetben fejtegettünk, és a mely szerint a földbirtok, ha felaprózzák is, rövid idő mulva újra felveszi azon nagyságát, a mely minimalis nagyság az adott viszonyok közt a földmívelés viteléhez szükséges, legfejebb csak gazdát cserél — kérlelhetlenül éreztette hatását.

E törvény alapgondolatát már *Passy* is észrevette,* ugyanis rámutatott arra, hogy az egyenlő osztály nemcsak a nagy birtokokat darabolja szét, hanem a legkisebbeket is, mivel pedig ezen kicsinyek a tulajdonosaikat már eltartani képtelenek, eladóra kerülnek és a tőkepénzesek kezében *újból egyesülnek nagy birtokokká.* Ugyanezt a processust tapasztalta Le Play is.

Nézzük a hivatalos franczia birtok-statistikát, vajjon igazolja-e ez Passy, Jannet és Le Play állítását?

Volt ugyanis a birtokok száma Francziaországban:

birtoknagyság	1882.	1892.
1 ha. alatt	2,168.000	2,235.000
1—10 ha.	2,635.000	2,618.000
10—50 ha.	784.000	765.000
50—100 ha.	57.000	52.000
100—200 ha.	21.000	23.000
200 ha.-on felül	8.000	10.000
300 ha.-on felül	2.000	4.000

A mint látjuk, a birtokkategoriák eltolódása Francziaországban a két felvétel között igazolta az idézett nemzetgazdákat, mert — lehetőleg kedvezőtlen volt.

Az 1—100 ha.-ig terjedő, nagy átlagban *önálló parasztbirtokok száma fogyott,* ellenben megszaporodtak az 1 ha.-on

* Passy (Hyppolit): Des systèmes de culture en France. 1832 75 lap. Ld. Brandt. 275 lap.

aluli törpebirtokok és — a nagybirtokok, főleg a 300 ha.-on felüliek, melyek az intensiv franczia mezőgazdaságban már néhol latifundium számba mennek, épen megduplázódtak.

Az egyenlő öröklési jog kikerülhetlen és kérlelhetlen következményei tehát úgy látszik Francziaországban is bekövetkeznek: *előbb felőrli a normalis nagyságú birtokokat, azután egyesíti a kapitalisták kezében nagybirtokokba és latifundiumokba.* Természetesen ez a processus Brandt szerint főleg azon vidékeken terjed, a hol a nép alkalmazkodik a Codehoz, ott van alkalmuk kikerekíteni birtokaikat az új földesuraknak.

Erre a processusra mutatott rá a franczia parlament 1897/98-ki ülésszakában a *socialisták* vezére: *Jaurès*, a ki azt mondta, hogy «a parasztbirtok ma Francziaországban már csak legenda . . . a parasztnak ma már csak *zsebkendő nagyságú törpebirtokai* vannak (propriétés de l'étendue de mouchoir), ezeket azonban mindjobban felszivják a kapitalistikus nagybirtokok.» *

A mit ma a franczia socialisták vezére felpanaszol, azt körülbelül megjósolta egy conservativ franczia főúr a múlt század első felében, ugyanis *Vicomte de Bonald*, a napoleoni öröklési jog egyik legszellemesebb kritikusa egy röpiratában kimondta, hogy: «*az utódoknak az egyenlő osztályból csak az első generatióban van hasznuk,* de mi fog történni, ha a birtokot a második és harmadik generatióban is tovább osztják? *A birtokok szétporlanak s a tulajdonosok proletárokká lesznek.*** Ezen processusnak már csak természetes befejezése azután a tönkrement törpebirtokok újból való összesítése a kapitalisták által.

Itt azonban még nem áll meg e processus; Le Play, valamint a Brandt megfigyelése szerint az új nagybirtokosok kiadják birtokaikat apró darabokban *bérbe* a tönkrement törpebirtokosoknak.

A tulajdonjogi viszonyoknak ezt a kedvezőtlen eltolódását

* *Brandt :* id. munka 108. lap.

** *Vicomte de Bonald.* De la famille agricole, de la famille industrielle et du droit d'aînesse. Oeuvres II. 258. Ld. Brentano. 65 lap.

független parasztbirtokokról haszonbérleti birtokokra, ismét a hivatalos statistika igazolja.

Az összes bérleti gazdaságok száma e szerint a házi kezelésben levő gazdaságokhoz képest 1882-től 1892-re 2·24%-al ugrott, úgy hogy 1892-ben 3·4 millió birtokot kezelt a tulajdonos és 1·4 millió volt bérben.

Hogy mily mértékben hódít a bérleti rendszer Francziaországban, ez akkor tünik legvilágosabban szemünkbe, ha a franczia és *német* házikezelésű és bérleti birtokok átlagos nagyságát összehasonlítjuk.

Volt ugyanis az átlagos nagysága:

Birtokjogi viszony.	Németország	Francziaország
egy házi kezelésben levő birtoknak	10 ha.	4.4 ha.
egy feles művelésben levő birtoknak	1.27 ha.	10.8 ha.
egy haszonbérben levő birtoknak	2.06 ha.	11.7 ha.

Teljesen megfelelnek ezen arányszámok azon nem csekély fontosságú ténynek, hogy ma már *Francziaország földjének majdnem fele bérbe van adva.*

Ugyanis a mezőgazdasági *összterületből* 1892-ben

házilag kezeltetett:	18,324.000 ha.
feles gazdálkodásban volt:	3,767.000 ha.
haszonbérben	12,680.000 ha.

A bérleti rendszer ilyen óriási elterjedésére csak Angliában, illetve Irországban akadunk,

Jellemző a kedvezőtlen franczia agrarsocialis fejlődésre nézve az is, hogy a *földdel biró napszámosok száma* az utóbbi időben szintén *csökkent,*

ugyanis földbirtoka volt:

1882-ben	1,374.000 napszámosnak
1892-ben	1,188.000 «

Passy nagy éleslátással már 70 évvel ezelőtt megjósolta, hogy: «*a Code civil nem annyira a birtokeloszlásra, mint a nép életfeltételeire fog befolyással lenni.*»

A modern öröklési jogok azon intézkedései, melyek megnehezítik azt, hogy a birtokot egy gyermek vegye át, *sokkal kevésbbé mozdították elő a birtokok átlagos felaprózását, mint a gyors tulajdonoscserét.*

Az egyenlő *természetbeni osztálynak* egyetlen egy közgazdasági haszna van, megakadályozza a birtoknak az örököstársak kielégítése czéljából történő *megterhelését*, ezen előnyét azonban messze felülmulja azon socialis hátrány, a mely a gyors tulajdonos cserében, a már konszolidált családok sűrű depossedálásában, bizonyos néposztályok teljes tönkrejutásában nyilvánul.

Passy e socialis hátrányokat már látta, azt, hogy az egyenlő osztály a birtokeloszlási viszonyokat nemcsak javítani nem fogja, hanem még a latifundialis alakulást is elő idézi, még akkor a Code civil ezen nagy kritikusa sem hitte.

A legújabb franczia birtokpolitikai és agrárszoczialis fejlődés azonban már e tekintetben is a legélesebb kritikája a modern öröklési jognak, pedig még nem régen is kedvencz példája volt az egyenlő öröklési osztály tudományos és politikai hiveinek Francziaország állítólagos kedvező birtokeloszlása.

Hogy az 1790-ki franczia konvent idealistái az «*egyenlőség elvét*» az öröklési jogban miért tartották szükségesnek meghonositani, azt *Pethion* képviselő fejezte ki annak idején legvilágosabban.

«Megdönthetlen igazság, hogy a birtokok felosztása a közjólét forrása lesz, hogy a mezőgazdaságot felvirágoztatja és hogy a népesség szaporodását előmozdítja . . .»

Vajjon mit szólnának a franczia convent tagjai, ha száz éves álmukból felébrednének és látnák az általok elhintett mag mai gyümölcseit: az egygyermek rendszert és az irországi viszonyokhoz hasonló birtokjogi illetve bérletirendszer kifejlődést Francziaországban?

C) A kötelesrész és az 1894. évi franczia törvény.

Második jellegzetes vonása a modern öröklési jogoknak a *köteles rész által korlátolt végrendelkezési szabadság.*

A köteles résznek két eltérő főformája, tudniillik a franczia és a legtöbb európai államban köztök az osztrák polgári törvénykönyv alapján a magyar jogban is feltalálható formája között *nagy* elvi eltérés van.

A franczia jog kiindulási pontja, hogy az egész vagyon

a *családé*,[1] mivel pedig a családnak minden gyermek *egyenlő jogú tagja*, az 1793. évi márczius 7-iki törvény megtiltotta, hogy a mechanikusan egyenlő osztályt végrendelet által a tulajdonos megváltoztathassa.[2]

Igy tehát már a lehetősége is ki volt zárva, hogy a leszármazók egyenlő öröklését megváltoztathassák.

Erre mondta v. Sybel:

«a régi állam (t. i. a nyugati hűbéres államok) a családi birtokokat osztatlanul akarta megőrizni, a convent ellenben minden birtokot kis részekre aprózni: egy dologban mindkettő egyetértett, tudniillik mindegyik a maga államelmélete kedveért a tulajdonos rendelkezési jogát a legszükebb korlátok közé szorította. A régi időben megvolt az egyenlőtlenség kényszere, az új időkben az egyenlőség kényszere, — a szabadság egyik esetben sem.»[3]

Az 1793. évi franczia törvény, a mint látjuk, szinte szó szerint megegyezik a *régi magyar ősiséggel*, a melynek is, Zsögöd szerint sarkelve az volt, hogy az ősi jószágról nem lehetett (vég)rendelkezni.[4] [5]

Mint alább még látni fogjuk, a magyar ősiség egyik főhibája épen ezen *túlhajtott egyenlőség* volt, a mely szerint fiági javakban az összes fiúk, leányági javakban pedig az összes gyermekek egyenlőképen örököltek.

Csodálatosan szeszélyes játéka a sorsnak, hogy midőn a franczia forradalom őrjöngésének tetőpontján állott, akkor az egyenlőség és a szabadelvűség jelszava nevében olyan öröklési jogot létesítettek, a mely oly közeli szellemi rokonságban állott azzal a magyar ősiséggel, a mely *ellen a magyar szabadelvüek* két emberöltővel később olyan elkeseredett küzdelmet vivtak, — ugyanazon jelszavak nevében!

Vajmi érdekes különben kissé tüzetesebben összehasonlítani a franczia forradalom öröklési jogát a magyar ősiséggel.

A franczia forradalmi jog nem distinguált a különböző

[1] L. *Pólya:* Agrárpolitikai tanulmányok. 143. lap.

[2] *Lujo Brentano:* Erbrechtspolitik. Stuttgart, 1899. 7. lap.

[3] L. Miaskovszky. Id. munka. I. 227. lap.

[4] Zsögöd Benő: Öröklött s szerzett vagyon. Budapest, 1879. 96. és 97. oldal.

[5] L. Tripartitum. I. rész. 58. czím.

javak között, a Code Napoleon 732. §-a is fentartja ezen álláspontot, midőn kimondja, hogy: «a javak között sem azok eredete, sem természete (ingó-ingatlan) nem tehet különbséget.»

A tulajdonos rendelkezési jogát azonban már kétfelé választja: *élők közti* jogügyletek tekintetében megadja az absolut szabadságot, míg *halál esetére* semmiféle végrendelkezési jogot sem ad.

A míg tehát egyrészt tág teret enged az emberi könnyelműségnek, hogy életében mindenki elprédálhassa vagyonát, azt ellenben már nem engedi meg, hogy halála esetére a családapa saját legjobb belátása és családtagjai lelkületének alapos kiismerése alapján elrendezhesse családja vagyoni ügyeit.

Ezzel szemben a magyar ősiség különbséget tett *öröklött (ősi)* és szerzett vagyon között.

Az öröklött vagyonra vonatkozólag tovább ment a tulajdonjog megszorításában, mint a francziа jog, mert nemcsak a végrendelkezést, de általában minden rendelkezést is eltiltott.

Épen ebben a következetességében rejlett az ősiség hibája, mert míg egyrészről ugyan gondoskodott a tulajdonjogi korlátozások által arról, hogy az első szerzőtől *öröklött* vagyon megmaradjon *összes* leszármazói kezén, addig ha szapora volt a család, a kötelező *kényszerosztály* következtében az olyan kis részekre bomlott szét, hogy egyrészt elégtelen lett a családtagok társadalmi positiójának megőrzésére, de még az okszerü gazdálkodást is lehetetlenné tette.

Igy keletkezett az a sok hétszilvafás kurtanemes, a kik anyagi erejük csekély volta miatt a felsőbb osztályok műveltségi fokáról lesülyedtek a parasztság műveltségi fokára, viszont azonban az alsóbb ipari és kereskedő osztályokba való beolvadásukat nemes voltuk vagy tán még inkább az az örökségbe kapott darabka ősi föld akadályozta meg, a mely őket földmílőkké mintegy prædestinálta, röghöz kötötte, de megfelelőleg eltartani még sem birta. Így sem urak, sem parasztok nem lévén, a régi magyar rendi társadalom osztályon kívüli, legnyughatatlanabb, legmegbizhatatlanabb elemét képezték, kik pénzért mindenre megkaphatók voltak és még a XIX. század első felének politikai küzdelmeiben is sokszor igen dicstelen szerepet játszottak.

A régi ősiség, ha tehát a család egyes tagjainak részleges érdekét meg is védte, az egész család, a társadalom és a nemzetgazdaság általános érdekeinek védelmében sokszor gyengének bizonyult. A hitbizományi rendszert is részben éppen az ágiság ezen szétforgácsoló hatásának ellensulyozása végett honosították meg.

Míg az öröklött vagyonban az ősiség volt szigorúbb a franczia jognál, addig szerzett vagyonban az utóbbi. Ugyanis régi jogunka szerzőnek szerzeményében megadta a legteljesebb rendelkezési, illetve végrendelkezési szabadságot s így az öröklött vagyonnal szemben követett túlzását a szerzett vagyonnal szemben egy másik véglettel, az absolut rendelkezési szabadsággal corrigálta meg. Úgy hogy módot adott az örökhagyónak arra, hogy szerzeményét összetarthatta vele valamelyik gyermeke kezében; a XVIII. században és a XIX. század első felében alapított magyar hitbizományok mind szerzeményi javakból keletkeztek. Ezzel szemben a franczia forradalom nem ismerte a végrendelkezési jogot.

A forradalom lezajlása után azonban józanabb felfogás kezdett uralkodni, kezdték belátni, hogy a legnagyobb inconsequentia a tulajdonosnak életében absolut jogot, halála esetére ellenben semmiféle intézkedő hatalmat sem adni.

Igy az 1800. évi május 25-ki törvény már megengedte, hogy az atya vagyonának $^1/_4$ részéről szabadon rendelkezzék, a vagyon $^3/_4$ része azonban a gyermekek elvitathatatlan köteles része maradt.

A Code Napoleon végül a gyermekek számához képest különbözőként állapította meg a szabad rendelkezés alá eső vagyonhányadot (quotité disponible).

1 gyermek esetén a hagyaték	$^1/_2$ része
2 « « « «	$^1/_3$ «
3 és több gyermek esetén a hagyaték	$^1/_4$ «

A franczia törvény tehát a gyermekek *egyenlőségéből* kiindult *positiv* formában állapítja meg a köteles részt, kijelöli azon vagyonrészt, a melyről a tulajdonosnak *végrendelkeznie szabad.*

Ezzel szemben a német, osztrák és magyar jog a justiniani jog végrendelkezési szabadságából indulva ki, *negativ*

formában kötelesrésznek a hagyaték azon részét jelölik ki, a miről a tulajdonosnak végrendelkeznie *nem szabad.*

Bár a két rendszer kiindulási pontja különbözik is, a *kötelesrész közgazdasági hátrányai* mindkettőben ugyanazok, t. i. megakadályozza, hogy a tulajdonos végrendelet segélyével a földbirtokot az elaprózástól megmentse, és egy gyermeke kezében összetarthassa; a kötelesrész intézménye tehát a földbirtok pulverisálását Európaszerte nagyban előmozdította.

Társadalmi szempontból sokan azért kifogásolják a szülők végrendelkezési jogának megszorítását, mert az *atyai tekintélyt* gyengíti.

Különösen *Le Play* volt nagy ellensége a kötelesrésznek; szerinte a társadalomban nem az egyén, hanem a *család képezi a molekulát;* a családban feltalálható *traditio* és *tekintély* képezik az előfeltételét az állami rendnek és állandóságnak is.

A forradalom, midőn a családfő szabad rendelkezési jogát megszorította, (az «egyenlőség» kedvéért feláldozta a «szabadságot»), a tekintély alapjait rombolta le s szerinte azon bajok, a melyekben a modern Francziaország szenved, erre a rázkódtatásra vezethető vissza.

Ép ezért Le Play a franczia öröklési jogot nem a törvényi, hanem a végrendeleti öröklési jogban akarja megreformálni, a családfő végrendelkezési jogának határait akarja kiterjeszteni.

Ezeknek az elvitathatatlanul káros gazdasági és socialis következményeknek hatása alatt terjed Francziaországban is mindjobban a mozgalom a Code civil törvényi öröklési jogának megváltoztatására.

Ezt bizonyítja különben a legújabb franczia jogfejlődés is. Ugyanis a sokáig megdönthetetlennek tartott elvet már kikezdte *«az olcsó lakásokról»* szóló *1894. évi november 30-ki franczia törvény.*

Vajmi érdekes ennek megszületése; *Jules Siegfrid* franczia képviselő, ki kereskedelmi miniszter korában azt tapasztalta, hogy a sok gonddal és anyagi áldozattal létesített *munkáslakásokat* a munkáscsaládok a Code örökjoga következtében nem birják megtartani, 1892 márczius 3-án 85 képviselő

társával egy javaslatot nyujtott be a parlamenthez, a mely a munkásházakra nézve a Code öröklési jogi intézkedéseit enyhíteni akarta. *Buffet* senator felszólalására e javaslatból ugyan törvény lett, azonban kiterjesztetett *mindenféle* házra, a mely egy (a vidékenként külön megállapított) *minimalis értékkel bir*, s a melyben a család valamely tagja *állandóan* lakik, feltéve, hogy a tulajdonosnak ez az egyetlen háza. A törvény különösen a Code 815. §-ának a kötelező kényszerosztályra vonatkozó rendelkezése alól veszi ki ezen «*családi házakat*», továbbá azt igyekszik előmozdítani, hogy *egy örökös mérsékelt becsáron megtarthassa az egész házat* (1894. trv. 8. §. 2. bek.), ez tehát már a *törzsöröklési jog* (Anerbenrecht) czélszerűségének elismerése a franczia törvényhozás által.

Siegfrid tovább ment, ugyanis 1897 márczius 11-én javaslatot nyujtott be, a mely szerint az 1894. évi törvény hatálya kiterjesztessék *az 5 ha.-ig kiterjedő földbirtokokra is.*

Hogy e javaslat azóta megfeneklett a bizottságoknál s hogy így még ma sem lett belőle törvény, ennek oka pusztán csak az, hogy a franczia parlamentben az ipari munkások érdekei jobban vannak képviselve s általában ők magok is jobban vannak politikailag szervezve, mint a földmívelő parasztság; lévén az ingótőke emberei mozgékonyabbak és solidarisabbak saját érdekeik védelmében, mint a földmívelők.

Tény azonban, *hogy már az 1894. évi törvény által is meg van törve a Code civil szelleme,* és már csak idő kérdése, hogy a modern öröklési jogot saját szülőföldjén, Francziaországban is felváltja valamelyes specialis agrár öröklési jog.*

D) A végrendelkezési szabadság.

Mivel a napoleoni jogrendszeren alapuló modern öröklési jogok nem elégítik ki a földbirtok sajátos igényeit, a művelt népek a XIX. század folyamán különböző jogintézményeket honosítottak meg, a melyek legnagyobbrészt régi hűbéri agrárjogok megreformálása útján keletkeztek.

Ezen intézményeket a szerint veszszük tárgyalás alá, a mint a végrendeleti öröklési jogra, vagy a törvényi (intestat)

* Lsd. alább az új schweizi kodextervezetről szóló fejezetünket.

öröklési jogra vonatkoznak, továbbá, hogy össze vannak-e kapcsolva tulajdonjogi korlátozásokkal vagy sem, közbevetőleg két olyan intézményt is fogunk ismertetni, melyek csak tulajdonjogi korlátozást foglalnak magokban, különös öröklési jogi intézkedések nélkül (birtokminimum és homestead).

Egyike a legtöbbször hangoztatott agrárjogi reformoknak a *végrendelkezési jog kiterjesztése a köteles rész intézményének eltörlése által.*

Ezen törekvésre a legfőbb lökést *Le Play* adta, fentebb már ismertetett agitatiója által, részben pedig hatott a kontinens jogászaira és közgazdáira *az angol-amerikai jog* példája is.

A köteles rész eltörlését részben közgazdasági okokkal, mint a birtokok elaprózásának és eladósodásának meggátlása, részben társadalmiakkal, t. i. a családfői tekintély fentartása és megerősítése indokolták.

A végrendelkezési szabadság kétféle formában képezi a tudományos kutatás tárgyát, t. i. absolut és relativ formában.

α) Az absolut forma, vagyis midőn a családfőnek jogában áll vagyonát, illetve birtokát végrendeletileg bárkire hagyni, abból családját teljesen kirekeszteni, ép úgy, mint a hogy jogában áll életében vagyonát eltékozolni s azt bárkinek elajándékozni.

Ezt a túlzó álláspontot követi az *angol és amerikai jog,* ennek álláspontján áll Stuart Mill és ezt követi a német *Meyersberg-féle javaslat is.**

Ez utóbbi a leszármazók, szülők és a házastárs részére bizonyos *tartást, ellátást* akar csak biztosítani a kötelesrész helyett. Németországban a hetvenes és nyolczvanas években sok híve volt az absolut végrendelkezési szabadságnak, így többi között még a mérsékelt v. Miaskovszky is; újabban azonban a német reformtörekvések jóformán kizárólag csak az ab intestato öröklés eseteire vonatkoznak.

A magyar jogi irodalomban főleg *Dell'Adami,* és néhány *agrarius* iró óhajtotta annak meghonosítását.

β) A relativ végrendelkezési szabadság meghonosítását

* v. Miaskovszky: *Erbrecht* etc. I. 259. lap.

javasolta a német *Bruns*;* az ő javaslata szerint az örökhagyónak joga van vagyonát leszármazói (és házastársa) körében szabadon, tetszése szerint megosztani, azonban idegenekkel és távolabbi rokonaival szemben már érvényesülnek a kötelesrész által emelt korlátok.

Véleményünk szerint az absolut végrendelkezési szabadság mindenféle tekintetben túl lő a czélon; az atyai tekintély túltengését jelentené, ha jogában állana az örökhagyónak, hogy saját véreit például valami öregkorabeli pervers fellángolás vagy valamely szeszély hatása alatt egy teljesen idegen kedveért kitagadhassa.

Különösen érthetetlen azon *agrariusok* állásfoglalása, kik az *absolut végrendelkezési szabadság hívei.*

Ismételjük, hogy egy helyes agrárjog egyik alaptétele, miszerint a birtokot lehetőleg meg kell tartani a család körében; mivel a birtokos ezen *stabilitását* a tulajdonos élők közti szabad rendelkezési joga vajmi sokszor veszélyezteti, épen agrárkörökből indult ki azon törekvés, hogy a tulajdonos szabad rendelkezési joga élők közti jogügyletek tekintetében is bizonyos irányban megszoríttassék.

Nagy következetlenség tehát, ha ugyanazon körök a végrendeleti jogban meg akarják engedni a tulajdonosnak, hogy a családi vagyont végrendeletileg elvonhassa családjától és azt teljesen idegeneknek adja.

Az absolut végrendelkezési jog tehát csak *egyoldalú gazdasági szempontok* kielégítésére lehet alkalmas, hogy t. i. a vagyon egy kézben összetartható legyen, azon *társadalmi* követelménynek azonban, hogy a vagyon stabilitását a családban biztosítsa, már nem felel meg.

Az absolut végrendelkezési szabadság különben ép ellentéte a magyar ősiségnek, a mely a stabilitást biztosította, gazdasági szempontból azonban káros volt, mert mesterségesen osztotta a vagyont.

Sokkal következetesebb és czélravezetőbb már a Bruns-féle *relativ végrendelkezési szabadság.*

* Bruns: *Gutachten in Verhandlungen des 14. deutschen Juristentags.* Bd. III. 75—78, 80, 83. lap.

A gazdasági czélt: a vagyon összetartását ez is biztosítja, de kielégíti a *családiság* követelményét is, mert a leszármazók köteles részének mellőzését csak abban az esetben engedi meg, ha a kedvezményezett maga is leszármazója az örökhagyónak.

Kielégíti ezen rendszer a *családfői tekintély* követelményeit is, mert a rakonczátlankodó családtagot már maga azon tudat is kellőkép befolyásolja, hogy atyja őt kitagadhatja, az már azután a kitagadottra teljesen közömbös, hogy az ő részét testvére, vagy valami idegen kapja-e.

Ethikai szempontokból is azonban a *Bruns*-féle distinctio nagy haladást jelent.

Óriási különbség ugyanis a moralis beszámítás és a természetes emberi igazságérzet szempontjából az, hogy gyermekeinkkel szemben egy idegent, vagy pedig valamely másik gyermekünket előnyösítettük-e.

Az elsőre okot a legtöbb esetben valamely pervers indulat vagy szeszély, az utóbbira azonban legtöbbnyire ép az előrelátó és gyermekeit ismerő apai szeretet s a családi érzés szokott okul szolgálni, különösen abban az esetben, ha az örökség tárgya: földbirtok.

A végrendeleti szabadság ellen felhozott legtöbb ellenérv, melyek főleg a szülőknek a gyermek iránt való kötelességeiből, az egyenlő szülői szeretetből és az egyenlő vérközösségből indúltak ki, a Bruns-féle formulával szemben már sokat vesztenek erejökből, különösen ha, mint azt v. Miaskovszky is javasolja, a relativ öröklési szabadság mellett is biztosíttatik a mellőzött leszármazók részére a megfelelő *ellátás*.

A Bruns-féle *relativ rendelkezési* szabadság egy practikus példáját szolgáltatja *az 1837. évi január 21-ki porosz rendelet;* ennek értelmében ugyanis megengedtetik azon *elsassi nemes családoknak*, a melyek e jogukkal már a franczia occupatio előtt is birtak, hogy *a családfő a lemenői és egyenlő közelségü törvényes örökösei körében a kötelesrész által nem korlátozva, szabadon végrendelkezhessék.**

Érdekes és valóban megfontolandó a *Petersen-féle* köz-

* Roscher: *Nationalökonomik des Ackerbaues.* Stuttgart. 1870 480. lap. 12. jegyzet.

vetítő javaslat,* a mely tulajdonképen a Bruns-féle formula tovább képzése.

Petersen ugyanis nem ejti el teljesen a fix hányadokban megállapitandó kötelesrészt, de azért elfogadja a Bruns-féle distinctio helyes elvi alapját is és azt proponálja, hogy *kétféle kötelesrészt állapítson meg a törvény*, egy nagyobbat az idegenekkel, illetve távolabbi rokonokkal szemben és egy kisebbet a közelebbi rokonokkal szemben.

Petersen ezen közvetítő javaslatát azon (valószínűleg a legtöbb európai continentalis államra találó) véleményével indokolja meg, hogy: «a mi népünk jogi felfogásával még az is ellenkeznék, hogyha a törvény az atyának megadná a jogot, hogy egész vagyonát egy gyermekének adja, a többit pedig teljesen kizárja».

Egész mások a viszonyok *Angliában,* itt az absolut végrendelkezési szabadság logikus folyománya *a törvényi öröklés azon* rendelkezésének, hogy *a földbirtokot kizárólag csak egy fiú örökli, a többi* gyermek annak értékéből sem kap semmit, míg az ingóv agyonban az összes testvérek egyformán részesednek.**

Tényleg ilyen drákói jogszabályokat a közgazdasági szempontok nem követelnek meg. Ugyanis, mint azt már többször említettük, egy helyes agrár öröklési jognak azon gazdasági és socialis szempontot kell szeme előtt tartani, hogy az bizonyos normalis nagyságú birtok *együttmaradását ugyanazon család* tulajdonában elősegítse.

Ennek egyedüli módja az, hogy a birtokot egy örökös egészben, osztatlanul vegye át.

Nehogy pedig ennek a birtokot átvevő fiúnak vállaira az örökös társai részére kifizetendő egyenlő örökrészek leküzdhetetlen terheket rakjanak, ezt az egy fiút *előnyösíteni* kell. Míg tehát egyrészről ez a czél az agrár öröklési jogban jóformán *ab ovo kizárja a mechanikusan egyenlő osztályt, másrészről*

* v. Miaskovszky: Id. munka I. 261. lap.

** Buchenberger: *Agrarwesen und Agrarpolitik.* Leipzig, 1892. 468. lap.

egyáltalában nem követeli azt, hogy egy gyermek kapjon mindent, a többi pedig semmit.

Tehát míg egyik oldalról előtérben áll a többi a társörökösök méltányos igénye a családi vagyonban való részesedésre, addig a másik serpenyőben áll azon általános gazdasági és társadalmi érdek, hogy a birtokot átvevő fiú meg is birja tartani a birtokot.

A míg tehát egyrészről kivánatos, hogy a birtokot átvevő *annyira előnyösittessék*, hogy fenn birjon maradni, viszont más oldalról a társörökösök *megrövidítése* csak *azon mértékig* méltányos, a mennyit ez a czél megkiván.

Ezzel a fontos kérdéssel alább, az ab intestato törzsöröklés tárgyalásánál részletesen fogunk foglalkozni; itt csak arra utalunk, hogy a német Anerbenrechtek *azon mértéket*, a meddig a törzsörökös előnyösítendő, illetve a törzsörökösök mellőzendők, azon *elv* segélyével határozzák meg: «*Das der Hof bei Kräften bleibe*».

Nem látom be, hogy *miért ne vehetnők át a földbirtokra vonatkozólag a végrendeleti öröklési jogba is a törvényi öröklési jogból ezen helyes elvet a kötelesrész merev számszerű megállapítása helyett?*

Ha ezen elvet a végrendelkezési szabadság határául elfogadtuk, ép úgy meg lehet majd minden konkrét esetben specialisálva szakértők által megállapitatni, hogy ezen «*eszmei kötelesrész*» megsértetett-e, vagyis hogy egyik gyermek túlságosan előnyösittetett, mint a hogy az alább tárgyalandó számtalan intestat törzsöröklési jogokban az egyes törvények által feljogositott szakértők és fórumok megállapitják, hogy mily előnyökben részesittessék ab intestato öröklés esetén a törzsörökös azon czélból, hogy a birtokot képes legyen megtartani?

A mint ezen elv alapján sikerült felépíteni a külön agrár végrendelet nélküli öröklési jogot, szerintünk a köteles rész és a végrendeleti szabadság régóta vajudó kérdését is csak ennek az elvnek segélyével lehet megoldani.

Megjegyezzük azonban, hogy ma már (főleg külföldön) a szakkörök belátták azt, hogy *az öröklési jog reformjának súlypontja nem a végrendeleti, hanem a végrendelet nélküli öröklési jogban van.*

Ennek oka azon elvitathatlan tény, hogy a *földmívelő nép* alsóbb, legszélesebb rétegei, vagyis a *parasztság, nem szokott végrendelkezni.* Nem végrendelkezik az intelligens német paraszt sem, annál kevésbé a magyar! Akármilyen helyes reformokat létesítenénk is tehát a végrendeleti öröklési jog terén, az hatástalan, holt törvény lenne, mert a nép nem élne vele.

Nálunk legfeljebb csak a magasabb birtokos osztályok, így főleg a *középbirtokos osztály* érdekében volna szükség a végrendeleti öröklési jog reformjára; ez az osztály azonban nálunk oly exponált társadalmi és nemzeti szerepet kénytelen betölteni s ezzel szemben anyagi alapja oly ingatag, hogy annak fentartására szerintünk a végrendeleti öröklési jognak már csak azon intézményei lennének képesek, a melyek *tulajdonjogi korlátozásokkal vannak kombinálva.* Ezek:

E) A substitutiók, az angol entail és a hitbizományok.

A végrendeleti jogi intézmények azon alakjai közül, melyek *tulajdonjogi korlátozásokkal* kapcsolatosak, a legtöbb modern kodex felvette a hitbizományi helyettesítést, vagyis a *fideicommissaria substitutiót* és a *hitbizományi intézményt* (fidei commissum).

A hitbizományi helyettesítés az örökhagyónak azon joga, melynél fogva végrendeletében kötelezheti örökösét, illetve bizonyos, a köteles rész által korlátolt fokig összes örököseit arra, misszerint azok kötelesek legyenek haláluk után a vagyont egy bizonyos, az örökhagyó által külön megjelölt örökösre hagyni.

A hitbizományi helyettesítés által teremtett öröklési jog már alapelvében is eltér a római jogi öröklési jogtól.

Tegyük fel pl. hogy az örökhagyó azt rendeli, hogy birtokát utána örökli legöregebb fia és azután ennek legidősebb fia (tehát az ő unokája), ezek azonban kötelesek azt ennek az unokának legidősebb fiára, vagyis az ő elsőszülött szépunokájára hiánytalanul hagyni.

Ebben az esetben tehát az örökhagyó *több örököst* rendel, a kik mindig az *ő* örökösei.

Tehát ez esetben a szépunoka örökhagyója nem az unoka s az unoka örökhagyója nem a fiú, hanem mindig az eredeti talán már száz év előtt elhalt *végrendelkező szépapa.*

Ez természetesen ellenkezik a római jog szellemével, a mely szerint az öröklés mindig: *successio in jus defuncti*».

Mint látjuk, a hitbizományi helyettesítés e tekintetben teljesen megegyezik a régi magyar *ősiséggel*, illetve az ősi vagyonban való örökléssel, a mely szerint az örökös szintén nem az előtte elhunytnak, hanem a vagyon első szerzőjének volt örököse (successio ex pacto et providentia maiorum), az ő közvetlen elődének halála *csak megnyitotta* rá nézve azon örökséget, a melynek ő már ab ovo várományosa volt.

A substitutio fidei commissaria rendesen még más tekintetben is megegyezik az ősiséggel, illetve az *ágisággal*, mert rendesen a *primogenitura* elvei alapján rendeltetvén el az örököshelyettesítést, oldalági örökösödési rendet is csinál, ugyanis ez esetben ha a végrendelkező fia magtalanul halna el, a vagyon (ellentétben a legtöbb modern joggal, viszont azonban megegyezőleg a magyar ágisággal) nem az elhalt fiú hitveseé, vagy anyjáé, vagy részben anyai féltestvéreié lesz, hanem a végrendelkező második fiatalabb fiáé, illetve ennek leszármazóié.

Megváltoztatja a substitutio rendszerint a *hagyatéki osztályt is*, mert biztositja, hogy a vagyon *egészben osztatlanul mindig csak egygyé lehessen.*

De s talán ez a legfőbb benne, *nem ad szabad tulajdont*, hanem akár kimondottan, akár hallgatagon *tulajdonjogi korlátozásokkal* védi meg a vagyont, illetve biztosítja azon rendelkezést, hogy a vagyon hiánytalanul jusson a legutolsó fokban kijelelt utóörökös kezébe. (Zsögöd.)

Azoknak tehát, a kik a végrendelkező és az utóörökös közé esnek (a fenti példában a fiúnak és az unokának) nem a vagyon szabad tulajdona, hanem csak *haszonélvezete* juthat.

Ezen tulajdonjogi korlátozások természetesen egyaránt vonatkoznak az *elidegenítésre* és a *megterhelésre.*

A hitbizományi helyettesítés határait a külömböző kodexek külömbözőkép állapítják meg. Így az osztrák polgári törvénykönyv szerint ingó vagyon két *posthumus* generatióra, ingatlan vagyon pedig egy postlumus generatióra köthető meg.

Mint látjuk tehát ez a rendelkezés homlokegyenest ellenkezik a nemzetgazdaságtan azon elveivel, a mely szerint az

ingó vagyon természetes hivatása az, hogy minél többet forogjon, viszont az ingatlané az, hogy lehetőleg stabil legyen. — Megjegyzendő, hogy olyan személyek körében, a kik a végrendeletkor *életben vannak*, bárminő vagyonra nézve korlátlan.

Az egy időben sokat megvitatott *angol entail* intézmény sem más, mint hitbizományi helyettesítés.*

Ennél az alapító végrendelkezésének hatálya (ép úgy, mint az osztrák jog szerint is) kiterjedhet korlátlan számú *élő* egyénekre (pl. ha a szépapa az alapító s unokájának gyermeke is életben van, kiterjed három élő generatióra) és azonkivül *még egy meg nem született egyénre.*

Az entail hatálya megszűnik, ha *a)* ezen posthumus már a birtokban ül és elérte nagykorúságát (21. év). *β)* ha még nem ő ül a birtokban, de már nagykorú, akkor joga van a közvetlen elődjének *az ő beleegyezésével* felbontani a vagyon megkötöttségét.

Ezen utóbbi intézkedés első tekintetre a szabad forgalom érdekében megalkotottnak látszik, pedig épen ennek a segélyével rögzítik meg az entail hatását és teszik azt szinte örökkévalóvá a családokban, mert generaczióról-generaczióra megújítják az alapítást.

Ugyanis általánosan elterjedt szokás, hogy a mint ez a posthumus utóörökös (mondjuk az alapító unokája) eléri nagykorúságát, akkor az ő apja (vagyis az alapító fia) az ő beleegyezésével felbontja a nagyatya által alapított entailt. Midőn a birtok így az atya szabad tulajdonává vált (fee tail-ból lett fee simple) ez szabad rendelkezési jogát arra használja fel, hogy egy újabb alapítványt tegyen, a melynek hatálya így természetesen már legalább is egy generáczióval tovább terjed.

Így ujittatik meg az alapítvány nemzedékről-nemzedékre.

A mindenkori tulajdonost tehát csak *a haszonélvezet* illeti meg, — az özvegyet és a fiatalabb fiúkat pedig bizonyos *appanage.* Az entail magában véve tehát nem oly erős és tartós szervezet, mint a hitbizományok, de azzá teszi azt a conservativ és családias érzésű angol szellem.

* Lásd részletesebben fejtegetve: Buchenberger, Agrarwesen und Agrarpolitik I. 467. Leipzig, 1892.

Az entail tulajdonjogi korlátai eredetileg ép oly erősek és általánosak voltak, mint a rendes hitbizományokéi, azonban az 1882. évi augusztus 10-iki törvény (Settled Landact) feljogosítja a mindenkori haszonélvezőt, hogy az alapítvány anyagát megváltoztassa, kicserélje, sőt el is adhassa és csak az értéket biztosítsa a család számára.

Egy másiké érdekes reformot kezdenek újabban meghonosítani maguk az alapítók az alapító levelekben.

Ugyanis az alapító utóörökösül nem egy határozott személyt nevez meg, hanem csak egy generátiót, például az alapító nagyatya «valamelyik» unokáját és feljogosítja haszonélvező fiát, hogy *ő válassza ki* a saját gyermekei közül utóörökösnek azt, a ki arra *legalkalmasabb.*

Ezzel mindenesetre elkerültetnek azon *káros moralis hatások,* a melyet az entail eddig sokszor előidézett, részben a haszonélvező atya tekintélyének csorbulása, részben pedig a majoresco lelki elpuhulása által.

De különben is összhangban van ezen reform az angol absolut végrendelkezési szabadsággal.

Ez az absolut végrendelkezési szabadság Angliában nagyban elősegítette, hogy a substitutiók teljes erejükben érvényesültek, míg azon államokban, a melyekben a végrendelkezési szabadság a köteles rész által korlátozva van, azok csak részben érvényesülhetnek, mert a törvény biztosítja minden gyermeknek az ő *köteles részét,* tehát ezt *szabad rendelkezésre* mindegyik utóörökös is követelheti: hacsak erről a gyermek önként le nem mond, a mit a gyermek valószinüleg meg fog mindig tenni, ha ebben az esetben tőle a szülő a többi rész kötött tulajdonát is elvonná (Cautela Socini); különben is erre a szülőknek, ha a gyermek pazarló, vagy eladósodott, joga is van (exheredatio ex bona mente).*

A mai magyar jogban a substitutio intézménye rendszeresen nincs kiépítve.

Régi jogunk a szerzeményi vagyonban *korlátlan rendelkezési jogot adott* a szerzőnek, létesült is számos substitutio. (Így pl. a Kölcsey és Fahy családé.)

* Zsögöd. id. munka. II. 313.

Igaza van Zsögödnek, hogy: «ezen az alapon primogenitura is volt az országban igen sok *consensus* regius nélkül, melyeket a *Bach*-világ, úgy látszik kiméletes szándékkal, de teljesedésbe nem ment positiv eredménynyel összeiratni rendelt. *Mai nap korlát* . . . *in thesi* kell, hogy legyen.[1]

Jobb híján a magyar joggyakorlat az újonan alapított substitutiókra subsidiarius jogforrásként elfogadta az osztrák jogot.

Szladits szerint erre a korlátra már csak azért is szükség van, mert e nélkül a *korlátlan substitutio — hitbizomány lenne,* már pedig nálunk a *hitbizomány alapításhoz királyi jóváhagyás kell.*[2]

Tényleg a *hitbizomány* (fidei commissum) nem más, mint a substitutiók tovább képzése, megrögzítése *in infinitum.*

A hitbizományi intézmény ugyanis dr. Lányi definitiója szerint: *az alapító által meghatározott* olyan öröklési rend, a melynek értelmében valamely vagyon oly rendeltetéssel köttetik le, hogy az több nemzedéken át kizáróan egy bizonyos család tagjaira nézve előre meállapított fokozatos egyéni utódlás tárgyát képezze s mint ilyen elidegeníthetlenül (és oszthatlanul) a családban maradjon.[3]

Még egyszerűbb *Sering* definitiója, a mely szerint: «a hitbizomány olyan elidegeníthetlen vagyon, a mely külön öröklési jog alá esik.»[4]

Ugyanazon jogi alkatelemek, a melyeket fentebb a substitutiókban megtaláltunk, lelhetők fel a hitbizományban is, — igaza van *Zsögödnek,* midőn azt mondja, hogy a hitbizományi helyettesítés nem más, mint *hitbizomány en miniature.*[5]

A hitbizományoknál azonban ehhez még egy *formális kellék* is járul, t. i. majdnem mindenütt megkivántatik hozzá az

[1] Zsögöd idézett munka. II. 314.

[2] Dr. *Szladits Károly.* A magyar magánjog vázlata. Budapest, 1902.

[3] *Lányi.* A családi hitbizományok reformjának jogászi szempontjai.

[4] *Sering.* Stammgüter und Fideicommisse. In. Elsters. Wörterbuch der Volkswirtschaft. 1898.

[5] *Zsögöd* id. munka. V. 316. lap.

államfő jóváhagyása. (Poroszországban ez csak a 30.000 márka évi jövedelemnél nagyobbakhoz kivántatik meg).

A két intézménynek egymásból való fokozatos kifejlődését talán a legtisztábban a meklenburg-schwerini agrárjog tünteti fel, melylyel alább még foglalkozunk.

Közgazdasági szempontból a substitutiók és a hitbizományok ugyanazon megitélés alá esnek. Általános elterjedésük valamely államban nem kivánatos; merev tulajdonjogi korlatozásaik, ha a birtokok legnagyobb részénél alkalmazást nyernének, szinte megkövesítenék a gazdasági életet.

A mily kártékonyak lennének azonban ily általános elterjedés mellett a hitbizományok, kellő arányos eloszlás és bizonyos szempontok figyelembe vétele mellett mégis fontos nemzeti czélokat szolgálhatnak.

Régente a hitbizományok czélja kifejezetten egyes előkelő *családok fényének* (splendor familiæ) fentartása volt. Természetesen ilyen alapon ma már nagyon nehéz lenne megvédeni az intézményt a sűrű támadások ellen; a külföldi szakkörök azonban ma már erősen hangoztatják, hogy a substitutióknak és a hitbizományoknak a modern gazdasági és socialis életben van magasabb általános hivatásuk, a mi őket továbbra is életképessé teszi.

Czéljuk lehet elsősorban *gazdasági*, t. i. bizonyos egészséges, főleg középnagyságú birtokkategoriák fentartása; tudvalevő dolog, hogy az absolut forgalomszabadság mellett a törpebirtokok és a latifundiumok szaporodni szoktak, míg a középnagyságú birtokok eltűnnek, mert részben elporlódnak törpe birtokokká, részben felszivódnak a latifundiumokba.

A régi Róma, Irország és a modern Francziaország igazolják ezen törvényt.

Mivel pedig helyes birtokeloszlás csak az, a melyben minden birtokkategoria képviselve van és a melyben az ellentétek közt átmenetek vannak, bizonyos számú, és kellőkép elosztott közepes nagyságú birtokok hitbizományi biztosítása nemzetgazdasági szempontból nem kifogásolható. Ezt már *Roscher* is állította,* *Sering* pedig a gazdasági szempontokat megtoldja

* Nationalökonomik des Ackerbaues. Stuttgart, 1870. 309.

azzal, hogy a *társadalmi egyensúly* is megkivánja, hogy a városi kapitalisták napról-napra fokozódó befolyásával szemben a vidéken is legyenek anyagilag biztositott, erős és egészséges családok.

Mindezekhez hozzájárulhat sok államban az, hogy a hitbizományok felette alkalmasak a *nemzeti politika* czéljait szolgálni.

Eddig különösen a poroszok vették észre, hogy a hitbizományok mily erős fegyvert képezhetnek egy czéltudatos nemzeti politika szolgálatában. Így Porosz-Lengyelországban a régi lengyel és Hannoverben a régi welf-érzelmü nemesség ellen már Bismarck kezdte az ujonnan alakult porosz birtokos-osztályt kisebb hitbizományok alapitásának megengedésével megerősíteni és azóta is Poroszországban parallel *a járadékbirtokkal* halad a németesítés politikája a hitbizományok segélyével is.

A magyar szakkörök eddig kevés érzékkel birtak a hitbizományi intézmény ezen gazdaság-társadalmi és politikai oldala iránt, közgazdasági iróink nagyobb része még ma sem akarja belátni azt, hogy a hitbizományok a változott viszonyok közt is életképesek, de azzá őket nem a régi szűkkörű czél, hanem az új, általános nemzeti érdek teszi.

Pólya, Földes, Láng stb. még mindig azon a régi álláspонton vannak, hogy a hitbizományok czélja: *egyes családok fényének föntartása.*

Érdekes, hogy a ki ezen anachronisticus fölfogás ellen nálunk először emelte föl tiltakozó szavát, az egy határozottan liberalis politikus volt: Tisza István.

Pólya Jakabnak, «Agrárpolitikai tanulmányok» czímű könyvét ismertette a «Budapesti Szemle» 1887. évi májusi füzetében s ezen értekezletében bátran lándzsát tört a *hitbizományok új, általános nemzeti hivatása mellett* s egyúttal elitéli Pólya azon téves fölfogását, hogy annak ma sem volna más czélja, mint 200 évvel ezelőtt.

Pólyáról, a ki szerint a hitbizományok «bevallott és határozott czélja a család nevének és diszének föntartása», kereken kijelenti, hogy a «kérdés tulajdonképeni lényegével nincs tisztában».

Szerinte «ha az állam és társadalom szempontjából nincs más eredménye a hitbizománynak, mint a családi fény föntartása, akkor valóban kár volt oly nagy apparátussal szállani síkra ellenök», mert ma már egy, kizárólag egyes családok hiúságát kielégítő intézmény fölött egyszerűen napirendre térhetünk.

«A családi név, a családi fény föntartása nem indokolhatja a hitbizományok föntartását, de indokolja az, hogy a nagy és középbirtokot az elaprózás ellen megvédi . . .»

Tisza volt különben az első, a ki nálunk először hangoztatta a *középbirtokos hitbizományok* szükséges voltát.

Sehol a világon a középbirtokos osztály olyan fontos társadalmi hivatást be nem töltött, mint Magyarországon s mivel nincs más osztály, a mely ennek a rétegnek helyét betölteni birná, szükséges a középbirtokos osztályból még legalább anynyit megmenteni, mint a mennyi ma még belőle megvan.

A másik politikusunk, a ki a hitbizományok fontos nemzeti hivatását elismeri, sőt azok fejlesztését bizonyos irányban szükségesnek tartja, szintén egy liberális iró». *Beksics Gusztáv*.

Mikor ő a hitbizományi kérdéssel először foglalkozni kezdett, elfogulva politikusaink és közgazdáink szinte megkövesedett előitéleteitől, a hitbizományokat ab ovo károsaknak itélte; s ime e tárgyról kiadott harmadik röpiratában már ő is kénytelen elismerni, hogy habár szinte: «a hitbizományok elleni elvi harcz jogos politikai és gazdasági nézet, gyakorlatilag azonban úgy áll a dolog, hogy *nemzeti szempontból* a hitbizományok szükségesek és föntartandók volnának Erdélyben és a Fölvidéken, akkor is, habár az egész világon mindenütt másutt megszűnnének».*

Egy újabb czikkében pedig már elismeri annak jogosultságát is, hogy a nemzetiségi vidékeken az ő kedvencz nagy erdőbirtokai mellett *középbirtokok is* megköttessenek hitbizományok segélyével.

Ez természetes is, hiszen a felvidéken és Erdélyben nem képviseli más a magyar népet, mint a régi középbirtokos nemes-

* Beksics Gusztáv. A magyar politika új alapjai. Budapest, 1899. 120—121.

ség; a szabad birtokforgalom és a római jogi öröklés mellett a földbirtok árúvá válik, 1—2 generáczió után a birtok okvetlenül kénytelen gazdát cserélni, így a régi családok elpusztulnak s helyüket újak foglalják el.

Ennek a processusnak túltengése még *egységes népnél* is káros társadalmi hatásokkal járhat, mint azt a franczia viszonyok fenti ismertetésénél láttuk; kétszeresen nagy a veszély, ha az ország népe nem egységes.

Az évezredes magyar suppremaczia a nemzetiségi vidékeket bevonta egy tiszta magyar felsőbb társadalmi réteggel: a birtokos nemességgel.

Ha ezt a felső réteget ott nem stabilizáljuk a hitbizományi intézmény által, akkor az a modern jogintézmények hatása alatt rövid idő mulva elpusztul, helyébe majd a nép alsóbb rétegeiből kiemelkedő családok jönnek. Mivel pedig azon a vidéken a népnek ezen alsóbb rétege nem magyar, *az így kialakuló új intelligentia sem fog magyar* lenni, hanem tót, vagy román.

Ha ez a processus befejezést nyer, akkor már csak idő kérdése lesz, *hogy a román Erdély és a tót Felvidék mikor fognak politikailag, illetve közjogilag is elszakadni szt. István koronájától.*

Hogy a hitbizományi intézmény meghonosítása középbirtokosságunk *társadalmi szellemét* valószinüleg mily kedvezőleg befolyásolná s annak fiatalabb nemzedékét az ipari és kereskedelmi pályára irányítaná, már fentebb, az egyenlő öröklési osztály kámos következményeinek tárgyalásánál fejtegettük.

(Itt csak felhozzuk állításunk támogatására az angol irók egy tekintélyes részeinek azon véleményét, hogy az angol fajban kifejlődött vállalkozási szellem nagyrészt az entail-intézménynek és annak tulajdonítható, hogy intestat öröklés esetén a földbirtokot csak egy fiú örökli.)

Kissé talán tovább foglalkoztunk ezzel a *konkrét hazai példával*, de ezt legalkalmasabbnak találtuk azon állításunk igazolására, hogy *a hitbizományi intézmény bizonyos specialis körülmények között még ma is hasznos, sőt szükséges is lehet.*

Hogy azonban a hitbizományi intézmény életképes legyen,

számos reformon kell keresztül mennie. Ezeket a *reformokat Sering* a következőkben foglalta össze.*

α) a legtöbb országban a hitbizományok legnagyobb hibája, hogy *túl nagyok*, inkább *latifundiumokat kötnek le,* mint normális nagyságú nagy és középbirtokokat (e kifogás első sorban Magyarországra áll); ennek a jelenségnek mély gazdaság-történelmi okai vannak, ezeket fejtegetni azonban túl lépné könyvünk kereteit,** az első reform-követelés tehát az, hogy a jövőben alapítandó új hitbizományokra bizonyos *terület-maximum* mondassék ki;

β) összefügg ezzel, hogy megengedtessék, illetve megkönnyíttessék, miszerint a családok a hitbizomány *anyagát megváltoztathassák;*

γ) általában azok mai *merev formája enyhíttessék,* a mit főleg a porosz törvény által elsőnek meghonosított *családi tanács* lenne hivatva teljesíteni. Vonatkozik ez főleg a *megterhelési tilalomra; az érték bizonyos hányadáig hasznos beruházások czéljából* meg kellene engedni a jelzálogi, vagy járadékterhek felvételét.

δ) Sokat hangoztatott panasz, hogy a fixirozott öröklési sorrend aláásta az *apai tekintélyt* s a *maioresco moralis fejlődését* károsan befolyásolja.

Ezért sokan (az újabb angol entail-levelek mintájára) azt ajánlják, hogy a hitbizomány mindenkori haszonélvezője feljogosíttassék, hogy utódját leszármazói közül *szabadon választhassa ki.*

ε) Végre a *méltányosság* nevében sokan kifogásolják azt, hogy a hitbizomány a majoresconak juttatja az *egész vagyont, míg a többi* testvér, illetve rokon *nem kap semmit.*

Összefügg ez a köteles rész intézményeinél fentebb hangoztatott azon elvvel, miszerint a végrendelkezési szabadság, illetve *egy örökös előnyösítése a többi rovására csak azon mértékig indokolható, a mily mérték a birtok osztatlan fenttartásához szükséges,* — azon túl azonban már nem.

* M. Sering, *Stammgüter und Fideicommisse.* Elsters, *Wörterbuch der Volkswirtschaft,* 1898. 614. lap.

** Lásd a szerző. *Az öröklési jog kérdései. Budapest 1901.* czímű művében a *IV. Hitbizományok* cz. fejezetet.

Ugyanezen törvény alkalmazható a hitbizományi haszonélvező haszonélvezeti jogának mérvére is; — kivánatos, hogy a hitbizomány jövedelmének egy előre fixirozott hányada a család többi tagjainak eltartására, illetve *apanagierozására* fordíttassék.

Ez utóbbi módszert követik a *hannoverai Ritterrechtek*, a melyek szervezetét Sering különben a hitbizományi jog reformjához sok tekintetben mintának ajánlja.*

A *német Ritterrechtek* különben is határozottan érdekes részét alkotják az agrárjogi fejlődésnek; lényegükben a hitbizományok *enyhébb*, és így szerfelett életképes formái, a főbb alapelvekben megegyezvén a hitbizományokkal, őket külön ismertetni könyvünk szűk keretében feleslegesnek tartjuk.

Lényeges elvi eltérés köztük csak annyiban van, hogy míg a *fidei commissumok* létrejöttüket az alapító személyes akaratnyilvánításának köszönhetik, addig a *Rittergutok* zárt volta (Sering szerint: Stammgutok)** általános jogszabályokban, törvényekben gyökerezik.

Bátran lehet tehát az elsőket «*a testato*», az utóbbiakat pedig «*ab intestato*» *fidei commissumoknak* nevezni.

F) A paraszt hitbizományok.

Midőn a XIX. század folyamán a nemzetgazdák és politikusok látni kezdték, hogy a régi hűbéri jogok megszünte után a régi birtokos osztályok a modern jogrendszer hatása alatt mindenütt pusztulni kezdenek, viszont másrészt azt látták, hogy a hitbizományok képesek megállani és fenmaradni az életküzdelemben, a parasztbirtokot, mint a mely az agrikultur országok erősségének alapját képezi, szintén ezen hatékonynak bizonyúlt intézmény védőszárnyai alá akarták helyezni, vagyis megteremteni *a paraszt-hitbizományokat.*

* Roscher id. munka 311. lapján ismerteti a gróf Giech-család hitbizományát. (Tübingen-alap. 1858.), a mely a család többi tagjainak részére egy kapitális képzését rendeli el, a mely kapitális a hitbizományi birtok intensivitásának fejlesztésére fordíttatnék, a kamatokat pedig a család többi tagjai húznák. Határozottan geniális enyhítése egy csapásra a hitbizomány ethikai és gazdasági hátrányainak.

** Sering. Id. értekezés 614. lap.

A paraszt-hitbizományok két fő vidékre oszthatók, t. i. a *bajor-hesseni* jogra, és a *mecklenburg-schwerini*, illetve *mecklenburg-strelitzi* jogra.*

Az első jogvidéken Bajorországé a kezdeményezés érdeme; ugyanis 1855-ben törvényt hoztak, a mely följogosította a hat forint földadót fizető birtokosokat arra, hogy gazdaságukat végrendelet vagy közokirat által «örökbirtokká» (stammgut) tehessék.

Egy forint földadó a törvény szerint 800 forint alapértéknek felelt meg, tehát az ilyen parasztbitbizomány alapításához 4800 forint értékü birtokra volt szükség, a melynek e minimalis értékig az alapitáskor tehermentesnek kellett lenni.**

Körülbelül a rendes hitbizományokat akarja a törvény utánozni, azonban a tulajdonos rendelkezései elé nem merev *tilalmakat*, hanem *csak korlátokat* rak.

Ugyanis a birtok elidegenítéséhez, és (bizonyos fokon, t. i. az érték 1/8 részén túl való) megterheléséhez az *összes várományosok*, illetve a *családi tanács* beleegyezése szükséges.

Megjegyzendő, hogy a bajor törvény nem nyújt kellő védelmet az árverések ellen, mert a birtok a tulajdonos másnemü adósságai fejében is elidegeníthető.

A birtok összetartása érdekében külön öröklési rendet is ír elő a törvény, a mely részben korlátokat rak a tulajdonos végrendelkezési szabadsága elé, mert előre megállapitja az öröklés sorrendjét, ha nem is személyesen, de legalább is generácziók szerint. Ugyanis meghivandók a birtok átvételére:

1. a leszármazók;
2. édes testvérei, vagy ezek gyermekei;
3. mostoha testvérei, vagy ezek gyermekei.

Az előbbi classis kizárja az utóbbit; ezen belül a már birtokos örököst megelőzi a még birtoktalan, s a női nemet a férfinem.

* Ez utóbbiak úgy Miaskovszky, mint Buchenberger, de sőt még Roscher előtt is ismeretlenek voltak, a magyar Pólya előtt, ki kizárólag ezek nyomán jár, természetesen szintén ismeretlenek.

** Dr. Baehrenreiter, *Stammgütersystem und Anerbenrecht in Deutschland*, Wien, 1882. 8—10. lap.

A mindenkori *tulajdonosnak* azonban *joga van az öröklésre* meghivott classisból (de csak ebből) *szabadon választani ki örökösét.*

A törzsörökös előnyösítése attól függ, hogy melyik öröklési-klasszisban van, vagyis a rokonság közelebbi, vagy távolabbi fokától. A törzsörökös külön egy előnyös részt kap (praecipuum), a mely az első classisban az érték egyharmad része, az oldalágaknál pedig egyhatod rész. A mi már most a társörökösök osztályrészeinek kifizetését illeti, azok az örökösök, kik az örökhagyó halálakor már megtelepedtek vagy megházasodtak, az osztályrész kifizetését egy év mulva már követelhetik, a többiek pedig csak a törzsörökös nagykoruságát, vagy az örökhagyó halálát követő három év multán, — akkor is azonban csak hat havi fölmondással.

Ezzel a bajor törvénynyel a főbb vonásokban megegyezett *az 1859. évi szeptember 11-iki hessen-darmstadti törvény.* Egy dologban azonban mégis eltér tőle: a hesseni törvény ugyanis határozottan kimondja azt, a mit a bajor törvény kimondani elmulaszt, hogy t. i. az «örökbirtokot» a mindenkori tulajdonos személyes adósságaiért elárverezni nem szabad.

Ez a tilalom adja meg azután a hesseni törvény értelmében alapítandó birtokoknak teljesen a hitbizományi jelleget.

Mint látjuk tehát a két törvény által megteremtett jogintézmény már a *hitbizományok megreformált alakjához* tartozik; a mely kivánalmat fentebb a hitbizományok reformjának tárgyalásánál felsoroltunk, jóformán kivétel nélkül feltalálhatók benne. Papiron szinte idealis intézmény. És — *még sem vált* be, mert összesen alig 4—5 ilyen paraszt-hitbizomány alakult.

E sikertelenség okai részben külsők, részben pedig belsők, az intézmény lényegéből folynak.

Az első és a legfőbb ok, a mi miatt minden végrendeleti öröklési jogi reformnak meg kell buknia, hogy — *a paraszt egyátalában nem végrendelkezik.*

Különösen, hogy neki valami ilyen eddig ismeretlen intézkedésekre is jogot ad a törvény, azt 1000 paraszt közül alig tudja egy-kettő. Különben is a parasztság konservativ, nehézkes, fél

minden újítástól, főleg pedig a hatóság előtti megjelenéstől és az irásbeli dolgoktól.

A *belső okok* közül *Helferich* főleg azt emeli ki, hogy a parasztság, mely a szabad eladás és szabad adósságcsinálás mézét csak nemrégiben kóstolta meg, nem volt hajlandó magát és utódait ismét örökre lekötni, mert még nem ismerte a szabadrendelkezés azon veszélyeit, melyek abban magára és családjára nézve rejlenek, vagy pedig mert érzett magában elég erőt azok elkerülésére.[1]

Sokkal találóbb azonban még ennél is *Miaskovszky*[2] magyarázata, a mely szerint a parasztságot az intézménytől a várományosok jóváhagyási illetve felügyeleti joga riasztá vissza, mert így a tulajdonos saját gyermekeitől lenne függővé téve, a mi *atyai tekintélyét teljesen aláásná.*

Igaza van *Buchenbergernek,* a ki azt mondja, hogy ilyen intézmény sikerüléséhez szükséges, hogy az érdekeltekben legyen nagyfokú intelligentia, előrelátás, erős családi érzés, és bizonyos fokú önmegtagadás; — ezzel szemben a parasztság intelligentiája nagyon alacsony fokú, határozottan egoista, és anyagi ügyekben különösen hozzátartozóitól szeret teljesen független lenni.[3]

Érdekes, hogy mig a paraszt-hitbizományoknak ezen enyhébb formája teljesen eredménytelen volt, addig *Mecklenburg-Schwerinben és Strelitzben* elég számos paraszt-hitbizományra akadunk, bár ezek jogi szervezete sokkal merevebb, mint a bajor és hessen-darmstadti.

A mecklenburgi paraszt-hitbizományokkal bővebben majd a mecklenburg-schwerini, illetve strelitzi törzsöröklési jog tárgyalásánál fogunk foglalkozni, itt csak azt jegyezzük meg, hogy e nagyherczegségekben az intézmény sikerének oka főleg az volt, hogy *a hitbizomány alapítás tekintetében a parasztság nem lett úgy teljesen magára hagyva,* mint a két előbbi német államban.

A mecklenburgi parasztbitbizományok ugyanis főleg

[1] Tübinger *Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft. 1854.* 137, lap. Id. Miaskovszky II. 96.

[2] Miaskovszky. Id. munka II. 117.

[3] Buchenberger. Id. munka 471.

örökhaszonbérleti birtokokon alakultak; az örökhaszonbérbeadó főtulajdonosnak tehát a szerződés megkötésekor módjában van a paraszttal behatóan érintkezni, azt felvilágosítani és kapaczitálni arra, hogy az «*örökbérlevélben*» az örökbérletet hitbizománynyá alakítsa. Mint látni fogjuk még tárgyalásunk folyamán, hogy a *fakultativ törzsöröklési* jog is csak azon tartományokban sikerült, a melyekben az intelligens emberek vettek maguknak elég fáradságot a parasztságot kapaczitálni, hogy az előtte ismeretlen jogintézményt használja, ép úgy az összes végrendeleti öröklési jogi intézmények, melyeknél tehát a jog hatályba lépte nem a törvény erejénél, hanem a tulajdonos akaratnyilvánításánál fogva következik be, sikerre csak akkor számíthatunk, ha a törvényhozás nem csak meghozza a törvényt, hanem gondoskodik annak kellő megismertetéséről, és népszerüsítéséről.

Mivel pedig erre az alkalmas módokat megtalálni vajmi nehéz, igazi mélyreható eredményeket végrendeleti öröklési jogi intézményektől várnunk alig lehet, erre *csak a törvényi, vagyis végrendelet nélküli örökléssel* kapcsolatos intézmények képesek.

G) Birtokminimum és feldarabolási korlátok, különös tekintettel a szász jogokra, és Stein Lőrincz javaslatára.

Mielőtt azonban ezek tárgyalásába belekezdenénk, röviden foglalkoznunk kell nehány olyan intézménynyel, melyek a *forgalomszabadság* káros hatásait pusztán *tulajdonjogi* korlátozásokkal akarják enyhíteni, e mellett azonban *fentartják a közönséges öröklési jogot;* ezek a *birtokminimum,* illetve a *birtokfeldarabolást korlátozó törvények,* és a *homestead.*

A *káros birtokelaprózás* elleni óvszerek közül legismertebb a «*birtokminimum*» intézménye.

A birtokminimumot nem szabad összetéveszteni a *parczella minimummal;* a kettő között lényeges külömbség van; a parczellaminimum ugyanis csak a földbirtok *gazdasági természetéből* következik, nem engedi meg bizonyos birtokrészek további felosztását *gazdaság-technikai* okokból, mert például fél holdnál kisebb *földdarabon* buzát termelni már nem gazdaságos dolog.

A parczellaminimum teljesen a mezőgazdasági *technika* körébe tartozván, vele itt mi nem foglalkozunk.

Sokkal magasabb szempontok irányadók a *birtokminimum kérdésénél;* mint könyvünk előző fejezetében fejtegettük, a birtokminimumnak is van gazdasági oldala, t. i. a rendszeres mezőgazdaság, a művelési ágak kellő változatossága csak olyan minimális nagyságú birtokon üzhető, a mely egy normalis *gazdasági egészet képez.*

Még ennél is fontosabb talán a *társadalmi szempont,* a mely szerint kivánatos a birtokok oly nagyságban összetartani, *hogy az képes legyen a rajta élő családot mindig ugyanazon társadalmi fokon fentartani.*

A birtokminimum czélja tehát végelemzésében az, hogy vagyonos, és független földbirtokos családok fenmaradását biztositsa.*

Különben helyesen jegyzi meg *Meyer Rudolf*** azokkal szemben, a kik előtt az ideális birtokpolitika a birtok lehető legnagyobb feldaraboltsága, hogy jövőben minél inkább terjedni fognak az emberi munkaerőt megtakarító *gépek* a mezőgazdaság körében, annál inkább lesz szükséges a mezőgazdasági üzemek *területi nagyobbodására,* mint kisebbedésére.

Természetesen ezen minimalis határ annyira függ a talaj, az éghajlati, és a kulturalis viszonyoktól, hogy annak meghatározása országos törvény által elképzelhetetlen, talán legmegfelelőbb lenne a birtokminimumnak községenként való meghatározása.

A «jobbágyok hasznairól» szóló 1836. évi V. magyar törvényczikk a *jobbágybirtokok* minimalis nagyságát *vármegyénkint* állapította meg, azonban még itt is többféle megkülönböztetést tett a talaj minősége szerint.

A birtokminimummal azonos czélt szolgálják habár vele nem mindenben egyeznek meg *a birtokdarabolást korlátozó törvények.*

* A parczellaminimum és birtokminimum közt levő társadalompolitikai különbségeket tárgyalja Pólya is. Agrárpolitikai tanulmányok. II.

** Rudolf Meyer. *Heimstätte und andere Wirthschaftgesetze etc. 1883.*

Legrendszeresebb ezek között az *1843. évi szász törvény*, (Dismembrationsgesetz), a mely tulajdonképen két részből áll, t. i. a november 6-án, és a november 30-án kiadott törvényből, az első megtiltja bizonyos birtokok *telekkönyvi egyesítését*, a második pedig azok tényleges *felosztását*.

A birtokelosztás határát nem valamely fix terjedelemben megállapított minimum képezi, hanem a lovagi és a parasztbirtokok 1843. évi tényleges nagyságának kétharmad része.

A lovagi és paraszt birtokokból tehát csak azok egyharmad része szakitható el, ez az egyharmad rész adja a szabad földet (walzende Grundstücke), míg a birtokok többi kétharmad része zárt, feloszthatlan, (de e mellett elidegeníthető és megterhelhető) marad.

Kivételes esetekben a hatóság épületek, ipartelepek stb. czéljaira a terület egy további nyolczad része erejéig feldarabolási engedélyt adhat.

Ezen feldarabolási tilalom nem terjedt ki azon birtokokra, melyek eddig is szabad forgalúmak voltak, mint a zsellér, a polgárok általában a városok területén fekvő birtokok.

A november 6-diki törvény nem azt tiltja meg, hogy az a tulajdonos, a kinek már van egy lovagi, vagy paraszt birtoka, az egy második ilyent meg ne szerezhessen, hanem csak azok *telekkönyvi egyesítését* tiltja, midőn kimondja, hogy azok mindig külön lapon telekkönyvezendők a czélból, hogy gazdasági különállásuk mindig nyilvántartassék, s hogy idővel azok egymástól könnyen szétválaszthatók legyenek. Ez alól azonban hatósági engedély mentesíthet. Továbbá *nehány thüringiai kisebb államban* szintén fentartatott a régi parasztbirtokok zárt volta, ezekben azonban a birtok teljes területe oszthatlan, vagy legalább is hatósági beleegyezéstől van függővé téve. Ilyenek: *Szász-Weimar*(1865. évi november 1. rendelet); *Schwarzburg-Sondershausen* (1857. évi julius 16-diki törvény) és (1866. évi ápril 30-diki törvény.)

A szász jog fejlődése különösen érdekesen mutatja, hogy a józan német szellem, midőn a XIX. század negyvenes éveiben a földbirtok felszabadúlt a hűbéri kötelékek alól, mily gondosan igyekezett elhárítani a forgalomszabadság kettős veszélyét, a latifundiumok és a törpebirtokok alakulását; az

elsőt az 1843. évi november 6-diki, a másikat pedig a november 30-diki törvény van hivatva megakadályozni.

Nagy elvi jelentőségű dolog, *a kétféle: oszthatlan és szabad (walzende) birtokok dualistikus kombinatiója*, a mely rendszernek a közönséges birtokminimummal szemben számos nagy előnye van.

A papiron, bizonyos fix területben megállapitott *birtokminimum* mindig merev, és az egyes birtokok specialis viszonyaihoz képest *vagy nagyon szűk, vagy nagyon tág*. A *szászjog* ezzel szemben a századok folyamán természetesen kialakult birtoknagyságok bizonyos hányadrészét vévén a minimum határául, *képes minden esetben* specializálni.

A közönséges *birtokminimumnak* még egy nagy hibája van, a mi szintén merevségéből folyik, hogy t. i. *nem képes biztosítani a helyes birtokelosztást.*

Ugyanis könnyen megtörténhetik, hogy a modern jogrendszer hatása alatt a birtokok legnagyobb része egész a minimumig feldarabolódik, úgy hogy az illető országban a birtokok legnagyobb része például mind tíz hold minimalis nagysággal fog birni. Már fentebb említettük, hogy az a helyes birtokelosztás, a midőn *az összes birtokkategoriák képviselve vannak*, a merev birtokminimum ellenben csak az uniformirozott nagyságú *egyes* minimalis birtokokat képes fentartani, a helyes *birtokeloszlást* azonban már nem; ezzel szemben a szász-jog nem annyira az egyes birtokoknak, hanem a helyes *birtokarányoknak* fentartására törekszik.

Természetesen a szász-rendszer kizárólagos alkalmazása csak oly államokban válik be, a hol még a parasztbirtokok nincsenek túlságosan elaprózva, tehát a konzerválandó birtokarányok még egészségesek, mert ellenkező esetben épen az egészségtelen birtokeloszlási viszonyokat tartaná fenn a törvény. Olyan államokban, mint pl. Francziaország és *főleg Magyarország, a birtokminimum fix meghatározása elkerülhetlen dolog*, e mellett azonban érvényesülhetnének a szász joghoz hasonló intézkedések is.

A két rendszer ilyenféle kombinatiójára akadunk a *szászaltenburgi 1859. évi* ápril 9-iki törvényben «die Güter- und Grundstücks-Zerschlagungen betreffend». E szerint a tarto-

mányi kormány jóváhagyása szükséges minden olyan *mezei birtok* feldarabolásához, a mely külön lakóházzal bir, *és legalább 5 acker nagyságú*;* ez áll az összes lovagi birtokokra is. (1. §.)

Az 5 ackernyi minimumon alul levő mezei és minden egyéb birtokok szabadok (walzend) a zárt és szabad birtokok ezen *dualismusa* tehát az altenburgi jogban kombinálva van egy határozott *birtokminimummal.* A közigazgatási hatóság a zárt birtokok feldarabolását különösen abban az esetben köteles megtagadni, ha a felosztás által annak mívelésében gyökeres változás állana be ha («wenn das fragliche Gut eine wesentliche Veränderung in seiner Bewirtschaftungsweise erleiden, *z. B. aus einem Anspanngute ein Handgut werden würde...»* 2. §.)

E törvény a birtokminimum mellett azonban a szabad (walzend) birtokokra nézve fél ackernyi *parczella minimumot* is megállapít. (3. §.)

Altenburgban is épen úgy, mint ezen szászjogok egész vidékén a birtokok legnagyobb részét az 5—100 haig terjedő életerős parasztbirtokok képezik.

Általában a szász rendszer a legtöbb szakértő véleménye szerint bevált, s a mi még fontosabb, — maga a szász parasztság is erősen ragaszkodik hozzá.**

Hogy ez a rendszer tényleg képes megakadályozni úgy a latifundiumok, mint a törpebirtokok alakulását, azt a hivatalos statisztika is bizonyítja; volt ugyanis Szászországban *gazdaság:*

év	—2 ha. alul.	2—5 ha.	5—20 ha.	20—100 ha.	100 ha. felül.
1882.	116.247	29.881	36268	9772	758
1895.	116.399	29.368	37318	9868	755

A két felvétel közti időben tehát feltűnő számbeli *gyarapodást* csak az 5—20 ha, és a 20—100 haig terjedő, tehát az önálló, életerős *parasztbirtokok* mutatnak fel; más tekintetben

* A *Herzoglich sächsisches Ministerium in Altenburg Abtheilung des Innern»* 1902 julius 17-én az O. M. G. E.-hez intézett átirata szerint 5 acker = 3 ha 20 a.

** K. von Langsdorff. *Die bäuerlichen Verhältnisse im Königreich Sachsen. In: Bäuerliche Zustände in Deutschland.* Leipzig, 1883. II. Bd. — *(Schriften des Vereins für Socialpolitik.* Bd XXIII.)

ezen gyarapodástól eltekintve, Szászország alapjában véve nagyon kedvező birtokeloszlási viszonyai lehetőleg *stabil* képet mutatnak.

Különben a szász rendszernek a közönséges birtokminimum intézménye felett *socialis szempontból* még egy nagy előnye van.

Említettük ugyanis már fentebb, hogy a törpebirtokokat nem lehet ab ovo, minden körülmények közt károsaknak tartani, ipari vidékeken, és fejlettebb viszonyok között azok fontos missiót tölthetnek be, különösen mint az utóbbi időben sokat hangoztatott *munkásbirtokok*. Megmérhetlen sociális előnyei vannak azon birtokrendszernek, a mely mellett a munkásnépnek is meg van a maga kis háza és földecskéje, a melynek megművelése természetesen ipari főfoglalkozás mellett csak *mellékfoglalkozást* képez, nem is annyira a családapa, mint rendesen a család női tagjai számára.

Ebből a sociális, és egyúttal a szintén fentebb tárgyalt gazdasági szempontokból kiindulva állította fel *Buchenberger* azon ismert tantételét, a mely szerint ipari vidéken helyén van az absolut forgalom szabadság és az egyenlő öröklési osztály, mezőgazdasági sík- és dombvidéken czélszerű már külön agrár örökösödési jog, de tulajdonjogi korlátok nélkül, mig hegyes, zord vidékeken pedig már szükségesek a tulajdonjogi korlátok is, főleg különösen a birtokminimum.*

Az ilyen különböző jogvidékek elhatárolása azonban a gyakorlatban vajmi nehéz; *Németország* e tekintetben szerencsés helyzetben van; *mert közjogi fejlődése kedvezett az ilyen változatos magánjogi rendszerek kialakulásának*. Mint tudjuk ugyanis Németország sok apró önálló államocskából alakult; ezen államocskák a talajviszonyok és klimatikus viszonyok, valamint az agrikultura helyzete tekintetében egységesek voltak, hiszen egy-egy völgy, vagy hegység volt egész terjedelmük. A mindegyikben kialakult agrárjogok tehát mintegy a

* Lásd Buchenberger. *Agrarwesen und Agrarpolitik.* Leipzig, 1892. I. 451—455. és jelen könyvünk azon fejezetét, a mely a Badeni jogviszonyokat tárgyalja, a mely jogviszonyok Buchenbergernek a fenti tétel felállítására alapul szolgáltak.

földből nőttek ki, *és az ottani helyi viszonyok bélyegét hordták magukon.*

Ezeken a régi jogtörténelmi alapokon azután már könnyű volt olyan újabb agrárjogot teremteni, a mely a különböző vidékek specialis viszonyainak megfelel.

Egy közjogilag egységesen fejlődött államban azonban egy olyan agrárjogot megteremteni, a mely egyformán megfeleljen a hegyes és sík-, az ipari- és mezőgazdasági vidékek igényeinek — már vajmi nehéz.

Ezt a nehéz kérdést szerencsésen oldja meg a szász rendszer a szabad és zárt földbirtokok *dualismusa* útján.

A mikor a meglévő birtokok területeinek $^2/_3$ részét oszthatatlannak mondja ki, biztosítja a gazdasági viszonyok évszázados hatása alatt természetesen kifejlődött birtokviszonyok fenmaradását, másrészt a szabad birtokok (walzende Grundstücke) módot nyujtanak arra, hogy a munkásnép földéhességét az egész országban mindenütt kielégíthesse.

Még egy, nagyon fontos előnyét fejtegeti a szász törvénynek *Reuning* titkos tanácsos,* a ki ugyanis azt mondja: *hogy Szászország az ő gyors ipari fejlődését közvetve a birtokfeldarabolási tilalomnak köszönheti.*

Egyrészt mert «a zárt birtokot mindig csak egy fiú örökölhetvén, a többi rá volt kényszerítve arra, hogy ipari és kereskedői pályára lépjen; (itt utalunk azon hasonló fenti fejtegetéseinkre, a melyek szerint a modern franczia nép vállalkozási kedvének hanyatlása és a magyar nép anti-industrialis hajlamai nagyrészt az egyenlő birtokosztálynak tudhatók be.) Másrészt előmozdította a szász ipar feltünő gyors fejlődését Reuning szerint az is, hogy a vagyonos vidéki parasztság nagyon jó fogyasztója volt az ipari czikkeknek s végül az is, hogy a rendezett viszonyok közt élő parasztcsaládok magasabb, jobb nevelést adhattak azon gyermekeiknek is, kik az ipari pályákra léptek.

A szász «Dismembrationsgesetz» tehát tényleg egyike a legsikerültebb német agrárjogi alkotásoknak; minden fény-

* *Reuning.* Mittel und Wege zur weiteren Förderung der sächsischen Landwirtschaft. Dresden. 1873. Id. Miaskovszky. II. 129.

oldala mellett azonban van egy nagy hiánya, t. i. az, hogy pusztán tulajdonjogi korlátozásból áll, és nem teremt külön agrár *öröklési jogot* is egyúttal.

Ugyanis a szász zárt birtokokra is kiterjed a római alapokon megalkotott *1863-ik évi szász polgári törvénykönyv* öröklési joga.

Tegyük fel, hogy egy parasztbirtok 1843-ban 30 ha. nagyságú volt; két generatio alatt azonban levált belőle 10 holdnyi szabad föld, úgy hogy ma az már csak 20 ha. nagyságú és a törvény értelmében ez ma már zárt birtok.

Ha e 20 ha. zárt birtok ma öröklés tárgyát képezi, az csak *egy* örökösé lehet, csakhogy a birtok is a közönséges öröklési jog alá esvén, a többi örököstársak követelhetik teljes és egyenlő örökrészük kiadását.

Mi sors vár tehát a birtokra? Vagy *eladják* közös megegyezés szerint az örökösök idegennek és megosztoznak az árán, ekkor már megvan sértve a helyes agrárjog egyik fő feltétele, t. i. a birtokok *stabilitásának* előmozdítása: vagy pedig a birtokot átvevő fiú adósságot vesz fel, ebből fizeti ki testvéreit teljes értékben, ez esetben a birtok okvetlenül *el fog adósodni,* túl fog terheltetni (annál is inkább, mert Szászországban a birtokok *forgalmi értéke* nagyon magas) és végül ennek következtében — mégis csak dobra kerül.

A szász jog tehát — *egyoldalú;* a feldarabolási tilalom önmagában még csak bizonyos általános közgazdasági kivánalmakat elégít ki, azonban megfelelő öröklési jog nélkül a birtok stabilitását megőrizni, azt az *illető család* számára megtartani képtelen; a mint Pólya találóan mondja: *a birtokminimumban magában véve nincs semmi megtartási, semmi fentartási erő.**

Mint alább látni fogjuk, a helyes agrár öröklési jogok képesek mind a két czélt szolgálni, azonban a puszta tulajdonjogi korlátok csak *fél munkát végeznek.*

S hogy mégis ennek daczára Szászországban a birtokok nincsenek túlságosan eladósodva, és hogy nem túlságos nagy a birtokok mobilisatiója, ez két körülménynek tudható be.

* *Pólya.* Id. munka 51.

Az első az, hogy Szászországban a *földbirtok hitele* már a mult század közepe óta *rendezett és — olcsó*, így az «Erbländische ritterschaftlicher-» és a «landwirtschaftlicher Creditverein», valamint a «landesständische Bank zu Bautzen», és a «Ländlicher Vorschussverein zu Krögis» már évtizedekkel ezelőtt 3 ½ %-os jelzálogi kölcsönöket adtak.

A második, még ennél is fontosabb ok pedig az, hogy habár a szász *irott jog szerint* a földbirtok egyenlő öröklési osztály alá esik, a *nép szokásjoga* jóformán mindenütt kiveszi azt ennek romboló hatása alól.

Ugyanis Szászországban ép úgy, mint a Németbirodalomban, általában el vannak terjedve a «*Gutsübertragungsverträge*», vagyis olyan szerződések, a melyek szerint az öregedő szülők a birtokot még életükben átadják *egyik* gyermeküknek, *nagyon enyhe becslés, tehát az illető gyermek nagymérvű előnyösítése mellett*, azon kötelezettséggel, hogy őket eltartsa és testvéreit (meglehetősen megrövidített osztályrészszel) készpénzben kielégítse.

Mint látjuk *tehát a száz zárt birtokok is tényleg különös agrár öröklési joggal vannak kombinálva ha nem is az irott jog, hanem a népszokásjoga alapján.*

E nélkül a birtokminimum, illetve a feldarabolási tilalmak több kárt csinálnának, mint hasznot.

Ezen szempontok figyelembe vételével készült azután *Stein Lőrincz híres javaslata a «Hufenrechtről».**

Stein javaslatában három fő intézmény találkozik: *a feldarabolási tilalom, a terhelési tilalom* és egy *külön agrár öröklési jog.*

Fix birtokminimumot nem állapít meg, hanem teljesen a szász rendszert követve, a felosztás határául a már meglévő birtokok kétharmad, vagy legfeljebb fele részét veszi. Ezen alul a birtok oszthatatlan, azon felül szabad (Walzend).

A Hufenrecht kiterjed mindazon birtokra, a melyet a tulajdonos bevezetett a Hufenbuchba, e tekintetben tehát a javaslat *fakultativ* jogot teremt, de kiterjed *továbbá a törvény erejénél* fogva mindazon birtokokra, a melyeket már *árverésen*

* Dr. Lorenz von *Stein*. Bauerngut und Hufenrecht.

vesz meg az alapítandó *paraszt hitelszövetkezet* azon czélból, hogy azt egy, — *lehetőleg falubeli* — parasztnak újból eladja. E tekintetben tehát hasonlít a javaslat az alább tárgyalandó *mecklenburg-schwerini szabad parasztok községi kommunismusához.*

Egy parasztnak többet mint két birtokot birnia nem lehet, tehát a javaslat nem csak a birtokok szétporlása, hanem *conglomeratiója* ellen is védekezik.

Belátta Stein azt is, hogy a birtokfeldarabolási tilalom megfelelő *öröklési jog* nélkül a *birtokok stabilitását veszélyezteti,* ép azért be akarta hozni ezen parasztbirtokokra *az alább tárgyalandó kötelező intestat törzsöröklési jogot* (Anerbenrecht), a melynek lényege az, hogy a birtokot a törvény erejénél fogva *egy gyermek* veszi át *oly fokú előnyösítés mellett,* hogy a birtokot képes legyen megtartani.

Meg van a Stein-féle javaslatban az «*Asylrecht*» is, a mely szerint a birtokot átvevő fiú köteles kiskorú testvéreit a birtokon felneveltetni és keresetképtelenség esetén eltartani, a mint Stein szépen kifejezi: «hat der Anerbe... die Verpflichtung, die der Vater selbst bei lebzeiten gegen seine Kinder gehabt hätte».

A *család* tehát a családfő elhunytával nem bomlik fel, mert összetartja azt az oszthatatlan családi birtok és mert a családfő kötelességeit tovább is teljesíti a birtokot átvevő fiú.

A Stein-féle parasztbirtok *nem hitbizomány,* mert bizonyos adósságok fejében *elárverezhető,* tehát nincs meg benne az absolut elidegeníthetetlenség merevsége.

Azonban elárverezésre csak a legritkább esetben kerülhet a sor, ugyanis a tervezet szerint a parasztbirtokokat csak a parasztbitelszövetkezet jelzálogi kölcsönével és *csak az érték bizonyos hányadrészéig terhelhető meg.*

Ha a tulajdonos ezen kölcsönt nem törleszti, akkor van csak helye elárverezésnek a szövetkezet javára. A tulajdonos *személyes adósságaiért* azonban a birtok nem szavatol.

E tekintetben a Stein-féle javaslat, a melyben jóformán az összes fontosabb agrárjogi intézmények mintegy konczentrálva vannak, szellemi rokonságban van az alább tárgyalandó mecklenburg-schwerini kolostori-parasztbirtokok jogával és a *homesteaddel.*

H) A homestead.

Az agrár követelések között sokszor hangoztatott *homestead* intézmény tulajdonkép nem más, mint *terhelési és elidegenítési tilalom, illetve korlát.*

Egyik legnagyobb problémája a modern nemzetgazdaságtannak, hogy a földbirtok túlságos eladósodásának gátat vessen; a földbirtok hiteligényeinek megfelelő kielégítése, egy új földtehermentesítés keresztülvitele, mely hivatva volna a földbirtokot a modern jobbágyságtól, az ingótőke uralmától megszabadítani, mind forrongó kérdések még. A földbirtok eladósodását *praeventiv* módon akarja megakadályozni az amerikai *homestead* és *exemption* intézmény.

Tulajdonkép a kettőt meg kell egymástól különböztetni.

Az *exemption* az egész északamerikai Egyesült-Államokra kiterjedő törvény (1886. évi május 20-iki), a melynek hivatása volt a néptelen nyugati területek betelepülését előmozdítani.

E szerint a 160 acre-nál nem nagyobb *telepek ki vannak véve* a végrehajtás alól a telepes azon régibb adósságai fejében, a melyeket még a település *előtt* csinált. A település után keletkezett adósságok fejében azonban már minden korlátozás nélkül elárverezhető a telep.*

A homestead intézmény, mely az 1836. évi texasi törvényből fejlődött ki, már sokkal tovább megy, t. i. ez már az élet összes esélyeivel szemben meg akarja védeni a földbirtokost és annak családját a földbirtok tulajdonában; az egyes államok saját hatáskörükben hozták meg a homestead törvényeket, és pedig a részletekben meglehetősen változatosan.

Széchenyi Imre gróf (ki nálunk ezen intézmény egyik első apostola) egyik munkájában** szószerint ismerteti *Louisiana* állam homestead törvényét, a mely szerint *minden családos embernek joga van* 160 acrenél (100 kat. hold) nem nagyobb birtokát, házát és megfelelő gazdasági felszerelést és szükséges készleteket a kényszereladás és végrehajtás ellen *érinthetetlennek kijelölni.*

* *Buchenberger.* Agrarwesen und Agrarpolitik. II. 243.

** Ifj. Széchenyi Imre. *Amerikai levelek.* Budapest, 1883. 122. l.

Ezen birtokrész azonban mégis elárverezhető olyan adósságokért, a melyek még vételárhátralékot képeznek, vagy pedig a ház felépítéséből, a tulajdonos hivatalos állásában előfordult pénzhiányokból, általában a tulajdonos bűncseleiményekből és közadóhátrálékokból keletkeznek.

Louisianában tehát a homestead intézmény *fakultativ,* mert a *tulajdonos akaratnyilvánításától* függ annak létesülése, vannak azonban amerikai államok, a melyekben ez általánosan, a *törvény erejénél fogva* kötelező.

Általában a legtöbb homestead törvény kiköti, hogy a védett birtokrészt és tartozékait a tulajdonos *még szabad kézből is csak akkor* idegenítheti el, ha abba *felesége* is beleegyezett.

Ha a családfő el is hal, az intézmény hatálya életben marad egész a legfiatalabb gyermek nagykorúságáig.

Az egész intézményben socialis szempontból a legkiemelkedőbb momentum a tulajdonos *egyéni* akaratával szemben a *család* érdekeinek védelme.

Ha az intézmény praktikus eredményeitől teljesen eltekintünk is, már *nagy elvi haladást* jelent egy specialis agrárjog kialakulása felé az, ha a világ legszabadabb államában törvényileg elismerik azt, hogy a földbirtok nem közönséges *árú,* a melyet a tulajdonos szabadon adhat-vehet és esetleg eltékozolhat, hanem fészke, tűzhelye az egész családnak, és mint ilyen az államra és társadalomra nézve különös becsességgel bír, tehát különleges jogi védelemre is érdemes.

A mi már most a homestead törvények *praktikus hatását* illeti, nagyon eltérők a vélemények, úgy hogy ezek között eligazodni csakis úgy lehet, ha az intézmény alkatelemeit egyenkint veszszük vizsgálat alá.

Mint említettük, a törvény főpontja a benne megnyilatkozó *családiság,* s valószinűleg a gyakorlatban is a házastárs, a gondos feleség kezébe adott ellenőrző jog válik be legjobban a férj esetleges könnyelműségeivel szemben.

Maga a törvény által nyújtott védelem azonban már szerfelett lyukas; fentebb elsoroltuk, hogy daczára a homestead törvényeknek, mégis mily sokféle adósság fejében lehet elárverezni a családi tűzhelyet; az ott felsorolt okok az árverési statisztikában az esetek legalább fele részét képezik, tehát a

homestead körülbelül csak minden második esetben képes védelmet nyújtani.

Általában azt mondhatjuk, hogy a homestead főleg a tulajdonos *személyes adósságai* ellen nyújt védelmet, vagyis föleg a *személyi hitelt* korlátozza.*

Tényleg, ha más czélja nem lenne is, ez magában is hasznossá tehetné az intézményt, mert a könnyelmű adósságcsinálás és az *uzsora* pusztításai főleg a személyi hitel terén észlelhetők.

Azonban az életnek ezer esélye lévén a személyi hitel teljesen nem nélkülözhető a gazdára nézve; egy tűzvész, egy nagyobb betegség vajmi könnyen felbillentheti egy kis parasztcsalád pénzügyi egyensúlyát, a mely esetben azután személyi hitelre múlhatatlan szükség van.

Ép azért a homestead intézmény a személyhitel megfelelő modern szervezetei (hitelszövetkezetek, ingó jelzáloghitel, stb.) *és egyúttal a kötelező tűzkárbiztosítás nélkül czélját nem igen érheti el;* ezek nélkül a homestead tulajdonosa (a törvény intentiójával ép ellenkezőleg) könnyen uzsorások kezébe kerülhet, mert a pénz annál drágább, minél kevesebb biztosítékot nyújthat az adós.**

Végül, mint minden tulajdonjogi korlátozás, úgy a *homestead is eredménytelen marad, ha az megfelelő öröklési joggal nem kapcsolatos.*

E nélkül a homestead hatása csak ephemer jellegű lehet; s az intézményben semmi megtartási erő nem lesz.

Ezt csak egy olyan öröklési jog lesz képes neki megadni, a mely lehetővé teszi azt, hogy a birtok *egy* tulajdonosé lehessen, mert ellenkező esetben vagy szét kell azt bontani apró részekre s így az jóformán megsemmisül vagy pedig eladóra kerül az értékosztály végrehajtása kedvéért s így eo ipso elvész a családra nézve.

Bár feltétlenül elismerjük, hogy a homestead intézményben az alapelvek vajmi helyesek és a czél hasznos és nemes, az

* Buchenberger. Id. munka 244.

** Buchenberger szerint Amerikában egy homestead-dal védett birtokos 12—15%-on alul alig kap pénzt. (Id. munka 245. lap).

amerikai példának szolgai utánzása Európában kivihetetlen lenne; életképes az csak a jelzett reformokkal és társintézményekkel kapcsolatosan lehet.

Az agrár öröklési joggal és a megfelelő hitelszervezetekkel szerencsésen kombinálja a terhelési tilalmat (tehát lényegileg a homesteadot) *az alább tárgyalandó mecklenburg-schwerini kolostori parasztbirtokok joga,* a melyről Paasche találóan jegyzi meg, hogy a homestead intézménynek sokkal szerencsésebb alakja, mint az szülőföldjén: Amerikában kifejlődött.*

Az összes agrár intézményeknek azonban gyökeres és állandó hatást csak *a megfelelő agrár öröklési jog: a törzsöröklési rendszer* nyújthat, amazok esetleg kedvező eredményeit csak ez képes átvinni a késő unokákra is.

* A homesteadhoz hasonlólag védi a parasztbirtokot az 1864. évi augusztus 14-iki és 26-iki *román* és az 1873. évi deczember 24-iki *szerb törvény* 471. §. és 4 *a)* pontja.

Még érdekesebb az angolok által *Indiában* meghonosított parasztjog; ugyanis a földtehermentesítési törvény (the Dekhan agrikulturist-relief act.) míg egyfelől teljesen kiveszi a birtok egy részét a végrehajtás alól, másfelől tényleg a többit sem engedi elárvereztetni, hanem azt *állami gondnoksági kezelésbe* veszik több évre (személyes adósságért 8, jelzálogi adósságért 20 évre), — ez alatt a jövedelmet az adósságok törlesztésére fordítják, a zárlati évek letelte után pedig a paraszt visszakapja földjét tehermentesen. Megtörténik, hogy az összes adósság letörlesztésére nem elég a törvényes idő, akkor a követelés hátralevő része a hitelezőre nézve elvész, azonban a praktikus angolok úgy okoskodnak, hogy csőd esetén a licitatio útján sem kapnák meg a hitelezők teljes követelésüket, sőt valószinű, hogy a fenti mód szerint még ők is jobban járnak, a parasztcsalád pedig meg van mentve.

Ezen, nálunk is nagy figyelemre érdemes eljárást találóan hasonlította össze *gr. Széchenyi Imre* a régi magyar *«sequestrummal»* fentebb már idézett művében (131. lap). Lásd még Buchenberger. Id. munka II. 204.

III. FEJEZET.

A törvényi öröklés reformja a törzsöröklés alapján.

Nincs a magánjognak még egy része, melynek olyan mély és tartós gazdasági és társadalmi hatásai lennének, mint az öröklési jog.

Az öröklési jog köti össze a multat a jelennel, a jelent a jövővel, és képezi azon csatornát, a melyen át az apák munkájának gyümölcsei az utódok között szétoszlanak.

Az öröklési jog van hivatva arra, hogy az elmúlt emberiség földi javait az élő emberiség között szétossza.

Mivel pedig a javak miként való eloszlásától függ az emberi társadalom tagoltsága különböző osztályokra, valamint sok tekintetben a köz- és államjogok formája is, — *az öröklési jog befolyása az állami és társadalmi rendre, annak alakulására, fejlődésére, vagy stagnatiójára, sőt visszaesésére, s így az egyes nemzetek jövő sorsára is — elvitathatatlan.*

Növeli az öröklési jog ezen hatásainak mélységét az is, hogy a hűbéri kor tulajdonjogi korlátai ma már jóformán ledőltek és így azok sem akadályozhatják, vagy irányíthatják az öröklési jogban rejlő hatalmas erők érvényesülését.

Az öröklési jog egyes részeinek fontossága azonban különböző az emberi javak különböző fajtái szerint.

A szellemi javak megoszlására az öröklési jog jóformán semmi befolyással sincs, viszont az anyagi javak közül az *ingó tőke* megoszlását inkább a *végrendeleti, a földbirtokviszonyokat* pedig *a törvényi* — (végrendelet nélküli) — *öröklési* jog irányítja.

Ez természetes is.

Valamely nép műveltségi foka és gazdasági élete közt egyrészről, másrészről jogrendszere, különösen pedig örökjoga között a jogtörténelem mindig bír kimutatni logikus összefüggést és szerves kapcsolatot. Így az iparos, kereskedő és az előhaladottabb kulturájú népeknél az örökjogot mindig a végrendeleti öröklés, őstermelő vagy alacsonyabb kulturáju népnél azonban inkább a törvényi (végrendelet nélküli) öröklés dominálja.

Ugyanis a végrendelkezéshez már bizonyos magasabb kultura, az előrelátásnak s az egyén öntudatos, a viszonyokat irányítani képes akaraterejének magasabb foka szükséges; műveletlenebb ember nem is igen akarja, de nem is igen képes arra, hogy akaraterejével még akkor is irányitsa környezetének sorsát, a mikor ő már nem lesz az élők között.

Még jobban befolyásolja az örökösödés kérdését a nemzet gazdasági főfoglalkozása.

Iparos- és kereskedőállamokban, a hol nagy a forgótőke, a hol az ujonnan szerzett vagyon gyakori dolog, a végrendeleti öröklés mindennapi lesz; a szerző emberek nagyrésze ugyanis még halála után is bizonyos hatalmat és befolyást akar gyakorolni a fölött a vagyon fölött, a melyért egész életén át fáradott, ő szerezte, ő akar még halálában is rendelkezni felőle. *Őstermelő népnél* ép megfordítva áll a dolog; a mezőgazdaság alaptermészetéből folyik, hogy *túlnyomó az öröklött vagyon;* öröklött vagyonnal szemben pedig az egyéni akarat mindig bizonyos morális korlátok által van többé-kevésbbé megszorítva; öröklött vagyonnal szemben nemcsak egyéni akaratunk, hanem azok intentiói is tekintetbe veendők, a kiktől az a vagyon mireánk is szállott.

Hozzájárul ehhez a földmívelő nép fentebb már fejtegetett konservativ és nehézkes volta, szemben az ingó tőke tulajdonosainak mozgékonyságával, valamint az is, hogy a parasztság sok helyen babonás félelemmel viseltetik a végrendelkezési jog iránt, és hogy jórészt még ma is *irástudatlan, műveletlen.*

Altalában elmondhatjuk (mint azt már az előző fejezetben is említettük), hogy *az európai kontinens parasztsága nagy átlagban nem szokott végrendelkezni.*

De feltéve, hogy a nép élne is a végrendelkezési joggal, a hirtelen bekövetkezett halálesetek és a tulajdonos kiskorúsága sokszor megakadályozzák a tulajdonost abban, hogy tényleg végrendelkezzék.

Földmívelő államban tehát a súlypont az intestat, törvényi öröklési jogra esik, ennek helyes vagy helytelen rendelkezéseitől függ az illető országban az agrikultura virágzása és a földmívelő nép boldogulása, — vagy pedig pusztulása és hanyatlása.

Az öröklési jog megalkotásánál tehát a törvényhozók szemei előtt elsősorban *általános közgazdasági, sőt nemzeti szempontoknak* kell lebegniök, ezek előtt bizonyos megcsontosodott jogászi doktorináknak háttérbe kell szorulniok.

Az előző fejezetekben bővebben fejtegettük, hogy a modern törvényi öröklési jogok ellentétben állanak az agrikultura sajátos gazdasági és sociális természetével.

A modern öröklési jogok, midőn végrendelet híján elrendelik az örökösök *egyenlő részesedését,* egyaránt vétenek a földbirtokok normális *területi épsége,* mint azok *stabilitása* ellen.

Az *egyenlő öröklési osztályt* ugyanis kétféleképen lehet végrehajtani: vagy *természetben, vagy értékosztály* alakjában.

A *természetbeni osztály* a legrövidebb idő alatt beleütközik a *földbirtok gazdasági, illetve még hamarabb a társadalmi minimumába*; a mint az osztály elérte ezen Rubikont, két út áll az örökösök előtt: vagy túllépnek rajta és *feldarabolják* értéktelen részekre azt a birtokot, a mely «gazdasági egységet» *(wirtschaftliche Einheit)* képezett, és társadalmilag épen csak arra volt elég, hogy egy családot az eddigi társadalmi fokon képes volt tisztességesen, minden mellékfoglalkozás nélkül eltartani (ezt nevezi az 1898. évi westfaliai törzsöröklési törvény «*selbständige Nahrungstelle*»-nek) vagy pedig *eladják a birtokot* és megosztoznak az árán.

Az első esetben *közgazdasági szempontból* káros az eljárás; érvényesülni fognak *a törpe birtok* fentebb fejtegetett összes *hátrányai,* ugyanis a szoros értelemben vett mezőgazdaság megkövetel bizonyos normális birtoknagyságot, mert a túlkicsiny birtokon a rendes mezőgazdaság nem hajt *hasznot,*

és mert túlkicsiny birtokon pusztán a földmívelésből még a legszerényebb parasztcsalád *sem képes megélni.* E tekintetben még *Lujo Brentano,* az újabb német agrárjogi fejlődés e nagy ellenzője és a római öröklési jog ezen feltétlen híve is a leghatározottabban kimondja, hogy: «ő mindig ellene volt a természetben való osztálynak, illetve mindig barátja volt annak, hogy a birtokot egészben *egy* örökös vegye át, ha az illető birtok gazdaságtechnikai természetére való tekintettel az in natura osztály gazdaságilag káros hatású lenne».*

Mindenesetre hibásan jár el az a törvényhozás, mely Buchenberger szerint bizonyos «egyenlőségi ideált» hajhászva, a természetbeni osztályt kötelezővé teszi, mert: «a parasztságot oly esetben, midőn valamely öröklött birtok összetartására törekszik, nemcsak bizonyos kegyeletes érzelmek és meggyökeresedett jogszokás, hanem *jól átgondolt gazdasági elvek* is vezérlik, mert szükségesnek tartják, hogy a birtok nagysága az egyes embereknek, s így az egész községnek jólétét biztosítani tudja».**

A természetbeni osztály azonban bizonyos fokig megfelel a *stabilitás* követelményének, mert habár részekre bontva is, de mégis megtartja a család kezében a birtokot. Ez azonban csak múlékony dolog, mert a törpebirtokosok tönkrejutása csak időkérdése, hosszabb vagy rövidebb nyomorgás és kisebb vagy nagyobb fokú társadalmi (és sokszor morális) lesülyedés után végre is elpusztulnak, mert enni, ruházkodni, adót fizetni csak kell, s mivel mindez a törpebirtok jövedelméből nem telik ki, hozzányúlnak ahhoz a kis tőkéhez, a mit a birtok reprezentál, adósságot vesznek fel és rövid idő múlva «megeszik» maguk alatt a földet.

Az elpusztúlt törpebirtokok azután ismét egyesíttetnek nagyobb birtokokba; a ki azonban őket összeveszi, az már nem igen lesz parasztember, mert a vagyonosztó öröklési jog mellett a parasztság (kivéve a nagyon jó vidékeket) nem bír tőkét

* Lujo Brentano: *Ueber Anerbenrecht und Grundeigenthum.* Berlin, 1895.

** Buchenberger: *Agrarwesen und Agrarpolitik.* I. 447 lap. Leipzig, 1892.

gyűjteni az anyagi propagatióra, hanem igen is összevásárolják a falubeli kocsmárosok és kereskedők.

A hol a természetbeni osztály *végzi* (t. i. a család *depossedálásánál*) ott *kezdi* már a másik megoldás, t. i. a midőn az örökösök *eladják* a *butorokat* az értékosztály végrehajtása végett. Ez a módszer gazdaságilag még bizonyos fokig helyesebb, mert legalább nem porlasztja szét a birtokokat.

Azonban természetesen ez a megoldás annyira ellentétben áll az agrikultura természete által megkövetelt stabilitással, hogy arról komolyan beszélni nem is lehet.

Ezt a módszert csak azok ajánlhatják, a kik a mai földbirtokos osztályt minél gyorsabban el akarják pusztítani. Komoly közgazda ezt nem akarhatja, és csodálkozunk Lujó Brentanon, hogy ő közgazdasági szempontból még e módszert mentegetni tudja; szerinte a «homines novi» okszerűbben gazdálkodnak és mivel a nemzetgazdaságra nézve közönbös, hogy a birtok «Hinz-é», vagy «Kunzé»-e tehát — az nem baj, ha a birtokok minél sűrűbben kerülnek az öröklési osztály kedvéért eladóra — mert az a fő, hogy az minél jobban jövedelmezzenek.*

Igaza van ezzel szemben *Schmollernek*, midőn azt mondja, hogy:

> «Fontos közgazdasági érdeke a nemzetnek, hogy minél több gazdasági vállalat legyen *közvetlen folytatása az apák által megkezdett munkának*, hogy a gazdasági traditiók meg ne szakadjanak, a veszteségek, hibák, berendezések, ujítások és a kezdet nehézségei és költségei lehetőleg kis térre szoríttassanak. Épen ezért felette kivánatos, hogy a családi birtokot ne idegen vegye meg, hanem az a család egy fiának kezén maradjon meg.»**

Különben is ilyen rideg materialis és fiscalis szempont ma már a közgazdák legnagyobb részétől távol áll.

Ugyanis egy helyes nemzeti földbirtokpolitikának nemcsak az a czélja, hogy a föld minél többet teremjen, hanem az is, hogy az a földmívelő társadalmi osztályoknak *biztos és szilárd existentiát és állandó otthont nyújtson.*

* Lujo Brentano: *Erbrecht.* 397. lap.

** Schmoeller czikke *Thiels Jahrbücher.* 1882, 622. l.

Jóformán mindenki érzi és tudja azt, hogy elsőrendű nemzeti és socialis érdek egy konsolidált erős földbirtokos osztály (ez esetben specialisan parasztosztály) föntartása.

Egy kedvező anyagi viszonyok közt élő parasztgazda társadalmilag és politikailag független; hű őrizője a nemzeti és történelmi traditióknak, politikailag hive a mérsékelt haladásnak, de ellensége a fölforgató radikalismusnak. Apáitól öröklött házi tűzhelye föntartója a tiszta családi erkölcsöknek, ő maga apja egy újabb egészséges nemzedéknek, mely katonát ad az államnak és vérfölfrissítésül szolgál az enervált városi népnek.

Gazdaságilag talán a legértékesebb osztály; egy életerős parasztbirtok, illetve az ezen élő *parasztcsalád a legideálisabb szervezete a közös emberi munkának.* A mi csak képzelhető fogyasztási czikkeket elő tud állítani az agrikultura, az mind előkerül egy parasztháztartásból, a mindennapi kenyértől kezdve az eladó leány kelengyéjéig; a milyen természetű munkát csak megkiván a földímvelés ezer ága-boga, azt mind elvégzik a család tagjai, a szántóvető apától kezdve le a libapásztor gyerekig.

Semmi érték el nem kallódik, semmiféle munkaerő parlagon nem marad.

Az a gazdasági tudás, a mit nemzedékeken át ugyanazon helyen és ugyanazon viszonyok között folytatott gyakorlati gazdálkodás tapasztalatai megérleltek és leszűrtek, becses örökségként száll át a birtokkal együtt apáról-fiúra; bizony szinte vakmerő állítás ezzel szemben, hogy a «homines novi» jobban gazdálkodnak. Nincs olyan ága a nemzeti termelésnek, a mely egy ilyen parasztbirtokkal társadalmi, nemzetiségi és gazdasági becsességben fölérne.

Különben is sokkal fontosabb *sociális* és *nemzeti* érdekek fűződnek a földbirtokhoz, semhogy nagyfokú frivolitás nélkül közömbösen nézhetnők a régi birtokosok pusztulását csak azért, mert az újak talán jobban gazdálkodnak.

Megjegyzendő különben, hogy az örökösök a legritkább esetben fognak élni ezzel az értékosztálylyal, legfeljebb abban az esetben, ha valamennyi valami más életpályára készült, tehát ha a család már az örökhagyó halála előtt megszűnt lélek-

ben és gondolkozásmódban földmívelő lenni. A legtöbb esetben azonban ép ellenkezőleg *a mindegyikre egyformán néző földbirtok valamennyit földmívelővé teszi, és szinte megakadályozza őket már kiskorúságuktól fogva abban, hogy valami más életpályára készüljenek.*

Ép ezért a *természetbeni osztály* aránytalanul többször fordul elő, mint a birtok eladása útján történő *értékosztály.*

A modern törvényi öröklési jog tehát a földbirtokra nézve Scyllát és Kharybdist képez, mert vagy annak *szétporlását,* vagy pedig a földbirtokos osztályok *közvetlen depossedálását* okozza.

Mai intestat öröklési jogunk ezen veszélyeit akarja kikerülni azon *harmadik megoldás,* a mely szerint a birtokot egy örökös veszi át és testvéreit készpénzben elégíti ki.

Ezen módszer alapgondolata helyes; egyformán szolgálja az agrikultura gazdasági követelményét, midőn együtt tartja a birtokot és megfelel a magasabb szempontok által követelt stabilitásnak is, mert a birtokot a régi család egyik tagja veszi át, a ki így letéteményese marad a családi traditióknak, és fenttartja a családi tűzhelyet.

Azonban a mai öröklési jog mellett ez a megoldás a legtöbb esetben kivihetetlen.

Kivihetetlen pedig azért, mert a birtokot átvevő gyermek az üzletre ráfizet, képtelen lesz mellette megélni.

Ez a megoldás ugyanis már *kívül esik az öröklési jog körén.*

Mai öröklési jogaink ugyanis követik a római jogi *egyenlő öröklést,* s így a birtok az örökhagyó halálakor nem közvetlenül a birtokot átvevő testvér tulajdonába, hanem először az *összes örökösök közös tulajdonába megy át,* a kik azt *eszmei hányadokban* öröklik.

A mikor tehát az egyik örökös átveszi az egész birtokot, már nem örökösödésről, hanem *közönséges adásvételről lehet csak szó,* t. i. az összes örökösök *eladják* a közös birtokból nekik jutott eszmei hányadrészt egyik örökös társuknak, a ki ez esetben ép olyan közönséges vevő, mint bármily más idegen ember.

Azt tehát helytelenül állítják némelyek, hogy a mai örök-

lési jog mellett is meglehet (illetve össze lehet) tartani a birtokokat, mert a birtokmegtartás ez esetben már nem az öröklési jog, hanem a kötelmi jog, a közönséges adásvételi szerződés segélyével történt, tehát ugyanezen jogi eszközökkel, a melyek segélyével egy teljesen idegen ember is több más, — tőle teljesen idegen embertől, különálló birtokokat vehet meg, s azokat egy nagyobbá egyesíti.

Ezen nagy *elvi különbségnek* azután óriási fontosságú gyakorlati következményei vannak.

A társörökösök ugyanis abból indulva ki, hogy nekik *egyenlő igényük* van a birtokra, lehetőleg fel fogják verni örökrészük «árát» a birtokot átvevő testvérrel szemben.

Ehhez nekik teljes joguk van; a törvény ugyanis egyenlő hányadokat juttatott az örökségből, ők azt annak adhatják el, a ki *többet ad* érte. Ha tehát akad egy idegen, a ki többet ad az ő örökrészükért, mint a mennyit a birtokot átvevő fiú igér érte, akkor a legtöbb esetben annak az idegennek fogják akarni eladni; s ha az illető testvér mégis meg akarja tartani az egész birtokot, *kénytelen megadni az örökrészekért azon legmagasabb árt, a mit azért idegenek is adtak volna.*

Nincs ma jogi hatalom, a melylyel a társörökösöket arra lehetne bírni, hogy örökrészüket enyhébb feltételek mellett adják át valamely testvérüknek mert a törvény szerint az örökhagyó halála perczében minden egyes örökösnek *tulajdonává* válik a birtok reá eső eszmei hányada, s így az a felett korlátlan rendelkezési jogot nyer; még csak *elővételi jogot* sem adnak a modern törvények a birtokot átvevő örökösnek.

Ilyen körülmények között tehát a legnagyobb valószinűség szerint a birtokot átvevő örökös *túl fogja fizetni* a birtokot s az üzlet, a melybe ő magasabb ethikai czélokból ment bele, testvéreinek a törvény által támogatott kapzsisága folytán balul fog kiütni; a birtok eladósodása a társörökösök túlhajtott követelései folytán, egy vagy két generatió alatt okvetlenül bekövetkezik, és az végre is dobra kerül. Ennek a legtöbb esetben feltétlenül be kell következni, mert azon körülmény, hogy a birtok átvétele egy örökös által teljesen a többi társörökösök *kényétől függ, a birtok* átvételének alapjául feltétlenül *annak forgalmi* értékét prædestinálja, — vagyis *azon értéket, a me-*

lyet az összes örökösök a birtokért akkor kaptak volna, ha azt eladták volna.

A tényleges jogrendszer anomáliája épen ebben rejlik. Midőn azért veszi át a birtokot egy örökös, hogy azt egészben, mint családi birtokot megtartsa, olyan értékben kell azt a törvény értelmében fölbecsülni, mintha az eladatnék.

Már pedig a mai viszonyok között a birtok fönmaradása lehetetlen, ha a törzsörökös azt nem *a hozadéki érték,* hanem a *forgalmi érték* szerint veszi át.

E két érték közötti különbséggel a továbbiak megvilágítása czéljából röviden foglalkoznunk kell.

A földbirtoknak a hozadéki érték szerint való becslése nem más, mint a manapság sokat vitatott *járadékelv, Rentenprinzip* alkalmazása, a mely elv a modern német agrárjogi törvények fundamentumát képezi. A Justus Möser és Rodbertus-Jagetzow-féle elmélet szerint ugyanis «a földbirtok minden reá vonatkozó jogügyletnél nem tekinthető másnak, mint pusztán csak *állandó járadékforrásnak*».*

Természetes is; a földbirtok *nem közönséges árú,* annak nem az a czélja, hogy minél sűrűbben cseréljen gazdát, mint az ingó vagyon, hanem ellenkezőleg az, hogy minél nagyobb *stabilitás mellett mívelőit eltartsa,* és hogy nyersterményeket produkáljon. A földbirtok tehát reálisan csak annyit ér, mint a mennyi nyersterményt átlag megterem, illetve, a mennyi az átlagos *jövedelme.*

A földbirtoknak e realis «*jövedelmi értéke*** a modern gazdasági és társadalmi fejlődés következtében a legtöbbször nem egyenlő annak *forgalmi értékével.*

Első tekintetre ezen megkülönböztetés közgazdasági nonsensnek látszik, hiszen valamely dolognak *ára* és *értéke* a közgazdaságtan szerint egymástól sokáig nem különbözhetik, mert a mint valamely árúnak az ára fölülmulja annak érté-

* Rodbertus *zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes* és dr. Fellner Frigyes: *A járadékbirtokok rendszere.*

** Ne feledjük, hogy a jószágok «értékét» mindig az általa kielégített szükségletek határozzák meg.

két, növekszik a kinálat is és a növekvő kinálat újból leszorítja az értéknek megfelelő nagyságra az árat is.

Tényleg áll ez a tétel az ingó, első sorban pedig a szaporitható dolgokra nézve, — azonban számot kell vetnünk a földbirtok *specialis természetével*, tudniillik hogy *nem szaporítható*, és hogy ingatlan természeténél fogva nem birja magát oly könnyen kivonni a *konjunkturák hatása alól*, mint az ingó vagyon.

A földbirtok sajátos közgazdasági természetének s a vele kapcsolatos számos társadalmi jelenségnek tudható be napjaink azon sajátos jelensége, hogy a *földbirtok ára (forgalmi értéke) és értéke (hozadéki, illetve jövedelmi értéke) tartósan különböznek egymástól, és pedig olyképen, hogy az előbbi állandóan nagyobb az utóbbinál.*

E jelenség több, részben társadalmi, részben gazdasági okra vezethető vissza:

α) a mai nagy és gyors ipari és kereskedelmi haladás mellett sok hirtelen meggazdagodott ember akar magának nagyobb *társadalmi súlyt* szerezni egy régi «Rittergut» megvétele által, mert tagadhatatlan, hogy ma is még nagyobb társadalmi súlyt ad az ingatlan vagyon, jobban mondva a mezei földbirtok, mint az ingó vagyon.*

β) Ugyancsak társadalmi jelenség a *szülőföld szeretete*, a mely a jövedelmi értéket sokszor figyelmen kivül hagyja, *praetium affectionist* adva azon földért, a hol bölcsőnk ringott. Így Westfaliában van egy kis félreeső, terméketlen határú falu: Radenhorst,** az itt született legények 10—15 évig állandóan halászkodni szoktak az északi tengeren, mikor megtakarítottak pár ezer márkát, hazamennek a falujokba, csak oda való leányt vesznek feleségül, és mind otthon akar birtokot is venni magának; ennek következtében a radenhorsti rossz földek átlag 5—6-szoros áron kelnek el.

E társadalmi okokon kívül sokkal mélyebbre hatók a

* Thiel: *Anerbenrecht, Verschuldung und Entschuldung. Im Mentzels und Lengerkes Hülfskalender.* II. 1901.

** Riehl: *Westfälisches Bauernrecht.* 220. l. Minden in Westfalen. 1896.

közgazdaságiak, a melyek a ma uralkodó pénzgazdálkodás következményei:

γ) Ha a birtokokat a forgalmi értékök szerint becsüljük, úgy akkor azok értéke vajmi változó lesz, mert teljesen függni fog az általános *kamatlábtól;* ha emelkedik a kamatláb, akkor esik a föld értéke, ha esik a kamatláb, akkor az növekedik.

Például 4%-os kamatláb mellett egy 4000 márkát jövedelmező birtok értéke 100,000 márka lesz, ha ellenben a kamatláb 5%-ra emelkedik, akkor a birtok forgalmi értéke le fog esni 80,000 márkára.

δ) növeli ez egészségtelen állapotot a *speculatio is,* a mely azon időben, midőn kamatlábesést vár, összevásárolja a birtokokat, egyszóval à la hausse spekulál velök, mintha értékpapirok lennének. Ipari telepek keletkezése, vasútépítések stb. alkalmával szintén emelkedőleg hat a birtokok árára a speculatio, — természetesen legtöbbször minden realis alap nélkül.*

ε) Egészségtelenül emeli a birtokok árát a parasztság egy gyakori számításbeli tévedése is. A kis ember, ki a saját két kezével míveli birtokát, ha birtoka jövedelmezőségét számítja, rendesen számításon kívül szokta hagyni a maga és családja munkájáért járó *munkabért;* ő tehát hozzácsatolja a saját munkabérét is a birtok jövedelméhez, — természetesen, hogy így azt a tényleges értéknél sokkal magasabbra becsüli.

A földbirtok *jövedelmi* és forgalmi értéke között észlelhető eltérés, a mely sokszor rövid időn belül is nagyon tág határok között szokott mozogni, oka a földbirtokok rohamos eladósodásának abban az esetben, ha *egy* örökös az ősi birtokot osztatlanul meg akarja tartani, és nincs néki elég készpénze, hogy testvéreit kifizethesse; a birtokot átvevő örökös menthetetlenül el fog tehát bukni a forgalmi érték szeszélyes változásai közt.

Csak vegyük az előbbi példát. Ha az általános kamatláb 4% azon időben, midőn az a 4000 márkát jövedelmező birtok öröklési osztály alá kerül négy gyermek között, akkor (a bir-

* Sering ujabban már nem is beszél másról, mint «Ertragswerth»-ről és *Speculationswerth*ről.

tok értéke 100,000 márka lévén) a birtokot átvevő fiunak kötelessége a három társörökös számára 3×25,000=75,000 márka tőkét, vagy évenként 3×1000=3000 márka kamatot fizetni.

Ha már most a kamatláb röviddel az osztály után csak 1%-kal is emelkedik, tehát lesz: 5%, akkor a birtokot átvevő fiú ugyancsak rosszul jár, mert a birtok értéke leesik: 80,000 márkára, míg a társörökösök kielégítési összege megmarad 75,000 márka tehernek, — neki tehát a forgalmi érték szerint nem marad többje, mint 5000 márka. Ily körülmények között tehát birtokot átvenni egyike a legmerészebb és legkönnyelműbb speculatióknak!

Ha tehát a birtokot egészben fönn akarjuk tartani, nem szabad azt úgy fölbecsülni, mintha az eladóra kerülne.

A birtok fönmaradása *egy* örökös kezén csak úgy lehetséges, ha azt a szerint értékeljük, hogy *mennyi tiszta hasznot hoz évenként*, vagyis a *jövedelmi érték* képezi az öröklési osztály alapját.

Ha a birtokot átvevő fiút arra kényszerítené a törvény, hogy örökös társait a forgalmi érték szerint elégítse ki, igazságtalan terheket róna reá, mert ő neki, ki a birtokot nem akarja eladni, a birtok csak annyit ér, a mennyit átlag évenként hoz, nem pedig, a mennyit esetleges eladás mellett érte kapna.

A birtok jövedelmi és forgalmi értéke között tehát egy lappangó érték-különbözet van, a mely *lappangó érték** azonban csak a birtok eladása esetén lenne realisálható.

Ez a lappangó értékkülönbözet okozza azután a birtokot

* Földes szerint *(A társadalmi gazdaságtan elemei*. Budapest, 1898. 127. l.) «a lappangó érték többnyire a hozadék és hozadékképesség közti különbségen alapszik». Szerintünk lappangó érték az is, ha a hozadék állandósága mellett a forgalmi érték (csereérték) bizonyos conjuncturák mellett felülmulja a jövedelmi (hozadéki) értéket, mert ez az értéktöbblet mindaddig, míg a birtok forgalomba nem kerül, tényleg *lappang*, e nélkül legfeljebb a birtok jövedelmi viszonyainak meg nem felelő túlságos kölcsönökben nyilatkozhatik meg, mit egy jól számító pénzintézet a Földes által említett lappangó jövedelmi értékre is bármikor megad. A Földes által említett lappangó értéket tehát 1. *lappangó hozadéki értéknek*, ezt pedig 2. *lappangó forgalmi értéknek* nevezhetjük.

átvevő örökös bukását, mert neki egy olyan tőke után is kell kamatot fizetni örököstársainak, a mely tulajdonkép csak fiktiv, irrealis, hiszen az neki, a míg ő a birtokot megtartja, semmi jövedelmet sem hoz.

A mai jog mellett tehát, különösen ha sok a társörökös, a birtokot átvevő fiú azon megélni és azt huzamosan fentartani képtelen lesz.

A modern intestat öröklési jogok tehát szinte czéltudatosan teszik tönkre a birtokos családokat, azok, hacsak valami véletlen anyagi segélyt nem kapnak, a maguk erejéből a mai jog mellett fennmaradni képtelenek. Ebből következik tehát, hogy a törvényi öröklést reformálni kell.

Ennek a reformnak egy nagy és gyökeres *elvi különbségen* kell alapulnia. Szakítani kell ugyanis a mai római jogi felfogással, a mely szerint a hagyatékban levő földbirtok is az *összes* örökösök *közös tulajdonába* megy át, hanem ki kell mondania a törvénynek, *hogy ha a hagyatékban egy* (bizonyos minimalis és maximalis határok közé eső) *földbirtok is van, akkor ezt csak* (bizonyos törvényes sorrend szerint) *egy örökös örökölje;* vagyis az az örökhagyó halálakor csak egynek tulajdonába menjen át (Individualis successio). Természetesen azonban ez *nem jelenti a többi öröksök teljes kizárását,* hogy egynek jusson minden, a többinek pedig semmi; ez csak azt jelenti, hogy a többi örökösöknek már *nem örökrészre*, hanem csak *kielégítésre* lehet igényük.

Gyakorlati jelentősége ezen distinctiónak annyiban van, hogy ebben az esetben a birtok átvétele egy örökös által, nem a többi örökösök szeszélyétől függne, s a birtokot átvevő fiú nem az örökségi hányadok *árát* lenne kénytelen kifizetni a társörökösöknek, hanem csak bizonyos *méltányos kielégítést,* a mely kielégítésnek egyedüli mértéke csak az lehet, hogy a birtok életképes maradjon; eddig a mértékig tehát a birtokot átvevő örökös az egyenlő osztály rovására *előnyben* részesítendő.

A mikor önálló földbirtok örökléséről van szó, *két nagy ellentétes érdek összeütközése* szinte kikerülhetetlen dolog; az egyik *az általános* gazdasági és társadalmi követelmény, hogy normalis nagyságú birtokoknak és a birtokos családoknak

fennmaradása biztosíttassék, a másik pedig minden egyes társörökös *egyéni érdeke*, a mely természetesen a legteljesebb egyenlőségre törekszik a hagyatéki osztály alkalmával.

Ezen két ellentétes érdek harczában természetesen az egyéni szempontoknak kell meghátrálniok az általánosak elől, ez azonban még nem jelenti a társörökösök egyéni érdekeinek teljes elhanyagolását.

Mint azt a kötelesrész intézményének fenti tárgyalásánál mondottuk, a két érdekellentét között a kiegyenlítési pontot mindig azon öröklési osztály adja, a mely mellett még a birtokot átvevő fiú fennmaradni képes.

Mint *Sering* mondja:

«A törzsöröklési jogban arról van szó, hogy a (mezőgazdasági technika szempontjából) oszthatlan birtokok ne a speculatiós érték (Speculationswerth, vagyis a forgalmi érték) szerint kerüljenek értékosztály alá, mert ez a birtokot átvevő örökös igazságtalan és veszedelmes megterhelésére vezetne, nincs azonban arról szó, hogy a testvérek egyenlő öröklési jogának elve elejtessék.»*

Ez az «egyenlőség» azonban nem jelent «egyformaságot», hiszen, a mint azt alább is még fejtegetni fogjuk, épen az *egyforma* osztály igazságtalan a birtokotátvevőre nézve.

A törzsörökösnek a fenti elvi mértékig való előnyösítése tulajdonképen nem is «előnyösítés», hanem csak kiegyenlítése bizonyos igazságtalanságoknak, a mit épen az egyforma osztály idézne elő.

Ne feledjük különben, hogy az egyforma öröklés elvével már *az új általános* német polgári törvénykönyv is szakított, ugyanis ennek *2049. §-a* kimondja, hogy:

«Ha a *végrendelkező* úgy intézkedett, hogy az örököstársak közül egy jogosítva legyen a hagyatékhoz tartozó mezei birtokot (Landgut) átvenni, akkor kétség esetén az tételezendő fel, hogy a *földbirtokot a jövedelmi érték* (Ertragswerth) *szerint kell felbecsülni.*

A jövedelmi érték azon tiszta jövedelem szerint alakul,

* Sering: «*Die Agrarfrage und der Socialismus*» Schmollers Jahrbuch 1899. Seite 1544.

a melyet a birtok eddigi gazdasági hivatása és rendes kezelés mellett átlagosan felmutat.»

A törvény 2312. §-a szerint pedig ezen esetben még a *köteles rész* kiszámításánál is a jövedelmi érték az irányadó. Mint látjuk, *tehát a német kodex a végrendeleti örökségi jogban a mezei birtokok becslésére nézve elfogadta a járadékelvet,* a mely már a dolog lényegét tekintve *szakítást jelent az eddigi egyforma öröklés elvével.* Egy külön agrár-öröklési jog sikerülte ennek *a helyes mértéknek eltalálásától függ;* hogy az egyes, főleg az újabb törvények ezen kellő *egyensúly* biztosítása végett milyen specialis jogokat adnak úgy a törzsörökösöknek, mint a társörökösöknek, ezt majd az egyes külön törvények tárgyalásánál részletesen fogjuk fejtegetni.

A földbirtokos osztályok tartós konserválása csakis ilyen öröklési jog mellett lehetséges, a mint hogy a legújabb agrárjogi törekvések és néhány újabb modern agrártörvény ezen alapelveket már el is fogadták.

Ez az öröklési rend nem az elméletnek, a tudománynak a szülötte, hanem kifejlődött az hosszú századok tapasztalása és jóformán az összes földmívelő népek józan belátása következtében.

Legtökéletesebben ezen rendszer *Németországban* fejlődött ki, a XIX. század jogi reformjai ott hagytak meg ugyanis a régi agrárjogokból sértetlenül legtöbbet és ott kezd a legutóbbi évtizedekben új sarjakat hajtani a régi törzs, ott kezd először ennek alapján kifejlődni egy új modern agrár-öröklési jog.

IV. FEJEZET.

A törzsöröklési jog fejlődése és fajai.

A külön agrár-öröklési jog kifejlesztése, illetve felélesztésére irányuló törekvések Németországban nagy politikai hullámokat idéztek elő; a politikai küzdelemben a reform hívei erősen hangoztatták a *törzsöröklési jog specialis germán voltát* s úgy tüntették azt fel, mint a földmívelő *germán nemzet szellemi szülöttét* szemben az *internationalis római öröklési joggal.*

Igy a többi között *v. Miquel,* volt porosz pénzügyminiszter a törzsöröklési jog leglelkesebb védelmezője, egy izben a porosz felsőházban azt mondta, hogy Németországban a nép között elterjedt öröklési szokásjogok határa összeesik «*limes*»-sel, vagyis a régi római birodalom határával, attól északra a germán «*Anerbenrecht*», délre pedig a római egyenlő öröklési jog van elterjedve.*

Azonban a «*nemzeti szenvedélyek*» ezen kihasználása ellen erősen állást foglalt a tudományos irodalomban *Lujo Brentano* müncheni tanár egyik felette szellemes értekezésében.**

Szerinte a *törzsöröklési jog német nemzeti eredete* mese.

Ugyanis szerinte a mint a különtulajdon a földbirtokra nézve is kialakult, a gazdasági egység a *házközösség* volt a családatya vezetése alatt; a család összes tagjai egyenlő jogú tulajdonos társai voltak, ép ezért a családfő elhunyta alkalmával nem is történt örökösödés, hanem folyt tovább a házközösség az osztatlan közös tulajdon alapján.

* Lsd *Verhandlungen des Herrenhauses* vom 16. Febr. 1898. Id. h. Brentano. *Erbrechtspolitik alte und neue Feudalität.* Stuttgart 1898. 363. lap.

** L. Brentano. « *Warum herrscht in Altbayern bäuerlicher Grundbesitz.* Münchener Allgemeine Zeitung.» 1896. 7, 8, 9. Januar.

Igaza van Brentanónak, midőn utal arra, hogy a házközösség intézménye nem specialis germán intézmény, meg volt az a rómaiaknál is (famila), meg a szlávoknál* (mir, zadruga), meg jóformán az összes keleti népeknél és a *magyaroknál* is, hiszen az *ősiség* egész alapgondolata a nemzetség vagyonközösségéből indult ki.**

A kultura haladásával azonban a germánoknál sokkal hamarabb emanczipálta magát az egyén a vagyonközösség békói alúl, mint pl. a szlávoknál; a közös földbirtok felosztásánál a földbirtokban csak a fiúk részesedtek, a leányok azonban nem; a fiúk osztályrésze azonban egyenlő volt, így pl. a lex Bajuwiorum szerint: «. . . ut fratres hereditatem patris æqualiter dividant . . .», (a mi teljesen megfelel a *Jászkún-jog* és a fiági birtokok álláspontjának).

A mint egy-egy fiú felnőtt s a fejlettebb viszonyok őt önálló tűzhely alapítására ösztönözték, kivette a saját egyenlő részét a családi vagyonból és a családból kivált; az idősebb fiúk így elköltözködvén, a *legfiatalabb* gyermek maradt otthon szüleivel azok öregnapjaira, mivel az idősebb gyermekeknek már volt külön tűzhelyük, *az apai házat az otthon maradt legfiatalabb fiú vette át*, ebből fejlődött ki a főleg Németországban sok helyen elterjedt *minoratus* intézmény. (Könyvünk II. kötetében nyilvánosságra fogjuk hozni azon adatokat, melyeket az Országos Magyar Gazdasági Egyesület codificationalis osztálya a kir. közjegyzők segélyével gyüjtött a magyar nép öröklési jogi szokásairól, ebből kitünik, hogy *Magyarország számos vidékén is el van még ma is terjedve a nép között a minoratus* intézménye.)

Lujo Brentano szerint tehát a hamisítatlan ősi germán szellem (legalább is a fiúk körében) az *egyenlő öröklési jogot követte.*

Szerinte a törzsöröklési jogot, vagyis a földbirtokban egy fiú kizárólagos öröklési jogát a németek a *normann*, illetve a *frank* jogból vették át *a hűbériséggel együtt.*

* Dr. Stassik Ferencz. *A volt határőrvidéki házközösségek.* Nagy-Becskerek. 1900.

** Tagányi Károly. *A földközösség története Magyarországon.* 1894.

A birtokok *feloszthatlanságát* (előszörre csak a nagyobb hűbéri birtokokra) az 1158-ban a *roncali mezőn* tartott gyűlés mondta ki.*

A hűbéri szervezet lánczszerűsége azonban megkövetelte, hogy a szervezet legalsóbb rétegei is oszthatlan birtokokon nyugodjanak.

Ez az oszthatlanság, s így végeredményében a belőle természetszerűleg kifejlődött törzsöröklési jog is tehát a hűbériség folyománya volt.

A hűbérúr hűbéresének a földet haszontulajdonba bizonyos szolgálmányok ellenében adta, érdekében állott már csak a *könnyebb kezelés* végett is, hogy ő a szolgálmányokat lehetőleg *egy kézből* kapja, de ezenkívül a legtöbb szolgálmány *naturaliákból* állott (tized, fuvar «Spanndienste), a miket kellő qualitásban már csak nagyobb, rendszeres gazdaságok képesek nyujtani, tehát a hűbéri szervezet egyenes folyománya egy olyan öröklési rend volt, a mely a birtokot *osztatlanul* juttatja *egy* gyermek kezébe.

Különben is sok helyen nem is volt a parasztságnak öröklési joga, mert a birtok minden egyes halálesetnél visszaszállott a hűbérúrra, a ki azt azután természetesen osztatlanul adta ki újabb hűbérbe.

Sőt Brentano még az Anerbenrecht egyes részlet-intézményeit is a hűbéri szervezet következményének állítja; így azon szokást, hogy a birtokot a törzsörökös *enyhe becslés* alapján veszi át, annak tulajdonítja, hogy a hűbérúrnak (később pedig sok helyen az államkincstárnak) fizetendő *örökösödési illetéket* (Laudemium) az örökség értéke szerint szabták ki, tehát azért becsülték alacsonyra a birtokot, hogy kevesebb illetéket kelljen fizetniök.

Továbbá szerinte a ma is még általánosan elterjedt «*Gutsübertragungsverträge*» is a hűbéri örökösödési illetékek kijátszása czéljából keletkezett. Ez ugyanis *egy birtokátruházási szerződés*. a mely szerint a szülők az egész birtokot még *életükben* osztatlanul átadják egyik gyermeküknek, a maguk számára pedig megfelelő *életfogytiglani járadékot* (Altentheil), a

* Lujo Brentano. Id. munka 408.

többi gyermekek részére pedig készpénzbeli *kielégítést* kötnek ki.

Ilyen élők közti jogügylet útján tehát kikerülték a terhes örökösödési illetékeknek minden haláleset alkalmával megujuló behajtását.

Ez az intézmény okozta azután azt, hogy a minoratus intézményét sok helyen felváltott *a maioratus.* Ugyanis a mikor a családfő öregedni kezdett s elérkezettnek látta az időt a birtok átadására, a legfiatalabb fiú még sokszor kiskorú lévén, képtelen volt annak átvételére, úgy hogy az atya kénytelen volt azt a már felnőtt legöregebb fiának átadni.[1]

Ime ilyen mély jogtörténeti jelentőséget tulajdonít Brentano a Laudemium-törvények kijátszására törekvő «jövedéki kihágások»-nak.

Természetes Brentano conclusiója ezek után csak az lehet, hogy mivel az «Anerbenrecht» kifejlődésének oka a hűbéri szervezet volt, a hűbériség megszüntével annak is feltámaszthatlanul ki kell mulnia.

Azonban Brentano, mivel a romanista felett mégis győzedelmeskedik benne a józan nemzetgazda, erős dilemmába került. Belátja ő is, hogy a természetbeni osztály sokszor káros hatású lehet: «Gewiss ist auch die gleiche Erbtheilung allein noch nicht das unseren heutigen Verhältnissen und Anforderungen entsprechende Ideal»[2] belátja, hogy a modern öröklési jog mellett az agricultura sajátos követelményei vajmi sokszor kielégíttetlenül maradnak. Ezen nehézségek elhárítására a szinte kézen fekvő és a nép közt elterjedt törzsöröklési rendszer általános codificálását azonban mégis a végletekig ellenzi — *politikai* okokból, mert abban *hűbéries* vonások vannak és mert az szerinte hűbéri eredetű.

Hogy azonban a puszta negatio mellett valami positiv gyógyszert mégis ajánljon, vissza lapoz még egy pár fejezetet a jogtörténelemben és a kérdés megoldásául a *ház- illetve birtokközösség kifejlesztését tartja kivánatosnak modernisált formában.*[3]

[1] L. Brentano. Id. munka 432.
[2] L. Brentano. Id. munka 143. lap.
[3] L. Brentano. Id. munka 143. lap.

Szerinte minden, gazdaságilag már oszthatlan birtokból egy a vérközösségen alapuló részvénytársaságot vagy «szövetkezetet» kellene csinálni, («genossenschaftlicher Betrieb auf Grundlage der Blutverwandtschaft» . . .); a birtok így együtt maradna egészben és azért az összes örökösök egyenlő részt örökölnének mégis, az örökrészek benn maradván, volna elég üzemi forgótőke és esetleg a családtagokból a kellő munkás személyzet is kikerülne, az így közösen kezelt birtok jövedelmén azután az örökösök örökrészeik arányában egyenlőkép osztoznának.

Lujo Brentanónak a külön agráröröklési jog multjára és jelenére vonatkozó, kétségtelenül szellemes fejtegetéseiben igazság és tévedés elegyesen találhatók.

Feltétlenül igaza van Brentanónak, a midőn kétségbe vonja, hogy a törzsöröklési jog a germán szellem speciális szülötte lenne. A törzsöröklési jog általánosítása érdekében hangoztatott ezen *német nemzeti* jelszavak önkénytelenül eszünkbe juttatják, hogy az *ági öröklés* fentartása érdekében is nálunk a *magyar nemzeti eredetre* szoktak hivatkozni annak hivei.

Az ágiság magyar hiveinek e tekintetben ép úgy nincs igazuk, mint az Anerbenrecht német barátainak; ugyanis a jogfejlődésnek ép úgy primitiv, mint a legmodernebb formái is nagyon internationalis jellegüek.

Ez természetes dolog; a népek gyermek és ifjú korában azok gazdasági és társadalmi viszonyai meglehetősen egyszerűk voltak, közvetlen bélyegét viselve magukon a külvilág és az emberi lélek alaptermészetének befolyását, mivel pedig e két tényező, főleg a míg a népek főfoglalkozását csak az agricultura képezte, nagyjában mindenütt a világon egyforma volt. Az ezekből eredt kezdetleges jogi alapelvek is jóformán minden népnél azonosak voltak. Nem is kellett ezeket egyik népnek a másiktól eltanulni, paralell, egymás fejlődését nem is befolyásolva fejlődhettek ki azok egyformán minden népnél, mint hasonló okok hasonló okozatai. A mint az ágiság feltalálható minden agricultur népnél, úgy a földbirtok törzsöröklési joga: *egy* fiú megkülönböztetése is meglehetősen internationalis jellegü dolog. És szerintünk ez a körülmény csak az illető jogintézmé-

nyek alkalmazása mellett szól, mert látszik, hogy azok keletkezésének valami általános okának kell lenni s ez valószínüleg az, hogy megfelel az agricultura természetének, mely mindenütt a világon egyforma.

Bizonyos azonban e mellett az, hogy habár az agrárjogi intézmények nagy átlagban internationalis fejlődést mutatnak, nem mindegyik fejlődött ki minden népnél egyforma mértékben, hanem egyiknél az egyik, másiknál a másik kiépítése tökéletesebb. E tekintetben azután már döntők a népek sajátos vonásai, ennyiben már érvényesül a nemzeti genius, és éreztetik hatásukat a specialis gazdasági viszonyok. Igy Magyarországon kiválóan az ágiság, a szlávoknál a házközösség intézménye, a német népeknél pedig főleg a törzsöröklési jog nyerte a legteljesebb kiépítést.

Lujo Brentano a törzsöröklési jognak német földön való ezen feltünő nagy elterjedését pusztán a hűbéri szervezet hatásának tudja be, azonban ez a feltétel sok jelenséget megmagyarázatlanul hagy.

Sering ugyanis Brentano ezen állításával szemben hivatkozik *Schleswig-Holsteinra,* továbbá a mecklenburg-schwerini és hannoverai *szabad parasztokra,* a hol, illetve a kikre nézve a hűbéri szervezet sohasem volt érvényben, de a törzsöröklési jog mégis kifejlődött. Sering ezen ellenvetését megtoldhatjuk még azzal is, hogy Magyarországon az ősiségnek és az irott jogoknak egyenlő öröklési osztálya daczára kifejlődött sok helyen a törzsöröklési rendszer, igy többi között *a szolnokvidéki tősgyökeres magyar parasztok között is,** a kiknek jogviszonyaira pedig a norman-frank vagy angolszász hűbéri jogok valószínűleg édes kevés befolyással voltak; megjegyzendő még az is, hogy ezen vidék lakosságának legnagyobb része szabad jászokból áll, kik soha földesúri hatalom alatt nem állottak és irott joguk (a Jászkún statutum) értelmében a földbirtok a fiúk között egyenlő arányban oszlott meg.

Ezen vidékeken a törzsöröklési jog meghonosítását tehát csak az okozhatta, hogy *a földmívelő parasztság belátta annak gazdasági és socialis előnyeit.*

* Lsd majd könyvünk II. kötetét.

Ugyanezt bizonyítja különben az is, hogy a régi hűbéri jog vidékein Németországban, mint Francziaország közép és déli részein a hűbériség elenyészte után is a mai napig az irott jogok ellentétes szelleme daczára is görcsösen *ragaszkodik a nép a törzsöröklési joghoz.*

Látszik tehát, hogy a hűbérurak érdekein kivül más szempontok is megkövetelték a törzsöröklési jogot; a hűbéri szervezet azóta megszünt hatni, de ezek a más szempontok, t. i. az *általános agriculturalis érdekek* ma is a törzsöröklési jog mellett nyilatkoznak.

Hogy a hűbériség hozzájárult a törzsöröklési jogintézmény általános elterjesztéséhez, az kétségtelen, azonban az is bizonyos, hogy a törzsöröklési jog a hűbériségnek nem gyermeke, legfeljebb talán csak — testvére lehet; mindegyiket világra a gazdasági fejlődés hozta, hiszen a maga idejében a hűbériség is indokolt és egy nagyszerüen átgondolt és kiépített emberi intézmény volt.

A föld jogának fejlődése a gazdasági élet fejlődésétől függ.

A míg a népek csak vadászattal és állattenyésztéssel foglalkoztak, a földre nézve nem született meg a külön tulajdon fogalma, a mely pedig az ingókra már a legősibb időkben kifejlődött.

A mint azonban kezdtek áttérni a földmívelésre, akkor már kezdték elkülönözni a földeket, ha nem is az «enyém és tied», hanem a «mienk és a tietek» fogalma szerint; ez volt a házközösségnek és a nemzetségi közös vagyon rendszerének a kora. Ez az állapot is indokolt volt az agrikultura akkori primitiv helyzete és az ennek megfelelő társadalmi viszonyok között.

A vagyonközösség a nyugati népeknél elég korán megszűnt és a család, illetve nemzetség tagjai szétváltak, mindegyik magával vivén, illetve megtartván a ráeső birtokrészt.

Ekkor még azonban a népesség gyér lévén, a *birtokok elég nagyok voltak* arra, hogy ha a vagyon örökség folytán elosztásra is került, akkor abban minden egyes örökös *egyenlő mértékben* részesüljön.

Ez volt az *egyenlő osztály* korszaka; ugyan az egyenlőséget e korban is csak a férfiakra kell érteni, mert a nők a föld-

birtokból ki voltak zárva, azon egyszerű okból, hogy abban a korban a földbirtok és a honvédelem közt már megvolt a kapcsolat, a nőket tehát, mint a kik nem katonáskodtak, földbirtokban részesíteni nem lehetett.

A mint azonban a népesség szaporodásával és a folytonos egyenlő osztály következtében a túlnagy birtokok összezsugorodtak azon minimumig, a mely a családot még eltartani birta, s a melyen még rendszeresen gazdálkodni lehetett, eo ipso *abban kellett hagyni az egyenlő osztályt is*; így teremtette meg a gazdasági fejlődés a törzsöröklési jogot Nyugat-Európában. Hogy nálunk ez a processus a nemzetségi vagyonnál, illetve a fiúk egyenlő jogánál bizonyos fokig megakadt, annak okát hazánk gyér népességében, és így a rendelkezésre álló földterület aránytalanul nagy voltában kell keresnünk; valószinűleg ennek a gazdasági oknak tudható be azután nálunk az is, hogy igazi hűbériség sohasem fejlődött ki, hanem minden nemes *egyenlő jogú* tagja volt a koronának.

Egy helyes modern jogfejlődésnek azután a gazdasági élet kettős irányához képest *bifurkálnia kell*; ugyanis azon vidékeken, a hol megmaradt régi domináló helyzetében az agricultura, ott akár az írott jog, akár a nép szokásjoga fentartja a régi törzsöröklési jogot, az előrehaladott ipari vidékeken azonban már a gazdasági és socialis viszonyoknak a római jogi öröklés inkább megfelel.

A gazdasági fejlődésnek az öröklési jog alakulására való félreismerhetetlen hatását legtisztábban Németországban figyelhetjük meg.

Azt lehet mondani, hogy ha nem is az írott, hanem a szokásjog alapján ma is még Németországban általában a törzsöröklési jog alapján öröklődnek *a szoros értelemben vett parasztbirtokok.*

Általánosan el vannak ugyanis terjedve a parasztság körében a «Gutübertragungsverträge», a melyek alapelveikben és hatásukban azonosak a kötelező törvényi törzsörökléssel. *Sering szerint Németországnak* csak egyötöd részében divik a nép között a római egyenlő öröklési jog, *négyötöd részében pedig a törzsöröklési jog szokásos.*

Az első leginkább csak a Rajna mentén és felső Sziléziá-

ban, mely részek Németország *fő-ipari vidékei*, Posen némely lengyel részén, és az Északi tenger menti «Marschokon» van elterjedve.

Németország többi részeiben a törzsöröklési jog egészen a legutolsó évtizedekig nagyrészt csak a szokásjog alapján volt érvényben, azonban voltak egyes kisebb német államok, a melyek a jogfolytonosság elvéből kiindulva, még a jobbágyság felszabadítása és a hűbériség megszűnte után is fentartották többkevesebb változtatással a régi kötelező Anerbenrechtet.

Ilyenek: Schleswig-Holstein, Braunschweig, Lippe-Dettmold, Schaumburg-Lippe, Waldek herczegség, a Schaumburg grófság (Kreis Rinteln), Baden (de csak a schwarzwaldi kerületekben) és végre Mecklenburg-Schwerin és Mecklenburg-Strelitz.

Ezen apróbb államocskáktól eltekintve azonban a nagyobb és döntő államok, mint Poroszország, a szász és bajor királyságok, Württemberg, Oldenburg és a többi még félig-meddig souverain államocskák elfogadták a római öröklési jogot; maga a nép azonban itt sem élt sohasem vele.

Midőn a XIX. század utolsó évtizedeiben mindenütt kezdtek mutatkozni a római öröklési jog káros hatásai, és egy radikális reform szüksége mind égetőbb lett, a nemzetgazdák figyelme újból a törzsöröklési jog felé fordúlt.

Mivel e jogrendszer legjobban kiépítve, conserválva és elterjedve Németországban volt, természetesen a reactiválására irányuló mozgalom is onnét indúlt ki.

A mozgalom kiinduló pontja *Hannover* volt, a hol ép úgy mint *Westfaliában, szász törzsekből* származik a népesség, és a mely két tartományban legteljesebben fejlődött ki a törzsöröklési jog, mint azt a hannoveri fejezetben részletesebben fogjuk még tárgyalni. Mikor Hannover még souverain királyság volt, már sokat foglalkoztak az ottani régi *Mejerrecht* modernisálásával, a mely mozgalom nem szűnt meg azután sem, hogy Hannoverből porosz tartomány lett.

A törzsöröklési jog felelevenítése egy nagynevű porosz (illetve hannoverai) államférfiú nevéhez fűződik: *von Miquel* volt porosz pénzügyminiszteréhez; ő volt ugyanis az, a ki 1867-ben mint fiatal képviselő a hannoverai tartománygyűlés

útján felírt a porosz kormányhoz, hogy a régi törzsöröklési jog alapján létesítsenek egy új agrár-öröklési jogot; ő volt az, a ki majdnem négy évtizedes politikai pályafutása alatt ifjúkori kedvencz eszméjét népszerűsíteni soha el nem mulasztotta, s azt, a mikor végre a kormány tagjává lett, az új *porosz járadék-törvények* megteremtése (főleg az 1896. évi junius 8-diki törvény, betreffend das Anerbenrecht bei Renten und Ansiedelungsgüter) és az *1898. évi westfaliai kötelező intestat törzsöröklési törvény* elősegítése útján tényleg diadalra is juttatta.

v. Miquelt szűkebb hazájának *Osnabrückenek* hagyományai inspirálták, és terelték ezen irányba; ugyanis Osnabrückeben született és élt a XVIII. század egyik legeredetibb tehetségű, és kétségtelenül egyik leggenialisabb német politikus a és nemzetgazdája: *Justus Möser*, a ki legelőször fejtegette a földbirtok sajátos természetét, a parasztság hivatását, és védte franczia ideák ellen a régi jogi szervezet azon részeit, a melyek a földbirtok sajátos természetéből fejlődtek ki. A mai tudományos német agrarismus megalapítója: *Rodbertus-Jagetzow* is csak a Möser-féle alaptanokat fejlesztette tovább.

A míg a kötelező intestat törzsöröklési jog képes volt áttörni a romanista jogászvilág ellentállását, addig sok tudományos és politikai küzdelem folyt le e kérdés körül Poroszországban.*

v. Miquel 1867. évi javaslata ugyanis nagy visszatetszést szült a porosz kormánykörökben, a hol egy külön agrár öröklési jog megteremtésére semmi hajlandóság sem volt, mert mint Miaskovszky mondja, akkor olyan kort éltek: «in der dem freiländlerischen Liberalismus die ausschliessliche Herrschaft gehörte und Niemand hinter den Fortschritten der Jetztzeit zurückbleiben wollte».

A porosz kormány tehát az 1867. évi föliratfal szemben 1871-ben egy törvényjavaslatot nyújtott be, a melynek értelmében a hannoverai parasztbirtokokra is kiterjesztetnek a porosz Landrecht római jogi öröklési törvényei.

* Lásd a Miquel és Justus Möser ideái közt való rokonságot szépen fejtegetve Brentano idézett munkájában (Fellner Frigyes is foglalkozik ennek nyomán Möser működésével).

Ezen javaslat ellen azonban szinte egyhangúlag állást foglaltak az összes hannoverai biróságok, gazdasági- és paraszt-egyesületek, különösen a *v. Miquel* szellemi befolyása alatt álló *Osnabrück-i gazdasági egyesület;* sőt maga a parasztság a tartomány egyes részeiben lázongni is kezdett.

A kormány ekkor megkisérlette a *compromissumot;* a hannoverai tartománygyűlés álláspontja az volt, hogy ha már a régebben követelt rendelkezési jogi korlátozásoktól el is áll, az általánosan kötelező *intestat törzsöröklést* feltétlenül szükségesnek tartja, annál is inkább, mert ez a tulajdonosok *végrendelkezési szabadságát* is érintetlenül hagyja.

Bár az akkori porosz földmívelésügyi miniszter *v. Selchow* alapjában véve a hannoveraiak álláspontján állott, mégis kijelentette, hogy egy külön «parasztjog» codifikálása «lehetetlen dolog».

A hannoveraiak törekvéseiket megnehezítették ugyanis azzal, hogy engedve a parasztképviselők óhajának, nem egy általános, minden földbirtokra kiterjedő agrár öröklési jogot követeltek, hanem egy külön «parasztjogot».

A kormány sokszoros tárgyalások után visszavonta 1871-dik évi javaslatát, és hozzájárult a hannoverai tartománygyűlés 1873-ban szerkesztett, már *compromissumos* javaslatához.

Ez a javaslat két alapirányban eltért a hannoveraiak eddigi álláspontjától. Ugyanis:

1. teljesen feladták azon kivánságot, hogy a birtokok zártak, feldarabolhatatlanok legyenek;

2. feladták az intestat törzsöröklés kötelező voltát, s annak beálltát *a tulajdonos akaratnyilvánításától,* a birtoknak a «Höferolléba» való bevezetésétől tették függővé.

Kifejezte a tartománygyűlés azonban, hogy ezen engedményeket «*jobb meggyőződése ellenére*» csak azért teszi, mert nem reméli, hogy ezen compromissum nélkül a javaslatot Berlinben elfogadnák.

Ez a javaslat azután törvényerőre is emelkedett (1874. évi junius 2-diki törvény) «betreffend das Höferecht in der Provinz Hannover», és alapját képezte egy sajátságos öröklési jogi rendszernek a *facultativ intestat törzsöröklési jognak.*

E törvény szerint ab intestato öröklés esetén *nem minden birtok* esik a törzsöröklési jog alá, hanem *csak a melyiket* a tulajdonos az e czélra vezetett jegyzékbe (Höferolle) bevezettet; a törzsöröklés bekövetkezte tehát nem a törvény erejénél fogva, hanem a tulajdonos akaratnyilvánítása következtében áll be; ha a tulajdonos ezen akaratát a birtok bejegyzése által ki nem nyilvánítja, akkor az a rendes polgári törvények szerint öröklődik.

Ezen rendszer szerint tehát a törzsöröklési jog csak másodrangú jog, első rangú és általános hatályú a rendes polgári jog, a földbirtokosnak csak *facultativ* joga van ahhoz, hogy *válaszszon* a két jog között.

Sering szerint ezen rendszer a városi politikusoknak és a városi jognak diadala volt a földmívelők és a föld joga felett, — és egy gyenge compromissum bélyegét viseli magán — a romanista jogászok legyőzték a nemzetgazdákat.[1]

Ennek megfelelő volt azután annak eredménye is.

Ugyanis a porosz kormány ezzel a compromissumos rendszerrel elégítette ki azon többi *nyolcz tartomány is*, a melyek a hannoveraiak mozgalmától felbuzdulva külön agrár-öröklési jogot követeltek; — a rendszer azonban csak Hannoverben vált be, főleg a Welf-pártiak erős politikai agitatiója következtében (lásd ,alább a Hannoverai fejezetet), — a többi tartományokban azonban majdnem mindenütt eredménytelen maradt.

Ugyanis a «Landgüterrollékba» és «Höferollékba» bevezetett birtokok száma[2] volt 1894-ben:

1. Hannover	...	66,344 (90 %)
2. Oldenburg[3]	...	9027 (33 %)

[1] Sering *Höferecht* cz. czikke. *Conrads Handwörterbuch der Staatswissenschaften.*

[2] Ezen összeállítást a sziléziai mezőgazdasági kamara VII. nagygyűlésének jegyzőkönyvéből vettem ki, melyből egy példányt dr. Kutzleb úr, a kamara vezértitkára, volt szíves nekem átadni.

[3] Mint Oldenburgban hallottam, itt a törvény kedvező eredménye annak tudható be, hogy a bíróságok, papok és közigazgatási hatóságok egyesült erővel beszélték rá a parasztságot, hogy a birtokokat bevezettessék.

3. Lauenburg	519	
4. Bremen	486	(70%)
5. *Westfalen*	*2479*	*(5%)*
6. Brandenburg	81	
7. Rg. Bezirk Cassel	144	
8. Schleswig-Holstein	28	
9. Porosz-Szilézia	47.	

Mint látjuk tehát a facultativ törzsöröklési rendszer kudarcza majdnem általános; ez általános jelenségnek természetesen általános okainak is kell lenni.

Ezek közé tartozik: 1. a parasztság conservativ volta, a mely őt visszatartja minden újítástól; 2. bizonyos idegenkedése a népnek a birósági eljárástól; (ügyesen mutat rá Riehl, hogy az idősebb parasztok közül akárhány büszkén dicsekszik azzal, hogy egész életében soha semmiféle birósággal nem volt dolga); 3. a bejegyzéssel járó (bár csekély) költségek; 4. legfőbb ok azonban az, hogy a birtoknak a Landgüterrolléba való bejegyeztetése a parasztra nézve olyan, *mintha végrendelkezném.*

Jogi természetére nézve e kettő ugyan különbözik. A bejegyzés teljesen hiján van azon formalitásoknak, a melyek a végintézkedést végrendeletté teszik. S bár a bejegyzés is *lényegében nem más, mint a vagyonról való rendelkezés halál esetére,* mert más rendelkezés hiján a birtok nem a rendes örökösödési törvények, hanem a törzsöröklés szerint fog tovább szállani, *mégis a később keletkezett bejegyzés sem képes megerőtleníteni egy ellentétes előbbi végrendeletet.**

Jogi hatására tehát e két intézmény különbözik egymástól, de *megegyezik fáradság, gond és főleg — moralis következmények tekintetében.*

Találóan mondta a «Verein für Socialpolitik» 1894. évi bécsi nagygyűlésén *Thiel* porosz földmívelésügyi államtitkár,**

* Sering szerint: «Die Eintragung des Gutes in die Höferolle lässt zweifellos ein früheres gegengesetztes Testament bestehen, weil sie lediglich das Intestaterbrecht verändert, und die letztwilligen Verfügungen des Erblassers davon ganz unberührt bleiben.» (Seringnek a szerzőhöz Berlinből 1901 julius 14-én keltezett levelébôl.)

** *Verhandlungen der am 28—29. September 1894. in Wien*

«A tapasztalás azt bizonyítja, hogy épen a parasztság kevésbbé hajlandó önként, saját iniciativájából oly kivételeket teremteni, birtokát olyannak kinyilatkoztatni, hogy az egy különös öröklési jog alá essék, *s hogy így saját positiv cselekedetével gyermekei között különbséget tegyen.**

Sokkal könnyebben ér czélt egy olyan czélszerű öröklési jog, a mely nem egyes magánemberek akaratnyilvánítására van alapítva, hanem mint általános törvényes formát — tehát egy államilag megállapított intestat-törzsöröklést — képez, a mely mellett még mindig fenn lehet tartani annak lehetőségét, hogy az egyes ember különös okokból kivételeket létesítsen, s hogy a tulajdonos birtokát ezen törvény hatálya alól (végrendelkezés utján) kivonhassa, hogy örököseiről más elvek alapján gondoskodjék. Bizton remélhetjük, hogy egy ilyen szabály nem fog káros hatásokkal járni, hogy a fővonásokban a mezei földbirtok a törvényi öröklési joghoz simulni fog, s hogy csak elvétve fognak kivételeket létesíteni.

Tehát a földbirtokosoknak a különös intézkedésektől való idegenkedése hasznára lesz egy józan agráröröklési jog fejlődésének, míg az ellenkező esetben (tehát a facultativ törzsöröklési jog mellett) épen annak kárára válik.»

A parasztnép lelki világából és gondolkozásmódjából levont e következtetések hangosan szólanak a mellett, hogy a facultativ törzsöröklés helyett a kötelező intestat törzsöröklés kell behozni.

Tény, hogy ez ma még sok esetben felesleges, mert a józan német parasztság ma még elég nagy mértékben védi az ősi birtokot a szétbomlás ellen a «Gutübertragungsverträge»-k által, a melyek legtöbbször nem mások, mint fictiv adásvételi szerződések, hogy segélyökkel a birtokot még a szülők életében egészben megkaphassa *egy* gyermek. Nem szabad azonban feledni, hogy a terjedő individualista világnézet és az általános polgári törvénykönyv ellenkező szelleme apródonkint megőröli e régi jogszokásokat, sok véletlen és korai haláleset miatt az ilyen intézkedések létre nem jöhetnek, s hogy

abgehaltenen Generalversammlung des Vereins für Socialpolitik. S. 248. Leipzig, 1895.

* Jól jegyezzük meg, hogy ezt annak a Poroszországnak a földmívelésügyi államtitkára mondja, a hol a nép között nagyon gyakori a gyermekek megkülönböztetése a «Gutübertragungsverträge»-k következtében!

az a gyermekek utáni öröklés esetében pedig épen ki vannak zárva.

S midőn az általános polgári törvénykönyv írott joga és a földmívelő nép jogszokása közt olyan éles ellentét van, hogy mindenféle fictiv ügyletekkel kell az elsőt az utóbbi érdekében kijátszani, okvetetlenül alá kell sülyedni a népjog érzékének és bizalmának az állami jogrenddel szemben, hiszen nemzedékről nemzedékre azon kell tanakodniok, hogy miként vessenek gátat az irott törvények érvényesülésének.

Igaza van v. *Miaskovskynak,* midőn azt mondja, hogy:

«ha az állam azt találja, hogy a törzsöröklési rendszer gazdaságilag és társadalmilag kedvező hatású, s hogy ehhez képest az egy gyermek előnyösítése által okozható károk elenyészők, úgy akkor a törzsöröklési jog alkalmazását nem teheti függővé egyes magánemberek akaratnyilvánításától, hanem azt minden egyes esetben alkalmaztatni fogja, melyben az örökhagyó határozottan ellenkezőleg nem intézkedett.»

Ugyanígy nyilatkoztak az 1894. évi berlini agrár gyűlésen: *Schmoller, Conrad, Wagner, Gierke, Sering* egyetemi tanárok, v. *Levetzov,* v. *Laer* és v. *Miquel* pénzügyminiszter és *Thiel* államtitkár.*

Az eddig felhozott általános okoknak, s a politikai és tudományos közvélemény ilyen erős megnyilatkozásának és nem kis mértékben v. Miquel ministerségének a következménye azután, hogy a legutóbbi porosz agrártörvények már szakítanak a *facultativ* formával, és az 1896. évi járadék, s az 1898. évi westfaliai törzsöröklési törvény már a *kötelező* törzsöröklési jogot honosították meg, a melyek szerint bizonyos birtokkategoriák ab intestato öröklés esetén a törvény erejénél fogva törzsöröklés alá esnek.

Általában valószinűnek tartják, hogy Poroszország *összes tartományaiban be fogják hozni a kötelező intestat törzsöröklést,* mert ez irányban jóformán az összes porosz tartományokban, sőt Bajorországban és Szászországban is napról-napra nagyobb a hajlandóság, sőt e sorok írójának *von Lüttke,* a *hannoveri* tartományi biróság elnöke azt mondta, hogy még ezen tartományban is, a mely pedig kiinduló pontja volt a facultativ

* Riehl, id. munka, 261. l.

törzsöröklési rendszernek, s a mely jóformán az egyetlen tartomány, a hol igazán bevált e rendszer — szintén mozgalom indúlt meg a gazdák körében az *Intestat Anerbenrecht* behozatalára.

Bár a facultativ rendszer nem vált be a practikus életben, bizonyos fokig mégis nagyon hasznos volt, t. i. segített előkészíteni a közvéleményt egy külön agrárjog megteremtésére.

Ennek az első magját v. Miquel vetette el 1867. évi hannoverai beszédében, azóta kikelt már belőle az 1896-diki járadéktörvény és az 1898-diki westfaliai intestat törzsöröklési törvény, s a mint a porosz képviselőház 1902. évi január havi tárgyalásai, s az ország legkülönbözőbb vidékeiről fölhangzó kivánalmak mutatják, a legközelebbi jövőben ez alapon meg fog születni *az új nagy és általános német agrár öröklési jog.*

Ma tehát Németországban két nagy typust különböztethetünk meg a törzsöröklési jogok közt, t. i. a *facultativ* és a *kötelező intestat törzsöröklési* törvényeket; ez utóbbiak ismét két részre oszthatók, a szerint a mint azokkal bizonyos *rendelkezési korlátozások* kapcsolatosak, vagy pedig *fentartják a tulajdonos teljes rendelkezési szabadságát.*

V. FEJEZET.

A törzsöröklési jog méltatása gazdasági és socialis szempontból.

A törzsöröklési jog ellenzői, különösen *Lujo Brentano* és iskolája, annak számos *káros* gazdasági és socialis *hatást* tulajdonítanak.

1. Így különösen sokat hangoztatják, hogy a törzsöröklési rendszer *előmozdítja a birtokok eladósodását.*

Annyi bizonyos, hogy ha a birtokot *egy gyermek* veszi át és a *testvéreit pénzben elégíti ki,* a legtöbb esetben adósságot kell fölvennie, hogy ezt megtehesse; míg ha a birtokot *természetben osztják* föl az örökösök, akkor nem kell a hagyatéki osztály alkalmával egyiknek sem adósságot csinálni. Lujo Brentano szerint azon *bajor* kerületekben, a hol törzsöröklés dívik, a birtokok értéköknek átlag 25·80 %-ig vannak megterhelve, míg azon helyeken, a hol természetbeni osztályszokások, csak 14·96 %-ig.*

Ezzel szemben azonban az is áll, hogy a tulhajtott birtokföldarabolás még jobban előmozdítja a birtokok eladósodását, mint a törzsöröklés. Természetes is: ha egy birtokos nem bir megélni a birtokán, mert az oly kicsiny, hogy egy családot eltartani képtelen, a logika kérlelhetetlen törvényei szerint be kell következnie a fokozatos eladósodásnak; enni csak kell, adót fizetni kell, s mivel mindez a birtok jövedelméből nem tellik ki, a tőkét kell kikezdeni, vagyis a birtokra adósságot kell fölvenni. Ezt csak meg kell kezdeni, — azután már növekedik az adósság, mint a lavina, míg csak a birtokost el nem nyeli.

* Lujo Brentano: *Erbrechtspolitik.* 491. l.

Az igazság a két véglet *között* van; azt már említettük föntebb, hogy *egy bizonyos minimumon felül* a földbirtokra a legkedvezőbb a természetbeni osztály, *de ezen minimumon alul az már non sens*, s a helyét el kell foglalni a törzsöröklési rendszernek. De azt is mondtuk, hogy e rendszer *nemcsak* abból áll, hogy a birtokot egy gyermek osztatlanul átvegye, hanem szükséges még ahhoz a törzsörököst oly *mérvben előnyösíteni*, hogy az képes legyen fönmaradni, vagyis hogy el ne adósodjék.

Lujo Brentano fönti megjegyzése tehát a legnagyobb igazolása a törzsörökös előnyösítésének. Igazolja ez állításunkat Westfalia különböző vidékeinek helyzete; így *Paderbornra* nézve, a hol tudniillik tulnyomólag a természetbeni osztály van divatban, *Schwerz* * a következőket mondja: «nem minden ok nélkül mondják némelyek, hogy a paderborni birtokokat terhelő hihetetlen nagy adósságok legnagyobbrészt a törpebirtokrendszernek tudhatók be.

Sok törpebirtokú paraszt bérbeadja birtokát egy másik kisgazdának, mert maga nem találja meg a hasznát, a bérbevevő azonban már két birtokon (tehát *nagyobb területen*) gazdálkodik, ezért jobban boldogul.

Számos példa van erre, s ezek azt bizonyítják, hogy *maga a parasztság is belátja, miszerint a túl kicsiny birtokok önmagukat emésztik föl, míg ellenben a nagyobbak már képesek gazdájukat eltartani.*»

Mint majd alább látni fogjuk, az egyes német államokra vonatkozólag rendelkezésünkre álló statisztikai anyag is ezt bizonyítja.

2. Lujo Brentano szerint, mint azt már fentebb is tárgyaltuk, a régi mezőgazdasági osztályok konsolidálása nem képez nemzeti érdeket, mert ezek *rosszabbul gazdálkodnak*, mint a «homines novi». Szerinte: «wie sie lediglich Kraft Herkommens Besitzer geworden sind, so halten sie zäh am Schlendrian fest, weil er eben das Herkommen ist». Ez állítás

* Schwerz: *Beschreibung der Landwirtschaft in Westfalen und Rheinpreussen.* Stuttgart, 1836. Seite 41. (Gróf Spee id. munka, 183. lap.)

merev haszonelvi alapon sem igazolható; legkevésbbé áll ez a német parasztra, mely rend, intelligentia, s apáitól eltanult jó földmívelés, és üzleti szellem tekintetében is a német nép egyik legértékesebb elemét képezi.

De különben is ilyen rideg fiscalis haszonelvi fölfogás modern közgazda és socialpolitikus részéről megbocsáthatatlan tévedés; ma már a legtöbben bekezdik látni hogy valamely ország földbirtokainak első sorban nem az a czéljok, hogy minél több *hasznot* hajtsanak, hanem hogy a rajtok élő népnek *biztos* existentiát és *fönmaradást* nyujtsanak.

Lujo Brentano azon állításával szemben pedig,* hogy a törzsörökösöknek kifizetendő örökrészek miatt nem marad a törzsörökösnek elég pénze a *meliorati6kra*, — hivatkozunk arra körülményre, miszerint ha a birtokos nem remélné azt, hogy az általa létesített meliorati6k és befektetések gyümölcseit nem ivadékai, nem valamely *családtagja* fogja élvezni, akkor egyáltalában tartózkodnék minden oly befektetéstől, mely csak későbbi időben fizeti ki magát.

3. *Brentano* szerint a törzsöröklési rendszer *kedvezőtlenül befolyásolja a birtokok elosztását, első sorban előmozdítja a latifundiumok alakulását* és szerinte végeredményében a parasztság teljes tönkrejutására vezet.

E csodálatos állítását azzal indokolja, hogy e rendszer mellett a kismértékű kinálat következtében a földárak oly magasra szöknek, hogy a parasztság ezen árakat képtelen lesz megadni, helyettök azután a gazdag városi és iparos elemek fogják összevenni a birtokokat. Állítása igazolására például *Angliát* hozza föl, a hol az *egy* örökös öröklése megvan, a parasztság pedig elpusztult.**

Ez állítással szinte kár is foglalkoznunk, hiszen ma már az angolok is belátják, hogy a földbirtokos osztályok pusztulását a védővámok eltörlése után a tengerentúli nyerstermények konkurrentiája okozta. Az individualis successio nem okozta e pusztulást, legföljebb csak gyenge volt annak meggátlására.

* Lujo Brentano: *Erbrechtspolitik.* 396—397. l.
** Lujo Brentano: *Erbrechtspolitik.* 396. l.

«Kétségtelen — mondja az alább még sokszor idézendő hivatalos kiadványban gróf Spee * — hogy a törzsöröklési jog sokkal nagyobb védelmet nyujt az ellen, hogy a parasztbirtokokat a nagytőkések és nagybirtokosok összevásárolják — mint a természetbeni osztály. Ez utóbbi ugyanis a birtokok nagy részét évente *piaczra hozza*, s ezáltal a tőkéseknek és nagybirtokosoknak alkalmat nyújt a birtokszerzésre. Érdekes anyagot szolgáltat az *összehasonlításra* Poroszország két, iparilag és kereskedelmileg legfejlettebb tartománya: Westfalia és a Rajnai tartomány. *Westfaliában* ez a vásárló hajlandóság épen úgy megvan, mint a *rajnai tartományban* (Rheinland), csakhogy az alkalom kevesebb, mert a birtokok változatlanul szállnak át egyik nemzedékről a másikra, s a parasztok nagy szivósággal *ragaszkodnak* az atyai örökséghez.»

Ép az ellenkezőt mondja *Wygodzinski* jelentése** a rajnai tartományról, a hol tudniillik *egyenlő öröklési osztály dívik még a franczia uralom óta.*

«A földbirtokosoknak a (franczia) öröklési jog által előidézett gazdasági elerőtlenedése és a földbirtok mobilisatiója oly jelenséget idéztek elő, melynek szomorú következményei ma még teljesen beláthatatlanok: *ez a nagybirtokok folytonos növekedése, a földtulajdonnak a kapitalisták kezébe való jutása.*»

A rajnai tartománybeli latifundiumok sajátsága ugyanis az, hogy nem igazi földbirtokosoknak, hanem nagykereskedőknek és nagyiparosoknak a kezében vannak s hogy azok legnagyobbrészt nem is képeznek egy gazdasági egészet (wirtschaftliche Einheit), hanem szétszórt darabokból állanak (Streubesitz).

Megjegyzendő, hogy Lujo Brentano állításával homlokegyenest ellenkeznek az egyes tartományok birtokeloszlási viszonyai, a miket is adott helyen és alkalommal mindenütt

* *Vererbung des ländlichen Grundbesitzes im Königreich Preussen.* Herausgegeben von dr. Max Sering II. Bd. Oberlandesgericht Hamm. Von L. Graf von Spee.

** Dr. W. Wygodzinski. Oberlandesgerichtsbezirke Köln. *Die Vererbung des ländlichen Grundbesitzes im Königreich Preussen.* I. Heft. 125. l. — Berlin, Paul Parey, 1899.

kifejtünk. Itt még csak utalunk arra, hogy a *bérleti rendszer* egészségtelen elterjedése — mint azt fentebb láttuk — Francziaországban az egyenlő természetbeni osztálylyal kapcsolatosan lépett fel, míg Németországban, főleg ennek azon részeiben, a hol törzsöröklés van, sokkal ritkábban fordul elő, a konsolidált birtokviszonyok folyománya lévén mindenütt a *házi kezelés* elterjedése.

4. Talán valamennyi vádpont között az látszik legsúlyosabbnak, hogy a törzsöröklési jog előmozdítja a népesség *proletarizálódását* az által, hogy míg a birtokot csak *egy örökösnek adja, a többit kilöki a világba.* Tényleg a legelső kérdés, a mi az embernek eszébe jut, hogy *mi lesz a társörökösökből?*

Ez irányban pontos adat csak egy áll rendelkezésünkre, t. i. a melyet a porosz kormány legutóbb Westfaliában gyüjtetett és a melyet alább részletesen ismertetni fogunk.

E szerint azon parasztcsaládokból, a melyekben a törzsöröklési jog dívik, elzüllött ember vagy proletár alig kerül ki; *sőt a társörökösök helyzete az életben annál jobb, minél nagyobb a családi birtok*, minél erősebb a kaptár, a melyből kirajzottak, mert annál jobb nevelésben részesedtek a gyermekek, és annál nagyobb anyagi támogatásban, évjáradékban vagy készpénzkielégítésben van részük.

Érdekes, hogy a társörökösök túlnyomó része megmarad az agrikultura mellett, egy nagy rész tanul és társadalmilag emelkedik és a többi falusi kereskedő és kisiparos lesz. *Gyári munkás már alig elvétve akad*, csak is a legszegényebb családok gyermekei között.

Ez felelet azoknak, a kik Magyarországon azért nem tartják meghonosíthatónak a törzsöröklési rendszert, mert nálunk nincs olyan nagy gyáripar, mint Németországban, a mely a társörökösöket foglalkoztatni tudná.

Tehát nemcsak a fentebb fejtegetett általános gazdasági elvek követelik azt meg, hogy épen ne ipari, hanem csakis földmívelő vidéken honosíttassék meg a törzsöröklési jog, de teljesen megfelel ennek a törzsörökösök társadalmi elhelyezkedése is. Hogy a társörökösök helyzete ilyen kedvezően szokott alakulni, annak lélektani magyarázatát azon — fentebb bőven

fejtegetett — körülményben kell keresnünk, hogy a társörökösök már kis gyermekkoruk óta azon tudatban növekednek fel, hogy nekik földbirtok nem jut s így egy más életpályán kell kenyerüket megkeresniök, igyekeznek tehát lehetőleg jól elkészülni és felfegyverkezni az életre; természetesen boldogulásuk annál biztosabb, minél nagyobb a családi birtok, illetve az ebből nekik jutó támogatás. A ki proletariatust akar látni, az ne menjen a német törzsöröklési vidékekre, hanem menjen el Magyarországban a törpebirtokok tipikus hazájába: a felvidékre, a hol a törpebirtokosok szinte állati módon tengetik életüket, s a kik, midőn (előbb-utóbb) kiszalad lábuk alól a talaj, teljesen fegyvertelenül, minden képzettség nélkül állanak az élet harczaiban; prædestinált proletárok, kivándorlók — vagy koldusok. Kenyeret csak a legdurvább munkával tudnak keresni, hiszen az *amerikai bányákban* a legalsó munkákra nem is igen alkalmaznak mást, mint a mi szegény kivándorolt «*houn*»-*jainkat.*

5. Szorosan összefügg ezzel a kérdéssel és vele együtt dől meg Brentano azon aggodalma, hogy a törzsöröklési jog *politikai szempontból* is veszedelmes, mert az szerinte egy pár kedvezményezett örökös mellett a kitagadott örökösök nagy proletariatusát teremti meg, a kik természetesen mindent el fognak követni, hogy azon *társadalmi és jogrendet*, mely ilyen igazságtalanságokat megenged, — megdöntsék.

Szerinte tehát az Anerbenrecht *a socialdemokraták malmára hajtja a vizet*, a kik tudniillik teljesen törülni akarják az öröklési jogot.*

Hogy a törzsöröklési jog következtében «kitagadott» társörökösökből nem lesznek fölforgató socialdemokraták, hanem hasznos és nagyon sokszor művelt tagjai a társadalomnak, az bebizonyított tény.

Viszont pedig épen az ipari társadalmi osztályok alsó rétegeiben terjedő fölforgató tanok ellensúlyozására kétszeresen szükséges manapság *egy életerős, hazafias és foglalkozásánál fogva józanul konservativ parasztosztály fönmaradását a törzsöröklési rend segélyével előmozdítani.*

* Lujo Brentano: *Erbrechtspolitik.* 400. l.

Jellemző különben, hogy a kik e sorok irójának 1901. évi németországi tanulmányútja alkalmából a törzsöröklési jogra vonatkozó legérdekesebb szives fölvilágosításokat adták, így Hannoverben a neustadti téli gazdasági iskola igazgatója: Brandt úr, Westfaliában pedig épen a Bauernverein ügyésze, Wendtrup úr, s a kik majdnem szószerint egyformán figyelmeztették e sorok iróját a törzsöröklési rendszer e socialpolitikai fontosságára és hasznosságára, *mindketten — parasztcsaládból származnak* mint fiatalabb fiúk, tehát szintén a Lujo Brentano-féle «kitagadott proletárok» közül valók.

6. Meglehetősen elterjedt ellenvetés az is, hogy a törzsöröklési jog *a gyermekek jogegyenlőségének elveibe ütközik és ellentétben áll a szülői szeretettel,* a melynek nem szabad különbséget tenni a gyermekek között.

Helyén való lenne ezen kifogás egy olyan öröklési joggal szemben, a mely egy gyermekért a többit teljesen kizárja, vagy legalább is indokolatlanul megröviditi; mint azonban már fentebb bőven fejtegettük (különösen az újabb) törzsöröklési jogokra ezt ráfogni nem lehet, *mert a törzsörökös mindig csak annyi előnyben részesül, mint a mennyire neki a birtok megtarthatása végett szüksége van.*

Ha tekintetbe vesszük, hogy mily nagy különbség van a a birtok forgalmi és hozadéki értéke között, s hogy a kettő között levő különbség a törzsörökösökre nézve csak akkor birna értékkel, ha a birtok eladóra kerülne, nem pedig ha azt a törvény intentióihoz képest megtartja, akkor be kell látnunk, hogy az az öröklési osztály igazságtalan és egyenlőtlen, a mely szerint a birtokot a törzsörökös a teljes forgalmi érték és mechanikusan egyenlő hagyatéki osztály alapján veszi át.

Igazságtalanság a társörökösökkel csak akkor történnék, ha a kedvezményezett törzsörökös a birtokot az osztály megtörténte után haszonnal *eladná;* ezen igazságtalanságnak azonban az újabb törvények már útját vágják *a társörökösöknek adott azon jog segélyével, a mely szerint azok a birtok eladása esetén ezen értékkülönbözetből* megfelelő részt követelhetnek.

Végre azt sem szabad felejtenünk, hogy *a társörökösök minden munka nélkül élvezik örökrészüket,* szabadon tölthetnek be más életpályát, míg a törzsörökös a birtokhoz van

kötve s úgy a maga, mint örököstársai örökrészét verejtékes munkájával egyedül ő kamatoztatja.

Nem is kell tehát azon, talán kissé rideg álláspontra sem helyezkednünk, melyet *Thiel* porosz államtanácsos — Mirabeau után — a német socialpolitikai egyesület 1894. évi bécsi ülésén hangoztatott, hogy tudniillik: «a gyermekeknek igényök van nevelésre, kiképzésre és mindaddig ellátásra, a míg maguk meg bírják keresni kenyeröket; ezzel azután azonban ki vannak merítve a szülők kötelezettségei».*

Nem szükséges ilyen keményszivű álláspontra helyezkednünk, hogy a törzsöröklési rendszert igazságtalan vádjával szemben megvédjük; nem pedig azért, mert szerintünk a mathematikai, *tehát mechanikus és formai egyenlőség a legtöbbször épen — egyenlőtlenség;* s az igazi egyenlő és igazságos, az egyes gyermekek életviszonyaival és körülményeivel számot vető öröklési rend: az Anerbenrecht.

Thiel szerint: «a mechanikusan egyenlő osztálynak csak akkor lenne helye, ha minden gyermek egy napon született és egyenlő nevelést kapott volna és ugyanazon viszonyok közt élne ... ez azonban sehol sem lévén meg, bizonyos megváltoztathatatlan *természetszerű egyenlőtlenség van mindenütt, a melylyel a törvényhozásnak is számot kell vetni ...»*

7. Sokszor olvashatjuk azon állítást is, hogy a törzsöröklési jog *kedvezőtlenül befolyásolja a népszaporodást.*

Ezt a kedvezőtlen hatást állítólag az által idézi elő, hogy a birtokok fix kezekben levén, nehéz a kisembernek földet kapni külön családi tűzhely alapítására; a legények csak későn házasodhatnak, mert a társörökösök nem kapnak földet, kénytelenek más pályára lépni és kivándorolni.

A mi az első okot illeti megjegyezzük, hogy még Németországban is alig van vidék, a hol a ki birtokot vagy épen házhelyet akar venni, az azért ne kapjon földet, mert fix kezekben van minden talpalattnyi föld; akármelyik német állam birtokstatisztikáját nézzük, feltünő nagy a törpe «munkásbirtokok» száma, talán csak az északi részekben, Posenben és Mecklen-

* *Thiel* beszéde. *Schriften des Vereins für Socialpolitik.* Leipzig Bd. LXI. Seite 246.

burgban van ebben hiány. Itt is azonban ezt nem a törzsöröklési jog okozta, hanem a volt földesurak azon szerencsétlen és rövidlátó politikája, hogy a földtehermentesítés alkalmával a váltság fejében készpénzkövetelés helyett a parasztföldek felét vonták be, illetve csatolták a lovagi birtokhoz. Ezen a bajon azután már nem a római öröklési jog, hanem az új porosz telepítések, a járadékbirtokok lesznek hivatva segíteni.

Egy azonban bizonyos, hogy azon vidékeken, a hol a nép jólétben él, és műveltsége magasabb, a népszaporodás is lassúbb, egyszerűen azért, mert az intelligensebb ember átérzi a családalapítással járó nagy moralis felelősséget és csak akkor házasodik meg, a mikor meg van hozzá az anyagi alapja.

A törzsöröklési jog vidékeit is mindenféle tekintetben ezekhez kell sorolni.

Németország agrártársadalmában a *középosztályt* a vagyonos parasztság képezi, a melyet anyagi erejében a törzsöröklési jog tart fenn; elismert társadalmi törvény azonban, hogy legkevésbé a középosztály szaporodik, «ebben legnagyobb az előrelátás, mert itt leginkább érvényesül a törekvés, a magasabb élettartást (standard of lif) fentartani . . .», —* ez pedig csakis a későbbi házasodás útján érhető el.

A törzsöröklési jog tehát a mérsékeltebb népszaporodásnak csak közvetve lehet annyiban okozója, a mennyiben a kevésbé szaporodó középosztály fenmaradását biztosítja. Hogy azonban középrétegekre az emberi társadalomban szükség van, azt hiszem ezt az egyenlő öröklési jog hivei is elismerik.

Az is bizonyos továbbá, hogy a legszaporább a proletariatus, mert ennél az alacsonyabb intelligentia miatt kevés az előrelátás, és csak alacsony, máról holnapra való keresettel is kielégíthető életszükségleteket találunk. Tényleg a törpebirtokrendszerrel rendesen kapcsolatos a korai házasság és a sűrű gyermekáldás; *ezen* sűrű népesség azonban csak nagyon problematikus becscsel bír a közre nézve, mert szinte fatumszerűleg átalánosítja és tartja fenn a *tömegnyomort,* alászállítja a nép műveltségét és végeredményében elégedetlenségre, lázon-

* Földes Béla: *A társadalmi gazdaságtan elemei.* Budapest. 1898. I. 67.

gásokra és előbb-utóbb mégis csak nagyfokú *kivándorlásra* vezet.

Bizonyos mérvű kivándorlásra a törzsöröklési vidékeken is találunk, csakhogy nagy a külömbség a kétféle kivándorlás között; az előbbi mellett a kivándorlók teljesen míveletlenek és jóformán csak a legnyersebb munkára képesek s így helyzetük új honukban sem fog sokat javulni, míg a második esetben az ősi földről távozó fiatalabb nemzedék társadalmilag még emelkedni is fog, mert épen *az* az egyik czélja a törzsöröklési jognak, hogy a népesség azon részét, a melyet az agrikultura már eltartani képtelen, előkészítse és felnevelje más életpályákra.

Igaza van gróf *Speenek,* midőn azt mondja, hogy a kivándorlási mozgalmat: «az öröklési rend formája nem igen befolyásolja; a hol a természetbeni osztály a röghöz való görcsös ragaszkodásra (Schollenkleberei) vezetett, ez mindig *a népélet és az agrikultura niveaujának rovására* történt s a mennyiben az utódok többségének még így is el kellett költöznie,* a természetbeni osztálynak ezen sokat hangoztatott közgazdasági jogosultsága is elvész.

A természetbeni osztály teljesen czéltalan módon töri szét a birtokokat; súlyos közgazdasági bajokat von maga után, a nélkül, hogy valamiféle socialis haszonnal járna.

A törzsörökös rendszer a népesedési politika szempontjából nem más, mint elismerése *azon igazságnak,* hogy a síkföld, ha már teljesen be van telepítve, egy erősen szaporodó egészséges népesség sarjadékait nagyrészt képtelen befogadni, illetve eltartani.

Ép ezért a nép szokásjoga rendszerint csak *egy* örökösnek adja a birtokot, *még pedig azon kötelezettséggel,* hogy testvéreit egy más életpályára neveltesse és készítse elő.

Ha a normalisan betelepített földterületen a népsűrűség elért egy bizonyos fokot *és a szaporodás meg nem akad,* akkor a születési feleslegnek okvetetlenül el kell vándorolnia oly vidékekre, a hol több a kereseti alkalom.»

* Ezen állapot bekövetkezése csak idő kérdése, egy-két generáczió alatt a természetbeni osztály mellett is beáll a kivándorlás, mert nem bir megélni a nép az apró birtokon; mint ezt *a magyar felvidéki kivándorlás* is bizonyítja.

Ez ellen a kérlelhetetlen törvény ellen meg nem véd a természetbeni osztály, legfeljebb a *kétgyermekrendszer* — általában a gyermeknemzés megszorítása — a melynek moralis, nemzeti és politikai szempontból oly szomorú következményeiért — mint azt fentebb már fejtegettük — a *francziák* újabban épen a Code civil római jogi öröklési rendszerét teszik felelőssé.

Hogy a római öröklési jog előmozdítja a kétgyermekrendszert, erre Miaskovszky szerint még ekklatans például szolgál a Majna völgye, Villinghausen vidéke és Würtemberg némely része is.[1–2]

8. Brentano és hivei ujabban ismét sürübben hangoztatják még azt is, hogy a törzsöröklési jog *demoralisál*, mert előmozdítja a *törvénytelen gyermekek* szaporodását.

Némely badeni, würtenbergi és bajor[3] községet hoznak fel, a melyekben törzsöröklési jog ·dívik, s egyúttal feltünő a törvénytelen szülöttek száma. Ezzel szemben azonban Miaskovszky kifejtette, hogy a népmorál jelenségei egy tényező segélyével megoldhatlanok, különben is a fenti sporadikus jelenségekkel szemben még sokkal több olyan példát lehet felhozni, a melyek ép az ellenkezőt bizonyítják.

Általában közismert dolog, hogy a törvénytelen születések száma főleg ipari vidékeken nagy, míg agrikulturalis vidékeken, a hol konservativan gondolkozó, vagyonos parasztság van, sokkal kisebb.

Különben legjobban lerontja a fenti állítást a német statistika azon tanúságtétele, hogy *a törvénytelen gyermekek arányszáma a törzsöröklési jog klassikus földjén, Hannoverben és Westfaliában a legkisebb.* (Lásd alább.)

9. Egy más irányú *demoralisaló hatást is* tulajdonítanak a törzsöröklési jognak, hogy tudniillik a törzsörökös, a ki gyermeksége óta tudja, hogy ő lesz a vagyon főörököse, *ellustul*, elbutul, egyszóval erkölcsileg alább száll, mert lelkét nem aczélozzák meg az élet küzdelmei.

[1] v. Miaskovszky: Id. munka. II. 295. lap.

[2] Riehl: *Die bürgerliche Gesellschaft.* Augsburg. 1861. 68. lap.

[3] Dr. Ludwig Fick: *Die bauerliche Erbfolge in rechtsrheinischen Bayern.* München. 1895.

Ezt a kifogást sokszor halljuk a majoratusi intézmény ellen felhozni s talán egyik-másik dúsgazdag majorescóra rá is illik, de egy német paraszt törzsörökösre csak az foghatja rá, a ki még soha német faluban nem volt; különben is azonban az apának mindig joga van megváltoztatni a törzsöröklési sorrendet, tehát a törzsörökös ép ellenkezőleg igyekezni fogja magát megbecsülni, hogy apja be ne vágja az ő törzsöröklésének az útját.

De hát a törzsörökös helyzete épen nem is engedi meg a henyélést, hiszen a társörökösök kielégítése a legtöbbször oly nagy terhet ró a birtokra, hogy azt csak a legszorgalmasabb munkával lehet letörleszteni.*

Szomorú dolog lenne, ha valaki azért, mert existentiája tisztességesen biztosítva van, tunyává lenne; sőt épen azt látjuk, hogy a jómódú parasztgazdák büszkeségüket lelik földjük jó megmívelésében, szép állatok nevelésében és belsőségük rendben tartásában. Viszont a napról napra való tengődés egy törpebirtokon, a lelketölő küzdelem a mindennapi kenyérért fásulttá teszi az embert és képtelenné minden haladásra és előretörekvésre.

Ha tehát van demoralisaló és közgazdaságellenes hatása valamely öröklési jognak, úgy ez csak a törpe birtokokat teremtő természetbeni egyenlő osztály lehet.

10. Sokan, főleg a jogászvilágból ellene vannak a törzsöröklési jognak azért, mert *sérti a jogegységet,* nem illik bele a modern általános polgári kodexek rendszerébe. Ez tényleg így is van; a szellem, a kiindulási pont, a jogi konstructio mind különbözik.

De épen az volt a törzsöröklési rendszer híveinek a czélja, hogy olyan különös öröklési jogot alkossanak a földbirtok számára, mely az általános jogtól *különbözik.* A mai modern kodexek alapja a régi római császárság joga; a midőn azonban ez a római jog kifejlődött, már Róma megszünt agrikultur állam lenni, parasztságát tönkretette az egyiptomi

* Thiel: «Anerbenrecht. Verschuldung und Entschuldung» czimű czikke, 67. l. *In Menzel und v. Lengerke's Landwirtschaftlicher Kalender.* II Th.

gabonabehozatallal, a kis és középbirtokok fölszivattak a kapitalisták latifundiumaiba, melyeken vagy teljesen megszünt a szemtermelés, vagy pedig azt olcsó rabszolgaerővel űzték.

Külkereskedelmi politikája a régi Rómának ugyanaz volt, mint a mai Angliának, a mely teljesen föladja az anyaország földmívelését a gyarmatokkal űzött világkereskedelem kedveért.

A római jog tehát természetszerűleg teljesen érzéketlen a földmívelés sajátos természetével és követelményeivel szemben.

Ha tehát az agrikultura igényeit a jogélet terén ki akarjuk elégíteni, okvetlenül összeütközésbe kell jönni a római jogi alapokon fölépített modern polgári kodexekkel.

Végre is a jogi élet uniformirozott volta nem lehet előbbre való, mint a földbirtok sajátos természete, s a földmívelő osztályok vitális érdekei.

Ha tehát a törzsöröklési jog fény- és árnyoldalait összevetjük, a mérleg feltétlenül a törzsöröklési jog javára fog billenni.

* * *

Ezek után áttérünk a külömböző német törzsöröklési jogok ismertetésére.

B)

A FAKULTATIV TÖRZSÖRÖKLÉSI JOG.

VI. FEJEZET.

A hannoveri facultativ törzsöröklési jog.

A) Jogtörténelmi fejlődés.

A sok apró tartományból összerótt hannoverai királyság, illetve ma már csak «hannoverai tartomány» népességét majdnem kizárólag *szász törzsek* alkotják.

A szász törzsek régente szabad parasztokból állottak s a *lex Saxonum* szerint (IX. század)* a családi birtokban csak a *fiúk* részesedtek, a *fiágon* azonban egyenlő osztály dívott.** Ezek mellett a szabad parasztok mellett volt azután egy meglehetősen erős születési nemesség, mely birtokait rabszolgákkal műveltette.

A *frank hódítás* azonban megváltoztatta az ősi szász agrárjogot, az új hadi szervezet más jogot és a társadalomnak más tagolását vonta maga után. A régi születési nemesség helyét egy új hivatali és katonai nemesség foglalta el, s a szabadparasztok pedig nem birván el a nagy hadi terheket, kénytelenek voltak teljes szabadságukat föladni, s így fokról-fokra kezd kifejlődni a földesúri hatalom. Ezen átmeneti korszakban a földesurak úri hatalmukat a földnépe fölött a *villicatiók* útján gyakorolták.

Minden villicatio (falu) egy nemesi főudvarból, főbirtokból és számos kisebb parasztbirtokból áll. A főbirtokon székelt a földesúr, sokszor azonban csak helyettese: a *villicus*. Ez gyakorolta a felügyeletet a parasztbirtokok művelése felett. A pa-

* Schröder: *Deutsche Rechtsgeschichte.* 1894. 31. §.

** V. ö. a régi magyar fiági javakkal, a melyekben szintén csak a fiúk részesedtek, ezek azonban egyenlően.

rasztság különböző szolgálmányokat teljesitettek és különböző terményeket voltak kötelesek beszolgáltatni; dologjogi igényük, haszonélvezetük volt a birtokra vonatkozólag. Ez a szervezet azután teljesen átalakította a *régi örökjogot is.*

A paraszt halála után joga volt a földesúrnak az egész hagyatékot bevonni, ez a jog azonban a XI—XII. században fokról-fokra redukálódott a hagyaték felére, majd kisebb részére, végre csak az elhunyt legjobb ruházatára, legvégül pedig ez csak egy kisebb mérvű örökösödési adóvá fejlődött. A birtok megmaradt fiági vagyonnak, de már a fiúk nem osztják fel egyenlőkép maguk között, hanem azt csak *egy fiú* örökli.*

Ebből a szervezetből fejlődött ki azután a XIII—XIV. században a *Meierrecht*, a mely a régi hannoverai tartományokban egész a legutóbbi időkig általánosan el volt terjedve.

Az összeköttetés a villicus és a parasztbirtokok közt megszünt, viszont azonban a paraszt is elvesztette dologjogi haszonélvezeti igényét a birtokra, közönséges haszonbérlővé alakult, a kitől a földesúr bármikor bevonhatta a birtokot. Mivel azonban az újkorban — a nemesség nem fizetvén adót — az állami és katonai terhek legfőbb hordozói a parasztok lettek, állami érdek volt azok helyzetét biztosabb alapra fektetni, tehát már a XV—XVI. században hoztak törvényeket a parasztbirtokok bevonása (Abmeierung) ellen.

Részben rendeletek, részben a szokásjog kifejlődése útján ismét szerzett a parasztság dologjogi haszonélvezetet a birtokra; természetesen minél inkább erősödött a parasztság tulajdonjoga a birtokra nézve, annál nagyobb szükség volt magasabb *állami érdekből arra is,* hogy a parasztbirtokok 1. *szétdarabolása* és 2. *eladósodása* megakadályoztassék. Ily irányú rendeletek egymást érik a XVI. században, például a *Lüneburg herczegség* parasztjaira vonatkozólag már 1564-ben adtak egy rendeletet: «Gegen die Zerreissung der Höfe und Koten», mert ha feldaraboltatnak, akkor a kis részek tulajdonosai nem képe-

* Úgy ezen, mint összes további fejtegetéseink alapját a *Sering* által szerkesztett, s a porosz földmívelésügyi minister által kiadott nagy gyüjteményes munka képezi: *Vererbung des ländlichen Grundbesitzes im Königreich Preussen.* Az ide vonatkozó részt: II. Bd. I. *Provinz Hannover*, Dr. Fr. Grossmann irta.

sek: «uns (t. i. az uralkodó herczegnek) und ihren Gutsherren die schuldige Gebühr und Pflicht leisten».

A *majoros-viszony* tárgyát egy-egy parasztbirtok képezte, a mely fogalom gazdasági és socialis volt, egyrészt ugyanis alapját képezte egy mezőgazdasági üzemnek, másrészt a tulajdonos lakásául, otthonául szolgált s végre a különböző közszolgáltatások miatt közjogi természetű is volt.

A majoros-birtok a legtöbb tartományban *zártbirtok volt*, vagyis sem a földesúr, sem a paraszt nem változtathatták meg annak terjedelmét. Az épületek és a felszerelés azonban szabad tulajdonát képezték a parasztnak, e felett tehát szabadon rendelkezhetett.

A paraszt a birtokot önállóan kezelte, s a felől a földesúri jogok sérelme nélkül szabadon rendelkezhetett; ezen földesúri jogok azonban kiterjedtek a legtöbb jogügylet ellenőrzésére, jóváhagyására, főleg mi a felek megterhelését illette.

A feldarabolási és terhelési tilalomnak természetes következménye volt azután, hogy az egész Meierrecht vidékén elterjed az *Anerbenrecht*, vagyis azon öröklési rend, a mely szerint a birtokot csak *egy örökös kapta osztatlanul és pedig olyan kedvezményes áron, hogy az örököstársak kielégítése fenmaradását ne veszélyeztesse*; sőt a legtöbb helyen régente az örököstársakat a birtok értékéből semmi rész sem illette, hanem e helyett joguk volt a birtokon a felneveltetésre és munkaképtelenség esetére az élethossziglan való eltartásra.

Az *allodialis vagyonban*, (mint például az épületek; a birtok felszerelése, forgótőke stb.) az összes örökösök egyformán részesedtek, az épületekben és felszerelésben azonban nem természetben osztoztak, hanem ezt is az Anerbe vette át, azonban köteles volt örököstársait teljes értékben kielégíteni; a leányok külön «Brautschatz»-ot, sok vidéken «Brautwagen»-t kaptak mindenféle házi felszereléssel.

A törzsöröklésre némely vidéken (Lüneburg, Hoya) a legöregebb, máshol (Diepholz) a legfiatalabb fiú hivatott meg, a többi részekben azonban szabadon választotta ki az örökhagyó a törzsörököst fiai közül.

Az özvegyi jogot a *házassági szerződések* szabályozták (Ehestiftungen), legtöbbnyire az asszonyt illette a birtok keze-

lése az Anerbe nagykorúságáig (25 év), sőt néha 30 éves koráig is, azután özvegyi haszonélvezetet kapott (Altentheile), ha leszármazók nem voltak, akkor az özvegyet egész élethossziglan illette a birtok haszonélvezete: «längst Leib, längst Gut».

Megvolt az *Interimswirtschaft* sajátszerű intézménye is, a mely szerint a mostoha atyát is az első férjtől származó Anerbe nagykorúságáig, illetve annak betöltött 30-ik évéig (Mahljahre) a birtok szabad kezelése és haszonélvezete, azután pedig az özvegyi jognak megfelelő élethossziglani eltartást (Altentheile) követelhetett.

Általában el volt terjedve az a szokás, hogy az öregedő szülők a birtokot átadják egyik fiuknak, az Anerbének, többi gyermekeiket kielégítik, a maguk számára méltányos évi járandóságot kötnek ki: *Leibzucht* — és nyugalomba vonulnak. Ezek a főbb alapelvei a *Meierrechtnek*, a mely jellegzetes elveit nemcsak a többi parasztjogokba, hanem a legújabb agrárjogokba is képes volt átültetni.

Az «*eigenbehörige Güter*» tulajdonosai, a kik sokkal kevesebb szabadságot élveztek és sokkal kevesebb joguk volt, mint a *majorosoknak*, fővonásokban szintén hasonló örökjoggal éltek.

Érdekes, hogy a szabadparasztok, főleg a *Burgdorf* kerületben *levő* «*grossen Freie*», a kik a Karolingok óta szabadok, tehát soha földesúri hatalom alatt állók nem voltak, szintén az *Anerbenrecht* elvének hódoltak, a birtokot a legöregebb fiú vette át, még pedig oly előnyös feltételek mellett, «dass die Stelle an der Reiche zu halten sei.»

Míg tehát a Meierrecht fejlődése azt mutatja, hogy a törzsöröklési rendszer első sorban a földesurak és az állam érdekében állott, addig azon körülmény, hogy azt a független szabad parasztok is átvették, azt bizonyítja, hogy a törzsöröklési rend ép úgy szolgálja magának a parasztságnak érdekeit is, midőn a birtokokat életképes nagyságban fenttartja. Ezt az ősi agrárjogi fejlődést Hannoverben szerencsére nem söpörték el egyszerre a franczia forradalom eszméi, hanem a XIX. században bizonyos fokozatos reformok segélyével annyit, a mennyit sikerült belőle fentartani, újra átépíteni a jövendő számára.

Az 1831 november 10-diki hannoverai rendelet, mely elrendeli a *földtehermentesítés* fokozatos körösztülvitelét, a

parasztbirtokok *oszthatatlanságáról* és a *törzsöröklési jogról* szóló eddigi rendeleteket és törvényeket *életben tartotta;* — még ez után is tényleg fenmaradt tehát *a földesurak ellenőrzési joga* a paraszt rendelkezési képességével szemben.

Ezt az *ellenőrzési jogot* a parasztság összes jogügyleteivel szemben az 1857. évi junius 17-iki törvény a *közigazgatási hatóságokra* ruházta.

Az így életben tartott régi jogok azonban oly bizonytalanok és oly számosak voltak (néhol nemcsak egyes kerületekre, hanem egyes községekre, sőt egyes birtokokra is külön jogszabályok álltak fenn), hogy azoknak megreformálása és egységesítése elkerülhetetlenül szükségessé vált. 1836, 1842, 1848, 1854, 1856-ban eredmény nélkül tárgyalták e kérdést a megmegújítva kiküldött bizottságok, míg végre az 1863-ban kiküldött bizottság kidolgozott egy kész törvénytervezetet, a mely két részből állott: egy *közjogi* és egy *magánjogiból.*

1. A közjogi rész bizonyos kivételekkel fentartja a *birtokok oszthatatlanságát,* illetve eltiltja azok feldarabolását;

2. a magánjogi rész pedig némi változtatásokkal fenttartja az *intestat törzsöröklési jogot.*

A közbejött politikai események, főleg a hannoveri királyság bukása és bekebelezése Poroszországba, pár évre megakasztották e reformokat, míg végre 1867 szeptember 30-án a hannoverai tartománygyűlés *v. Miquel* képviselő indítványára felkérte a birodalmi kormányt a parasztbirtokok öröklési jogának sürgős rendezésére.*

Már könyvünk egy előző fejezetében utaltunk azon döntő szerepre, melyet v. Miquel az egész új porosz agrárjogi fejlődésben vitt, valamint arra is, hogy az akkori porosz kormány egy külön agrár- (illetve ez esetekben paraszt-) öröklési jog codifikálását határozottan ellenezte.

A hannoveraiak által követelt *kötelező intestat törzsöröklési jog* és kormány által forcirozott római öröklési jog között compromissumot létesítettek, a mely szerint a parasztbirtok rendes körülmények között a közönséges polgári törvénykönyv szerint öröklődtek, a tulajdonosnak azonban jogot adtak arra,

* Miaskovszky: *Das Erbrecht etc.* Leipzig. 1887. II. 322.

hogy birtokát a rendes intestat örökjog alól kivonja és alávesse egy *facultativ* intestat törzsöröklési jognak.

Ennek a compromissumnak volt azután a következménye először az 1873. évi október 1. telekkönyvi törvény (Gesetz über das Grundbuchwesen in der Provinz Hannover, mit Ausschluss des Sadegebiets), a melynek 8. §-a megszünteti az eddig fennállott összes rendelkezési korlátokat, a parasztbirtokok oszthatatlanságát és a hatósági felügyeleti jogot.

Második következménye pedig az volt, hogy megszületett végre negyven évi vajudás után:

B) Az 1874 junius 2-iki törvény «betreffend das Höferecht in der Provinz Hannover».

Ez a törvény, a mely tulajdonkép a politikai oppurtunismus szülötte, apjává vált egész nagy jogrendszernek: a *facultativ törzsöröklési jognak.*

Mint fentebb már említettük, a rendszer jóformán csak Hannoverben vált be — politikai okokból, a többi tartományban, a hol a porosz kormány felbuzdulva a hannoveri eredményeken és engedve a hetvenes évek túlzó liberalismusából — behozta, mindenütt eredménytelen volt.*

Mielőtt azonban e törvény tényleges eredményeiről számot adnánk, lássuk annak főbb alkatrészeit. A törvény, mint már említők, ab intestato öröklés esetére nem írja elő az általánosan kötelező törzsöröklési jogot, hanem annak egy sajátszerű facultativ formáját honosítja meg, ugyanis *a törzsöröklés beálltát a tulajdonos akaratnyilvánításától teszi függővé.* A törvény 5. §-a állapítja ugyanis meg, hogy mely birtokok esnek az Anerbenrecht alá; a megkívánt kellékek a következők:

1. hogy a birtokot a tulajdonos *bejegyeztesse* a törzstelekkönyvbe (Höferolle). Azonban csak azon birtok jegyezhető be,

2. a melyik *mezőgazdasági czélra* használtatik;

3. a mely *lakóházzal* van ellátva, a lakóház irányadó arra nézve is, hogy mely biróság illetékes a birtok törzstelekkönyvezésére;

* Kivéve még Oldenburgot és részben Bréma szabad várost, ezek azonban nem képeznek porosz tartományt.

4. a mely a régi parasztjog szerint *eddig is* az Anerbenrecht alá esett; ha a tulajdonos ezen kellék fenforgását állítja, a birtok akkor is bejegyzendő, ha az a biróság előtt csak valószinűnek is látszik (6. §.).

5. Ugyancsak erős korlátozást tartalmaz a 6. §. is, a mely kimondja, hogy a Höferolléba, birtokot bevezetni csak 1885 julius 1-ig szabad; kivétetnek ez alól olyan tulajdonosok, a kik 1875 julius 1-én még nem voltak nagykorúak és nagykorúságukat csak 1885 julius 1-je után érik el; ezeknek joguk van három hónapon belül birtokukat pótlólag bevezettetni.

Ezen két utóbbi korlátozás azonban az 1880. évi február 24-iki *novella* 1. §-a *eltörölte*, vagyis azóta *minden* lakóházzal ellátott parasztbirtok *mindenkor* bevezethető a törzstelekkönyvbe.

6. Ezen novella azonban egy más természetű korlátozást létesített; az 1. §. szerint ugyanis: olyan *lovagi birtokok*, a melyek az országgyűlésben való megjelenésre jogositanak (Landtagsfähige Rittergüter) a törzstelekkönyvbe nem vezethetők be.

Utóbb azonban az 1884. évi február 20-iki második novella ezen korlátozást is eltörölte, úgy hogy ma a törzsöröklés érvényességéhez csak az első három kellék kivántatik meg.*

A birtok bejegyeztetésére vagy töröltetésére azon tulajdonos jogosult, a ki jogosítva van a birtokról végrendelkezni, az ez irányú megkeresést szóban vagy közjegyzőileg hitelesített irásban kell beadni.

A bejegyzés foganatosításáról a tulajdonos hivatalból értesitendő.

A bejegyzés a tulajdonos összes utódaira érvényes, ha csak ők azt onnét nem töröltetik (8. §.).

A bejegyzés tehát egyáltalában nem érinti a mindenkori tulajdonos rendelkezési szabadságát; eladhatja, feldarabolhatja, megterhelheti birtokát, s a felől az általános törvénykönyv korlátai közt szabadon rendelkezhetik. S csak ha nem rendelkezik, akkor érezhető a bejegyzés jogi hatálya.

A mi a bejegyzés *jogi természetét* illeti, az bár lényegé-

* V. ö. Linkelmann: *Das Hannoversche Privatrecht.* Hannover. 1901.

ben halálesetre szóló intézkedést tartalmaz, s annak hatályát nemcsak egy későbbi, hanem még egy előbb kelt ellentétes végrendelet is leronthatja, a mint azt Sering, a német Anerbenrecht leghivatottabb magyarázója határozottan állítja is;[1] a törzstelekkönyv *nyilvános*, és *formája*[2] következő:

Gemeinde: *Speihtshorn.* Seite: *2.*

Laufende Nummer	Nummer der Häuserliste	Grundbuch[3]	Bezeichnung des Hofes	Eintragung des Hofes auf Antrag des Eigenthümers	Löschung des Hofes auf Antrag des Eigenthümers	Bemerkungen
8.	*117.*		*Brinkzitzerstelle (Vollmeierhof) Haus-Nr. 6, in Speihtshorn, nebst Zubehör*	*1875 20. Juni Heinrich Brinkzitzer-Jürgen*		*Diejenigen Zubehörungen des Hofes, welche im Gesetz 2. Juni 1874 § 11—12 beschrieben sind*

Ha a telekkönyvben külön nincsenek a *birtok alkatrészei felsorolva,* akkor odaszámítandók mindazon birtoktestek, a melyeket az 1873. évi telekkönyvi törvény életbe lépteig a birtok tulajdonosai a főbirtokkal együtt rendszeresen kezeltek (16.).

A birtok *tartozékának (Zubehör)* tekintendők:

1. A birtokkal, vagy annak egyes részeivel összekapcsolt jogok.

2. A birtokon levő épületek, telepek, fásítások és fák.

3. A birtok felszerelése; ez magában foglalja a birtokon levő, s a gazdaság viteléhez szükséges állatokat, gazdasági és házi szerszámokat, beleértve az ágy- és fehérneműt, a trágya-

[1] Seringnek a szerzőhöz intézett leveléből.

[2] A «Höferolle» vezetésére vonatkozó adatokhoz a cellei bíróságnál *Swart* Amtsgerichtsrath úr szivességéből jutottam.

[3] A telekkönyv száma *sehol sincs* kitöltve a régi bejegyzéseknél, mert akkor még nem volt végrehajtva az 1873. évi tlkvi törvény, utólagos pótlásáról pedig még nem gondoskodtak.

készletet és a gazdaság rendes viteléhez a következő aratásig szükséges gabona és egyéb terménykészleteket.

A *törzsöröklést* a 13. §. rendeli el a bejegyzett birtokokra:

«Ha az udvarbirtok tulajdonosát több örökös örökli meg, akkor az udvarbirtok tartozékaival együtt, mint a hagyaték része, csak egy örökösnek, a törzsörökösnek jut. Ez a törzsöröklés csak akkor áll be, ha a törzsörökös egyúttal örököse is az örökhagyónak. Az örökség megszerzésével a törzsörökös megszerzi az udvarbirtoknak és tartozékainak tulajdonjogát».

*E rendelkezések nem érvényesülnek vagyis a törzsöröklés nem áll be.** (21. §.)

1. Ha az örökhagyó halálakor nem lakott a birtokon vagy több birtoka lévén, azok egyikén sem. (Ez nem más, mint az «*Absentismus*» törvényes üldözése.)

2. Ha az örökhagyó halálakor csak társtulajdonos volt.

3. Ha az örökhagyó halálakor a birtok olyan változtatások következtében, melyek már a bejegyzés után következtek be, elvesztette a bejegyeztetéshez szükséges qualitását; mégis a lakóház hiánya nem gyakorol befolyást a törzsöröklés beálltára, ha két év alatt új lakóházat építenek.

A *törzsörökös személyét* illetőleg határozottan kimondja, hogy a törzsöröklésre csak az örökhagyó *leszármazói* jogosultak (13. §.), a törzsöröklési jog az oldalágra tehát ki nem terjed, a mi nem kis *hiánya a törvénynek.*

A leszármazók a következő sorrendben hivatnak meg a törzsöröklésre (14. §.):

Édes gyermekek és azok leszármazói megelőzik a fogadottakat, házasságból születettek a házasságon kívül szülötteket.

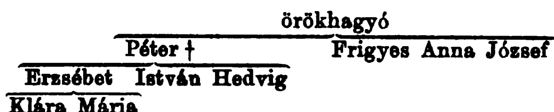
Az utólagos házasság által törvényesitett gyermekek egyenjogúak a házasságból szülöttekkel.

Továbbá elsőbbsége van az idősebb fiúnak és mindkét nembeli leszármazóinak, fiúk és ezek leszármazóinak nemlétében az idősebb leánynak és mindkét nembeli leszármazóinak.

A gyermekek utódai is ezen elv szerint hivatnak meg a törzsöröklésre.

* V. ö. Fr. Meyersburg. *Erläuterungen des Hannoverschen Höferechts.* Hannover. 1875.

Lássuk ezt egy családfán:

A törzsöröklésre tehát a következő sorrendben hivatnak meg az örökhagyó leszármazói:

1. István, 2. Erzsébet, 3. Klára, 4. Mária, 5. Hedvig, 6. Frigyes, 7. József, 8. Anna.

E sorrendben, daczára hogy a törvény a fiágiság elvéből indul ki, a legteljesebb ellentmondásokat találjuk, még pedig azért, mert a parentalis rendszer teljes merevségével van keresztülvive. Ugyanis megtörténhetik, hogy a családi birtokot az örökhagyó ifjabb fiai (és leányai) elől elviszi egy leányunoka, vagy leány szépunoka egy egészen idegen családba.

Ezen sorrend fonák volta nemcsak az ágiság és családiság jogelveinek tiszteletében felnőtt magyar szemeink előtt tünik föl, de elégedetlen ezzel a hannoverai parasztság is, mely különben a legtöbb esetben a német parasztság közt mindenütt elterjedt *Gutsübertragungsvertrag* segélyével játsza azt ki. Hogy a birtok a leányág útján idegen családba kerüljön, a míg az illető családnak fitagjai élnek, azt a hannoverai paraszt sem engedi meg. Sőt jellemző, hogy ha ez kikerülhetetlen dolog is, t. i. csak nőleszármazók vannak és a birtok egy «Anerbin»-é lett, ennek a gyermekei az apjok neve mellé felveszik az anyjok nevét is, az «*Anerbin*» szerepe tehát olyanféle, mint a régi *magyar* «*fiúsított leányoké*» volt.

Megtörténik azután az is, hogy a beházasodott vő neve teljesen feledésbe megy és leszármazói csak az «Anerbin» nevét használják, mert az illető birtokhoz úgy hozzá tapadt a régi család neve, hogy arról azt az «Anerbin» leszármazóira is átviszi a népszokás.

Egy ilyen érdekes esetre magam is akadtam.*

Ugyanis *Syke*-ben él egy Borstel nevű paraszt család; a

* *Brandt* úr, a neustadti téli gazdasági iskolá igazgatója volt szives erre figyelmemet felhivni.

családi házon felirat van, a mely azt hirdeti, hogy ezt a házat újra épitette: «Johann Heinrich Holldik» és neje «Ilse Margarethe zu Borstel», ez a Borstel Eliz-Margit tehát fiú-leány, «Anerbin» volt, férjhez ment Holldik János-Henrikhez és leszármazóikat (köztük a mai tulajdonost) még sem hivják Holldiknak, hanem Borstelnek.

Szinte érezte a törvényhozás, hogy a 13. §-ban megállapitott törzsöröklési rend nem felel meg a nép felfogásának, ép ezért a 17. §-ban megengedte, hogy a tulajdonos ezen sorrendet (valamint a hagyatéki osztályra vonatkozó alább tárgyalandó rendelkezéseket is) nemcsak rendes végrendelet, hanem *testamentum holographum*, vagyis sajátkezüleg irt és aláirt végrendelet útján is megváltoztathassa.

Mivel azonban a végrendelet ezen könnyitett formája a nép előtt teljesen ismeretlen dolog, s mivel általában *még a felette intelligens hannoveri parasztság sem szokott végrendelkezni*, ez csak papiron maradt; a parasztság az ő ősi szokásait az általánosan elterjedt *birtokátadási szerződéseiben* érvényesíti ma is.

Ha az örökhagyó után több udvarbirtok maradt, akkor abban az esetben, ha az örökhagyó azokat ugyanazon udvarról egységesen kezelte, valamennyi birtokot a törzsörökös veszi át, ellenkező esetben a törzsöröklésre jogosultak meghivatásuk sorrendjében választanak a birtokok közül (20. §.).

A birtok becsléséről a 15. §. a következőleg intézkedik:

Az udvarbirtok tartozékaival, kivéve a birtokleltárt, azon átlagos évi *tisztahozadék* szerint becsültetik föl, melyet az, egészben való használat és a jelenlegi művelési állapot és rendszeres gazdálkodás mellett hoz.

Az épületek és különféle telepek, a mennyiben azok a lakáshoz, és gazdálkodáshoz szükségesek, nem becsülendők föl külön — ellenkező esetben azonban azon haszon szerint értékelendők, a melyet bérbeadás utján vagy más ily módon hozhatnak.

Ez áll különösen a melléklakásokról, valamint valamely különleges iparűzés czéljaira szolgáló épületekről és telepekről.

Az így nyert évi hozadékból levonandók mindazon terhek és szolgálmányok hozzávetőleges kamatai, melyek a birtokon és tartozékain huzamosan nyugosznak. Azon terhek és szolgálmányok, melyekre a földtehermentesítési törvények rendelkezései vonatkoznak, ezek rendelkezései szerint évi pénzjáradékra

számítandók át, a birtokon nyugvó jelzálogi és telekkönyvi terhek miatt levonásnak nincs helye.*

Az így megállapított évi hozadék huszszoros összeggel tőkésítendő.

E tőkéhez azután a birtokleltár átlagos forgalmi értéke hozzáadatik. Az érdekeltek egyikének kérelmére azon birtokok, a melyeknek épületei az udvartelekkel együtt nagyobb forgalmi értékkel birnak, mint a többi birtoktest, a forgalmi érték szerint becsülendők fel, a porta és tartozékainak összes értékéből az átmeneti terhek például az elöregedett szülők életjáradéka (Leibzucht) az ő valószinű tartamuk szerint tőkésítve levonatnak. Az így nyert összeg képezi a *birtok-értéket*. (Hofeswerth.)

A hagyatéki osztályban a *birtok-érték* a törzsörökösre szálló birtok és tartozékainak helyébe lép.

A hagyatéki terhek a birtok és tartozékain kívül még jelenlevő vagyonból vonandók le.

A mennyiben ez a vagyon nem fedezné a *hagyatéki terheket*, azokat a törzsrököös köteles egyedül átvenni. Ez esetben azonban azok a hagyatéki osztály alkalmával a birtok-értékből levonandók.

A törzsörökös köteles a reá eső *egyharmad előny* levonása után a birtok-érték kétharmadát, — az előbbi bekezdés esetében pedig az általa átvett adósságok levonása után a birtok-értékből tisztán fönmaradó érték két harmadrészét a hagyatéki tömegbe beszállítani.

A hagyaték *felosztása* az örökösök között, — beleszámítva a törzsörököst is, — az általános jog szabályai szerint történik.

Ezen jog szerint irányul az örökösök felelőssége is a hagyatéki terhekkel szemben.

A törzsörökös kezeskedik a hagyatéki hitelezőkkel szemben azon vagyonával is, a melyet mint törzsörökös kapott. (Tehát az «előnynyel» is.)

A törzsörökös a 15. és 16. §. alapján *tehát kétféle előnyösítésben* részesül:

1. A birtok és tartozékai nem a forgalmi, hanem a *hozadéki érték* alapján becsültetnek fel, vagyis a *járadékelv* (Rentenprinzip) alkalmazást nyer.

2. Ezen kívül a birtok tiszta értékéből ¹/₃ *részt külön előnyösítésként («Voraus») kap,* a többi ²/₃ részen pedig örököstársaival egyenlő mérték szerint osztozik.

Lássuk azonban az osztályt egy praktikus esetben: **

* Ezekre vonatkozólag lásd alább a 16. §-t.

** Ezen osztály-tervet is Brandt úrtól, a neustadti földmíves iskola igazgatójától kaptam, ki az odavaló nép tanácsadója, s örökségi ügyekben szakértője.

Hagyatéki osztály

az 1894 november 30-án Bührenben elhunyt Bertram Frigyes telkesgazda (Vollmeier) örökösei közt ennek hagyatékában, ugyanis a Bührenben fekvő és a törzstelekkönyvbe (Höferolle) bevezetett 4. sz. egész telkében (Vollmeierstelle), és névszerint az ő élő gyermekei között:
1. Bertram Vilmos törzsörökös, született 1875 október 24.
2. Másik fia Bertram Károly, született 1881 május 27.

I. A birtokállag felvétele és becslése.

1. Birtoktestek.
a) *A 4. sz. egésztelek* (Vollmeierhof) a bühreni telekkönyv I. lap 4. szakasz (összes kataszteri tiszta jövedelem: 315 m. 31 pf.).
b) *Legelő* (Mocsár) a Dudenseni határban 193/2 parczella 1. sz. térkép. telekszám 101. (tiszta jövedelem 0·36 m.)
c) *Rét*, a neustadti határban 59/11 parczella etc. (Tiszta jövedelem 29 m. 61 pf.)
Ezek közül *A) be nem épített területek:*

A mivelési ág megnevezése és nagysága	Fekvés	Kataszteri jelzés	Minőség	Földadó, közadók	Kataszteri tiszta jövedelem	Megbecsült tényleges tiszta jövedelem m.	pf.
A. **Szántóföld.**							
1. Österfeld 8 ha. 92.a. 48 qm.	A falu előtt, a cinterem mögött és előtt	Lap 2, parcz. 58	5 1/10, 6 8/10, 7 1/10	10.33	36.00	624	74
2. «BührenerHolz»-ban (irtás) 3 ha. 41.a. 28 qm.	A Deniekei berekben	Lap 4, parcz. 15	6 u. 7	3.64	12.70	187	70
3. «BührenerHolz»-ban (irtás) 1 ha. 78.a. 16 qm. félig szántó, félig legelő.	A kolostorerdőnél	Lap 4, parcz. 37—38	6 u. 7	0.53	1.83	53	45
4. «Eugenortban» 11.ha.58.a.73 qm.	A falutól délkeletre	Lap 4, parcz. 63	5 3/10, 6 4/10, 7 3/10	14.20	49.47	637	30
B. **Legelő.**							
Bühreni puszta 7 ha. 55. a. 54 qm.	A falutól északra	Lap 1, parcz. 3 és 27	7	0.85	2.96	75	55
C. **Mocsár (nádas)**							
a Dudeni mocsárban 29. a. 92 m.	A Dudenseni határban	Lap 1, parcz. 193/2	7	0.04	0.12	10	00
D. **Rét.**							
A Boggenhageni réten	A neustadti határban	Lap 16, parcz. 59/11	3	2.83	9.87	60	00
						1648	74

B) beépített területek (összes házadó, érték 195·00 m.):

Jelzés	Fekvés	A házadó rovat száma	Használati és biztosítási évi hozam	A törzsöröklési jogszerinti tiszta jövedelem	Jegyzet
a. lakóház	a faluban	4. sz.	195.00 m. (135 m. 2900 m. biztositási összeg)	—	a hagyatéki osztályban ennek értéke külön nem szerepel (1874: tcz. 15. §. 3. bek.)
b. pajta	«	4. «	—	—	«
c. «Altenteilerhaus» (a hol t. i. a nyugalomba vonult szülők lakni szoktak)	«	4. «	60.00 m. (2100.00 m. biztositási összeg)	—	—
d. sütőház	«	4. «	120.00 m. biztositás	60 m.	évi bérérték

2. *Jogok*

a) a bühreni és mergelgrubeni közbirtok jövedelméből évente … 30·00 márka

b) a községi vadászat évi béréből … 17·66 «

összesen … 47·66 márka

3. *Telepek* vacat

4. *Birtokfelszerelés* vacat (úgy látszik a birtok bérben volt hosszú idő óta):

5. *tartósterhek* (az 1874. t.-cz. 15. §.):

sorszám	Jelzés és magyarázat	valószinű évi összeg márka	Pfennig
1	Állami adók	34	35
2	Kerületi (járási) adók	40	72
3	Községi adók	43	39
4	Mezőgazdasági szövetkezet évi díja	10	—
5	A mezőgazdasági kamara « «	—	86
6	Tűzkárbiztosítás	19	40
	összeg	148	72

6. *átmeneti terhek:*

a nagyatya évjáradéka («Altentheil»). Ezt a gyámhatóság készpénzben állapította meg, s most a nagyanya elhunyta után csak 240 márkát teszi ki évente. Mivel a nagyatya most 72 éves, ennek *tőkeösszege* a fönnálló sza-

bályok és tabellák szerint az évi járadék ötszörös összegében állapíttatik meg ... ... 1200 márka

II. A többi vagyon felvétele és becslése.

A) Activák.

1. A neustadt községi takarékpénztárban követelés 30·00 márka
2. A mult évi számadás feleslege ... ... 710·37 «

Készpénzösszeg: 740·37 márka

B) Passivák:

vacat

III. Az örökrészek kiszámítása:

Vonatkozás az I. és II. pontra	Jelzés	Hozadék m.	Hozadék pf.	Az 1874. évi törvény vonatkozó szakaszai
I. 1. *A.*	Tiszta jövedelem	1648	74	15. §. 2. pont
I. 1. *B.*	Használati érték	60	00	15. §. 3. «
I. 2. —	Jogok	47	66	
	Összeg	1756	40	
I. 2. 5	Levonandó a valószinü évi járadék	148	72	15. §. 4. pont
	Marad	1607	68	15. §. 5. «
	Ez 20-szoros összeggel tőkésitve	32153	60	15. §. 8. «
I. 6. —	Levonandó a nagyatya évjáradékának tőkéje	1200	—	
	Marad mint «birtokérték» ...	30958	60	
II.	A többi aktiv vagyon ...	740	37	
	Ehhez a fenti «birtokérték» ²/₃ része a «Voraus» levonása után	20635	73	
	«Theilmasse» vagyis a felosztás alá kerülő összeg ...	21376	10	
	A kielégitendő testvérnek jut ebből egyenlő fele-rész ...	10688	05	

a törzsörökösnek: Vilmosnak pedig az osztály alá kerülő összeg másik fele ... ... 10·688 márka 05 pf.
és a külön előnyösítésként (Voraus) a birtokérték ¹/₃ része ... ... 10·314 « 87 «

összesen ... ... 30·002 márka 92 pf.

A törzsörökös ez esetben tehát jóval többet kap, mint a másik testvér, ez a nagy differentia azonban minél több az osztozkodó gyermek, annál inkább összezsugorodik, mert a felosztás alá kerülő összegen («Theilmasse») annál többen osztoznak.

A törvénynek mindezen intézkedései körülbelül megfelelnek a régi *meierrechtben* letett törzsöröklési elveknek.

Hiánya azonban a törvénynek az, hogy a nép között tényleg ma is élő s fentebb ismertetett régi jogintézményeket, mint pl. az «Assylrechtet», az «Interimswirtschaftot» stb. nem vette át.

Egyedül a 19. §-ban találunk ezeknek némi nyomaira, azonban csak indirect formában és nem ab intestato öröklés esetére, hanem csak ha az örökhagyó végrendeletileg intézkedik.

Ugyanis ezen §. szerint nem támadhatók meg a *kötelesrész* megsértése czimén az örökhagyó *azon végrendeleti intézkedései,* a melyek szerint:

1. A törzsörökös édesatyjának életfogytig, édesanyjának pedig a törzsörökös nagykorúságáig megadja azon jogot, hogy a birtokot saját használatára kezelje azon kötelezettséggel azonban, hogy a törzsörököst és a társörökösöket (az utóbbiakat azonban csak örökrészük kifizetéséig) felnevelje és szükség esetén a birtokon eltartsa.

2. Hogy a társörökösök örökrészének esedékessége kitolatik ezek nagykorúságáig a törzsörökös azon kötelezettsége fejében, hogy őket megfelelően neveltesse és szükség esetén a birtokon eltartsa.

A törvénynek ezen hiányosságai a nép körében sok helyt visszatetszést szülnek; a felmerülő főbb kifogások a következők:

1. A 19. §. azon intézkedése, hogy a birtok kezelését az atyának illetve anyának nem minden esetben, hanem csak megfelelő végrendelet esetén engedi meg.

2. Sok helyen a nép még ez esetben is kevesli, hogy az anyai kezelés végső határul a törzsörökös nagykorúságát — 24 év vége — állapítja meg; mert ekkor még a törzsörökös esetleg tényleges katona, vagy ha már kiszolgált is, a három évi katonai szolgálat alatt jó részt elfelejtett gazdálkodni, néhol ezen időt a betöltött 25-ik életév végeig, vagy plane a régi

Interimswirtschaftban megállapitott «Mahljahre»-n szerint a betöltött 30 évig kivánja kitolni a parasztság.

3. Általános a panasz, hogy a régi *«Interimswirtschaft»* fentartásáról nem gondoskodott a törvény, a mint azt például a schaumburg-lippei törzsöröklési törvény teljes részletességgel megtette. (Lásd alább.)

4. Hiányos a törvény 20. §-ának azon intézkedése is, a mely szerint ha az örökhagyó ugyanazon udvarról több birtokot egységesen kezelt, akkor a törzsörökös valamennyire igényt tarthat; megtörténhetik ugyanis, hogy az örökhagyó, ki maga «Anerbe» volt, egy «Anerbint»-t vett feleségül; így tehát két teljesen önálló gazdaság került egy kézbe; a méltányossági, sőt a gazdasági és socialis szempontok is azt követelnék ez esetben, hogy a két birtokot két testvér külön vegye át, erről azonban a 20. §. nem gondoskodik.

5. A becslési eljárás komplikált voltáról is sok helyen panaszkodnak.

6. Általában elégedetlen a parasztság azért, hogy a fent tárgyalt 19. §. 2. pontja az *«Asylrechtet»* csak megfelelő végrendeleti intézkedés esetében rendeli el, és *nem kötelezi a törzsörököst minden esetben kivétel nélkül arra, hogy kiskorú örököstársait örökrészük jövedelme fejében felneveltesse és később is munkaképtelenségük esetében eltartsa*; így a törzsöröklési törvény a *családiság* eszméjét, (a mely pedig szülőanyja volt,) nem szolgálja eléggé.

Az újabb törvények, mint például az 1896. évi járadékbirtoktörvény, s az 1898. évi westfaliai kötelező intestat törzsöröklési jog már némileg figyelembe veszik úgy ezen hiányt, mint azon

7. és talán legnagyobb és legigazságtalanabb hiányát a törvénynek, a mely szerint a törzsörökös a külön előnyösítést akkor is megtarthatja, ha a birtokot a hagyatéki osztály után rövid idő mulva eladja.

A törzsörökös, mint fentebb láttuk, kétféle előnyben részesül, t. i. a birtok és tartozékai nem a forgalmi, hanem a hozadéki érték szerint becsültetik fel, s ezen kívül még a birtok értékének egyharmad részét külön előnyösítésként is kapja. («Voraus».) Ezekben az előnyökben a törzsörökös azért része-

sül, hogy képes legyen a családi birtokot fentartani; a midőn tehát a birtokot eladja, megszünik jogczíme is az előnyösítésre; s a midőn őt ebben a törvény mégis részelteti, az örököstársakkal szemben a legigazságtalanabbul jár el.

Az 1896. évi járadékbirtoktörvény s az 1898. évi wesfaliai törzsöröklési törvény ezen méltánytalanságon úgy segítenek, hogy a törzsörököst kötelezik abban az esetben, ha a birtokot 15, illetve 20 éven belül elidegenítené arra, hogy a hagyatéki tömegbe beszolgáltassa a «Voraus»-t és azon különbözetet is, a mely a birtok forgalmi és hozadéki értéke között az átvételkor volt.

Ezen kívül *elővételi* jogot is adnak a társörökösöknek a birtokra nézve.

A törvénynek mindezen kisebb részlethibái főleg a porosz kormány azon törekvésének tudhatók be, hogy lehetőleg minél kevesebbet vegyenek át a régi agrárjogi intézmények közül, hogy az általános öröklési jogtól minél kevésbbé térjenek el.

Ez természetes is, hiszen ezen törekvés volt oka Hannoverben a törzsöröklés egész *facultativ formájának* is, hogy az ne minden birtokra érvényesüljön intestat öröklés esetében, hanem csak arra, a melyet a tulajdonos a «Höferolle»-ba bevezettetett, illetve bejegyezve hagyott, vagyis hogy annak érvénye csakis a tulajdonos hallgatag vagy kifejezett akaratnyilvánításától függjön.

A fenti hibák daczára *a törzsöröklés ezen facultativ formája Hannoverben sikerült, mert a bejegyzésre jogosult birtokok nagy része tényleg be jegyeztetett.*

A bejegyzések 1875 óta ugyanis a következőleg alakultak:*

* Ezen részletes adatokat a Cellei főtörvényszék elnöke volt szives rendelkezésemre bocsátani.

Évszám	Bejegyzés és törlés	Az egyes közigazgatási kerületekben								Egész Hannoverben
		Aurich [1]	Göttingen	Hannover	Hildesheim	Lüneburg	Osnabrück	Stade	Verden [2]	
1875	azon évi bejegyzés	—	—	15.654	2894	17.058	7802	12.409	—	55.817
	« « törlés	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	összes bejegyzett birtokok száma	—	—	15.654	2894	17.058	7802	12.409	—	55.817
1882 [3]	azon évi bejegyzés	—	68	619	122	346	340	226	465	2186
	« « törlés	—	—	18	66	9	3	2	7	105
	összes bejegyzett birtokok száma	—	88	9121	5538	11.873	9265	4975	20.852	61.712
1885	azon évi bejegyzés	—	13	60	59	257	104	57	144	684
	« « törlés	—	—	3	18	6	1	10	3	41
	összes bejegyzett birtokok száma	—	142	9324	6144	12.315	9637	5137	21.395	64.095
1890	azon évi bejegyzés	—	7	22	14	45	50	53	93	284
	« « törlés	—	—	3	7	3	2	4	2	21
	összes bejegyzett birtokok száma	—	171	9410	6228	12.510	9865	5326	21.884	65.394
1895	azon évi bejegyzés	—	2	20	10	54	54	41	75	256
	« « törlés	—	1	2	8	3	—	6	5	25
	összes bejegyzett birtokok száma	—	180	9486	6249	12.737	10.118	5452	22.353	66.572
1899	azon évi bejegyzés	—	2	13	11	150	3750	30	124	4084
	« « törlés	—	5	5	15	9	3	5	8	50
	összes bejegyzett birtokok száma	—	185	9530	6247	13.035	14.104	5559	22.687	71.346
1900	azon évi bejegyzés	—	2	11	10	30	158	35	67	313
	« « törlés	—	3	8	4	6	6	5	13	45
	összes bejegyzett birtokok száma	—	183	9533	6253	13.059	14.256	5589	22.741	71.614

[1] Ott egyáltalában nem ismeri a nép a törzsöröklési rendszert.
[2] 1875-ben a tartomány közigazgatási beosztása más volt, mint ma.
[3] A részletes adatokat csak 1882 óta gyűjtik.

Ha figyelembe veszszük, hogy 1882-ben Hannoverben az összes mezőgazdasági üzemek száma 143,950 volt, a törzsöröklési törvény sikere kétségen felül áll. Ugyanis a törpebirtokok legnagyobb része nem lett bevezetve, mert ezek nem birják el a törzsöröklési jog apparatusát, s ezenkívül vannak a tartománynak egyes vidékei, mint például az egész aunichi kerület, továbbá a geestemündei vidék és a göttingai kerület egy része, különösen Ilfeld vidéke, a hol a törzsöröklési jog ismeretlen a nép előtt.

A bejegyzések nagy száma és főleg azon jelenség, hogy azok háromnegyed része a törvény életbeléptetésének első évére esik, jórészt a *welfpártiak politikai agitatióinak* tudható be. Ugyanis 1875-ben még élénk volt a poroszok elleni gyűlölet, midőn például 1871-ben a porosz igazságügyminister a porosz Landrechtet a parasztbirtokokra is ki akarta terjeszteni, egyes vidékeken a parasztság lázongni kezdett, mert félt, hogy ősi öröklési jogának eltörlése következtében rövid idő alatt elpusztul a hannoverai parasztság, s helyüket a gyűlölt poroszok foglalják el. De különben is úgy a papság, mint a hivatalnoki kar lelkes barátja volt a törzsöröklési jognak, s minden alkalmat megragadtak, hogy a népet birtokuk bejegyzésére buzdítsák.

A birtokok bejegyzése azonban még nem egyértelmű azzal, hogy az 1874. évi törvény rendelkezései minden vonalon tényleg alkalmazást is nyernek.

Kisebb mérvben kizárják ezt a *végrendeletek is, habár a végrendelkezés még a felette intelligens* hannoverai parasztság körében sincs igen elterjedve, mert visszatartja attól a parasztságot azon babona, hogy a végrendelet kelte után egy éven belül meghal a tulajdonos.

A törvény kevésbbé sikerült részleteinek alkalmazását jóformán az egész tartományban az ősi birtokátadási-szerződések útján zárja ki a parasztság («Gutsübertragungsverträge»). Az öregedő apa még életében átadja birtokát *egyik* fiának, ő életepárjával visszavonul az «Altenteilenhaus»-ba, évi járadékot köt ki magának és nejének és a többi örökösök osztályrészét is megállapítja, úgy azonban, hogy a törzsörökös a birtokot fenn birja tartani.

E szerződésekben azután érvényre jutnak a régi Meier-

recht összes ősi jogintézményei, melyeket az 1874. évi törvénybe nem vettek fel. *Maga a törvény tényleg csak a legritkább esetben nyer alkalmazást,* ha t. i. a bejegyzett birtok kiskorú után öröklődik, vagy a tulajdonos atya váratlanul hal el oly fiatalabb korában, mikor még birtokát nem adta át törzsörökösének.

Végre is azonban a dolog lényegén nem változtat, hogy a törzsöröklési jog elvei az irott jog, vagy pedig a szokásjog erejével az átadási szerződések útján hatnak-e.

Tulajdonkép az 1874. évi törvény csak ethikai támaszul szolgál a nép ősi szokásjoga számára az általános római öröklési jogi elvek térfoglalása ellen.

C) A törzsöröklési jog gazdasági és socialis hatásai.

Az Anerbenrecht Hannoverban a mai napig századok óta életben lévén, a tartomány gazdasági és socialis viszonyait úgy kell tekintenünk, mint a melyek nagyrészt a törzsöröklési rendszer következményei.

1. *A birtokeloszlási viszonyok* Hannoverben *lehetőleg kedvezőek;* a korán kifejlődött *Meierrecht* megvédte a parasztbirtokot egyrészt attól, hogy az «Abmeierung» által felszivódjék a nagybirtokba, az ezzel egyidejűleg kifejlődött *törzsöröklési jog* pedig attól, hogy életképtelen törpebirtokokká bomoljék fel; nincs több olyan német tartomány, a hol ilyen egészséges birtokeloszlás lenne mint Hannover; a jó agráröröklési jog hatása szemmel látható: kevés törpebirtok, még kevesebb nagybirtok és sok erős, egészséges közepes parasztbirtok.

E három birtokkategoria szerint a következőkép oszlik meg Hannoverben és összehasonlításkép az egész Porosz királyságban a gazdaságok *száma:*

birtoknagyság	a birtokok közül esik: Hannoverben	az egész Porosz királyságban
Törpebirtok — 5 ha. alul	10.18%	7.23%
Közép (paraszt) - birtok 5—100 ha.	83.36%	56.98%
Nagybirtok 100 ha. felül	6.46%	35.79%

Feltünő a különbség Hannoverben a közép-parasztbirtok előnyére és a nagybirtok hátrányára.

Hasonló egészséges képet tüntet fel, ha azt nézzük, hogy miként oszlik meg a különböző birtoknagyságok közt a *föld-terület:*

birtoknagyság	a földterületből esik % Hannoverben	az egész Porosz királyságban
—2 ha. alul	5.48 %	4.49 %
2—5 ha.	10.08 %	7.33 %
5—20 ha.	30.70 %	23.05 %
20—100	47.62 %	32.41 %
100 ha. alul	*93.88 %*	*67.28 %*
100—200 ha.	3.22 %	5.64 %
200—500 ha.	2.85 %	13.11 %
500 ha. — felül	0.55 %	13.98 %
100 ha. — felül	*6.12 %*	*32.72 %*

Tehát a földterület majdnem 94 %-a 100 holdon aluli birtokokra bomlik fel, s bár a törpebirtokok tartományi átlaga nagyobb, mint az országos átlag, ez még sem mondható túlságosnak, mert az öt ha-on aluli birtokok csak 15 %-át foglalják le a területnek; a törpebirtokok nagy része a hannoverai és hildesheimi kerületre esik, a melyekben kifejlett iparral találkozunk; jellemző, hogy az *aurichi kerületben, a hol nincs törzsöröklési jog, az egészen kicsiny két ha-on aluli törpebirtokok arányszáma nagyobb: 6.18%, mint a tartományi arányszám: 5.48%.*

Ugyanezt mutatja a göttingeni kerület is, a melyben két jogvidék van: az egyik egyenlő természetbeni osztálylyal a másik törzsöröklési joggal.

Itt az összes *birtokok számából* a 10 holdon aluli törpebirtokok kitettek:

a természetbeni osztály vidékén	47·3 %
a törzsöröklési jog vidékén	36 %

Érdekes a nyugat-poroszországi tartományok birtokeloszlási viszonyait az öröklési jog szempontjából egymással összehasonlítani.

A legegészségesebb birtokkategoriára, t. i. a 10--100 ha-ig terjedő parasztbirtokra esett az összes birtokok számából:

Az öröklésödési jog formája:	tartomány, vagy kerület	%
törzsöröklési jog	Hannover	63.3
	Westfalia	57.8
	Schleswig-Holstein	72.2
	Reg. Bez. Kassel	50.6
	« « Düsseldorf	57.5
	törzsöröklési vidékeken a középszám	*63.08*
egyenlő természetbeni osztály	Reg. Bez. Erfurt	43.8
	« « Wiesbaden	19.2
	« « Koblenz	22.3
	« « Köln	38.0
	« « Trier	36.0
	« « Aachen	40.3
	az egyenlő osztály vidékén a középszám	*33.16*

Az első tekintetre feltünik tehát, hogy az életerős parasztbirtok sokkal inkább volt képes kiállani a századok viharait a törzsöröklési jog vidékén, mint ott, a hol egyenlő osztály dívik.

De nemcsak a parasztbirtok, mint közgazdasági fogalom conserválódott, hanem maga a *paraszttársadalom* is szinte csodálatos.

2. *Stabilitást* mutat. Már fentebb megemlékeztünk a Burgdorf-kerületbeli Ilten község *szabadparasztjairól* («Grossen Freien»), a kik állítólag a Karolingok ideje óta élnek ugyanazon birtokon.

Magam is akadtam ilyen ősi paraszt családokra, így a Neustadt melletti Horst faluban lakik a *Wedekent*-család, a mely okmányilag birja igazolni, hogy már 1375-ben ugyanazon birtokon élt; körülbelül 800 évesek a Rottham- és a Borstel-családok Sykeben, ez utóbbiról fentebb már említettük, hogy már csak leányágon él, de mint a Habsburg-család, egy fiú-leány útján ősi nevét átvitte a leányágra is.

Általában a birtokos parasztság körében mindenütt a legnagyobb jólét, cultura és megelégedés található.

3. *A bérleti rendszer* alakulása is erős bizonyíték a törzsöröklési jog előnyös volta mellett; ugyanis a tartomány azon kerületében, a melyben egyetlen egy birtok sincs bevezetve a «Höferolle»-ba, t. i. Aurichban, több mint még egyszer akkora a bérben levő birtokok arányszáma, mint a tartományi átlag.

1882-ben ugyanis az önálló mezőgazdasági üzemek közül bérben volt:

birtoknagyság	Aurich kerületben	Hannover tartományban
— 100 ha. — alul	27.08 %	10.10
100 ha. — felül	69.55	43.37
összesen	*29.025*	*12.34*

E jelenség okát e sorok irója előtt egy Celle-i Amtsgerichtrath: von Swart úr azzal magyarázta meg, hogy ha több örökös van is, a birtokot az osztály kedveért eladni sajnálják, viszont egyik testvér sem hajlandó az életét feláldozni azért, hogy a testvérei birtokát is kezelje, tulajdonul átvenni sem meri egyik sem, mert egyenlő osztály mellett biztosan agyonnyomná az adósság; nincs más megoldás tehát, mint hogy bérbeadják az egész birtokot, az összes örökösök elszélednek a világba valamely kenyérkereső pályára, s a családi birtok évi bérösszegén egyenlően megosztoznak.

Igy tehát az egyenlő osztály mesterségesen mozditja elő az absentismust.

Természetesen még ez a socialis és gazdasági szempontból káros bérleti rendszer sem képes soká megtartani a család kezében a birtokot, mert a társtulajdonosok természetes szaporodása miatt az előbb-utóbb mégis eladásra kerül.

Lujo Brentano * valami ilyenféle modernizált ház, illetve birtokközösséggel akarja megoldani az agráröröklési jog kérdését a törzsöröklési jog helyett.

Ez azonban ab ovo kivihetetlen, mert aligha vállalkozik huzamosabb időre egy örökös arra, hogy örököstársainak gazdatisztje legyen, s különben sem jelentene ez tartós megoldást, mert a nemzedékek elszaporodása miatt nem birná megőrizni a birtokot a család kezében.

4. *A lakosság foglalkozása.* A kedvező birtokeloszlási viszonyok következménye azután az, hogy Hannoverben a lakosságnak sokkal nagyobb része foglalkozik földmiveléssel, mint a Porosz királyságban általában. Ugyanis a lakosság élt 1895-ben:

* *Erbrechtspolitik.* Stuttgart. 1899.

	földmívelésből	iparból	kereskedelemből
Hannoverben	51.49 %	37.26 %	11.25 %
az egész Porosz király-ságban	43.90 %	43.66 %	12.44 %

5. *A népsűrűség.* Megdönthetetlen igazság, hogy a földmivelés a földbirtok legidealisabb megoszlása mellett sem képes ugyanegy földterületen annyi embert eltartani, mint az ipar és kereskedelem.

Ezt igazolja a tényleg idealis birtokeloszlással biró Hannover is.

Ugyanis egy négyzetkilométerre jutott lakos 1895-ben:

Hannoverben	62·95
a Porosz királyságban	91·40.

Természetesen ebből sokan arra a conclusióra jutnak, hogy a törzsöröklési jog *gátolja a népszaporodást*, mert összetartja a birtokokat egy kézben; csakhogy ezzel szemben nem szabad elfeledni azt, hogy a birtokok bizonyos minimalis nagyságon alul képtelenek eltartani egy családot.

Ha a birtokfeldarabolást Hannoverben a mai mértéken alul is folytatnák, talán átmenetileg több embert lenne képes foglalkoztatni az agricultura, ez csak ephemer jellegű lenne, mert a sok törpebirtokon nem tudnának megélni a családok a birtok *jövedelméből* és így adósságból, tehát a *tőkéből* lennének kénytelenek pótolni a hiányt. Igy fokról-fokra eladósodnának, elfogyna a tőke, a sok törpebirtokos tönkremenne és a törpebirtokok ujból comnassálódnának nagybirtokokká, a nép pedig — kivándorolna; a mint hogy ennek a szomorú processusnak classikus példáját adja: *Magyarország,* a hol is 10 a holdon aluli birtokok az összes birtokok számának 99·12 %-át teszik.

6. *A törvénytelen gyermekek* száma Hannoverben kedvezőbb, mint a porosz országos átlag; ugyanis 1881—1890 decenniumban esett törvénytelen születés:

	1000 születésre
Hannoverben	69.
Egész Poroszországban	80.2

A mit tehát a törzsöröklési jog ellenségei oly sokszor hangoztatnak, hogy t. i. az előmozdítaná a házasságon kívüli gyer-

meknemzést, annak ép az ellenkezőjét bizonyítják a hannoverai viszonyok.

7. *Az örököstársak elzüllése,* a mi Lujo Brentano szerint természetes következménye a törzsöröklési rendszernek, Hannoverben sem igazolható.

A gazdagabb parasztcsaládokban a társörökösök majdnem kivétel nélkül kiképezik magokat valami szellemi pályára, így például Brandt úr, a neustadti gazdasági iskola igazgatója, ki e sorok irójának sok becses anyagot szolgáltatott a törzsöröklési jogra nézve, maga is egy ilyen fiatalabb parasztfiú.

Sok beházasodik közülök oly családba, a melyben nő a törzsörökös («Anerbin»). Csakis a kisebb családok fiaiból lesznek iparosok, főleg szülő falujokban kisiparosok és kiskereskedők. *Parasztgazda fiából csak a legritkább esetben lesz gyári munkás.**

8. Hangoztatták egy időben azt is, hogy a törzsöröklési jog előmozdítja a *kivándorlást.* Tényleg volt egyidőben erős kivándorlás Amerika felé, főleg Osnabrückeből; ez azonban inkább politikai okokra vezethető vissza.

A hannoverai parasztságban erősen él a függetlenség szeretete, s a hannoverai királyság bukása után tömegesen kezdtek kivándorolni a gyűlölt porosz uralom elől.

Brandt ismert olyan társörökös parasztfiúkat, a kik húszharminczezer márka örökséggel mentek ki Amerikába farmernek, csakhogy porosz uralom alá ne kerüljenek. A porosz kormány Posenbe szivesen telepített volna hannoverai parasztokat, de alig vállalkozott erre egy pár, inkább kimentek Amerikába.

A társörökösök helyzete különben teljesen azonos Hannoverben mint Westfaliában, a westfaliai kötelező törzsöröklési jog tárgyalásánál majd részletesebben ki fogunk e kérdésre terjeszkedni.

9. *A birtokok eladósodása* szintén oly jelenség, a mit szeretnének némelyek a törzsöröklési rendszer rovására írni. Tény, hogy az egyenlő természetbeni osztály mellett nincs egyetlen örökös sem ráutalva arra, hogy a társörökösök kielégítése végett adósságot vegyen fel, csakhogy ez csak egy bizonyos bir-

* Brandt igazgató úr előttem tett szószerinti kijelentése.

tokminimumon felül áll, ha már oly kis részekre bomlik a birtok, hogy egy család eltartására elégtelen, akkor az eladósodás és végül a tönkrejutás és depossedálás kérlelhetetlenül be fog következni, épen az egyenlő osztály következtében.

Érdekesen igazolja ezen állítást a hannoverai tartomány egyes kerületeiben a földbirtok eladósodásának statistikája:

Kerület	a földbirtok eladósodása
Reg. Bez. Hannover	18.19%
« « Hildesheim	18.12
« « Lüneburg	20.87
« « Stade	20.66
« « Osnabruck	12.14
« « Aurich	23.43
Az egész Porosz királyságban*	34.96

Mint látjuk tehát legnagyobb az eladósodás az egyenlő osztály vidékén: az aurichi kerületben, és legkisebb a törzsöröklési jog tipikus földjén: Osnabrückében.

A Sering által kiadott és fejtegetéseink alapját képező nagy munka felemlíti azonban, hogy az utóbbi években erősebb a földbirtok eladósodása, főleg azért, mert a társörökösök kielégítése mind nagyobb mérvű lesz.** Oka ennek az, hogy a mint minél inkább távolodnak a generatiók az ősi Meierrecht korától, annál inkább kivész annak eredeti szelleme, főleg az általános jog római jogi elveinek hatása alatt. Ép azért hangoztatják mostanában a hannoverai intéző körök, mint általában az összes porosz agráriusok, hogy *a facultativ törzsöröklési jog ideje lejárt.*

Eredetileg is csak politikai szolgálatokat teljesített, mert áthidalta a régi jogot és a hetvenes évek ultraliberalis intézményeit; arra azonban, hogy a régi szellemet az általános jog támadásai ellen megóvja, nem volt elég hatályos.

Reformra szorul.

Igy a fentidézett, hivatalos nagy munka már jelzi is e reform *kettős* irányát:

* Önkénytelenül eszünkbe jut, hogy Magyarországon a birtokok eladósodása az érték 70—80%-ig terjed!

** *Vererbung des ländlichen Grundbesitzes im Königreich Preussen.* II. Band. vom 215. l.

1. a törzsöröklési jog *facultativ* formáját Hannoverben is fel kell váltani a *kötelező intestat törzsöröklésnek;*

2. a részletekben a mennyire lehet, vissza kell térni a *régi jogszokásokhoz.*

Hogyha a facultativ törzsöröklési jogra már abban a tartományban is kimondják a halálos itéletet, a hol ez a compromissumos forma jóformán egyedül sikerült, még kevésbbé fog életben maradni az alább tárgyalandó azon tartományokban, a hol az kevésbbé, vagy épen sehogyan sem vált be.

Azt hiszszük, hogy a törzsöröklési jognak ezen formája pár év mulva már csak a jogtörténészeket fogja érdekelni, mint egy érdekes szülötte két nagy ellenséges közgazdasági irányzat fegyverszünetének.

Helyét egész Poroszországban el fogja foglalni az 1898. évi westfaliai törvény mintájára *a kötelező intestat törzsöröklési jog.*

VII. FEJEZET.

Brandenburg és Porosz-Szilézia.

E két tartományban szintén a hannoveri mintára alkotott *fakultativ törzsöröklési* jog van érvényben, annak összes eredendő hibáival együtt és jóformán — teljesen eredménytelenül.

A) *Brandenburgban* a 70-es évek vége felé szintén megindult a mozgalom egy külön agrár öröklési jog megteremtésére; azonban a tartománygyűlés 1880 márczius 16-án nagy többséggel határozottan állást foglalt a hannoveri fakultativ forma ellen és összes parasztagjainak hozzájárulásával 56 szóval 6 ellen elfogadta *báró Levetzow* inditványát, a mely szerint kivánatosnak tartja a tartománygyűlés egy *kötelező intestat törzsöröklési* jog meghonositását.

A *kormány* ezzel szemben épúgy, mint Hannoverben is, egy *fakultativ* törzsöröklési javaslatot nyújtott be Brandenburg részére a porosz országgyűlés elé.

A kormány javaslatát úgy a főrendiház, mint a képviselőház első olvasásban *elvetette;* csak midőn a kormány kijelentette, hogy javaslatának elvetése után sem fog hozzájárulni a kötelező törzsöröklés behozatalához, fogadták el egy jobb jövő reményében a javaslatot, a mely azután a «*Landgüterordnung für die Provinz Brandenburg vom 10. Juli 1883.*» czím alatt törvényerőre is emelkedett.*

Lényegében másolata a hannoveri Höfegesetz-nek; attól csak annyiban tér el, hogy az a *birtok becsértékeül* a földadó alapját képező tiszta hozadék 30-szorosát állapítja meg.

Ehhez hozzáadandó még azon épületek házadó alá eső

* *Gesetz-Sammlung für die königlichen Preussischen Staaten.* 1883. Nr. 21.

hozadékának 20-szoros összege, a mely épületek sem a birtokos családjának lakásul nem szolgálnak, sem pedig nem szoros értelemben vett gazdasági épületek.

Ezenkívül az évi hozadék 20-szoros összegével becsülendők fel a birtokhoz tartozó jogosítványok; külön értékelendő az erdei famennyiség és a mezőgazdasági ipartelepek.

Eltér a hannoveri jogtól s így a czélt még kevésbbé szolgálja annyiban, hogy a törzsörökös részére *külön előnyt* («Voraus») nem állapít meg, annak összes kedvezménye tehát csak abban áll, hogy a birtok nem a forgalmi, hanem a hozadéki érték alapján vétetik fel a hagyatékba.

A 14. §. a külön «Voraus» megadását annyiban igyekszik előmozdítani, hogy feljogosítja az örökhagyót, miszerint a kötelesrész határai közt a törzsörökös számára könnyített formájú végrendeletben (testamentum holographum) állapíthasson meg külön előnyösítést.

A törvény eredménytelenségét érdekesen jósolta meg a főrendiház bizottságának előadója: von Winterfeld:

> «Csak nagybirtokosok fogják magukat birtokuk bevezetésére elhatározni. A kisbirtokos húzódik a birósághoz való beutazástól, ez az út azután hónapról-hónapra elhúzódik; közöttük az a vélemény fog uralkodni, hogy a bevezetés által magát valami kényszer alá vetette, s hogy ez rendelkezési jogát korlátozza. Ez a feltevés ugyan alaptalan, de az ilyen előitéletek ellen vajmi nehéz küzdeni».*

Az eredmények e feltevéseket igazolták, a törvény jóformán teljesen eredménytelen maradt; ugyanis Brandenburgban *1899. évig összesen 79 birtokot vezettettek be,* és ezek közül is 26 a Rittergut, a melyek tulajdonosai voltak oly előrelátók, hogy a hűbéri jog (Lehenrecht) öröklési jogának eltörlése után a polgári törvénykönyv kártékony öröklési jogának hatása alól a fakultativ törzsöröklési jog védelme alá meneküljenek.

B) *Porosz-Sziléziában* ugyancsak a fakultativ törzsöröklési jogot honosította meg a kormány az 1884. évi április 24-iki «*Landgüterordnung für die Provinz Schlesien*»-nel.**

* Sering. «*Höferecht.*» Conrad's *Handwörterbuch des Staatswissenschaften.* Jena. 1900. IV. Bd. 1223.

** *Gesetz-Sammlung für die königlichen Preussischen Staaten.*

Ez a hannoveri jogtól annyiban tér el, hogy a birtok értékét a földadó alapját képező tiszta hozadék 40-szeres összegében állapítja meg.

Eltér tőle még abban is, hogy a brandenburgi törvény mintájára a törzsörökös részére nem biztosít külön előnyt, hanem ennek elrendelését csak testamentum holographum útján engedi meg.

Ez a törvény is teljesen eredménytelen maradt, ugyanis *1894-ig összesen 46 birtok volt bevezetve* s ezek közül is 31 Rittengut volt, míg parasztbirtok csak 15.

A parasztság az általános öröklési jog romboló hatása ellen nem a fakultativ törzsöröklési jog, hanem az ősi «*Gutsübertragungsverträge*» segélyével védekezik, a mely a lakosság német részénél jóformán kivétel nélkül, és a lengyel részénél is sok vidéken el van terjedve.*

Ezen birtokátadási szerződések nagyjában megfelelnek a német birodalom többi részeiben is általánosan elterjedt szokásnak, az alapelv, hogy t. i. «Das der Hof bei Kräften bleibe» lehetőleg be van tartva. Érdekes, hogy sok vidéken abban az esetben is, ha az atyát hirtelen halála megakadályozta ily rendelkezésben, az örökösök maguk oly feltételek mellett osztoznak meg az örökség értéken, hogy a birtokot átvevő fiú megbirjon élni: «Dass er *durchkommen* Kann»; «der kauf soll ein *kindlicher* sein».

Mindamellett az általános jog elvei, kapcsolatosan az ipari fejlődéssel, sok vidéken kezdik kiszorítani ezt az ősi szokást s ezzel együtt jár az önálló nagyobb parasztbirtokok szétporlása is.

Ezt bizonyítják a legutóbbi két hivatalos statisztikai felvétel eredményei is. Az összes mezőgazdasági *terület* ugyanis a következő százalékokban oszlott meg a birtoknagyságok között:

birtoknagyság	—2 ha alul		2—5 ha		5—20 ha		20—100		100 haon felül	
év	1882	1895	1882	1895	1882	1895	1882	1895	1882	1895
Szilézia	4.97	4.63	10.99	10.86	26.94	29.11	22.69	21.54	34.41	33.56
Porosz királyság	4.91	4.94	7.71	7.84	22.91	24.30	32.76	32.01	31.68	30.94

* Dr. Georg Doÿé. *Die Vererbung des ländlichen Grundbesitzes in Königreich Preussen.* XIV. Bd. Provinz Schlesien. Herrausgegeben von Dr. M. Sering. Berlin. 1900.

Mint látjuk e táblázatból a 2 ha-on aluli törpebirtokok által lefoglalt terület arányszáma Sziléziában körülbelül megfelel az országos átlagnak, már a 2—5 ha-ig terjedő *törpebirtokok* és az 5—20 ha-ig terjedő *kis parasztbirtokok* arányszáma sokkal (az utóbbié több, mint 10 %-al) nagyobb, mint az országos átlag. Ennek megfelelőleg nagyobb a 100- ha-on felüli birtokok arányszáma és viszont *több mint 10 százalékkal kisebb az országos átlagnál a 20—100 ha-ig terjedő egészséges nagyobb parasztbirtokok arányszáma.*

Ha csak magában Sziléziában nézzük a birtokeloszlás alakulását a két felvétel közti időben, azt látjuk, hogy a törpebirtokok arányszáma stagnált, a kis parasztbirtokok (5—20 ha) arányszáma növekedett, *addig a nagyobb* (20—100 ha-ig) *parasztbirtokok arányszáma esett; világos jeléül annak, hogy az általános öröklési jog hatása alatt az életerős nagyobb parasztbirtokok bomlásnak indultak.*

E veszedelmes jelenség indította azután *a sziléziai mezőgazdasági kamarát* arra, hogy 1900. márcziusban tartott teljes ülésében elfogadta *báró Richthofen-Gäbersdorf* azon határozati javaslatát, a mely szerint a kamara kimondja, hogy az eddigi eredménytelen fakultativ törzsöröklési joggal szemben:

> «Kivánatosnak tartja a kötelező törzsöröklési jog meghonosítását Sziléziában, miért is kéri a kormányt, hogy terjeszen elő a Porosz országgyűlés elé egy olyan törvényjavaslatot, a mely az 1898. évi julius 2-iki westfaliai (kötelező intestat) törzsöröklési törvény alapján áll...»

Ezen elfogadott határozati javaslat indokolásában az is fel van említve, hogy az 1896. évi junius 8-iki törvény («betreffend das Anerbenrecht bei Renten und Ansiedelungsgüter») hatálya Sziléziában 1901-ig 687 új telepes birtokra terjedt ki s ezeken az bevált, mert daczára a kezdet nehézségeinek csak 12 % felszólalás történt, ezek is azonban kivétel nélkül alaptalanoknak találtattak.

Valószinű, hogy a gyökeresen megváltozott tudományos és politikai közvélemény hatása alatt az életképtelen fakultativ törzsöröklési jogot a kötelező intestat törzsöröklési jog rövid idő mulva e tartományból is ki fogja szorítani.

VIII. FEJEZET.

Bréma, Lauenburg és Cassel.

A) Érdekes jelenség, hogy a facultativ törzsöröklési jog *aránylag* majdnem legjobban sikerült *Bréma* kikötőváros mezőgazdasági területén.

Brémában az 1899-iki statisztikai évkönyv szerint volt:*

Birtok-kategoria	száma összesen	száma %	területe összesen ha.	területe %	értéke összesen márka	értéke %
Kisbirtok (— 5 ha.-ig)	2296	77.41	1281.42	6.54	22,922.416	34.31
Közép parasztbirtok (5—20 ha.)	280	9.44	3016.31	15.39	10,847.581	15.04
Nagy parasztbirtok (20 ha.-on felül	390	13.15	15296.53	78.07	33,814.122	50.65

Mint látjuk tehát, a mezőgazdasági területből csak hat és fél százalék esik az 5 ha.-on aluli törpebirtokra, a terület nagy része pedig a közép, illetve nagyobb parasztbirtokokra. E parasztságban a brémaiak némi természetes ellensúlyát látják a város egyoldalú kereskedelmi jellegének s ép azért a tanács nagy súlyt helyez arra, hogy a város fenhatósága alá eső parasztság fenmaradását előmozdítsa. Bréma jóformán az első volt azon német államok között, a melyek hannoverai mintára a *facultativ törzsöröklési jogot* meghonosították.

Ugyanis már az 1876. évi január 14-iki brémai törvény (betreffend die Rechtsverhältnisse des Grundbesitzes im Landgebiete) II. része meghonosította a «Höferechtet». Ezt némely részletekben módosította az 1885. évi junius 28-iki törvény,** sőt az időközben bekövetkezett telekkönyvi reformok miatt

* *Jahrbuch für Bremische Statistik.* 1899.

** *Gesetzblatt der freien Hansenstadt Bremen.* 1885. Nr. 10.

egy egészen új Höferechtet adtak ki az *1890. évi május 14-ik törvényben.**

A brémai Höferecht teljesen a hannoverai alapokon áll a birtokok külön törzstelekkönyvezése, sőt a törzsöröklésre való meghivatás tekintetében is, csak a leszármazók körében van helye törzsöröklésnek, oldalágra már nem terjed ki. Meg van természetesen benne az az anomalia is, hogy az elhalt legöregebb fiú leánya kizárja az örökhagyó összes leányait, sőt fiatalabb fiait is (13. §.).

A birtok *átvételi értékét* a 14. §. szerint akként számitják ki, hogy az átlagos *évi hozadékból* levonják a birtokon nyugvó tartós terhek kamatait és annuitásait, s az így fenmaradt tiszta hozadékot 25-szörös összegben kapitalisálják. Ehhez hozzájárul a felszerelés forgalmi értéke. Ebből levonják még azon hagyatéki terheket, a melyeket a többi hagyatéki activák nem fedeznek; az így nyert tiszta *«birtok-érték» ¼ részét kapja* külön *előnyösítésül a törzsörökös,* a többi ¾ részen pedig az összes örökösökkel a rendes jog szerint osztozik.

Ha ellenben a birtok *forgalmi értéke mégegyszer akkora,* mint az így nyert hozadéki érték, akkor a társörökösök követelhetik, hogy a törzsörökös a birtokot a forgalmi érték alapján vegye át (16. §.).

A 670 (280+390) brémai közép- és nagyobb parasztbirtokból a Höferolléba bevezettetett *486* birtok, vagyis több mint 70%, a facultativ forma tehát itt bevált.

Oka ezen örvendetes jelenségnek az, hogy *a brémai hatóságok, főleg a biróságok* egy alkalmat sem mulasztanak el, hogy a parasztságot a törvény czéljáról és alapgondolatának üdvös voltáról felvilágositani ne igyekezzenek, s őket birtokuk bevezetésére ne buzditanák.

B) Kevesebb sikerrel járt már a facultativ törzsöröklési jog meghonositása *Lauenburg herczegségben, az 1881. évi február 21-iki törvény által* (Gesetz betreffend das Höferecht im Kreise Herzogthum Lauenburg).

Itt az összes bevezetések száma: 519 birtok.

* U. o. 1890. Nr. 11. Seite 79.

Különben a törvényben különösebb, a hannoveritől eltérő intézmények nem igen találhatók.

Az 5. §. a Höferolléba való bevezetésből kizárja a főrendiházi tagságba jogosító lovagi birtokokat.

A birtok értékének kiszámításánál a birtok évi hozadéka *húszszoros* összegben capitalisáltatik (14. §.).

A törzsörökösnek járó külön előnyt a tiszta birtokérték 1/8 része képezi.

C) Hasonlókép kevés practikus eredménye volt az 1887. évi *Casseli* törvénynek: «Landgüterordnung für den Regierungsbezirk Cassel, mit Ausnahme des Kreises Rinteln».

Mint alább tárgyalni fogjuk, a Rinteln kerületben levő *Schaumburg grófság* területén ma is még a régi *intestat törzsöröklési jog* van érvényben. Cassel többi részében azonban jónak látták a facultativ formát meghonosítani, ez azonban egyáltalában nem sikerült, mert összesen csak 144 birtok van bejegyezve; a nép csak a gudensburgi kerületben barátkozott meg az új intézménynyel, máshol bizalmatlan iránta, de a legtöbb helyen nem is igen tudja, hogy létezik.*

A Casseli törvény, bár a törzstelekkönyv vezetése és egyéb formalitások tekintetében követi a hannoveri törvényt, *mégis néhány lényeges eltérést* mutat fel.

Ugyanis sem a törzsörökös személyére, sem a hagyatéki osztályra nézve nem tartalmaz határozott rendelkezéseket, hanem mindezek esetről-esetre való megállapítását *a családtagok szabad megállapodására,* ha pedig ez be nem következnék, úgy *a családi tanácsra* bizza (15. §.).

A családi tanácsot saját elnöklete alatt az illetékes biró alakítja, illetve hivja meg a községi elöljáróság meghallgatása után a vérrokonok, esetleg sógorok közül; a tagok száma 3-tól 6-ig terjedhet; a tagoknak nagykorúaknak, feddhetlen életűeknek és a mezőgazdaságban jártasaknak kell lenniök; ha nincs elég megfelelő nagykorú férfitagja a családnak, úgy a biró fel van jogosítva a családi tanácsot falubeli parasztgazdákból kiegészíteni (16. §.).

* Holzapfel monografiája: «*Oberlandesbezirk Cassel*». A Sering-féle nagy munka I. kötetében: *Vererbung des ländlichen Grundbesitzes im Königreich Preussen.*

A családi tanács döntése végérvényes, azt csak formahibák miatt lehet megtámadni.

A törzsörökös személyének kinevezése tekintetében a családi tanácsnak teljesen szabad keze van; azt választhatja az örökösök közül, a kit a birtok átvételére *legalkalmasabbnak tart.* E tekintetben tehát czélszerűségi szempontokból a családi tanácsnak ugyanazon óriási jogot adta meg e törvény, a mivel azelőtt sok helyen a *földesurak* birtak.

Ha a családi tanács több örököst itél alkalmasnak a birtok átvételére, úgy ezek között azután első sorban a (férfi-) *nem*, és másodsorban a *kor* dönt (18. §.).

A mi a hagyatéki osztályt illeti, joga van először is a családi tanácsnak, ha a birtok nagyon *el van adósodva, kimondani, hogy az e miatt nem képezheti törzsöröklés tárgyát* (18. §.).

Különben a birtok értékelése, a hagyaték felosztása, a törzsörökös előnyösítése tekintetében a családi tanács szeme előtt mindig azon *elvnek*, illetve czélnak kell lebegni, hogy *a birtok osztatlanul és huzamosan megtartható legyen a családban* (die dauernde Erhaltung des Gutes den ausschlaggebenden Gesichtspunkt bildet 19. §.).

Mégis a törvény e tekintetben némi korlátok közé szorítja a családi tanács hatalmát; ugyanis a 19. §. kimondja, hogy a birtok becslésénél a kiindulási alap mindig annak hozadéki, nem pedig forgalmi értéke legyen. Mégis a birtok értéke nem lehet kisebb, mint a földadó kataszteri tiszta jövedelem 25-szörös, és nem nagyobb, mint annak 45-szörös összege.

A törvény 22. §-a szabályozza az *Asylrechtet* a családi érzésnek teljesen megfelelő módon, midőn a törzsörököst nemcsak arra kötelezi, hogy testvéreit nagykorúságukig (illetve férjhezmenetelükig) neveltesse, illetve eltartsa, hanem arra is, hogy keresetképtelenség esetén nekik élethosszig eltartást adjon.

Ezen eltartás mérvét és formáját is a családi tanács állapítja meg.

Úgyszintén ez állapítja meg, hogy azon esetben, ha az örökhagyónak több birtoka volt, melyik örökösnek melyik birtok jusson.

IX. FEJEZET.

Oldenburg és Lübeck* herczegségek.

A fakultativ törzsöröklési jogok közül Hannover és Bréma város után aránylag a legtöbb praktikus eredményt az 1873. évi ápril 24-iki oldenburgi törvény (»betreffend das Erbrecht») érte el.**

Lényegében megegyezik a hannoveri fakultativ törzsöröklési joggal, azonban még sem lehet azt a hannoveri rendszer közvetlen gyermekei közé sorolnunk; nem lehet már csak azért sem, mert egy évvel hamarabb kelt, mint a hannoveri anyatörvény. Nem mondjuk ugyan ezzel azt, hogy származásbeli rokonság nincs a kettő között, sőt valószinű, hogy a Hannoverában már akkor évek óta folyó agrármozgalom hatása alatt keletkezett az oldenburgi törzsöröklési törvény is, azonban Oldenburgban — lévén ez souverain herczegség — hamarabb birt megszületni a törvény, mint Hannover tartományban, a melynek ügyeit Berlinből akkor még meglehetős merevséggel intézték. Mint említők, a lényegben a két törvény megegyezik, mindkettő csak *fakultativ törzsöröklési jogot teremt,* vagyis *a tulajdonos akaratnyilvánításától* teszi függővé, hogy a birtok ab intestato öröklés esetében a rendes polgári törvénykönyv öröklési joga, vagy pedig a törzsöröklés alá essék-e? *formai tekintetben* azonban eltérés van köztük, míg ugyanis a hannoveri rendszer *külön törzstelekkönyveket (Höferolle)* létesít a czélból, hogy ebbe a tulajdonos birtokát, ha akarja, belevezettethesse, addig az oldenburgi törvény megelégszik azzal, hogy a tulajdonos ezen nyilatkozata a *rendes telekkönyvbe* bevezettessék. (4. art. 1. és 2. §.)

* Nem tévesztendő össze Lübeck hanzavárossal.

** *Gesetzblatt* XXII. Bd. 1873. 66. Stück.

11*

Hogy valamely birtok, mint törzsöröklési birtok, bevezethető legyen, ahoz első sorban az oldenburgi törvény (3. art. 1. §.) is megkivánja, hogy *lakóházzal* legyen ellátva. Kivétetnek ezen rendelkezés alól azon *telepes birtokok*, a melyek állami uradalmakon alakíttatnak, ezek még az esetben is bevezethetők, ha nincsenek lakóházzal ellátva (art. 6.). Megjegyezzük, hogy ezen *tetepes bi*ı *tokok* alakulásuktól számított 30 évig *feldarabolási tilalom* alá esnek, a mely alól a hatóság csak a legritkább esetben adhat felmentvényt. Más esetben a törzsöröklési jog Oldenburgban nincs kombinálva tulajdonjogi korlátokkal, hiszen épen az szolgáltatott okot a fakultativ törzsöröklési jog megteremtésére, hogy a parasztság 1873-ban az összes tulajdonjogi korlátok alól felszabadult.

Eltér az oldenburgi törvény úgy a hannoverai, mint még inkább az újabb német törzsöröklési törvényektől abban, hogy míg ezek szerint a törzsöröklés csak (gazdasági egészet képező) *mezei birtokra* terjeszthető ki, az oldenburgi törvény csak egy lakóházzal biró ingatlan birtokról beszél (behausete Grundbesitzung), tehát e szerint pl. egy ház és a hozzátartozó udvar minden szántóföld nélkül is törzsöröklési birtokká tehető. Ennek némileg analogiája az 1894. évi — fentebb már tárgyalt — franczia törvény, a mely a munkás családi házak stabilitását akarja előmozdítani. Természetesen e mellett az oldenburgi törvény tényleges alkalmazásának súlypontja mégis a rendes mezei, parasztbirtokokra esik. Az oldenburgi törvény a hannoveraitól némely részletkérdésben is eltér.

A törzsöröklésre első sorban a leszármazók, azután a szülők és nagyszülők, az édes és féltestvérek, végül ezek gyermekei hivatnak meg. A meghivatás sorrendjét mindegyik fokon első sorban a *nem* dönti el (a férfinem előnyösítésével), másodsorban dönt a *kor*, és pedig *általában előjoga van a fiatalabbnak (minoratus)*, kivéve a 7. art.-ban taxative felsorolt azon községeket és kerületeket, a melyekben ősidők óta a maioratus divik.

Nagy hiánya a törvénynek, hogy a birtokot a törzsörökös *nem a hozadéki, hanem a forgalmi értékben köteles átvenni.* Külön *előnyösítést (Voraus)* azonban mégis kap, ennek nagyságát a törvény (8. art. 1. §.) általában a tehermentes, tiszta érték *40 %-ében* állapítja meg; kivétel ez alól a jeveri, stoll-

hammi és landwürdeni kerület, és Esenshamm, Rodenkirchen, Ovelgönne, valamint Golzwarden községek, a hol ez az előnyösítés *csak 15%* (főleg a *Marsch* vidékén). Ha *több birtok* maradt az örökhagyó után, akkor ezek közül csak *egy* esik törzsöröklés alá, ezt a törzsörökös szabadon választhatja ki.

Hasonló törzsöröklési jogot teremtett az Oldenburghoz tartozó *Lübeck herczegség* részére az 1879. évi január 10-iki «*Gesetz für das Fürstenthum Lübeck, betreffend das Erbrecht.*»

Ez lényegében utánzata az oldenburgi törvénynek, csak a «Voraust» állapítja meg attól eltérőleg és egységesen *20%-ban.* Érdekes ezen törvény 5. szakasza, a mely szerint joga van a *gyámnak* is arra, hogy a felsőbb gyámhatóság jóváhagyása mellett gyámoltjainak birtokát törzsöröklési birtokká jelenthesse ki.

A mi már most a törvény eredményeit illeti, eddig Oldenburgban összesen *9027 törzsöröklési birtokot alakítottak,* a mi az összes birtokok 33·9%-át teszi ki.

A bejegyzések a herczegség három fővidéke közt következőleg oszoltak meg:

országrész	összesen szám szerint	%
a Marsch vidéken	1377	19.7
az oldenburgi Geest vidékén	5935	55.7
a münsteri Geest vidékén	1715	39.8
összesen	9027	33.9

A birtokok számszerinti bejegyzése tehát csak középszerűnek mondható, mindenesetre nagyon divergál a herczegség különböző részei között.

Legkevésbbé sikerült a Marsch vidékén, oka ennek az, hogy ott sem azelőtt, sem most nem szokásos a törzsöröklési jog, a nép az egyenlő természetbeni, vagy legalább is az egyenlő értékosztálylyal él.*

Ép ezért e vidéken a törzsörökös külön előnyösitését (Voraus) is a törvény csak 15%-ban állapítja meg.

* Lásd ennek jogtörténeti okait bővebben fejtegetve: Hofmeister. *Die bauerliche Verhältnisse in der Oldenburgischen Marsch. Schriften des Vereins für Socialpolitik.* XXIII. Leipzig, 1883.

A két Geest vidékén már jobb eredménye volt a törvénynek. Legjobban sikerült az oldenburgi Geesten, kevésbbé már a münsteri Geesten. Oka ennek az, hogy az oldenburgi Geest terméketlenebb vidék, ott természetszerűleg nagyobb területű birtokok képesek csak eltartani egy családot, mint a münsteri Geesten; az előbbin természetesen a törzsörökösnek nagyobb előnyösítésre is van szüksége, mint az utóbbin, a hol is a nép általában sokalja a törzsörökösnek törvényileg biztosított 40% «Vorain»-t.

A münsteri Geest vidékén tehát a nép tartózkodóbb volt az 1873. évi törvénynyel szemben, és bár általánosan elterjedt szokás itt is a birtokok törzsörökösödése (individualis successio), azt a parasztság leginkább a «*Gutsübertragungsverträge*», vagy végrendeletek útján éri el.

Hogy mégis a két Geest vidékén elég szép eredménye volt a fakultativ törzsöröklési jognak, azt az oldenburgi mintaszerű közigazgatásnak és igazságszolgáltatásnak, illetve a tisztviselők és lelkészek ügybuzgalmának lehet tulajdonítani, a kik minden alkalmat felhasználnak arra, hogy a népet a törzsöröklési törvény áldásairól felvilágosítsák.* Még kedvezőbb lesz az arány, ha figyelembe veszszük, hogy a birtokok egy tekintélyes része törzsöröklésre alkalmatlan *törpebirtok*.

A mi a törzsöröklési jog *gazdasági* és *socialis hatását* illeti, ezt Oldenburgban *lehetőleg kedvezőnek* mutatják a hivalos statisztikai adatok.

Így első sorban (a mit pedig Lujo Brentano épen a törzsöröklési jog következményeül szeret feltüntetni) *a birtokok eladósodása* sokkal kisebb a törzsöröklési jog alá eső két Geest vidéken, mint az egyenlő öröklési osztályt követő Marschvidéken.

Ugyanezt a képet mutatja a birtokforgalom és a birtokok *stabilitása*, valamint a népesedési statistika a *népszaporodás* tekintetében; sőt *a pauperizmus* elterjedésére nézve is, úgy látszik, befolyással van az öröklési jog, a mint azt táblázatunk szemmelláthatólag mutatja:

* A jogtörténelmi fejlődést lásd bővebben: v. Mendel. *Die bauerlichen Verhältnisse in der Oldenburgischen Geest. Schriften des Vereins für Socialpolitik.* XXIII. Leipzig, 1883.

Jogvidék	A törzsöröklési birtokok arányszáma	A birtokok átlagos nagysága	A birtokok átlagos jövedelme	Eladósodás mérve[1]	Az adósságból örökös társak kielégítésére fordittatott[2]	Birtokforgalom minden 100 birtokra 1866—1893-ig	Népszaporodás	Közellátásra szoruló szegény 1886—1890-ig
	%	ha	mk.	százalékokban				
Marsch vidék	19.7	12.5	556.7	32.2	41.7	59.2	20.10	3.75
Oldenburgi geest — —	55.7	11.2	150.0	27.5	35.6	42.4	32.60	2.54
Münsteri geest	39.8	18.7	196.6	21.9	58.4	32.2	0.16	1.62
Az egész herczegség — —	33.9	13.6	263.9	28.9	41.4	45.1	19.91	2.08

Mint látjuk tehát, a népélet összes jelenségeiben kedvezőtlenebb képet mutat az egyenlő öröklési jog vidéke, a Marsch, mint a két Geest vidék, a melyeken részben az irott jog, részben pedig a szokásjog (Gutsübertragungsverträge) erejénél fogva a törzsöröklés divik.

És még hozzá nem szabad azt sem felednünk, hogy a legkedvezőtlenebb képet feltüntető Marsch-vidék Oldenburgnak a *legtermékenyebb* része, hiszen a birtokok átlagos tiszta jövedelme itt háromszor, sőt négyszer akkora, mint pl. az oldenburgi Geesten.

Jellemző különben az is, hogy az oldenburgi Geesten, a melyen a törzsöröklési jog szigorúbb formáját a birtokosok többsége elfogadta, *a birtokok átlagos nagysága a legkisebb,* világos czáfolata ez Lujo Brentano azon állításának, mely szerint a törzsöröklési jog előmozdítja a latifundialis birtokalakulást.

Megfelel különben ennek a birtokelosztás legutóbbi általános fejlődése az egész herczegségben.

[1] Dr. Paul Kollmann. *Die landwirtschaftliche Verschuldung im Grossherzogtum Oldenburg.* Jena, 1897.

[2] Dr. Paul Kollmann. *Das Herzogthum Oldenburg in seiner wirtschaftlichen Entwickelung während der letzten vierzig Jahre.* Oldenburg, 1893.

Volt ugyanis:

Birtoknagyság	1881-ben	1895-ben
— 2 ha. alul	22·511	22.015
2—5 ha.	11.178	11.440
5—20 ha.	7.357	8.087
20—100 ha.	3.469	3.619
100 ha-on felül	28	28

Megjegyzendő még az is, hogy az ország összes mezőgazdasági területéből az 5—100 ha.-ig terjedő parasztbirtokra majdnem 70% jut.

Mint látjuk tehát, a birtokelosztási viszonyok Oldenburgban vajmi kedvezőek, a két statistikai felvétel közti időben az 5 ha-on aluli törpebirtokok nem gyarapodtak, sőt valamivel csökkentek is; azonban stagnáltak a 100 ha-on felüli nagybirtokok is; viszont az 5—200 ha-ig terjedő egészséges parasztbirtokok száma erősen megszaporodott, tehát még Lujo Brentano sem mondhatja, hogy a törzsöröklési jog előmozdítja a latifundiumok alakulását.

Általában Oldenburg is azon szerencsés északnémet államok közé tartozik, a melyekben a régi hűbéri agrárjogokat nem törölték el csapással, a melyeknek fejlődésében nem volt ugrás, hanem igyekeztek a régi jogokból conserválni azt, a mi a földbirtok sajátos természetének határozott következménye, t. i. *a külön agrár öröklési jogot.*

Oldenburgban ennek következtében ép úgy, mint Hannoverben és Westfaliában teljes erőben megmaradt, sőt fejlődött is a régi parasztosztály,* jellemző ellentéteül a franczia (és magyar) parasztság pusztulásának.

* Dr. Paul Kollmann. *Die Reform des Erbrechts am Grund und Boden und ihre Wirkungen auf die Erhaltung des Bauernstandes im Herzogthum Oldenburg.* Schmollers Jahrbuch. Leipzig, 1883.

c)

KÖTELEZŐ TÖRZSÖRÖKLÉSI JOG TULAJDONJOGI KORLÁTOKKAL.

X. FEJEZET.

A badeni zárt udvar-birtokok.

Kevés olyan német tartomány van, melyben az egyes országrészek gazdasági állapota és a partikuláris öröklési jogok közti összefüggés oly szembeötlő lenne, mint Baden nagyherczegség.

A gazdasági viszonyok szerint három nagy, eltérő vidékre oszlik a nagyherczegség, a mely három különböző vidék azután háromféle öröklési joggal is él.

Maga a mezőgazdasági terület 839.300 ha, a mely a különböző gazdasági ágak szerint következőkép oszlik meg:

	ha.	%
Szántóföld	576.460	68.7
rét	191.590	22.8
szőlő	21.870	2.6
kert	15.760	1.9
legelő	33.620	4.0
összesen	839.300	100

mint látjuk tehát a szántóföld területe elég tekintélyes helyet foglal el a többi termő területtel szemben,* s ennek daczára a birtokok mégis vajmi elaprózottak. Volt ugyanis 1895-ben Badenben gazdaság:

nagyság	szám	%
2 ha alul	127.920	54
2— 5 ha	68.554	29.28
5— 20 ha	36.626	15.40
20—100 ha	2.292	1.20
100 ha felül	117	0.05
összesen	236.159	100

* *Buchenberger:* Die Lage der bäuerlichen Bevölkerung im Grossherzogthum Baden. Schriften des Vereines für Socialpolitik XXIV. Bd. Leipzig, 1883.

Az összes mezőgazdasági üzemeknek tehát több mint 83%-a 5 ha-on alul van és több mint fele még a 2 ha-t sem éri el.*

Oka ennek a nagy birtokelaprózásnak a nagy ipari fejlettség, s a vele járó intensiv földmüvelés, illetve kertgazdálkodás.

A három nagy gazdasági vidék közül különösen a Rajna völgye és az északi részek esnek e kategóriába.

Ezekben a részekben teljesen átmentek az életbe a Code Napoleon elvein felépült badeni *«Landrecht»* rendelkezései, így elsősorban a *Landrecht 815. §-ában előirt kötelező természetbeni osztály.*

Természetes következménye volt ez a nagy ipari fejlődésnek, a törpe birtokosoknak legnagyobb része *munkásbirtokos;* az atya dolgozik a *deczentralizált* nagyipari telepeken, mig az asszony és a gyermekek egészséges munkaalkalmat találnak a kis ősi birtokon.

Ezen egészséges fejlődésnek mély gazdasági és szocziális jelentőségét fejtegetni szinte felesleges is.

Ilyen vidékeken, illetve ezen viszonyok között más, mint egyenlő és pedig túlnyomólag természetbeni öröklési osztály elképzelhetlen dolog; az ilyen vidékeken az ipari termelés már kiszorítja a tulajdonképeni földművelést, s az ipari termeléssel együtt járó *pénzgazdálkodás a natural-gazdálkodást.*

Itt jóformán minden ember űz a földművelésen kívül valami *más iparos vagy kereskedő főfoglalkozást;* a családok tehát nincsenek pusztán a földbirtokra, mint jövedelmi forrásra ráutalva, annak szétdarabolása tehát nem jár gazdasági hátránynyal, sőt a munkások nagy részének meg lévén a maga kis falusi otthona, ilyen fejlett ipari vidékeken az egyenlő öröklési osztály kiszámíthatlan társadalmi előnyökkel jár.

Igazat kell adnunk *v. Schulze-Gävernitz* freiburgi tanárnak, midőn azt mondja, hogy az egyenlő természetbeni öröklési osztályt nem szabad *idegen* jognak tekinteni a német *nemzeti* Anerbenrechttel szemben, hanem inkább egy *pénzgazdasági jognak a natural gazdasági joggal* szemben.... a birtok

* *Statistik des Deutschen Reiches.* Neue Folge Bd. 112. Berlin, 1898.

átvétele egy örökös által megfelel a tisztán agrár-viszonyoknak.... a természetbeni osztály pedig a városi és ipari viszonyoknak...[1]

Az utóbbit alkotják Badenben főleg a Rajnamente és a síkságok; a *második* nagy gazdasági vidék: t. i. a szemtermelő *dombvidék* már inkább agrikultur természetű; daczára, hogy már itt is erős hódításokat tett az ipari termelés, azért még ma is túlnyomó az *önálló parasztbirtok.*

Sajnos ezen vidékeken is *irott jogként* szintén a badeni «Landrecht» van érvényben, azonban *szokásjogilag* az ősi «Gutsübertragungsverträge» vagy mint némely vidéken nevezik a «Kindeskäufe» ma is általánosan el vannak terjedve. Ezek szerint a parasztbirtokokat *még a szülők életében egészben veszi át egy gyermek,* s örököstársait reá nézve eléggé kedvező feltételek mellett elégiti ki.

A birtokot átvevő törzsörökös személyére nézve a dombvidékek szokásjoga nagyon változatos képet mutat.

Eltérőleg az alább tárgyalandó schwarzwaldi zárt birtokoktól, nemcsak a legfiatalabb fiú, illetve ennek hijján a legöregebb leány veheti át a birtokokat, hanem a legöregebb fiú (és legöregebb leány) is,[2] tehát nemcsak a minoratus, hanem a *majorátus* is divik. Auggenben és Hügelheimben a törzsörökös személyét *sorshúzás* által állapitják meg; a heidelbergi hegyvidéken, valamint a Main és Tauber vidékén pedig a *családi tanács* választja ki az örökösök közül a törzsörököst, rendesen a legöregebb arra hivatottabbat.[3] [4]

Erős az agitáczió mostanában Badenben, hogy ezeken a

[1] Lásd v. *Schulze-Gärernitz* beszédét a *Verein für Socialpolitik* 1894. évi szeptember 28—29-én tartott bécsi ülésén. (*Schriften d. Vereins für Socialpolitik* LXI. Bd. Leipzig, 1895. 397. lap.)

[2] Érdekes, hogy a *minorátus* intézménye csak a fiúk között szokásos; ha leányágra kerül a birtok, akkor *mindig a legöregebb leány* veszi át, — a leányágon tehát csak *majorátust* ismer a badeni parasztság.

[3] A. von *Miaskowsky:* Das Erbrecht und die Grundeigenthumsvertheilung im Deutschen Reiche. II. 162. Leipzig, 1882.

[4] Lásd a *családi tanács* intézményet szépen kiépítve a casseli fakultativ törzsöröklési jogban.

vidékeken is összhangba hozassék az irott jog a nép ősi szokásjogaival, vagyis hogy itt is meghonosíttassék az *ab intestato törzsöröklés* intézménye. Az első lépést ez irányban az 1889. évi november 2-iki *árvaszéki rendtartás* (Waisenrichterordnung) tette meg, a mely nemcsak az alább tárgyalandó schwarzwaldi oszthatlan zártbirtokokra, hanem ezekre a szokásjogilag törzsöröklés alatt álló birtokokra is kimondta, hogy azok a hagyatéki osztályban nem a forgalmi, hanem a *jövedelmi érték* alapján becsülendők fel. (Lásd még bővebben alább.) Mindenesetre érdekes jelenség, hogy az irott jog számot vet, s így mintegy szankczionál egy az általános polgári joggal ellentétes népies jogszokást.

A nagyherczegség *harmadik* s reánk nézve legérdekesebb nagy gazdasági vidéke a *Schwarzwald.*

A Schwarzwald festői tájakban dús vidéke gazdaságilag vajmi szegény. Földje rossz, klimája szeszélyes és iparilag is sokkal hátrább van, mint a nagyherczegség síkvidékei. Hogy egy-egy schwarzwaldi parasztbirtok képes legyen önállóan eltartani egy családot, sokkal nagyobb terjedelműnek kell lennie, mint a termékeny dombvidék birtokainak; ép azért a 20—100 ha-ig terjedő nagy parasztbirtokok aránytalanul nagy része esik erre a hegyes vidékre. Sőt a legutóbbi évtizedek gazdasági válságának és a mezőgazdasági terményekben beállott nagy árhanyatlásnak következtében a schwarzwaldi birtokok átlagos nagysága meg is növekedett, mert a mai rossz mezőgazdasági viszonyok között jóval nagyobb földterület szükséges egy család eltartására, mint egy pár évtizeddel ezelőtt.

A józan badeni parasztság helyes gazdasági érzéke ugyanis a mindenkori viszonyokhoz képest oly nagyságban igyekszik megtartani, vagy ha kell, meg is növelni a birtokot, a melyben az képes egy családot önállóan eltartani. A létért való küzdelemben ezen a vidéken csak egy fegyvere van a népnek: a földbirtok, ép ezért drágább sokszor a schwarzwaldi rosszabb föld, mint a dombvidékek termékenyebb földje. Bennünket főleg ezek ***a schwarzwaldi zárt birtokok*** érdekelnek.

Már a badeni és hochbergi őrgrófságok részére kiadott *1710 január 19-iki régi «Landrecht»* VI. rész XIV. czím 4. §-a kimondta, hogy:

«Azon birtokok, melyeket nem lehet könnyen és *minden kár nélkül* felosztani, felosztatlanul együtt tartandók és vagy pénzértékben felbecsülve *egy* örökösnek, vagy pedig többnek *pro indiviso osztatlan közös tulajdonul* adandók át.»

Hasonló intézkedéseket találunk még a pfalzi őrgrófság 1582 április 4-iki, a baden-badeni 1771 évi január 8-iki és a fürstenbergi 1757 julius 12. és 1783 február 6-iki rendeletekben, illetve törvényekben.* Ezen régi törvényeket hatályon kívül helyezte az 1809. február 3-iki dekrétummal életbe léptetett általános badeni Landrecht.

Mint fentebb már említettük, ez teljesen Napoleon Code Civil-jének nyomdokain jár, vagyis a kötelező egyenlő természetbeni örökségi osztályt és a köteles rész határai között a teljes rendelkezési szabadságot honosította meg.

Mégis azonban ezen Landrecht 827. §-ának *c—g* függeléke jóformán teljes szövegben fentartotta a Károly Frigyes nagyherczeg által kiadott *1808. évi márczius 23-iki rendeletet «über den Vorzug am untheilbaren liegenschaftlichen Erbe, — Besitzgerechtigkeit oder Vortheilgerechtigkeit genannt.»*** Kiegészíti ezt a végrehajtásra vonatkozó *1837. évi november 4-iki* rendelet «die Theilung geschlossener Hofgüter betreffend».

E rendeletek bizonyos parasztbirtokokra kimondották:

1. az osztatlanságot;

2. a törzsöröklési jogot.

Sokan a jogi írók közül abban a tévedésben vannak, hogy így *paraszt-hitbizományok* keletkeztek, azonban ez nem áll. Meg van ugyan bennük a hitbizományi intézmény azon kelléke, hogy a birtok csak egy örökösé lesz, meg van még részben a *rendelkezési tilalom* is, ez azonban már nem teljes, ugyanis abszolut érvényű tilalomról nincs szó, hanem csak bizonyos *hatósági ellenőrzésről*, beleegyezésről a birtokok *feldarabolására* vonatkozólag. Az *elidegenítési tilalom* pedig, mely a hitbizományi intézménynek tulajdonkép alapja, a schwarzwaldi zárt birtokok jogából teljesen *hiányzik*.

* Buchenberger: *Das Verwaltungsrecht der Landwirthschaft und die Pflege der Landwirthschaft im Grossherzogthum Baden.* Tauberbischofsheim, 1887.

** *Regierungsblatt* v. 1808. Nr. XI.

Jogi konstrukcziójuk tekintetében ezek a zárt birtokok inkább a *délnémet agrárjog* szellemének felelnek meg. Az északnémet és délnémet agrárjogi felfogás között ugyanis az a különbség, hogy az első inkább az *örökségi jog* megfelelő szervezetétől, a teljesen kiépített *törzsöröklési jogtól* reméli a földbirtokok fenmaradását, (például az ősi schleswig-holsteini «Bondenrecht», legújabban az 1898. évi westfáliai törvény) a tulajdonos rendelkezési szabadsága elé csak elvétve rak korlátokat (például az 1874. évi braunschweigi törvény, valamint a mecklenburg-strelitzi és schwerini jogok). Ezzel szemben a délnémet agrárjogok már inkább korlátozták az egyéni szabadságot, főleg a mi a birtokok feldarabolását illeti; a törzsöröklési jogot azonban már nem építették ki oly tökéletesen, mint az északnémetek. Sőt vannak délnémet tartományok, a hol a legszigorúbb feldarabolási tilalmak vannak még ma is életben, minden Anerbenrecht nélkül, teljesen római jogi öröklési jog mellett, ilyen például Szászország (az 1843. év november 30-iki «Dismembrationsgesetz»), és a kisebb thüringiai államok közül Sachsen-Weimar, Schwarzburg-Sondershausen, Reuss jüngere Linie stb.

A feldarabolási tilalom Anerbenrecht nélkül határozottan káros hatású, mert vagy *lehetetlenné teszi a birtokok stabilitását,* ugyanis az mindegyik tulajdonos halálakor eladóra kerül, vagy pedig a birtokot átvevő örökös *teljes eladósodására* vezet. A mit azonban az irott jog elmulasztott, azt a délnémet államokban is kipótolta a parasztság közt élő öröklési *szokásjog,* főleg a Gutsübertragungsverträge.

A schwarzwaldi zárt birtokok joga is magán viseli a délnémet bélyeget; a feldarabolási tilalom mellett habár elő is van írva *a törzsöröklési jog, ennek kiépítése nem teljes,* főleg sok a kivánni való a törzsörökös kellő előnyösítése tekintetében. Ennek a káros hatása, — mint azzal alább még foglalkozni fogunk — meg is látszik a birtokok elég nagyfokú eladósodásában.

A mi a feldarabolási tilalmat illeti, az 1808. évi rendelet szerint *nem tekintendők alkalmasan feloszthatóknak* (füglich nicht theilbar), tehát sem élők közti jogügylettel, sem öröklés esetén nem oszthatók fel:

1. mindazon jobbágyi, haszon- és hűbéres *birtokok,* a melyeknél feloszthatóság nincs valamely szerződés, vagy *régi helyi szokás* által megállapítva; mindamellett úgy a hűbérúrnak, sőt a felső közigazgatási hatóságnak (Oberpolizei) joga van megengedni ezen birtokok feldarabolását. Ezen engedély azonban nem szólhat a teljes, tetszésszerinti feldarabolásra, hanem mindig csak arra, hogy a túlnagy birtokok több kisebb (életképes) birtokká bontassanak szét. (2. §.)

2. Továbbá a «*zárt udvarbirtokok*» (geschlossene Hofgüter); mindamellett ezek is feloszthatók hatósági engedélylyel *két,* illetve *négy részre,* ha túlnagyok, és pedig vagy a tulajdonos végrendelete, vagy a törzsörökös beleegyezése, vagy végül a községi elöljáróság rendelete alapján. (3. §.)

Bennünket magyarokat különösen érdekelhetnek ezek a zárt parasztbirtokok, a melyeket még hatósági beleegyezéssel is csak fél, vagy legfeljebb negyedrészükig volt szabad felosztani. Önkéntelenül eszünkbe jutnak *a magyar fél- és fertály-telkes gazdák* és főleg pedig «*a jobbágyok hasznairól*» szóló magyar 1836. évi VI. törvényczikk 4. §-a, a mely a jobbágybirtokokra a *birtok-minimumot* ép így állapította meg; ugyanis e szerint a jobbágybirtok *a földcsúr beleegyezésével csak fertálytelkig* volt felosztható, azontúl már nem.

Tudjuk, hogy úgy ezen *birtokminimum,* mint a jobbágyok költözéséről szóló 1836. évi IV. t.-cz. 9—10. §-ában megállapított *maximum,* mint pedig az «Anerbenrechtnek» a jobbágyok örökösödéséről szóló 1840. évi VIII. t.-czikkben feltalálható alapgondolata *Széchenyi István gróf* fejében fogamzott meg; azt is tudjuk, hogy a gróf külföldi utazásaiban megismerkedett a *badeni* viszonyokkal is; nem hiszem tehát, hogy hamis nyomon járnék, a mikor a mult század 30-as éveiben oly szépen megindult (sajnos azonban 1848-ban megakadt) *magyar agrárjogi fejlődés magját a badeni jogban keresem.*

Ennek fejtegetése azonban most messze vinne tárgyunktól, térjünk vissza tehát az 1808-iki badeni rendelethez, a melynek 4. §-a kimondja az oszthatlanságot továbbá még:

3. Minden olyan *mezőgazdasági épületekre is* (beleértve a gazdasági melléképületeket és belső, valamint külső kerteket is), a melyek két gazdaság részére szét nem oszthatók; vala-

mint még azon városi ipargazdasági épületekre is, a melyeket magasságuk szerint nem lehet úgy felosztani, hogy minden rész külön pinczével, emeleti műhelyekkel és padlással birjon. (4. §.)

Mivel az 1. pont alatti birtokok jogviszonyai a földtehermentesítés következtében teljesen átalakultak, s mivel továbbá a 3. alatt már nem mezőgazdasági birtokokról van szó, ma már csak a 2. pont alatt említett «*Zárt udvarbirtokok*» joga bir praktikus jelentőséggel.

Ezek felosztására, illetve zárt voltára vonatkozólag az 1837. évi november 4-iki végrehajtási rendelet még a következő részletes intézkedéseket tartalmazza:

Zárt birtokok felosztása hivatalból csak a tulajdonosok megkeresésére engedhető meg, a kik kötelesek e czélból a községi képviselőtestülethez fordulni, a mely a kérelmet saját véleményezésével együtt a kerületi közigazgatási hatósághoz terjeszti fel.

Ezen véleményezésben a községi képviselő-testület a következő kérdésekre köteles kiterjeszkedni:

1. Mily nagy azon birtok, a melyből egy részt ki akarnak szakítani, milyen épületek, mennyi erdő, rét, legelő, szántóföld stb. tartozik hozzá?

2. Milyen értéke van az épületeknek s a különböző birtokdaraboknak, mily nagy azoknak az adókataszterük és mily nagy az épületek tűzkárbiztosítása?

3. A birtoktól elkülöníteni kivánt birtokrészek a nagyság és érték szerint, különösen megjelölendők.

4. Hogy az épületek, ha megosztatnak, vagy elválasztatnak, megfelelően elkülöníthetők-e, és hogy azok ez esetben elégségesek-e a két vagy több család és a két gazdaság részére, vagy pedig, hogy a birtokrész új tulajdonosa kénytelen-e más épületeket szerezni vagy épiteni?

5. Hogy ennek ez esetben, erre a czélra megvan-e a kellő anyagi ereje?

6. Hogy a birtok mindkét (vagy esetleg mind a négy) része elegendő-e egy család fentartására?

7. Vajjon képes-e és mily mértékben a birtok a gazdálkodás nivójának emelésére, hogy névszerint nem kell-e legelőt

feltörni, erdőt irtani és hogy a csak *időnkint* feltört földek, nem alkalmasak-e az állandó feltörésre és bevetésre?

8. Hogy az érdekeltek űznek-e még, a földmívelés mellett *egy más kereseti ágat* és hogy ez a helyi viszonyokhoz mérten, nemcsak esetleges és átmeneti körülményektől függ-e, hanem biztos és tartós keresetnek tekinthető-e?

Ha a leváló rész egy másik zárt birtokkal egyesíttetik, akkor a 4—7. számú kérdésekre csak a megmaradó birtok tekintetében kell a községi képviselőtestületnek megfelelni. Minden körülmények közt azonban köteles:

9. összeállítani az összes okokat, a melyek a feldarabolás mellett és ellen szólanak és köteles egy *határozott javaslatot* tenni.

Az 1863. évi október 5-iki közigazgatási törvény értelmében az ilyen ügy a kerületi közigazgatási hivataltól még tovább megy egy újabb véleményes jelentéssel *a kerületi tanácshoz,* a mely azután a feldarabolást megengedi, vagy megtagadja.* Ennek döntésétől a felek a belügyministerhez felebbezhetnek.

A feldarabolási engedély megadandó:

1. Ha úgy a leváló, mint a visszamaradt birtokrész, még mindig *gazdasági* egészet (ein landwirtschaftliches Ganze) képez.

2. Ha a birtok úgy terjedelme, mint hozadékképessége után itélve, a helyi szokásoknak megfelelőleg, *képes egy családot eltartani*, vagy legalább is egy várható művelési fokozás következtében, képessé fog válni egy család eltartására.

3. Ha a megfelelő lakóházzal és gazdasági melléképületekkel fel van szerelve.

4. És végül (ha csak különös okok nem tesznek bizonyos kivételeket indokolttá) abban az esetben, ha úgy a leváló, mint a fenmaradó birtokrész számára a megfelelő erdő- vagy turfatelepré sz által a tüzelő-anyag biztosítva van.

Ha a leváló rész újból egy zárt birtokkal egyesíttetik, akkor elég, ha csak a 4. pontban foglalt feltételeknek felel

* V. ö. von Miaskovszky id. munka. 157. lap.

meg a birtokrész. Ez esetben *azon* udvarbirtok elválaszthatatlan részévé válik, a melyhez csatolva lett.

A 6. §. szerint még ezen feltételek nélkül is megengedhető a birtok szétdarabolása:

5. Ha a leváló rész a megfelelő *lakóházzal* el van látva.

6. Ha az új tulajdonos, egy olyan *más mellékkeresettel bír*, a mely képes őt és családját eltartani; vagy végül, ha a birtokrészre oly egyén telepszik le, a kinek a községben való letelepedése, közérdekből kivánatos.*

Mint látjuk, tehát az 1837-iki rendelet az 1808-ikinak nemcsak formai végrehajtásáról intézkedett, hanem számotvetve a megváltozott gazdasági viszonyokkal, gondoskodott arról, hogy *a feldarabolási tilalom ne akadályozza az iparoscsaládokat, főleg pedig a munkásosztályt, ingatlan javak megszerzésében,* e rendelet hatása alatt, tehát a zártbirtokrendszer hozzásímult a nagy ipari és gazdasági fejlődéshez és a modern socialpolitikához.

Ezen feldarabolási tilalomnak logikus következése volt azután, *a törzsöröklési jog életbentartása* a zárt birtokokon.

Az 1808-iki ediktum 5. §-a tudniillik kimondja, hogy örökség esetén:

> «Az ilyen föloszthatlan ingatlanokat, nyilvános árverés utján felosztható pénzértékre kell átváltoztatni, *ha csak nincs egyik örököstársnak törvényes «előnyösitési joga.» (Vorzugsanspruch.»)*

Ezen «Vorzugsanspruch» értelmében az egyik örökösnek joga van, a feloszthatatlan birtokot átvenni, örököstársait pénzben kielégíteni, továbbá joga van bizonyos előnyösítésre («Kindlicher Anschlag» is).

A délnémet agrárjogi felfogás, fentebb fejtegetett szelleme, a schwarzwaldi zártbirtokok jogában kettős irányban nyilatkozik meg.

Már az 5-ik §-ból is kiderül, hogy *nem minden zárt birtok esik a törzsöröklés alá,* hanem némelyik (egészen a szászországi jog mintájára) minden egyes örökösödés alkalmával, eladásra kerül.

* Például nyaralónak veszi meg egy városi család, vagy az új tulajdonos egy új iparágat honosít meg a községben.

A badeni irott jog, tehát már e tekintetben sem felel meg az agrikultura követelményeinek, mert vét a birtokok *stabilitása* ellen.

Nem felel meg azonban a czélnak a törzsörökös ott szokásos előnyösítése sem.

Már maga a «Kindlicher Anschlag» is kicsiny, az 1808. évi edictum 11. §-a szerint ez ugyanis az örökség értékének csak *egytizedrészét* képezi; még a Landrecht 827. §-ának *d)* pontja (a mely az ediktumot átvette) is tovább megy, ugyanis e szerint a *terméketlenebb hegyvidéken* lehet egynyolczad-, sőt a szülők intézkedése folytán, egynegyedrész is.

Különösen káros azonban az 1808. évi ediktum 11. §-ának azon rendelkezése, hogy a birtokot *nem a hozadéki érték szerint kell felbecsülni,* hanem *azon forgalmi érték szerint, a melyért azt az osztály idejében el lehetne adni.*

Ezért mondja *Miaskovszky,* hogy az 1808. évi ediktum a régi badeni jogot «*in pejus*» reformálta meg.

Ilyen feltételek mellett a törzsörökös, ha csak valami jó házassággal nem segít magán, valószinűleg el fog adósodni, a mint azt alább látni is fogjuk.

Sok helyen azonban a parasztság józan felfogása túlteszi magát az irott jog e merev szabályain és szokásjogilag sokkal méltányosabb feltételek mellett adja át a birtokot a törzsörököstöknek. Így például az offenburgi és acherni kerületekben még ma is a hozadéki érték képezi a becslés alapját, a bonndorfi és fribergi kerületekben pedig figyelemmel vannak a kifizetendő osztályrészek összegére is, a mely természetesen mindig annál nagyobb, minél több a társörökös.

Meg kell még ezzel kapcsolatosan emlékeznünk egy olyan intézményről, a mely véleményünk szerint, teljesen ellentétben van a modern törzsöröklési jog czéljával, ez az «*Abtrittsgeld*».

Ha ugyanis a törzsöröklésre jogosított személy nem veszi át a birtokot, akkor joga van a birtokot átvevőtől, bizonyos külön *kárpótlást* követelni; ez a külön kárpótlás a Landrecht 827. §-ának *f)* pontja szerint, nem lehet nagyobb, mint az *előnyösítés fele.*

Hogy ezen intézmények felett birálatot mondhassunk,

hangsúlyoznunk kell, hogy mi a *törzsöröklési rendszer igazi czélja?*

Ez nem más, mint hogy bizonyos minimális nagyságú, de még életképes birtokot, egy örökös osztatlanúl, oly feltételek mellett vegyen át, hogy megbirjon a birtokon élni.

A törzsörökös tehát a többi örököstársak rovására *csak azért* kap bizonyos különös előnyösítéseket, hogy el ne adósodjék, vagyis, hogy a *birtok életképes maradjon.*

Az előnyösítés nem Pétert vagy Pált *ad personam* illeti, *hanem a birtok mindenkori átvevőjét, tekintet nélkül annak személyére.* Szinte azt mondhatnók, hogy az előnyösítés nem is a törzsörököst, hanem *magát a birtokot* illeti, lévén a közérdek szempontjából teljesen közönbös, hogy melyik testvér veszi át a birtokot, a fő az, hogy a birtokot *átvevő örökös képes legyen* azt fentartani.

Ha tehát Péter lemond a törzsöröklési jogáról Pál javára, akkor az intézmény szelleme azt követeli, hogy a birtokot *tényleg* átvevő Pálnak jusson az egész előnyösítés.

A badeni törvény fenti intézkedése illogikus is, meg közgazdaságilag káros is, illogikus, mert a törzsöröklésről lemondó fiút olyan előnyben részelteti, a mely őt csak akkor illette volna meg, ha tényleg átvette volna a birtokot, — a nélkül nem lehet rá semmiféle józan jogczíme, — viszont közgazdaságilag káros, mert a birtokot *tényleg átvevő* törzsörököst megfosztja előnyösítéseinek felétől s így *veszélyezteti a birtok fenmaradását.*

A *törzsörökös személyére*, illetve a törzsöröklésre való *meghivatás sorrendjére* nézve az 1808. évi edictum 6. és 7. §-a akként intézkedik, hogy ha sem az örökhagyó nem döntött e kérdésben, sem pedig az örökösök maguk közt másként meg nem állapodtak, akkor a *legfiatalabb ki nem elégített fiú (minoratus),* illetve fiúleszármazók nem létében a *legidősebb el nem látott leány lesz a törzsörökös.* Ezen sorrendet azonban megváltoztatja az edictum 15. és 16. §-a.

Az előbbi szerint ugyanis, ha a törzsöröklésre jogosított személy elmebeteg, vagy elmegyenge, vagy máshol letelepült, egyszóval, ha ezen jogával saját hibáján kívül nem élhet, vagy élni nem akar, akkor a sorrendben következő *alkalmas örö-*

kős hivatik meg a törzsöröklésre, a kiesett törzsörökös pedig megkapja a fentebb tárgyalt *Abtrittsgeld*-et. *Hogy alkalmas-e az illető, e felett a közigazgatási hatóság dönt.*

Ha pedig az illető törzsöröklésre jogosult egyén *pazarló*, gondnokság alá helyezett, vagy gonosztevő, akkor a közigazgatási hatóság őt minden kárpótlás (Abtrittsgeld) nélkül a törzsöröklésre nézve disqualificálja.

Mindezen, meglehetősen részletes intézkedések mellett azonban bizonytalan volt épen 80 esztendőn keresztül a legfontosabb kérdés, tudniillik, hogy *mely birtokok esnek tényleg a törzsöröklési jog, illetve a zárt birtokok fogalma alá?*

Hogy valamely birtok oszthatlan-e, vagy sem, erre nézve az 1808-iki edictum 2. és 3. §-aiban nem találunk más támpontot, mint az eddigi szokás-jogot, a «Verjährte Ortssitte»-t.

Hogy valamely birtok a törzsöröklési jog alá esik-e, erre nézve az edictum 6. §. akként intézkedik, hogy ha sem az örökhagyó nem rendelkezett, sem az örökösök meg nem állapodtak ez irányban maguk között, *akkor* a törvényi törzsöröklési jog csak abban az esetben alkalmaztatik, ha az az illető községben 30 éven át visszamenőleg szokásjogilag már létezett és az edictum kiadása utáni 5 év alatt irásbelileg feljegyeztetett, ehhez azonban az szükséges, hogy a szavazati joggal biró községi lakosoknak több mint fele ezt kivánja és a tartományi kormány azt megerősítse.

Tényleg azonban ez a feljegyzés soha sem történt meg; egy 1812 május 16-án kelt rendelet ugyan megsürgette a törzsöröklési jog ily feljegyzését, illetve fixirozását, az akkori háborús időkben azonban az elmaradt, egy 1823 julius 10-én kelt igazságügyministeri rendelet azután azt újból elrendelte; némely községekben végre is lett hajtva, azonban nagyon felületesen. Sőt megtörtént az is, hogy némely községben, a hol a nép tényleg nem élt vele, papiron megállapíttatott a törzsöröklési jog, viszont a hol élt vele a nép, ott nem állapíttatott meg.*

Tehát hosszú időn át nem fedték egymást a jogszokás és az irott jog; a biróságok azután hol az előbbi, hol az utóbbi álláspontra helyezkedtek.

* Lásd: Miaskovszky id. munka. 159. l.

Bár az irott jog szerint határozatlan volt a birtokok oszthatatlanságának és a törzsöröklési jognak intézménye, a nép lelkében mély, kitéphetlen gyökeret vert.

Érdekes, hogy midőn 1848-ban a «jogegyenlőség» és «forgalomszabadság» jelszava alatt a szabadelvűek fel akarták szabadítani a schwarzwaldi parasztságot ezen «középkori bilincs» alól, 69 községből intéztek maguk a parasztok tiltakozó feliratokat és röpiratokat a frankfurti nemzetgyüléshez, a melyekben kifejtették, hogy ezen, a tényleges viszonyokban gyökerező, specialis agrárjognak eltörlése a schwarzwaldi parasztság pusztulását vonná maga után.[1]

Tényleg sikerült is megőrizni külön jogát a parasztságnak az akkori korszellem mindent nivellálni akaró törekvéseivel szemben. Bár még a 70-es években is támadták sokan (így *Emminghaus* is[2]) kik támadtak ezt a külön agrárjogot, a 80-as években tartott hivatalos ankétek már úgy jellemezték azt, mint a schwarzwaldi mezőgazdasági viszonyok sajátos voltából következő *tartós szükségességet.* Ekkor már, a jogegyenlőségi, illetve jogegyformasági doktrinák Németországban meglehetősen lejárták magukat, a német agrárjog renaissanceja megkezdődött s így a régi badeni zártbirtokok jogára is felvirradt, t. i. 80 évi vajudás után *az 1888. évi május 23-iki törvényben («Die geschlossenen Hofgüter betreffend»)* ujjászületett.

Az új törvényben főleg annak megállapitása foglaltatik, hogy *mely birtokok tekintendők zárt udvar-birtokoknak*[3] (Geschlossene Hofgüter).

Az 1. §. szerint ugyanis:

> *«Zárt» udvar-birtokoknak* tekintendők azon udvar-birtokok, a melyek az 1808 márczius 23-iki ediktum óta *hagyományos szokás* szerint szállták át egyik tulajdonosról a másikra, ha azok a következő birósági kerületekben feküsznek: Villingen, Freiburg, Oberkirch, Triberg, Neustadt, Offenburg, Bonndor-

[1] Buchenberger. *Agrarwesen und Agrarpolitik.* I. 459. Leipzig, 1892.
[2] Emminghaus czikke. *Fauchers Vierteljahrsschrift.* 1870. Bd. 3.
[3] Vesd össze a magyar nemesi «*udvarház*» szóval és a jobbágyok «*portá*»jával.

Haufen, Wolfach, Emmendingen, Waldkirch, Acheem, Ettenheim, Lahn.

Mint látjuk, az új törvény az 1808. évi edictumtól két irányban tért el.

1. Azon birtokokat, a melyek 1808 előtt zártak voltak, de azóta mégis (bár talán törvényellenesen) felosztattak, kiveszi a zárt birtokok sorából, mert az 1. §. világosan kimondja, hogy csak azon udvarbirtokok számítandók zártaknak, «melyek 1808. óta osztatlanúl szálltak át egyik tulajdonosról a másikra».

2. Viszont nem elég az sem, hogy valamely birtok *tényleg* osztatlanul szállt át 1808 óta, mert az 1. §. megköveteli a «*hagyományos szokást*» is, tehát az illetékes hatóságnak meg kell vizsgálnia minden egyes esetben, hogy tényleg kimutathatók-e a hagyományos szokás, vagy csak véletlen folytán szállt át eddig osztatlanúl az udvar-birtok egyik tulajdonosról a másikra,* (pl. 80 éven át mindig csak egy gyermek volt a családban).

Az udvar-birtok (Hofgut) fogalmát adja a törvény 2. §-a:

«Ezen törvény értelmében udvarbirtok minden összefüggő egészet képező mezőgazdasági birtok. A birtokkal együtt kezelt birtoktestek, melyek az 1808 márczius 23-iki ediktum óta megszakítás nélkül az udvar-birtok tulajdonosáé voltak és az illetékes közigazgatási hatóság rendelkezésére azzal egyesíttettek, az udvar-birtok alkotó részének tekintendők.

Valamely udvar-birtok *zárt voltának hivatalos megállapítáról* a törvény 3—12. §-ai következőleg intézkednek.

A zárt udvar-birtokok és az azokhoz tartozó birtoktestek, mint ilyenek feljegyzendők a telekkönyvbe.

Ez a feljegyzés *hivatalból történik,* és pedig azon hivatalos közegek által, a kik a telekkönyveket vezetik (3. §.).

A bejegyzések helyességét az illetékes járásbiróság (Amtsgericht) bírálja felül. A bejegyzések *3 hónapig* közszemlére kifüggesztendők és a hivatalos lapban közzéteendők, azonkívül

* Buchenberger. *Ergänzungsband. Das Verwaltungsrecht de Landwirtschaft und Fischerei im Grhgth. Baden.* 110. lap. Tauberbischofsheim, 1891.

a mindenkori tulajdonos póstafordultával értesitendő a bejegyzésről (6. §.).

Ha ezen három havi időn belül nem történik a bejegyzés ellen felszólamlás, akkor a biróság közhírré teszi, hogy az illető birtok zárt udvar-birtokot képez (7. §.).

A bejegyzés teljessége (8. §.) és helyessége (9. §.) miatt joga van úgy a tulajdonosnak, mint a jelzálogi hitelezőnek felszólalni. Ezen felszólamlásokat elfogadhatja a járásbiróság, ez esetben a helyesbítések a fenti módon közzéteendők, ha pedig el nem fogadja, akkor felfolyamodni lehet a kerületi tanácshoz (110. §.) (Bezirksrath) és végső fokban a közigazgatási birósághoz. (11. §.). A 14. §. mondja ki, hogy a zárt udvarbirtokok *feloszthatlanok,* a mennyiben az illetékes közigazgatási hatóság ezt meg nem engedi; e nélkül minden olyan *jogügylet semmis,* a mely a zárt birtok feldarabolásával van összeıüggésben. Ilyen jogügyletek telekkönyvezése is tilos, ha csak együttesen a hatósági engedély is nem telekkönyvezhető.

A zárt udvar-birtok oszthatlanságát szabályozó intézkedéseken kívül a törvény 18. §-a fontos *öröklési jogi* rendelkezést is tartalmaz, t. i. kimondja, *hogy az összes zárt birtokokra nézve kötelező a törzsöröklési jog.*

Ez mindenesetre nagy haladást jelent az 1808. évi edictum 5. §-ához képest, a mely alapján tudvalevőleg sok zárt birtoknak eladóra kellett kerülni, nem lévén a «*Vortheilsgerechtigkeit*» rája érvényben.

Már az új törvény parlamenti tárgyalása alkalmával erősen hangoztatták, hogy reformálni kell a régi törzsöröklési jogot a törzsörökös nagyobbmérvű előnyösítése tekintetében is; különösen kivánatosnak tartották, hogy a birtok becslése ezentúl ne a forgalmi, hanem a *hozadéki érték* alapján történjék. Bár az 1888-iki törvényben általánosságban ezt nem sikerült kimondatni, egy más törvény segélyével ma már mégis nagyjában segítve van a bajon.

Köztudomású dolog, hogy a törzsörökösök túlterhelése és eladósodása Badenben is a legtöbb esetben *az árvaszékeknek* tudható be, mert ezek természetesen csak az árvák érdekeit tartják szem előtt és ragaszkodnak az 1808. évi edictum azon rendelkezéséhez, a mely a zárt birtokok hagyatéki becsérté-

kének alapjául a mindenkori váltakozó forgalmi értéket állapítja meg.

Az 1889. évi november 2-iki árvaszéki rendtartás (Waisenrichterordnung) 35. §-a ezzel szemben kimondja, hogy:

«Ha zárt udvar-birtokok becsléséről van szó, . . . akkor a becslésnek a *tiszta jövedelmen* kell alapulnia. Ép így kell eljárni . . . azon birtokoknál is, a melyek bár nem törvényesen zárt birtokok, hanem a szokás és hagyomány alapján mégis tényleg osztatlanul öröklődnek.» (Ezek a dombvidékeken levő törzsöröklési birtokok, melyekről fentebb már megemlékeztünk.)

Ezt kiegészíti az igazságügyi és kultuszminisztereknek 1889 november 2-án kiadott végrehajtási rendelete. E szerint:

a) A birtok *tiszta jövedelmét* adja a nyers jövedelem, levonva belőle a mezőgazdasági üzem költségeit.

b) A nyers jövedelmet a birtok összes átlagos termékeinek pénzértéke adja, a melyek eddigi szokásos gazdálkodás mellett a helyi viszonyoknak megfelelőleg a birtokból várhatók. A termékek árának megállapításánál mindig hosszabb időköz átlagárai veendők figyelembe. Átfutó rendkívüli tételek figyelmen kívül hagyandók. A lakóház bérjövedelme csak akkor számítható fel, ha az a helyi szokásoknak megfelelő rendes lakóháznál nagyobb.

c) A gazdasági, illetve *üzemi költségek,* a vetemények megmunkálására, munkabérekre, állattartásra, épületek és gazdasági szerek karbantartására, épületek romlása czimén történő leirásokra, biztositási díjakra, adóra, egyéb közterhekre és végre az élő és holt felszerelés kamataira felszámítható összegek képezik.

d) A nyers-jövedelem és üzemi költségek közti különbség adja a *tiszta-jövedelmet;* ez 20—25-szörös összegével tőkésítve adja a *birtok értékét,* beleértve az épületeket, de bele nem értve a felszerelést.

e) Ha a birtokkal valami ipartelep is összefügg (malom, sörgyár, fűrész-malom stb.) akkor ez külön becsülendő fel.

f) Ha erdő is tartozik a birtokhoz, akkor ennek felbecsüléséhez kivánatos külön erdész-szakértők meghivatása.

Valószinűnek tartják, hogy ezeket az intézkedéseket követni fogja egy általános törvényi törzsöröklési jognak be-

hozatala a dombvidékek azon parasztbirtokaira nézve is, a melyeken az szokásjogilag ma is még érvényben van s a melyet az árvaszéki rendtartás már mintegy sanctionált is. A tulajdonképeni zárt udvar-birtokok az 1888. évi törvény értelmében tényleg telekkönyveztettek és pedig összesen: *4942 birtok*, 166 községben eloszolva.

Hogy még azon birtokokra is kiterjesztette az árvaszéki rendtartás a jövedelmi érték szerint való becslést, a melyek törzsöröklési joga csak szokásjogon alapszik, ez annak az elvitázhatlan ténynek tudható be, hogy azok a községek, a melyekben Anerbenrecht alá esnek a birtokok, sokkal jobban el vannak adósodva, mint a melyekben egyenlő természetbeni osztály dívik. Így Buchenbergnek a badeni jövedelmi adóról írt monografiájában felhozott adatokból kitűnik, hogy a statisztikai próbafelvételek alapjául szolgáló 24 község közül azon hat községben, a hol egyenlő osztály, dívik a földbirtokok értéküknek csak 14.96%-jáig vannak eladósodva, mig azon 18 községben, a hol az Anerbenrecht van elterjedve, az eladósodás mérve 25.86%.*

Ennek okát Buchenberger a következőkben adja: »mivel a birtokok átvételi értékét legtöbbször nem a valóságos hozadék, hanem a forgalmi ár szerint szokták megállapítani és még ott is, a hol a törzsörökösöknek a törvény értelmében igénye van előnyösítésre (Kindlicher Anschlag), az *átvételi ár kamatai* sokszor nagyobbak az egész birtok jövedelménél is«, az eladósodás kikerülhetlen.**

Ilyen körülmények közt természetesen sokszor többet árt a törzsöröklési jog, mint használ s a legfőbb ideje volt, hogy az új árvaszéki rendtartás segélyével tűrhetővé tették a jövőre nézve a törzsörökösök nyomasztó helyzetét. Ezekben az esetekben sem a törzsöröklési jog volt a hibás, hanem az, *hogy nem teljesen építették azt ki*, hogy az intéző körök nem akartak sokáig letérni a mechanikusan *egyenlő osztály* útjáról és

* Id. Lujo Brentano. *Erbrechtspolitik.* 491. l. Stuttgart. 1899.

** Buchenberger. Die Lage der bäuerlichen Bevölkerung im Grossherzogthum Baden. Zu Bäuerliche Zustände. *Schriften des Vereins für Socialpolitik.* Bd. XXIV.

mert nem akarták belátni, hogy a földbirtok átvétele csakis a járadékelv (Rentenprincip) alapján vihető végbe igazságosan. Ettől eltekintve különben kedvező eredményeket ért el a törzsöröklési jog a nagyherczegség mindazon vidékén, a hol akár szokásjogilag, akár az 1808. évi edictum alapján érvényben volt. A különböző badeni öröklési jogok hatását legjobban mutatja a *birtokelosztás alakulása* a két legutóbbi statisztikai felvétel alkalmával.

Volt ugyanis Badenben a gazdaságok száma:

. év	— 2 ha alul	2—5 ha	5—20	20—100	100 ha — felül
1882	126.242	66.429	36.437	3096	83
1895	127.120	68.554	36.626	2942	117
Különbség	+ 1688	+ 2125	+ 189	—154	+34

E statisztika szerint az 5 hektáron aluli *törpebirtokok* és a 100 hektáron felüli *nagybirtokok* szaporodást mutatnak fel, míg az 5—100 hektárig terjedő parasztbirtokoknál vagy átlagban teljes stagnácziót látunk.

A statisztikai eredmények tehát megfelelnek a nagyherczegség tényleges különböző gazdasági viszonyainak és a benne ezek alapján elterjedt öröklési jogoknak is. Az iparos vidékeken, a hol badeni Landrecht egyenlő öröklési osztálya dívik, porlik a föld, szaporodnak a törpe birtokok, de ezzel egyidejűleg újabb nagybirtokok keletkeznek kapitalisztikus alapokon,

Ezzel szemben a dombvidékeken és a Schwarzwaldban, a hol tulnyomó a földmívelés és a hol részben irott, részben szokásjogon alapuló törzsöröklés védi a birtokokat az elforgácsolás, vagy a felszivatás ellen, ott a normalis nagyságú, életképes parasztbirtokok száma stagnál, a parasztcsaládok fenmaradnak, a viszonyok konszolidáltak.

Tény, hogy a nagy Németbirodalom tarka agrárjogi viszonyai között Baden nagyherczegségé egyike a legérdekesebbeknek és legtanulságosabbaknak.

XI. FEJEZET.

Schaumburg-Lippe.

E kis német herczegségnek kamarai tanácsosa: *von Wersebe* úr, a ki engem kalauzolni szives volt, kérdezősködéseimre büszkén hangoztatta, hogy *Schaumburg-Lippének van a legjobb törzsöröklési joga.*

Lássuk, hogy mennyit kell ezen állításból a lokalpatriotismus elfogultságának rovására irni az elfogulatlan birálatnak s viszont hogy miben áll e kis herczegség jogának előnye a többi felett.

A törzsöröklési jogot legutóbb, egész a mai napig kiható érvénynyel *Adolf György*, Schaumburg-Lippe uralkodó herczege szabályozta Bückeburgban *1870. évi ápril 11-én kelt törvénynyel: «betreffend die Rechtsverhältnisse der Bauernhöfe».**

Már maga a czím is mutatja, hogy e törvényben a parasztbirtoknak nemcsak öröklési jogáról van szó, hanem felöleli az összes jogvidékeket a parasztbirtokokhoz való vonatkozásukban; ép ezért a törvény szokatlanúl hosszú is: 127. §-ból áll.

A mi futólagos átolvasásra is dicséretes szinben tünteti fel a törvényt, az annak rendszeressége és kimerítő alapossága; 2 főrészből áll, ú. m. közjogi és magánjogi részből, ez utóbbi azután feloszlik ismét 8 fejezetre: 1. általános rész; 2. házassági vagyonjog; 3. öröklési jog; 4. birtokátadás a tulajdonos életében (Gutsübertragungsvertrag); 5. hagyatéki osztály; 6. Interimswirtschaft (a mostohaapa vagyonkezelése); 7. özvegyi jog (Leibzucht); 8. eljárási szabályok.

* *Schaumburg-Lippische Landesverordnungen.* Jahrg. 1870. Nr. 7.

Mindezen rendelkezések közül mi csak azokat vesszük vizsgálat alá, a melyek tárgyunk szempontjából érdekkel birnak. A schaumburg-lippei úgynevezett parasztjogban első tekintetre feltűnik, hogy a *törzsöröklési jog bizonyos tulajdonjogi korlátokkal kapcsolatos;* e korlátozások a *birtokok feldarabolására* vonatkoznak.

A törvény 2. §-a ugyanis azt mondja, hogy:

«Valamely parasztbirtok (Bauerhof) felosztásához és a zárt birtokállomány egyes részeinek elkülönítéséhez azon *közigazgatási hatóság jóváhagyása* szükséges, a mely alatt azon község áll, a melyhez az illető birtok tartozik.

Ezen alsóbb hatóság elsőfokú végzése ellen joga van úgy a birtok tulajdonosának, mint a községnek is a herczegségi kormányhoz felebbezni.»

Azonban míg a birtokok felosztása élők közti jogügyletek útján a hatóság jóváhagyása mellett lehetséges, addig *végrendeletben valamely birtok felosztását elrendelni a 12. §. 2-ik bekezdése értelmében egyáltalában nem szabad.*

Korlátozás illetve hatósági ellenőrzés alá esik azonban nemcsak a birtokok szétdarabolása, hanem a *birtokok egyesítése is;* ugyanis a 16. §. szerint:

«Parasztbirtokoknak egymással, vagy egy más mezei birtokkal *együttes gazdálkodás czéljából* történő olyan egyesítését, a minek következtében egy eddig független birtok önállósága megszünik — a tulajdonos köteles a hatóságnak bejelenteni.»

Ugyanígy intézkedik a 19. §. is birtokoknak egy jogi egészszé (zu einem rechtlichen Ganzen) való egyesítéséről.

A mint látjuk, tehát a törvény a birtokok forgalmát mindkét irányban hatósági ellenőrzés alá helyezi; a minthogy tényleg előrelátó állami politika gátat vetni úgy a normalis nagyságú birtokok elaprózásának, mint új latifundiumok alakulásának.

Ezen korlátozások a 3. §. értelmében első sorban azon birtokokra vonatkoznak, melyek még földesúri kötelékben állanak; megjegyzendő, hogy nemsokára ezután *az 1874. évi május 23-iki törvény kimondta a földtehermentesítést a földesúri terhek alól, azonban ezen tulajdonjogi korlátozásokat mégis kifejezetten fentartja.* E két törvény intézkedéseit hozza

összhangba, és a tulajdonjogi korlátozásokat szintén érintetlenül hagyja az *1888. évi márczius 8-iki* törvény «betreffend Zusatzbestimmungen zum Gesetze ... vom 11. April 1870.»*

Ugyancsak ezen korlátozások alá esnek azon birtokok is, a melyek *a jövőben valamely állami, vagy községi uradalom felosztása* útján keletkeznek (9. §.), valamint azon *nem parasztbirtokok is,* melyek részben vagy egészben egy parasztbirtokkal egyesíttettek.

Érdekesen nyilatkozik meg azon felfogás, hogy a birtokok normalis nagyságának megőrzése *közérdeket képez,* a törvény azon intézkedéseiből, melyek az illető *községnek* nagy szerepet adnak a birtokforgalom ellenőrzése tekintetében.

Már a 2. §. megadta a községeknek a felebbezési jogot közérdekből az elsőfokú hatóság végzése ellen a herczegi kormányhoz; a 6. §. szerint pedig:

«A mennyiben valamely birtok felosztása nem tűnik fel vagy már *else tekintetre*, vagy a *község fejének* (polgármesterének) *meghallgatása* után lehetetlen dolognak, a közigazgatási hatóság végzésének kimondása előtt *köteles a hatóság a községi tanács véleményét is kikérni.*»

Továbbá a 7. §. szerint:

«*Ha a községi tanács a felosztás mellett nyilatkozott* és különben (a birtokon fekvő terhek és idegen jogosultságok szükséges rendezéséről intézkedő) 10. §. követelményeinek elég van téve, *akkor a hatóság rendes esetben köteles a felosztáshoz beleegyezését megadni.* Ha a községi tanács többsége a dologban személyesen érdekelt, vagy annak *javasló határozata* nyomós okokból gondolkozásra ad okot, vagy pedig *ellenzi* a felosztást, akkor a hatóság köteles a birtok felosztásának megengedésére vonatkozólag a mennyiben az szükséges, újabb tárgyalást és vizsgálatot indítani.»

A 8. §. értelmében:

«*A felosztás mellett akkor döntsön a hatóság,* ha feltehető, hogy ez *a közérdek szempontjából* nem lesz hátrányos, vagy ha a felosztás következtében beálló új állapot előnyei ki fogják egyenlíteni a hátrányokat.»

* Frommhold. *Deutsches Anerbenrecht.* Greifswald, 1896.

A törvény 11. és 13. §-a a felebbezésről rendelkezik, a 14. §. pedig megadja (és pedig 30 éves elévülési határidőig) a tulajdonosnak és utódainak azon jogot, hogy az így jogtalanúl elkülönített birtokrészeket *tulajdoni keresettel* visszakövetelhessék.

Már ezen rendelkezések kétségtelenné teszik, hogy *alig van az egész nagy német agrárjogban még egy olyan törvény, a melyben a földbirtok sajátos természete és követelményei a közérdek szempontjából ily nagy mértékben figyelembe volnának véve.*

Ezen korlátozásoktól eltekintve, a 21. §. szerint a tulajdonosnak birtoka felett úgy élők közt, mint halás esetére joga van *szabadon rendelkezni;* azonban mégis mindazon *szerződések érvényességéhez*, melyek a házassági vagyonjogra, az özvegyi jogra, az öröklési sorrendre vonatkoznak, *hatósági láttamozások* (Beurkundung) szükségesek.

A schaumburg-lippei parasztbirtokok *házassági vagyonjogából* reánk nézve legfeljebb az bír érdekkel, hogy az özvegyi jog ebben is *ép ellenkező a régi magyar jog álláspontjával,* ugyanis ha a birtok az elhalt asszonyé volt és utána olyan gyermekek maradtak, kiket a túlélő férjjel nemzett, akkor a birtok kezelése a túlélő *férjet* egész *életfogytig* megilleti (44. §.), ha mostoha gyermekek maradtak, akkor azonban csak a törzsörökös betöltött 25-ik éveig.

Különben a túlélő házastársnak az öröklési jog is kedvez, ugyanis az 53. §. értelmében:

«Törvényi öröklésre első sorban jogosultak a birtok tulajdonosának *leszármazói,* és ezek után a *túlélő házastárs.*»

A schaumburg-lippei törvény tehát *az ági öröklést nem ismeri.*

Itt kell megemlékeznünk az északnémet agrárjog egy sajátságos intézményéről: az «*Interimswirtschaft*»-ról is.*

Ez abban áll, hogy ha az atya, a kié a birtok volt, özvegy és kiskorú gyermekek hátrahagyásával elhal, akkor a felesége, vagy ha ez újból férjhez megy, akkor a *kiskorú törzsörökös gyámja* az anya illetve *a mostoha atya* szerződésre lép-

* Lásd a braunschweigi jogot.

hetnek (91. §.), a melynek értelmében az anya, illetve a *mostoha atya* átveszi a birtok kezelését; az utóbbi esetben a mostoha atya a házasságba magával hozott ingó vagyonát (vagy annak szerződésszerű egy részét) belefekteti a birtokba.

Az «*Interimswirth*» a birtokot és annak felszerelését leltár szerint veszi át (93. §.); joga van azt saját számlájára kezelni és a tulajdonos összes jogait gyakorolja (94. §.).

Azonban a birtokról végrendelkezni, azt, annak részeit, vagy az ahhoz fűzött dologi jogosítványokat eladni, azt az Interimswirtschaft idején túl bérbeadni, vagy a birtokot elidegenítési vagy feldarabolási ügyekben (Verkoppelungssachen) képviselni már *nincs feljogosítva* (95. §.).

Köteles a birtokot s a többi, neki átadott vagyont a megfelelő karban tartani és erejéhez képest javítani, annak minden rendes és rendkívüli terheit viselni, az adósságok esedékes kamatait fizetni, a birtok örökösét családjában tartani, neveltetni és az örököstársak törvényszerű jogainak megfelelni (96. §.).

A birtok érdekében végbevitt jogügyletei a birtok tulajdonosát harmadik személyekkel szemben csak az «*actio negotiorum gestorum*» értelmében és szellemében kötelezik (98. §.).

Az «Interimswirtschaft» megszűnik:

1. Az eredeti szerződés értelmében;* 2. a mostoha atya csődbe jutása (104. §.), halála (107. §.) és azon esetben, ha azt gondatlan kezelés miatt tőle a gyámhatóság elvonja (103. §.).

A viszony megszüntekor köteles mindent leltár szerint átadni, a kezelése alatt létesült befektetésekért nincs joga kártérítést követelni, sőt *még a magával hozott és a birtokba befektetett vagyonát sincs joga visszakövetelni* (100. §.), az is a birtokban marad.

Ennek fejében azonban joga van neki is, mint az özvegy atyának vagy anyának a «*Leibzucht*»-ra, vagyis «Altentheil»-ra (110. §.), a mely a birtokon való *életfogytig tartó lakásból és megfelelő eltartásból áll.*

Ezen sajátos intézménynek, mely jellemzi a német parasztság praktikus gazdasági érzékét, *kettős czélja* van:

* Legtöbbnyire a mikor a törzsörökös eléri nagykorúságát.

1. hogy a földbirtokot lehetőleg mindig egy *hozzáértő, állandóan rajta lakó* és *felnőtt férfi* kezelje; mivel pedig a kiskorú törzsörökös gyámja sok esetben ügyvéd, lateiner vagy más foglalkozású, egyszóval nem földmívelő ember, a ki még hozzá nem is lakik a birtokon, a gazdaság rendszeres vezetése szempontjából kivánatos egy megfelelő és szorosabb kötelékekkel is a családhoz fűzött férfi kezelőről gondoskodni.

2. A második czélja ezen intézménynek az, hogy a birtok az Interimswirth magával hozott vagyonából *forgótőkéhez* jusson, a mire a törzsöröklésnél az örököstársak kielégítése czéljából kétszeres szükség van. E tekintetben tehát az «Interimswirtschaft» a «*Leibzucht*»-tal együtt a törzsöröklési rendszernek kiegészítő intézményét képezi.

Magáról az «Anerbenrecht»-ről a törvény 54. §-a a következőleg intézkedik:

«Ha a leszármazók öröklése áll be, akkor a parasztbirtok tartozékaival együtt egy örökösre, a törzsörökösre száll.»

A törzsöröklésre való *meghivatás sorrendjére* vonatkozólag az 57. §. azt rendeli, hogy:

«Először jön az idősebb fiú és ennek mindkét nembeli leszármazói, fiúk hiányában az idősebb leány és ennek mindkét nembeli leszármazói! Ugyanazon gyermek leszármazói közt a törzsöröklés hasonló alapelvek szerint történik.»

A mint tehát látjuk, a férfinem előnyösítése e jogban sincs következetesen betartva; megtörténhetik ugyanis e szerint, hogy az örökhagyó *leányunokája* megelőzi az örökhagyó fiatalabbik fiát is. Általában az északnémet törzsöröklési jogokat az jellemzi, hogy ők egy idealis helyes agráröröklési jogrendszernek legtöbbnyire csak egyik követelményét elégítik ki: t. i. megőrzik a birtokot *egy egészben;* a másik követelménynyel, a *birtokok stabilitásával,* hogy az valamely családban (a fiágon) megmaradjon, már kevesebbet törődnek.

Erre mutat az is, hogy ma már az ágiság elvét is kevés északnémet agrárjog követi; ép ellenkező tehát a régi magyar joggal, melynek főczélja volt a birtokot ugyanazon családban (habár szétporlódva is) stabilizálni, azonban a birtokok egész-

séges együttmaradásával nem törődött, sőt e tekintetben a magyar ősiség sokat vétkezett is.

Természetesen az északnémet agrárjogok ezen indifferentizmusa a vagyon eredetével és a fiágisággal szemben, már csak az utóbbi századok alatt tért hódított római jog befolyásának tulajdonítható, a régi germán jogok, mint általában minden ős agrárjog, tekintettel volt a vagyon eredetére és stabilitására.*

A mi a *hagyatéki osztályt*, illetve az *örökrészek nagyságát* illeti, *a törzsörökösnek* a törvény *többféle előnyösítést nyújt.*

1. *A birtok becslésénél a járadékelméletből* indul ki, ugyanis a 26. §. értelmében:

«A parasztbirtokot tartozékaival együtt, — azonban a felszerelést ide nem értve, — azon *évi jövedelem* alapján kell felbecsülni, a melyet az egészben használva, rendes gazdálkodás mellett hozni szokott.»

A birtok *tartozékai* alatt a 24. §. szerint értendők a birtokhoz vagy annak egyes részeihez fűzött jogok, a birtokon fekvő épületek, építkezések, fásítások és fák.

A birtok *felszerelését* alkotják a 25. §. értelmében: a birtokon a gazdaságban tartott állatok, a belső gazdaság czéljaira szükséges edények és eszközök, házi és konyhaszerek, fehér- és ágyneműek, a jelenlevő trágya és azon gabona- és terménykészletek, a melyek a következő termésig a gazdaság viteléhez szükségesek.

A birtok átlagos jövedelméből levonandók a tartós terhek az évente fizetendő összegben (28. §.), az így fenmaradt *tiszta jövedelmet* huszszoros összegben (29. §.) tőkésítik (5%), ehhez hozzá kell adni a *felszerelés forgalmi értékét* (30. §.), az így nyert összegből levonandók azután az átmeneti terhek valószínű tartamuknak megfelelő összegben (32. §.).

Az így nyert tőke képezi azután a parasztbirtok értékét (Hofswerth).

* Lásd a westfaliai törzsöröklésről szóló fejezetben Riehl ily irányú fejtegetéseinek ismertetését.

Az örökhagyó külön terheit első sorban a hagyaték többi aktiváiból kell fedezni s csak ha az arra nem elegendő, akkor szabad a fedezetlen részt a birtok értékéből kiegyenlíteni. (78. §. 3-ik bek.).

2. A törzsörökös *második előnye* az, hogy az így fenmaradt tiszta értékből még *különös előnyösítést* (Voraus) is kap. Eltérőleg a legtöbb törzsöröklési törvénytől, melyek a törzsörökös számára szakítanak ki bizonyos fix hányadot (leggyakrabban $^1/_3$-ot) előnyösítésként, a schaumburg-lippei törvény a társörökösök örökrészét állapítja meg (meglehetősen alacsony) hányadokban.

A 78. §. szerint ugyanis:

«Ha egy vagy két társörökös van, akkor ezek számára a birtok értékének 30%-a jut örökrészül, ha három vagy négy van, akkor 35%, ha pedig öt vagy több társörökös van, akkor 40% . . .»

A társörökösök örökrészei bizony vajmi szerényen vannak megállapítva s ha hozzávesszük azt, hogy már a birtok úgyis nem a forgalmi, hanem a jövedelmi érték szerint van felbecsülve s hogy továbbá a 81. §. értelmében a társörökösöket az örökhagyó köteles részre, (vagyis a fenti örökrészeik felére) is szoríthatja, a törzsörökös előnyösítését túlságosnak kell mondanunk. Tény, hogy ilyen nagyfokú előnyösítéssel egyetlen más törzsöröklési jogban sem találkozunk.

Hogy a törzsörökös előnyösítésének mérvéről tiszta képet alkothassunk magunknak, hasonlítsuk össze, hogy az örökség mekkora hányada jut egy-egy társörökösnek és mekkora a törzsörökösnek az örökösök különböző száma szerint a schaumburg-lippei és mekkora az 1898-ik évi új westfaliai törzsöröklés alapján.

Ismételnünk kell, hogy ezen utóbbi törvény értelmében a törzsörökös, bármekkora is az örökösök száma, a birtok értékének 33·33%-jét ($^1/_3$ részét) kapja Voraus-ként s a fenmaradó többi $^2/_3$ részen pedig örökös társaival egyenlő részben osztozik.

Ime az összehasonlítás:

Örökösök száma	Egy-egy társörökösre jut		A törzsörökösre jut	
	a schaumburg-lippei	az 1898. évi westfaliai	a schaumburg-lippei	az 1898. évi westfaliai
	törvény alapján százalékokban		törvény alapján százalékokban	
2	30	33.34	70	66.66
3	15	22.22	70	55.55
4	11.66	16.67	65	50
5	8.75	13.34	65	46.67
6	8	11.11	60	44.44
7	6.66	9.52	60	42.85

A mint tehát látjuk, a schaumburg-lippei törvény nemcsak túlságosan szűkmarkú a társörökösökkel szemben, hanem még feltünő aránytalan ugrások is vannak a társörökösök örökrészei között.

Annyi azonban bizonyos, hogy a törzsörökös érdekeit s így a birtok fenmaradását hathatósabban szolgálja, mint a többi; s főleg a westfaliai új törzsöröklési jog.

A fentiekhez hasonló intézkedéseket tartalmaznak a törvény 70—75. §-ai arra az esetre is, ha a birtokot már életében átadja a tulajdonos a törzsörökösnek: «*Hofsübergabe unter Lebenden*»; ez a szokás, mint Németországban mindenütt, Schaumburg-Lippében is gyakori.

Érdekes, hogy a társörökösi kielégítésre nemcsak az örökhagyó többi leszármazóinak van joguk, hanem a túlélő hitvestárs olyan leszármazóinak is, a kik az örökhagyóhoz tulajdonkép semmi vérszerinti rokonságban nem állanak.

Mint tudjuk, ugyanis a 44. §. értelmében joga van a túlélő férjnek elhalt neje birtokát, ha a törzsörököst az elhalt asszony vele nemzette, életfogytig, ha pedig az asszony előző házasságából származott a törzsörökös, úgy annak 25 éves koráig kezelni.

Ha ezen esetben a túlélő férj újból megházasodik és ezen házasságából *a birtok átadása előtt* gyermekei születnek, akkor ezek a gyermekek is követelhetnek társörökösi kielégítést a törzsörököstől. (83. §.)

Megtörténhetik tehát, hogy egy birtokból közösen olyanok örökösödnek, a kikben egyetlen egy csepp rokonvér sincs.

Hasonló ehhez a 83. §. második intézkedése is, a mi szerint ha a szintén fentebb tárgyalt «Interimswirth» az «*Interimswirtschaft*» *befejezte* előtt az özvegy anyával gyermekeket nemz, úgy ezek szintén kielégítést nyernek a törzsörököstől.

Mindezek természetesen az ágiság illetve a *vérség* elve által fegyelmezett magyar jogászi felfogás előtt szokatlan dolgoknak tünnek fel.

A társörökösök kielégitése esedékessé válik: ha a jogositott nagykorú lesz, ha meghal, ha férjhez megy, és végre ha a birtok másként mint öröklés, vagy élők közti átruházás (Gutsübertragungsvertrag) következtében más személy tulajdonába megy át (88. §.).

A 89. §. szabályozza az u. n. «*Asylrechtet*», a mely szerint a *gazda** (Hofswirth) köteles a társörököknek saját családjában betöltött 15 éves korukig lakást, élelmet és másnemű ellátást, valamint nevelést adni; továbbá köteles *még ezen időn túl is* őket betegség vagy más szükség esetén a birtokba befogadni s a mennyiben azoknak saját vagyona erre nem elegendő, nekik saját családjában ellátást és ápolást adni.

A 90. §. szerint azonban azon társörökösök, a kiket a gazda saját családjában eltart, kötelesek azt erejükhöz mért munkálkodással segiteni.

A törzsöröklési rendszer hatása Schaumburg-Lippében, hol az ősidők óta a mai napig folytonosan életben volt, tudakozódásaim szerint lehetőleg kedvező.

Egyetlen hibája, hogy nincs *minimumhoz* kötve s így olyan kis birtokokra is kiterjed, a melyek már nem igen birják el ezen jogi apparátust. A nép mindenütt nagyon meg van vele elégedve, csak néhány faluban az egészen kisgazdák zúgolódnak ellene a fenti okból. Ezen kisgazdák mozgolódásai miatt a legutóbbi időben el akarták egészen törölni, azonban e törekvés megtörött a nagyobb gazdák szinte lázadásszerű

* Tehát úgy a törzsörökös, mint az *Interimswirth* és a vagyonkezelő túlélő atya is.

ellenállásán, a kik a parasztosztály mai egészséges és rendezett viszonyait főleg a törzsöröklési rendszernek tulajdonítják. Valószínű ennek következtében, hogy legközelebb oly irányban fogják megreformálni a törzsöröklési jogot, hogy bizonyos *minimumon* aluli birtokok ki fognak vétetni hatálya alól.

Mindenesetre egy pontos birtokstatistika, illetve *földtulajdon* (Grundeigenthum)-*statistika* alapján alkothatnánk tiszta képet a herczegség viszonyairól, sajnos azonban ilyen egyáltalában nincs, meg kell tehát elégednünk a birodalmi statistikai hivatal által a *mezőgazdasági üzemekről* kiadott felvételekkel; bár e két fogalom nem fedi egymást, hiszen egy tulajdonos birtokán több (pld. haszonbéres) gazdaság is keletkezhetik, azonban nagy átlagban mégis megfelelnek ezen adatok a birtokviszonyoknak. Az első táblázat az 1882. és 1895. évi felvételek eredményeit összehasonlítva tünteti fel.

Volt ugyanis a herczegségben mezőgazdasági üzem (Betrieb):*

nagyság	1882-ben	1895-ben
— 2 ha-on alul	4552	5226
2— 5 «	897	980
5— 20 «	827	842
20—100 «	151	162
100 ha-on felül	6	8
összesen	6433	7218

Még tisztább képet nyujt az 1895. évi állapot részletezése (sajnos itt nincs módunkban összehasonlítást tenni az 1882. évi állapottal), ugyanis van a herczegségben mezőgazdasági üzem:

nagyság	szám	lefoglalt terület ha-ban
— 1 ha-on alul	4186	1584
1— 5 «	2020	4523
5— 10 «	379	2711
10— 20 «	403	6479
20— 50 «	160	3879
50—100 «	2	148
100—200 «	7	1124
200—500 «	1	382
500 ha-on felül	—	—
összesen	7218	20.830

* Die Landwirtschaft im Deutschen Reich. Statistik des Deutschen Reichs. Neue Folge. Band 112. Berlin, 1898.

A földbirtok eloszlása a herczegségben, a mint látjuk, lehetőleg kedvező, esik ugyanis az egész földterületből:

nagyság	terület hektárban	%-ban
a törpebirtokra (—5 ha. alul)	6107 ha	29
az életképes parasztbirtokra (5—100 ha-ig)	13.217 «	64
a nagybirtokra (100 ha-on felül) ...	1506 «	7
összesen	20.830 ha	100

Nagybirtok és pedig kivétel nélkül régi Rittergut a herczegségben csak nyolcz van, a melyek területének csak 7%-át foglalják le, ezzel szemben *az életképes parasztbirtokokra a terület 64 %-a esik*, hogy a törpebirtokok is tekintélyes területet foglalnak le, azt a gyors ipari fejlődésnek kell tulajdonítanunk, lévén azok itt is (főleg bánya-) *munkás birtokok.*

Ha pedig az első, összehasonlító táblázatot vizsgáljuk, látjuk, hogy bár ezen gyors ipari fejlődés következtében a törpebirtokok száma tetemesen növekedett,* ez nem történt a többi normalis nagyságú birtokok rovására, mert ezek száma nagy átlagban a régi maradt, sőt kis mértékben valamennyi növekedett.

A herczegség birtokviszonyai lehetőleg konsolidáltak és kedvezőek; a lovagi birtokokat a régi «Stammgüterrecht» ma is érvényes szigorú szabályai századok óta osztatlanúl tartják meg ugyanazon családok kezében, míg a parasztbirtokokat a felosztási tilalommal kapcsolatos törzsöröklési rendszer óvja meg; nincs latifundium, de nincs birtokszétforgácsolás sem.

A pénzben kielégített *társörökösök* helyzete és életpályája nagyjában ugyanolyan, mint a milyennek azt a westfaliai fejezetben részletesen vázoltuk.

Itt is gyakori, hogy a fiatalabb fiúk beházasodnak olyan családba, a hol csak leányok vannak, elveszik az «Anerbin»-t; gyakori még a herczegségben az a régi szokás, hogy a fiata-

* Megjegyzendő, hogy a herczegség lakossága is rohamosan szaporodott, ugyanis volt

1870-ben	25.369	lakosa
1890-ben	43.132	«

labb testvérek a birtokban maradnak, mint «*Knechtek*», vagyis *tényleges házközösségben* él a család.*

Azonban e megoldás mégis napról-napra ritkul, mert a fejlődő bányaüzemek elvonják a fiatalabb fiúkat, kik azután a kielégítési összegen kis házat, földet és kertet vesznek maguknak.

Itt is meg van az az örvendetes jelenség, hogy a fiatalabb parasztfiúkból kerülnek ki a falubeli *kisiparosok és kiskereskedők*, miért is az uzsora a herczegségben jóformán ismeretlen fogalom.

Mikor bejártam az 9000 lakosu «fővárosban», *Bückeburgban* a 80 faluból álló kis «ország» ministeriumait, olyan operette-szerűnek tünt fel előttem az egész berendezkedés; csak a mikor megismertem ennek a boldog kis népnek rendezett gazdasági és socialis viszonyait, akkor láttam be, hogy bizony sok nagy állam és nemzet járhatna tanulni előrelátó bölcs intézményeket és egészséges népszellemet annak a schaumburg-lippei herczegnek souverain országába, a kinek magyarországi, tolnamegyei uradalma sokkal nagyobb, mint az egész Schaumburg-Lippe herczegség.

* Vesd össze a «*Knecht*» kifejezést a magyar «*cseléd*» és «család» szóval.

XII. FEJEZET.

A lippe-detmoldi «Kolonatus»-ok joga.

A lippe-detmoldi *«Kolonatrecht»* azon északnémet magánjogi intézmények közé tartozik, a melyek még erősen magukon viselik a hűbéri eredet bélyegét, de a melyek kellő modernizálás mellett a modern korban is beváltak és áldásosaknak bizonyultak.

Ennek a jognak is, mint a schaumburg-lippeinek, két jellemző vonása van *még ma is*, t. i. a *törzsöröklési jog* és a *feldarabolási korlátozás.*

A kolonatusok joga tulajdonképen *jobbágyi jog* volt, a melyet teljes rendszerességgel az 1620. évi «Politzeiordnung» (tit. XI. §. 1.) kodifikált.*

Érdekes a lippei jogfejlődés azért, mert világosan tünteti föl, hogy azon agrárjogi intézmények, a melyeket eredetileg a földesurak érdekében honosítottak meg, mint alkalmaztatnak mindinkább a közérdek szempontjából és mint élik túl szülőapjukat: a hűbéri szervezetet is.

Ugyanis eredetileg a lippei kolonusok birtokára fennálló feldarabolási és *akkor még* terhelési tilalom is, pusztán a földesúri jogok megvédésére szolgált, ennek világos jele az, hogy e korlátok alól csakis a földesúr adhatott felmentést.

A mint azonban az újkorban a hűbérúri hatalommal szemben kezd érvényesülni a központi államhatalom is, kezdték a jobbágyok rendelkezési jogi korlátait is elsősorban az állam, vagyis a közérdek szempontjából fennállónak tekinteni, ennek következménye volt azután az 1620-dik évi rendelet azon intéz-

* Wilh. Meyer. *Teilungsverbot, Anerbenrecht und Beschränkung der Brautschätze beim bauerlichen Grundbesitze Lippes.* Berlin, 1895.

kedése, a mely szerint a feldarabolási és terhelési tilalom alól felmentést legfelső fokban már nem a földesúr, hanem a herczegségi kormány adhatott.[1]

A midőn végre az 1808. évi október hó 27-diki törvény megszüntette a hűbéri szervezetet s a jobbágyságot felszabadította a földesúri hatalom alól, habár a terhelési tilalom teljesen meg is szűnt — *feldarabolási tilalom fenmaradt,* s a kivételes feldarabolási engedélyek megadása már pusztán a központi államkormány hatáskörébe utaltatott.

A feldarabolási engedélyeket 1831 óta a kormány csak a *járadék-kamara* véleményezése útján adhatja ki.[2]

Lippében tehát *nincs birtokminimum,* hanem *van feldarabolási tilalom,* illetve *korlát,* a mely nem bizonyos sablonos birtoknagyságoknak, hanem a természetesen kifejlődött birtokviszonyoknak fentartását czélozza. Ezzel kapcsolatosan fenmaradt a mai napig *a kötelező törzsöröklési jog is* a régi kolonusok birtokaira nézve; ezen törzsöröklési jog tehát nem általános agráröröklési jog, hanem egy specialis *osztálynak,* a *parasztságnak joga.*

Újabb rendszeres törvény, a mely a lippei törzsöröklési jogot a maga egészében tárgyalná, nincsen.

Annak jogi erejét és gyökerét tulajdonképen még ma is az 1620-diki rendeletben kell keresnünk.

Úgy szintén a birtok átvételére jogosított törzsörökös személyét is egy régi, de még ma is érvényben levő rendelet, az 1782. évi szeptember 29-diki állapítja meg,[3] és pedig a *legöregebb* fiú, illetve fiúleszármazók híjján a legöregebb leány személyében.

Ezen rendeletig a herczegségben sok helyen a *minoratus* volt elterjedve, ezt azonban az idézett rendelet *károsnak* tartja, mert ennél »sokszor megtörténhetik, hogy a szülők már akkor

[1] Wilh. Meyer. Id. munka 95.

[2] Wilh. Meyer. Guts und Leibeigenthum in Lippe seit Ausgang des Mittelalters. In Conrads. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.* III. folge 12. Bd. Jena, 1896. 801. lap.

[3] *Verordnung die Erbfolge in die Bauerngüter betreffend. Landesverordnungen* III. Bd. (1789.) (Nr. XIV. Seite 25.)

elhalnak, midőn a törzsörökös még kiskorú s így a birtok egy mindig meggondolandó gondnoki kezelésbe jut....»

Bár ugyan ma a tulajdonosnak teljes szabadságában áll a törzsörökös személyét megállapitani, a majoratustól csak a legritkább esetben szoktak eltérni.

Újabb rendelkezés csak a hagyatéki osztályra, illetve a *társörökösök kielégítésére* vonatkozólag van.

Régente a társörökösöknek kétféle jogigényük volt a szülői örökséggel szemben, t. i. az allodialis, *szabadvagyonból valamennyien egyenlő örökrészt kaptak*, míg ellenben a jobbágyi birtokból, a fiatalabbaknak (fiúknak és lányoknak egyaránt) csak már naturaliákból álló *kiházasításra* (Brautschatz) volt igényük.

Legújabban ezt a kérdést az 1886. évi julius 8-diki lippei törvény szabályozta «über die Brautschätze von Colonaten»,* a mely az újabb német törzsöröklési jogok közül kiválik a *törzsörökös nagymérvű* és talán túlságos előnyösítése által. Lényegében az új törvény is a régi jog álláspontján áll; különbséget tesz az örökhagyó vagyona között, habár ma már nem is a szerint, hogy az jobbágyi, vagy szabad vagyon, *hanem a szerint, hogy az az örökhagyónak öröklött, vagy szerzett vagyona volt-e?* (3. §.), szerzett vagyonnak (neo acquisita) tekintendő a törvény szerint mindazon vagyon, a mely még nem esett *legalább egyszer öröklés alá.*

Mindenesetre érdekes, hogy a vagyon eredete, *öröklött vagy szerzett* volta szerint való megkülönböztetésnek elve miként hódít újabban némely partikularis német jogban.

Teljesen követi az új törvény a régi jogot, azonban a társörökösök kielégítésének *mérve* tekintetében, mert azok tényleg ma is csak «*kiházasítást*» kapnak.

Az egész különbség a régi és az újabb jog között csak abban áll, hogy míg a régi jog a kiházasítást naturaliákban adta ki, az 1886-diki törvény ezt készpénzre számítja át; különbség van még a tekintetben is, hogy míg a régi jog (így az 1864. évi törvény is, «über die Brautschätze von Colonaten»)

* *Gesetz-Sammlung für das Fürstenthum Lippe.* 1886. Nr. 18. Detmold.

a társörökösök *kielégítésének arányát* a különböző birtoknagyságok szerint, az új törvény ellenben már az örökösök száma szerint állapítja meg különböző fokozatokban.

Ez a kielégítés vajmi szegényes, mert a törvény 3. §-a szerint, ha a törzsörökösön kívül csak egy vagy két örökös van, akkor az egyes társörökösök kielégítése a birtok katasteri és az épületek házadó-katasteri egy évi tiszta jövedelmének háromszoros összegében, ha ellenben több örökös van, akkor csak kétszeres összegében állapíttatik meg.

Ez bizony csak annyit jelent, mint a mikor régente a társörökösöknek végkielégítésül kétévi termést adtak, illetve talán még annyit sem, mert a katasteri tisztajövedelem 3—5-ször oly kicsiny, mint a birtok tényleges tiszta hozadéka.

Sőt a 4. §. értelmében joga van az örökhagyónak a társörökösök kielégítését a 3. §. szerint megállapítandó örökrész feléig leszállítani (ez nem tévesztendő össze a polgári jog köteles részével, mert annál jóval kisebb). Viszont azonban joga van azt a katasteri tisztajövedelem négyszeres összegéig is felemelni, azonban ez esetben ügyelnie kell az örökhagyónak arra, hogy a törzsörökös fenn birjon maradni («dass der Anerbe im Stande ist, sich bei fleissiger Bewirtschaftung des Kolonats in dessen Besitze zu erhalten»). Ha akár a társörökösök, akár a törzsörökös azt tartják, hogy az örökhagyó intézkedései megsértik a fenti törvényes rendelkezéseket, joguk van kérni, hogy *hivatalból egy újabb hagyatéki osztály* állapíttassék meg.

Erre egy *becslő bizottság* van hivatva, a mely becslőbizottság falubeli parasztgazdákból állítandó össze az 5. §-ban elsorolt formalitások között (minden hat évre 12 esküdtet választanak, minden egyes esetre a közigazgatási hatóság hetet jelöl ki, ezek közül kettőt-kettőt a felek utasíthatnak vissza s az így megmaradt három fog itélkezni).

A törvény 8. §-a végül fentartja a régi *asylrechtet* is, vagy a mint Lippében nevezik: «*Unterhaltsrecht*»-et is, a mely szerint a törzsörökös a kiskorú és munkaképtelen társörökösöket köteles a birtokon eltartani.

A «Kolonatus»-joggal Lippében általában meg vannak elégedve, érdekes, hogy a paraszt-képviselők még 1848-ban is

nemcsak a kötelező törzsöröklési jognak, hanem a feldarabolási tilalomnak fentartása mellett nyilatkoztak.

Hogy a birtokfeldarabolás ellenőrzésének jogát a hivatalos közegek helyesen gyakorolják, vagyis a míg a káros és indokolatlan feldarabolásokat eltiltják, addig a hol a socialis és gazdasági fejlődést azt indokolják, ott azt meg is engedik, ezt bizonyítja a lippei birtokstatistika is.*

Bár az ország háromnegyed része (1215 km²-ből 809 km²) a kolonatusi jog alá tartozik, a városok közelében nagyon sok «munkás-birtok» keletkezett főleg az utóbbi évtizedekben; ugyanis az összes *10,400* kolonatus közül

75	márka	katasteri	tiszta	jövedelem	alatt	van:	7064
75—120	«	«	«	«	között	«	936
120—200	«	«	«	«	«	«	655
200—500	«	«	«	«	«	«	688
500—1000	«	«	«	«	«	«	555
1000—2000	«	«	«	«	«	«	366
2000	márka	katasteri	tiszta	jövedelmen	felül	van:	136 birtok.

Megjegyzendő, hogy a birtokok tiszta hozadéka háromszor, négyszer, sőt ötször annyi, mint a katasteri tisztajövedelem.

A helyesen kezelt feldarabolási tilalom tehát nem képez merev korlátokat, hanem az mindenkor képes alkalmazkodni az élet követelményeihez.

Az *eladósodás* mérvét mutatja a következő táblázat:

birtoknagyság katasteri tiszta jövedelem szerint	az eladósodás mérve a katasteri érték százaléka szerint	
	Lippében (1882-ben)	Poroszországban (1894-ben)
90—300 márka	18.9%	21.9%
300—1500 «	18.0%	13.7%
1500 márkán felül	28.1%	14.3%

Mint látjuk tehát, ha a kisebb birtokok eladósodása valamivel nagyobb is, mint az országos átlag, a közép, és főleg a nagyobb birtokoknál ez jóval kisebb — ez is a mellett bizonyít, hogy a nagyobb birtokok jobban elbirják a törzsöröklés

* Az adatokat a Lippei herczegi kormánynak az *Országos Magyar gazdasági egyesülethez* 1902 julius 2-án intézett átiratából vettük.

apparatusát, mint a kicsinyek — a lippe-detmoldi Anerbenrechtnek is tehát az a hibája van, a mi Schaunburg-Lippeinek, hogy nemcsak a normalis nagyságú, hanem a túlkicsiny birtokokra is kiterjed.

A mi a törzsöröklési jognak a *népesedési viszonyokra* gyakorolt hatását illeti, ez szintén nem mondható kedvezőtlennek; így a *törvénytelen gyermekek* arányszáma Lippeben 52 pro mille, míg a porosz országos átlag 80 pro mille.

A *házasságok termékenyek*, mert átlag négy gyermek esik egy házaspárra, s a *kivándorlás* is erősen apadt az utóbbi években. Általában nagymérvű amerikai kivándorlás Lippéből is csak a hetvenes évek közepén volt, a mikor ez a láz egész Németországban el volt terjedve — teljesen tekintet nélkül arra, hogy az illető vidéken római- vagy pedig törzsöröklési jog volt-e érvényben.

A társörökösök helyzete is jó, körülbelül megfelel a hannoverai és az alább tárgyalandó westfaliai viszonyoknak; ettől csak annyiban tér el, hogy Lippében még feltünően sok társörökös marad meg az ősi birtokon a törzsörökös gazdaságában, mint társmunkás; a *társadalmi viszonyok* tehát a falvakban még meglehetősen *patriarchalisak*.

XIII. FEJEZET.

Mecklenburg—Schwerin.

A mecklenburg-schwerini agrárjogi viszonyok két szempontból bírnak különös érdekességgel: 1. szinte a szemeink előtt folyik ott még csak most az átalakulás a középkori jogrendszerből egy modern agrárjog felé, 2. mert a mecklenburgi Erbpachtstelle-k joga sok tekintetben mintája, kiindulási pontja volt az uj porosz telepítési birtokok jogi szervezetének, főleg az 1896. évi június 8-iki törvénynek: «betreffend das Anerbenrecht bei Renten- und Ansiedelungsgüter».

Hogy azonban a nagyherczegségben érvényben levő törzsöröklési jogokról tiszta fogalmat nyerjünk, röviden meg kell ismerkednünk annak meglehetősen tarka agrárjogi fejlődésével.

Ez a fejlődés az utolsó század alatt nem volt más, mint tulajdonképen egy nagy *telepítési akczió* és a régibb vagy újabb telepesek jogviszonyainak bár kissé lassú ütemű, de alapjában mégis előnyös kiépítése.

Előre kell bocsájtanunk, hogy Mecklenburg-Schwerinben egész az utolsó emberöltőig nem is lehetett igazi parasztságról beszélni; ugyanis az ország 237·6 négyszögmérföldnyi területéből az 1860-iki rendezés előtt túlajdonjogilag bírt:*

1. az uralkodócsalád («Domanium»)	99·78	négyszögmérföldet
2. a lovagrend birtokai … … … …	103·43	«
3. három lovagrend birtokai … …	7·94	«
4. a városi (és egyes külön lovag-) birtokok … … … … … … …	24·45	«
összesen:	237·6	négyszögmérföldet

* H. Paasche. Die rechtliche und wirtschaftliche Lage des Bauernstandes in Mecklenburg-Schwerin. In *Bäuerliche Zustände in Deutschland. II. Schriften des Vereins für Socialpolitik* Bd. XXIV. Leipzig, 1883.

Mint látjuk tehát, a parasztságnak földtulajdona nem volt; a paraszt *csak bérlője* volt földesurának. Hozzájárult még ezekhez a kedvezőtlen viszonyokhoz az is, hogy a lovagrend Mecklenburg-Schwerinben is hódolt a XVIII. században, sőt még a XIX. század első felében is annak a rövidlátó és önző törekvésnek, a mi az északnémet tartományokban napirenden volt, hogy t. i. a bérlők és jobbágyok birtokait mindenféle való és fictiv jogczimeken a lovagi birtokhoz *csatolták*, és a bérlő- vagy jobbágycsaládot onnét *elűzték.*

Ennek a rövidlátó politikának következménye volt azután az északnémet tartományokban az óriási kivándorlás, az elnéptelenedés és végkövetkezményében a teljes mezőgazdasági munkáshiány.

Ezen agrárszocziális bajokon akarnak segíteni Poroszországban legújabban az államilag telepített járadékbirtokok segélyével, és Mecklenburg-Schwerinben pedig már egypár évtized óta az *örökhaszonbérleti* intézménynyel.

Mecklenburgban azonban az újabb agrárjogi fejlődés sem egységes; két nagy jogvidéket különböztethetünk meg: 1. a *lovagrend* vidékét, a melyen még a legutóbbi évekig meglehetős mereven ragaszkodtak a hűbéri felfogáshoz; 2. az uralkodó család «*Domaniumát*», a melyen lehetőleg szerencsésen rendezték a parasztság jogviszonyait; — részben az előbbiekhez, részben az utóbbiakhoz sorozhatók még a városoknak, valamint a három kolostornak — Dobbertin, Malchow és Ribnitz — birtokai is.

Vegyük vizsgálat alá e két nagy jogvidéken először is a parasztság általános jogi és közgazdasági helyzetét.

A) *A lovagi jog vidéke.*

Ez a jogvidék feltétlenül a kedvezőtlenebb képet adja.

Kedvezőtlenebb már csak azért is, mert a parasztbirtokok száma a XIX. században megfogyott, ugyanis volt a lovagi jog vidékén parasztbirtok:

év	parasztbirtokok száma	csökkenés 1794-hez képest
1794	1968	—
1800	1768	200
1810	1667	301

év	parasztbirtokok száma	csökkenés 1794-hez képest
1820	1557	411
1830	1437	531
1840	1412	556
1850	1392	576
1855	1383	585
1860	1388	580
1870	1425	543
1880	1424	544

Mint látjuk tehát, a XIX. században itt a parasztbirtok, illetve a bérleti birtokok negyédrészét felszívták a nagybirtokok; vigasztaló azonban ebben az, hogy a rohamos csökkenés a XIX. század első felére esik, 1860 óta a csökkenés megszünt, sőt némi lassú gyarapodás is konstatálható.

Mind a mellett még ma is olyan a helyzet a lovagi jog vidékén, hogy a mezőgazdasági területnek *csak 8%-a van a parasztok kezén!*

Ilyen körülmények között azután nem lehet csodálkoznunk a felett, hogy ezen vidéken a népesség száma még az 1867—1890-ig tartó időközben is 14%-al csökkent.

Hogy azonban újabban még ezen a vidéken is javult némileg a helyzet, az különösen az *1862 január 13-iki rendeletnek** köszönhető, mely a lovagi birtokok kisbérlőinek és parasztjainak jogviszonyait rendezte, és úgy a hogy tűrhetővé tette.

E rendelet előtt a parasztok közönséges bérlők voltak, a földesúr tetszésétől függött a bérszerződés letelte után őket megtartani vagy másokkal helyettesíteni, vagy a birtokot teljesen be is vonni.

E rendelet következtében háromféle faja állt elő a parasztbirtokoknak:

1. «Die Regulirten Bauern», ezek helyzete csak annyiban javult az előbbeni haszonbérlői helyzethez képest, hogy az 1862. évi rendelet korlátozta a földesúr azon jogát, hogy a parasztbirtokokat bevonhassa; az illető bérlők bár semmiféle tu-

* *Verordnung betreffend die Regulierung der bäuerlichen Verhältnisse in den Gütern der Ritter- und Landschaft.*

lajdonjogot sem kaptak a birtokra nézve, bizonyos *tartós használati* jogot mégis kaptak, mert elmozdításuk ezután már nem a földesúr kénye-kedvétől, hanem rendes *birósági eljárástól* lett függővé téve.

A földesúrnak fizetett bérösszeg, «*Canon*» is fixirozva lett. Természetesen a *feldarabolási tilalmat* ez a rendelet is fentartotta.

2. A második faja a parasztoknak az «*örökbérlők*». Ezek helyzete már sokkal biztosabb, mint az előbbieké; szintén tartoznak a földesúrnak bizonyos «*Canont*» fizetni; s bár nincs joguk magukat ez alól megváltani, a parasztcsalád fenmaradása biztositva van.

Ugyanis az örökhaszonbérleti birtokon *megosztott tulajdon* van, a főtulajdon a földesurat, a haszontulajdon pedig a parasztcsaládot illeti. Újabban ugyan a jogtudományban erős támadások érik az «osztott tulajdon» elméletét, — nincs helyünk és alkalmunk arra, hogy ezzel a kérdéssel most itt foglalkozzunk, — tény azonban, hogy a mecklenburg-schwerini örökhaszonbéres birtokok jogi helyzete az osztott tulajdon elvén alapszik.

Érdekes, hogy a *hitbizományok* által védett lovagi rend mint akarja az ehhez hasonló intézmények által megvédeni a parasztságot is.

Az örökbérlők birtokai ép úgy feloszthatatlanok, mint a «regulált parasztoké», sőt még a rendelet 25. §-a szerint *terhelési tilalom* is van életbe léptetve az előbbiekre nézve; ugyanis a birtok csakis az évi kanon tőkésített összegének *feléig* terhelhető meg jelzálogi adóssággal.

De sőt valóságos *paraszthitbizományokkal* is találkozunk, így pl. a *gróf Bothmer-féle hitbizományi uradalomhoz 64 olyan parasztbirtok tartozik,* a melyekre nemcsak feldarabolási és megterhelési tilalom, hanem *elidegenítési tilalom* is van érvényben.

Ezek örökhaszonbérleti szerződésében («Erbleihe Brief») ugyanis világosan ki van mondva, hogy ezek tartozékaikkal együtt:

«*családi hitbizományokat képeznek,* a melyeket rendes körülmények közt sem egészben, sem részben, sem szabadkéz-

ből, sem birói úton, sem élők közti jogügylet, sem végrendelet útján nem szabad elvonni a törvényes örököstől . . . Ezekre vonatkozólag, minden adásvételi, csere, vagy ajándékozási szerződés ezentúl semmis.»

Csakis némely, telekkönyvileg biztosított jelzálogi követelés fejében lehet ezen birtokokat egy «*specialis árverés*» útján elidegeníteni, ép ezért ezen birtokoknak és tartozékainak elidegenítése rendszerint tilos, és csak kivételesen terhelhetők meg a földesúrnak és az uralkodónak (!) beleegyezésével.

Ezek a korlátozások különben jóformán az összes örökhaszonbérleti szerződésekben kiköttetnek.

A *három kolostor uradalmain* létesült örökhaszonbérletekre vonatkozólag pedig általánosan, az 1852. évi deczember hó 7-ki «*Hypotheken Ordnung*» 22. §-a mondja ki a terhelési és elidegenítési tilalmat.

E szerint ugyanis a birtokokat a tulajdonos *személyes adósságaiért* elárverezni nem szabad, legfejebbcsakis bizonyos, a törvényben megállapított telekkönyvezett jelzálogi adósságokért, ez esetben is a birtok egy «*besonderes Executionsobjectet*» képez, a melyet szintén csakis *egy specialis* árverésen lehet eladatni, a mikor is az uradalomnak *elővételi joga* van. Ez a rendelkezés azonban nem oly merev, mint a lovagi jog vidékén alakult parasztbitbizományok joga, de azért a parasztcsaládok fenmaradását mégis képes biztosítani.

Nem alap nélkül helyezi Paasche ezen intézményt az észak-amerikai *homestead* fölé világosság és czélszerűség tekintetében.

3. Nemkülönben érdekes a harmadik kategoriának az úgynevezett «*lovagi szabadparasztok*» jogi helyzete is. Ugyanis Rossowban 26, Bucholzban 26, Grabowban 16, Niendorfban 22, Zielowban 8 és Wendisch-Pribornban 41 olyan parasztbirtok van, melyek semmiféle földesúri hatóság alá nem tartoznak.

Ezek t. i. úgy keletkeztek, hogy a vagyonosabb parasztok néhány lovagi birtokot örökáron megvették, ez által teljesen szabad birtokosokká lettek, sőt nekik közösen, mint lovagi birtoktulajdonosoknak, *rendi jogaik* (Landschaft) is vannak,

melyet választott bíráik útján (Schulze) gyakorolnak.[1] Ezen birtokok feldarabolása szintén tilos.

Jellemző a parasztság erős összetartása és testületi szellemére, hogy a falubelieknek valamely szabadbirtok elidegenítése esetére *elővételi joguk* van egy «*idegennel*» szemben; ezen elővételi jog még — mint azt alább még tárgyalni fogjuk — örökösödés esetére is kiterjed.

Mint látjuk tehát, az utolsó két kategóriában a parasztság helyzete elég kedvező és mindenekfelett konszolidált.

Ezen jogviszonyok azonban képtelenek voltak ellensúlyozni a kedvezőtlen birtokeloszlás káros hatását; a nagymérvű kivándorlás és a mezőgazdasági munkáshiány hatása alatt végre azonban legújabban a lovagi jog területén is megindult a *telepítés*. Különösen előmozdítja ezt legújabban az 1898. évi május 24-ki mecklenburg-schwerini telepítési törvény: «betreffend die Vermehrung des mittleren und kleineren Grundbesitzes auf dem platten Lande».[2]

Az új telepes birtokok jogi helyzete kétféle, a szerint, a mint a birtok, a melyből alakult, régi Ritterrecht alapján álló *lovagi birtok-e*, vagy pedig rendes *hitbizomány-e?*

A törvény 1. §-a szerint ugyanis:

«Lovagi birtokból alakíthatók telepek örökhaszonbérleti alapon (Erbpachtstelle, Büdnerei, Häuslerei) *vagy* pedig egy meghatározott *pénzjáradék* fejében (Rentengut)».[3]

Hitbizományi birtokokon azonban már *csak örökhaszonbérleti* telepek alkothatók. A törvény 5. §-a ugyanis a következőleg szól:

«E rendelet értelmében telepeket *hitbizományi* birtokon is lehet alapítani, hacsak az az alapítólevélben egyenesen megtiltva nincs, ettől eltekintve azonban csakis *örökbérleti viszony* alapján (1. §.) és azon föltétel alatt, hogy az igazságügyi ministérium a hitbizományi hatóság előzetes hozzájárulásával beleegyezik. E beleegyezésnek attól kell függnie, hogy az örökbérleti telepek

[1] Böhlau. *Mecklenburgisches Landrecht* III. 268—300. Id. Paasche id. munka. 354. lap.

[2] *Regierungs-Blatt für das Grossherzogthum Mecklenburg-Schwerin.* Jahrgang 1898. Nr. 20.

[3] Lásd: *Regierungsblatt für das Grossherzogthum Mecklenburg-Schwerin.* Jahrgang, 1898. No. 20.

létesítése fejében kapott tőke, valamint a létesítés folytán befolyó fizetések (örök haszonbér-váltság stb.), hacsak ezekre vonatkozólag a hitbizomány-alapító levelek másként nem intézkednek, — mint egy külön alap kezeltessenek, a melynek kamatai a hitbizományi tulajdonost illetik. E rendelkezés végrehajtását minden egyes esetben a hitbizományi hatóságnak ellenőriznie kell.»

Mint látjuk tehát, az új telepek *fönmaradásának első és fő garancziája* abban áll, hogy azok *nem római jogi értelemben vett szabad tulajdoni joggal és tőkeszolgáltatás ellenében alapíttatnak,* hanem vagy a *járadékelv* (Rentenprincip) alapján, vagy épen *örökhaszonbérleti* alapon.*

A fönmaradás második biztosítékát az új telepes rendelkezési szabadságának különféle *korlátai* képezik.

Az alapítandó telepeknek nem szabad jelzálogilag megterhelve lenni (lásd alább a porosz Rentengutok alapítását) s a már létesített telepeket újabb jelzálogi adóssággal megterhelni csak a telepítési bizottság által megállapított érték *feléig* szabad. Ezen *terhelési tilalom* alól azonban (legfölebb csak az érték háromnegyed részéig) különféle okokból, a telepítési bizottság adhat fölmentést.** (6. §.)

A szerződésben kiköthetők még a következő korlátozások: a birtok *feloszthatlansága, elidegeníthetlensége,* hogy más birtokkal sem jogilag, sem tényleg egyesíteni nem szabad, s végre hogy a birtok «*gazdasági önállósága*» felett ellenőrködési joga van a közigazgatási hatóságnak, hogy t. i. a telepes az épületeket és a felszerelést jó karban tartsa, és hogy jól mívelje földjeit.

A telepes birtokok öröklési jogáról alább lesz szó.

Mint látjuk tehát, az újonan alapított birtokokat, bár azok már vagy teljes, vagy legalább is osztott tulajdonát képezik a telepesnek, szintén ugyanazon jogintézmények védőbástyáival veszik körül, mint a milyenekkel a régi paraszt-, illetve bérleti birtokok körülvéve voltak. A lovagi területen

* A járadékelv alapján keletkezett telepeknél is kiköthető azonban szerződésileg még az is, hogy a járadék fölmondása *mindkét fél* beleegyezésétől tétetik függővé. (Lásd alább a porosz telepítési törvényhozásról szóló fejezetet.)

** Sering: Kolonisation, innere. Conrad's *Handwörterbuch* d. Stw. 1901.

alapitott ezen újabb birtokok tehát körülbelül megfelelnek a *«Domaniumon»* már eddig is fennállott parasztbirtokoknak.

Megjegyzendő, hogy az 1898. évi törvény 25. §-a megengedi, hogy ugyanilyen jogi formák között a Domanium területén is keletkezzenek új telepek, és a törvény bevezető részében kiterjesztettek annak hatályai *Mecklenburg-Strelitzre* is.

B) *A «Domanium» parasztjai.*

Az uralkodó család uradalmain nemcsak a parasztság jogviszonyainak fejlődése,* hanem a birtokelosztási viszonyok is sokkal kedvezőbbek. Nem találkozunk itt a paraszttelkek bevonásával, azok számbeli csökkenésével, ellenkezőleg, minden vonalon a legerősebb haladást tapasztaljuk. A parasztbirtokok eloszlása ugyanis igy fejlődött az utolsó évtizedekben:

év	nagyobb haszonbérletek**	örök haszonbérlet	zsellérek («Hauswirth»)	«Büdner» stellen	«Häusler» stellen
1833	290	437	4966	5342	—
1840	287	593	3820	6046	—
1850	258	886	4359	6681	913
1860	254	1283	4165	7299	2224
1870	317	1734	3803	7416	3707
1875	310	4838	730	7464	4778
1880	318	5184	262	7478	5760
1883	318	5253	198	7511	6392

A «Domanium» területén tehát az utolsó évtizedekben nagymérvű településsel találkozunk. Különösen érdekes *az örökhaszonbérleti birtokok* megtízszereződése, hiszen minden egyes ilyen birtok egy-egy konszolidált parasztcsalád keletkezését jelenti.

Örvendetes jelenség a jobbágyi kor maradványának, a zsellérbirtokoknak (Hauswirth-stellen) elenyészése; helyüket a

* A jogtörténeti rész bővebben fejtegetve: C. W. A. Balck *Revisionsrath* ma már ritka röpiratában: *Zur Geschichte und Vererbpachtung der Domanial Bauern in Mecklenburg-Schwerin.* Schwerin. 1869., a melyet br. Strahlendorff Joachim úr szíves közbenjárása folytán sikerült megszereznem.

** A haszonbéres birtokokhoz a nagy Erbpachthöfe is hozzá vannak számítva, mert ezek nem esnek a speciális agrárjogok alá. Megjegyezzük, hogy az összes adatokat Paaschéből vettük.

szabad munkásbirtokok «Büdnerek» foglalták el gyors léptekkel; e munkásbirtokok azóta is rohamosan szaporodtak. A szintén szaporodó «Häuslerei»-ek tulajdonosai részben falusi kisiparosok, részben szintén munkások. Hasonlókép kedvező a birtokeloszlási viszonyok újabb alakulása a három kolostor és a városok uradalmain is.

A Domaniumon folytatott nagy telepítési akczió hatásait mutatják az egész nagyherczegségre vonatkozó két legutóbbi statisztikai felvétel eredményei is.

Volt ugyanis Mecklenburg-Schwerinben a gazdaságok száma:

év	2 ha. alatt	2—5 ha.	5—20 ha.	20—100	100 ha. felül
1882	73338	6569	5654	6226	1310
1895	75934	7611	6048	6175	1301
Különbség	+2596	+1042	+394	—51	—9

A mint látjuk tehát, az 5 ha.-on aluli munkásbirtokok száma a legutóbbi években is erősen megszaporodott az állami telepítés következtében. Az 5—20 ha.-ig terjedő parasztbirtokok szintén szaporodtak, míg a nagyobb parasztbirtokok nagy átlagban a konszolidáczió képét mutatják, úgyszintén a 100 ha.-on felüli, legnagyobbrészt lovagi birtokok is.

A konszolidált viszonyoknak és az *állami telepítéseknek* tudható be azután az is, hogy a míg, mint fentebb láttuk, a lovagi jog vidékén a népesség 1887—1890-ig 14%-al csökkent, addig e csökkenés a Domanium vidékén leszállott 3·15%-ra.*

A «Domanium» területén élő parasztság gazdasági helyzete lehetőleg *kedvező*. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy a parasztság jogviszonyait az utolsó félszázad alatt nagy előrelátással, méltányossággal, de egyúttal a *radikálizmus elkerülésével* sikerült rendezni.

Régente a «Domanium» területén sem volt igazi parasztság, ott is csak *haszonbérlők* voltak, a kiknek bérszerződései 12—14 évenkint megújítás alá kerültek, különben sorsuk teljesen az uradalom kényétől függött. Ezt a tarthatatlan állapotot 1867-ben a *Domanium egész területén* megszüntették, ugyanis az összes haszonbérlők megkapták az *örökhaszonbérleti jogot*

* Lujo Brentano. *Erbrechtspolitik.* Stuttgart, 1899. 397. lap.

(Emphyteusis); 1867 óta tehát a Domanium területén olyan bizonytalan exisztencziájú bérlőosztályt, mint a milyen a lovagi jog vidékén a «regulirte Bauern» osztályában még ma is fennáll, már egyáltalában nem találunk.

Mint azt már fentebb fejtegettük, az örökhaszonbérleti birtokoknál a birtok főtulajdona a Domaniumé, a haszontulajdon a parasztė, ki ennek fejében évi kanont fizet; ez utóbbi a birtokot *megterhelheti, egészben el is adhatja azt, csak feldarabolni*, vagy több kisebbet egy nagyobba *összesíteni nem szabad*. Eladás esetén azonban a Domaniumnak *elővételi joga* van; és minden adásvétel esetén bizonyos *illetéket* szed az uradalom.

A Domanium örökhaszonbérletei tehát abban különböznek a lovagi és kolostori uradalmak területén létesítettektől, hogy az előbbiekre nézve nem áll fenn sem terhelési, sem elidegenítési tilalom.

A Domanium területén az örökhaszonbéres *önálló parasztbirtokokon* kivül vannak még kisebb örökhaszonbéres birtokok is, melyek már önállóan nem képesek eltartani egy családot, ilyenek a

1. *Büdnerstellek,* melyek átlagos nagysága 16 ²/₃-ad porosz morgenre tehető és a

2. Hauslerstellek, melyeknek szántóföldjük nincs is, csak belsőség és kert tartozik hozzá.

Mindkettő újabb telepítési forma, főleg *mezőgazdasági munkások* és falusi kisiparosok részére. Jogi helyzetük az örökhaszonbéres parasztbirtokokétól annyiban különbözik, hogy az 1870. január 2-iki kamarai rendelet értelmében az évi kanon fizetése alól annak 25-szörös összege által *megválthatják* magukat. Jogi helyzetük tehát a megváltás következtében már eléri a teljes egyéni tulajdont, mert a feldarabolási és összesítési tilalom, valamint az uradalom elővételi joga, mely rájuk még a megváltás után is mindig kiterjed, *már nem a birtokok tulajdonjogának megosztásából folyik,* hanem csak egy, az állam által *közérdekből* elrendelt *tulajdonjogi korlátozást képez.*

Ezt bizonyítják a legutóbbi időkben némely községekben kiosztott

3. *tulajdon földek is* («Eigenthums-Parcellen»), a melyeket a telepesek kezdettől fogva már *örökárért* teljes tulajdonul kapnak meg, de a melyekre a *feldarabolási tilalom ép úgy vonatkozik*, mint a többi osztott tulajdonú parasztbirtokokra.

Paasche a következőleg indokolja meg a rendelkezési szabadság korlátainak szükséges voltát az összes telepítési birtokokon (tehát azokon is, a melyekre nézve teljes egyéni tulajdonjogot nyert a parasztság):

«. . . Nem akarták, hogy azon birtokok, a melyeket oly nagy fáradtsággal és a földesuraság (t. i. az uralkodó család) annyi áldozatával létesítettek, a kapitalisták és a nagybirtokosok által összevásároltassanak s így azok újból megsemmisüljenek.»

Felveti azonban Paasche egyúttal azt az aggodalmat is, hogy ha az egész országban az összes birtokokat így megkötik, akkor lehetetlenné lesz téve a «Büdnerek»-nek és «Hauswirtek»-nek, hogy valamikor ők is telkesgazdák lehessenek iparkodásuk és szorgalmuk által. Ma még erről Mecklenburg-Schwerinben szó sem lehet, hiszen még vajmi nagy földterületek várnak telepitésre, de végre is egykor, a mai szigorú korlátozások mellett tényleg beállhat az eset, hogy az agrárjog kötött formái a falusi népesség előmenetelének akadályaivá válnak. Csakhogy mi sem állandó a nap alatt; maga Paasche rögtön megfelel a saját aggályaira:

«Egyetlen egy törvényt sem hozhatnak az örökkévalóság számára és a kormány, midőn a fenti czélszerű reformokat behozta, maga bebizonyította, hogy a látszat szerint megváltoztathatatlan jogviszonyokat is lehet *időszerűleg tovább képezni.*»*

Ma tényleg még csak a jó oldalait látjuk ezen rendszernek, hiszen a mecklenburg-schwerini viszonyoknak ezen sokat idézett alapos és elfogulatlan ismerője kénytelen bevallani, hogy:

«Nem vált be, a mit az örökhaszonbérlet általánosításánál annyit jósolgattak, hogy t. i. a parasztságot tönkre fogja tenni és óriási adósságokba fogja keverni, — sőt ellenkezőleg, — néhány kisebb kivételtől eltekintve — ezen rendszert csak *áldásos hatásúnak lehet* mondani.»

* Paasche. Idézett munka 348. l.

Tárgyalásunk során a feldarabolási tilalommal (végeredményében: birtok minimum) találkozunk különben még sok más német állam jogában is, a hol pedig a birtokok ma már teljes egyéni tulajdonát képezik a parasztságnak. Így Badenben is; az 1808., illetve 1888-iki törvények alapján több mint 4000 feloszthatlan paraszt udvarbirtok van a Schwarzwaldban, továbbá Schaumburg-Lippe, Lippe-Dettmold a szász királyság valamint Sachsen-Altenburg és egyéb kisebb thüringiai herczegségek, valamint az alább még tárgyalandó összes új porosz telepítések, t. i. a járadékbirtokok, a melyeknek jogában a birtokok feloszthatatlansága kapcsolatos a törzsöröklési joggal.

Természetesen azonban egy olyan örökhaszonbérleti rendszer, a mely feldarabolási tilalommal van összekötve, kötelező intestát *törzsöröklési jog* nélkül elképzelhetetlen lenne, hiszen egyenlő osztály esetén a feloszthatatlan birtokokat jóformán minden egyes öröklés alkalmával el kellene adni, hogy az összes testvérek egyformán kielégíttessenek; ezt pedig egy oly intézmény, a melynek alapelve a birtokokat az illető családok kezén minél tovább megtartani, nem akarhatja.

Ép ezért találkozunk azután a mecklenburg-schwerini parasztbirtokok legnagyobb részénél az

C) *Anerbenrechttel.*

A törzsöröklési jog legteljesebben van kiépítve *a Domanium örökhaszonbéres birtokaira vonatkozólag és pedig az 1869 június 24-iki törvényben: «betreffend die Intestaterbfolge in die Bauerngüter der Domänen».*[1] [2]

A törvény 1. §-a a *«parasztbirtokok»* fogalmát adja:

E törvény értelmében parasztbirtokoknak veendők azon földterületek, melyek haszontulajdonba (Nutzeigenthum) vagy osztatlan magántulajdonba adattak Dominiumainkból és a melyek legalább $37^1/_2$ lánc (Scheffel), de legfeljebb 350 lánc nagyságúak.[3]

A bérszerződésekben (Grundbrief) eddig használt összes jelzők, u. m.: Hof, Gehöft, Hufe, Stelle, Parcelle, Büdnerei, Erb-

[1] A. von Miaskovszky. *Das Erbrecht.* Leipzig, 1892. II. 127.
[2] *Regierungsblatt* 1869. Nr. 51 és Frommhold. *Deutsches Anerbenrecht.* Greifswald. 1896. 122. lap.
[3] A «Scheffel» körülbelül megfelel a nálunk sok vidéken még ma is szokásos «láncz»-földmértéknek.

pacht, Emphiteusis, Lehn stb. e törvény összes alkalmazásai tekintetében teljesen közömbösek.

Ezen birtokokra a törvény az alábbiakban tárgyalandó *külön törzsöröklési jogot állapítja meg.*

Jellemző, hogy milyen előrelátó és mélyen átgondolt elvek szerint rendezték a Domanium parasztbirtokainak jogviszonyait, hogy ezen külön törzsöröklési jog alól a *túlkicsiny* (37 1/2 Scheffelnél kisebb) birtokokat kiveszi a törvény, mert a túlkicsiny birtokok nem bírják el a törzsöröklési jog apparátusát; ne feledjük, hogy pl. Schaumburg-Lippében sok helyen épen azért okoz nehézségeket ezen öröklési rend, mert az az egészen kis birtokokra is kiterjed, s ezek azt már nem bírják el. Mecklenburg-Schwerinben tehát az úgynevezett Büdnereiek és Häuslereiek, kis terjedelmüknél fogva kiesnek a törvény hatálya alól, s a közönséges jog alá tartoznak; mivel pedig azok ennek daczára is oszthatlanok, az egyenlő osztály végrehajtása kedvéért vajmi sokszor kerülnek eladóra.

Kiveszi a törvény a külön öröklési jog hatálya alól a 350. Scheffelnél *nagyobb* parasztbirtokokat is, az úgynevezett «Erbpacht-*Höfe*»-ket; ezekre nézve nincs életben feldarabolási tilalom, tehát az egyenlő osztály következtében rövid idő mulva okvetlenül kisebb részekre fognak bomlani, a mely kisebb részek azután már majd belül esnek a 350 Scheffelben megállapított maximális határon, s így akkor azok is a törzsöröklési jog alá fognak kerülni. Ily előrelátó módon törekedett a kormány a túlnagy parasztbirtokok feldarabolását és megszünését előmozdítani.

Kivétetnek azonkívül a törvény rendelkezései alul azon *normális nagyságú* birtokok is: a melyeknek *bérszerződésében más öröklési szabályok állapíttattak meg* és melyek valamely lovagi birtokhoz adattak örökhaszonbérbe, a mely utóbbiak tehát *nem bírnak az önálló gazdasági műveléshez szükséges épületekkel.*

Így tehát negativ formában bent foglaltatik e törvényben is a német Anerbenrechtek azon általános feltétele is, hogy a birtok *egy önálló gazdasági egészet képezzen.*

Ezek kivételével az 1. §-ban megállapított minimális és maximális határok közé eső birtokok *tartozékaikkal* (vagyis

3. §. értelmében az élő és holt felszereléssel, a jelenlevő összes széna, szalma és trágya, valamint a jövő termésig szükséges gabona és terménykészletekkel) együtt a hagyatéknak különös részét alkotják.

Mint ilyent, ha több örökös van, tartozékaival együtt *csak egy örökös örökölheti.*

A *törzsörökös személyére nézve* a 6. §. akként intézkedik, hogy a meghivatásra első sorban a *férfinem* és a *primogenitura* qualifikálnak.

E két elvet azonban nem hajtja végre a törvény következetesen az összes leszármazók között, hanem csak: per stirpes.

Ugyanis jogosultak a birtok átvételére:

1. az örökhagyó fiai az elsőszülöttség által megállapított sorrendben;

2. fiúk híjján hasonlókép az örökhagyó leányai;

3. mindkét esetben az örökkagyó elhalt fia vagy léánya helyére *ennek* leszármazói lépnek (helyettesítés joga), úgy, hogy:

a) az előbb elhalt fiúk leszármazói *megelőzik* a leányokat s ezek leszármazóit,

b) az előbb elhalt idősebb fiú leszármazói a fiatalabb fiúkat s ezek leszármazóit,

c) az előbb elhalt leány leszármazói a fiatalabb leányokat s ezek leszármazóit.

Ugyanezen elvek szerint száll azután a törzsöröklési jog a többi alsóbb törzsekben (az unokák, szépunokák stb. körében) is.

Lássuk a meghivatás ezen sorrendjét egy családfán. Az örökhagyó atya után 4 élő gyermek, 6 unoka és 4 szépunoka maradt (ezek között 2 már előbb meghalt gyermek leszármazója).

Örökhagyó atya †

1. Pál, 2. Anna †, 3. János, 4. Péter †, 5. Mária, 6. József,

Hedvig † Klára Máté, Erzsébet, Mihály, Margit

Emma, Julia Miklós, Éva.

A törzsöröklésre a leszármazók a következő sorrendben hivatnak meg: 1. Pál, 2. János, 3. Máté, 4. Erzsébet, 5. Mik-

lós, 6. Éva, 7. József, 8. Hedvig, 9. Emma, 10. Julia, 11. Klára, 12. Mária, 13. Mihály, 14. Margit.

A mint tehát látjuk, a férfi-nem előnyösitése, de a primogenitura elve is lehetőleg *következetlenül* van alkalmazva; megtörténhetik ugyanis, hogy az örökhagyó leány-unokája: Erzsébet, sőt leány szép-unokája is: Éva, elviszik a birtokot az örökhagyó legfiatalabbik fia: József elől, csak azért, mert ők az örökhagyó egyik idősebbik fiának leszármazói. Megjegyzendő, ha a törzsörökös ezen jogáról *lemond*, akkor a fenti sorrend szerint legközelebbi jogosult hivatik meg.

Mindenesetre feltünő dolog, hogy egy olyan jogrendszer a mely más tekintetben minden eszközzel a paraszt-birtokok *stabilitását* igyekszik előmozditani, azzal már kevesebbet törődik, hogy a birtok addig, míg az illető családból *férfiak* élnek, az más családba át ne menjen.

Ez a következetlenség annál inkább is feltünő, mert a törvényben feltaláljuk az agrárjogok egy másik, szinte internacionális jellemző vonását: *az ágiságot*, vagyis a *vagyon eredete* szerint való oldalági öröklést.

A 6. §. II. pontja szerint ugyanis, ha az örökhagyó után leszármazók nem maradtak, akkor a törzsöröklésre *azon felmenő hivatik meg, a kinek lemondása folytán* az örökhagyóra a birtok szállott (6. §. II. 1. pont.), ha pedig ilyen felmenő már nem élne, akkor azon édes, vagy *féltestvérek* hivatnak meg, *a kiknek ágáról* a birtok az örökhagyóra szállott; előbb elhalt testvéreket ezek leszármazói helyettesitik.

Ezek között azonban szintén a férfi-nem előnyösitése és primogenitura elve az irányadó a fenti mód szerint, egyenlő idősek között pedig *sorshúzás dönt.*

A többi vérrokonok azonban már *csak a rendes jog elvei szerint hivatnak* meg a törzsöröklésre. (6. §. II. 4. pont.)

Az ágiság elve tehát a mecklenburg-schwerini jogban, — *ellentétben a mai magyar jog korlátlan ágai öröklésével* — *erősen körül van nyirva,* nem terjed tovább, mint a *testvérekre,* féltestvérekre (illetve ezek leszármazóira, vagyis csak az örökhagyó *szülőinek* leszármazóira), — tehát csak *egy fokra: a szülői fokra terjed ki.*

Mint tudjuk, a magyar jogot is épen ily értelemben akarta

megreformálni az egykori *Teleszky-féle javaslat.* Mindkettő körülbelül a *Schwabenspiegel* alapján áll.*

A mecklenburg-schwerini törzsöröklési jogban különben az ági öröklés ezen körülnyirásának egy fontos *korrektivumával* találkozunk. Ugyanis, mint már emlitők, lemenők hijján a törzsöröklésre első sorban azon *felmenő* (tehát nemcsak szülő, hanem nagy-, szép, déd- stb. szülő is) bir jogosultsággal, *a kiről lemondás folytán közvetlenül* szállott a birtok az örökhagyóra.**

Mint láttuk tehát eddigi fejtegetésünk során, a birtok tartozékaival együtt a törzsörököst illeti, azonban *a társörökösök jogait* tiszteletben tartja a törvény.

1. *Az örököstársak örökrészeinek nagyságát illetőleg* külön, utólag kibocsájtott rendeletek intézkednek, és pedig az «Allgemeine Rescript vom 10. Oktober 1870» — szerint a hatóságoknak első sorban a *meggyökeresedett helyi szokásokat* kell szem előtt tartaniok («möglichst die bisherige Ortsüblichkeit zu bewahren»), mindamellett az is figyelmükbe ajánl-

* Lásd. Schwarz G. *Az ági öröklés kérdése,* valamint Schwarz G. *Újabb magánjogi fejtegetések.* 1901.

** Az új *magyar polgári törvénykönyv tervezetében* szintén találkozunk az ágiságnak (habár nem ily nagy fokú) korlátozásával. A tervezet 1811. §-a ugyanis a szülői, az 1812. §-a pedig a nagyszülői fokra terjeszti az ági öröklést.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kodifikaczionális bizottságában e sorok irója, mint a kodextervezet törvényi öröklési jogi részének előadója az ágiság ezen korlátozásának korrektivumaként azt javasolta, hogy:

> «Ha az örökhagyóra a vagyon valamely, a nagyszülői foknál is távolabbi felmenőjéről *közvetlenül szállott,* akkor ezt a felmenőt, illetve ennek leszármazóit illesse ez a vagyon.»

E sorok irójának tehát, midőn a kodextervezetre vonatkozólag ezt a korrektivumot javaslatba hozta, az 1869. évi junius 24-iki mecklenburg-schwerini törzsöröklési törvény 6. §. II. 1. pontja lebegett a szemei előtt.

Megjegyezzük, hogy ezen javaslatunk tárgytalanná vált, mert az Országos Magyar Gazdasági Egyesület codificationalis bizottsága a leghatározottabban állást foglalt az ágiság bármiféle korlátozása ellen s kimondta, miszerint kivánatosnak tartja, hogy az ági öröklés azon fokig tartassék fenn, a meddig a törvényes öröklés általában terjed.

tatott, hogy az örökös társak túlságos igényeinek kielégítése által a törzsörökös fenmaradása ne veszélyeztessék. Hosszabb tárgyalások után azután az *1873. évi augusztus 9-iki kamarai rendelet* az örököstársak kielégítésének *maximális összegét a tiszta birtokérték felében* («Hälfte der reinen Gutsmasse»), viszont minimalis alsó határát ezen érték *egyharmadában* állapította meg.

Lássuk ezt a hagyatéki osztályt egy konkrét példán; tegyük fel, hogy a birtok tiszta értéke 18.000 márka, a törzsörököst illeti ennek legalább fele része, vagyis 9000 márka és legfeljebb ²/₃-ad része, vagyis 12.000 márka.

A törzsörökösöknek pedig fejenként jut, ha:

az összes örökösök száma	egy-egy társörökös örökrésze minimum	maximum
2	6000 márka	9000 márka
3	3000 «	4500 «
4	2000 «	3000 «
5	1500 «	2250 «
6	1200 «	1800 «

Mint látjuk tehát, a törzsörökös nagy előnyösítéseket élvez a birtok fentartása érdekében. A társörökösöknek joguk van örökrészüket, a mint nagykorúságukat elérik, vagy férjhez mennek, egy összegben kikérni.

Hogy pedig a törzsörökös vállaira az örököstársak ilyen mérsékelt igényei se rakjanak túlságos terheket, gondoskodtak *olcsó jelzálogi hitelről* az öröktársak könnyű kielégíthetése végett.

Ugyanis van egy nagy régi *«Domanial Capitalsfond»*, mely a parasztoknak 5%-os jelzálogi kölcsönt nyujt. Ebből az 5%-ból 4%-a kamat, ½%-a törlesztés és ½%-a kezelési költség.

Egy olyan parasztnak, a ki ezen «uradalmi kölcsönt» igénybe veszi, következőkép néz ki a telekkönyve: I. helyen van betáblázva az évi örökhaszonbér (kanon) 25-szörösen tőkésitett összege, harmadik helyen esetleg azon összegek, a melyeket a végleges rendezéskor az épületekért és instrukczióért kellett az uradalom részére fizetnie (4% kamat, 1% amorti-

satió), e kettő közt van helye azután a «Domanialfonds» *kölcsönének.*

Jellemző a *mecklenburg-schwerini* kedvező hitel és konszolidált birtokviszonyokra, hogy alig 800—900 paraszt él a Domanium 5%-os amortizácziós kölcsönével, mert privát kölcsönt, főleg *hitelszövetkezeti* pénzt még ennél is jóval olcsóbban kap a parasztság.*

Fontos joga még az örököstársaknak az *ellátási jog* (Alimentationsrecht, *Asylrecht*); a törvény 8. §-a értelmében ugyanis a törzsörökös kiskorú édestestvéreinek és *ági* féltestvéreinek joguk van 16-ik évükig vagyonuk kamatai fejében a családi birtokon társadalmi állásuknak megfelelő ellátásra. Sőt ha valamelyik ezek közül még nagykorusága alatt is képtelen valamely testi vagy lelki gyengesége miatt maga számára az önálló existenciát teremteni és e mellett örökrészét ki nem kapta volna, — akkor az ilyennek joga van az *eltartásra egész halála* napjáig.

A törvény tehát gondoskodik arról, hogy, habár a családi birtok kizárólag a törzsörököst illeti, a család gyenge tagjai (kiskorúak, betegek és gyengeelméjűek) még se legyenek kénytelenek nélkülözni a családi tűzhely melegét; az elhúnyt családfő patriarkális hivatását tehát tovább folytatja a legöregebb fiú, így a család fel nem bomlik, szét nem züllik.

Hasonlókép állapítja meg a 9. §. az *özvegyi jogot* is, habár utóbbi azonban a legtöbb esetben csak természetbeni szolgáltatásokból, tényleges ellátásból áll.

A 10. §. helyt ad egy különös észak-német jogi intézménynek, ez az «*Interimswirtschaft*»,** vagyis a *mostoha atyának azon joga,* hogy ha a felesége első házasságából származó *törzsörökös még kiskorú,* akkor a birtokot saját kezelésébe átvehesse, arra vonatkozólag az állag sérelme nélkül jogügyleteket köthessen és ennek fejében rajta az Interimswirtschaft letelte után, vagyis a mikor már a nagykorú törzsörökös átvette a birtokot, az özvegyi jognak megfelelő eltartást kapjon.

Azon czélból, hogy a birtokosok minél tovább ugyanazon

* V. ö. Paasche id. munka. 363. lap.

** Lásd bővebben tárgyalva a Schaumburg-Lippei fejezetben.

család kezében legyenek megtarthatók, vagyis a birtokok *stabilitásának* érdekében a 11. §. *a társörökösöknek* arra az esetre, ha a törzsörökös a birtokot el akarná idegeníteni, — *elővételi* jogot biztosít. Ez esetben a birtokot megvevő társörökös kénytelen azon hitelezők követeléseit is magára vállalni, a kik a vételárból már nem nyerhettek kielégítést.

A társörökösök ezen elővételi joga megelőzi még a Domanium fentebb tárgyalt elővételi jogát is.

Ezen elővételi jog azonban *elévül:*

a) négy hét alatt az adásvételi szerződés közlése után;

b) az illetékes biróság kihirdetése után ugyanoly idő alatt;

c) a birtok tényleges átadása után 3 hónappal.

A domaniumbeli parasztbirtokok végrendeleti öröklési joga a közönséges jogtól három irányban tér el:

1. a tulajdonos végrendelkezési joga annyiban van korlátozva, hogy a birtokok *felosztását* nem rendelheti el végrendeletben sem;

2. viszont erősen *ki van terjesztve,* még pedig kettős irányban:

a) Joga van végrendeletben megállapitani a birtok átvételi értékét a törzsörökös részére, és egyúttal a társörökösök kielégítésének mérvét is (12. §. 1. pont), ez utóbbi esetben a törzsöröklésre nem jogosított leszármazók mint társörökösök a *kötelesrészt* a törzsbirtokból és annak tartozékaiból nem tőkében, hanem *csak hozadékban* követelhetik. (A hagyaték többi része a közönséges jog alá esik. 12. §. 4. pont.)

b) Még fontosabb a végrendeleti jog kiterjesztése a *fideicommissaria substitutio* által.

A 12. §. 3. pontja ugyanis megengedi a domaniumbeli parasztbirtokok tulajdonosának, *hogy végrendeletében megtilthassa a birtok elidegenítését és megterhelését.*

Hogyha ezen korlátozásokat *csak egy «birtokutódra»* (Gutsnachfolger), vagyis csak a közvetlen örökösére vonatkozólag rendeli el, akkor az intézkedés érvényességéhez elég *a korlátozások telekkönyvi feljegyzése is.* (12. §. 3. *a)* pont.)

Ha azonban a végrendelkező ezen korlátozásokat *további «birtokutódokra»* (talán in infinitum) is ki akarja terjeszteni,

ehhez már az *uralkodó* nagyherczeg *jóváhagyása is szükséges*, a melyért az igazságügyminiszter útján kell folyamodni. (12. §. *b)* pont.)

Természetesen a substitutió esetére is áll a törvény azon intézkedése, hogy ez esetben a végrendelkezőnek azon (többi) leszármazói, kik nincsenek a törzsöröklésre meghíva, örökrészüket a birtokból és annak tartozékaiból nem tőkében, hanem csak járadékban követelhetik. (12. §. 4. pont.)

E tekintetben tehát a mecklenburg-schwerini domaniumbeli parasztbirtokok substitutiója fokozottabb, mint a mai magyar jogé, — mert az utóbbi jogot ad a gyermekeknek a kötelesrész *teljes tőkéjének* követelésére.

Önkéntelenül eszünkbe jut ez alkalommal Zsögödnek azon mondása, hogy: »*a hitbizományi utóörökösödés* (fideicommissaria substitutio) .... *nem egyéb, mint hitbizomány en miniature.*»*

Tényleg mindkét intézményben ugyanazon alkatelemeket találjuk fel: 1. hogy a birtok csak *egy* örökösé legyen, tehát megváltoztatja az öröklési rendet *lefelé* (ez alkateleme még a közönséges törzsöröklésnek, Anerbenrechtnek is); 2. megváltoztatja az *oldalági öröklést is*, ugyanis elvonja a birtokot az anyától és mágági féltestvértől (ez az ágiság alapelve), 3. ezen öröklési rend hatályosságát, illetve hogy legyen *miben* így örökösödni, azt a *rendelkezési korlátokkal* biztosítja mindkét intézmény.

E rendelkezési korlátok vonatkozhatnak: *a)* a birtok feldarabolására (ez meg van sok német Anerbenrechtben is), *b)* a birtok megterhelésére, *c)* elidegenitésére.

Fentebb, midőn a lovagi vidék parasztbirtokainak jogviszonyait tárgyaltuk, megemlékeztünk azon *parasztlhitbizományokról*, a melyek hitbizományi jellege az örökhaszonbérleti szerződésben állapíttatott meg (pld. a gróf Bothmer-féle parasztlhitbizományok), ezekben tehát az összes alkatelemek feltalálhatók.

Most, a Domanium parasztbirtokainak öröklési jogában

* Zsögöd. *Magánjogi tanulmányok.* — II. kötet. 1901. Budapest. 316. lap.

találkozunk a fideicommissaria substitutioval, s ebben ismét ugyanazon alkatelemek vannak meg.

A külömbség a két intézmény között csak abban van, hogy mig az első in infinitum rendelkezik, a substitutio csak az öröklés egyszeri esetére.

Ezt a különbséget is áthidalja azonban a törvény 12. §-ának már tárgyalt azon pontja, a mely *uralkodói jóváhagyással* több fokra (esetleg in infinitum) is megengedi a substitutiot; mi más ez utóbbi tehát, mint a *teljes hitbizomány?*

A különbség a lovagi vidék jog és a Domanium joga között csak az, hogy míg az első parasztthitbizományok létesítését közönséges *örökhaszonbérszerződésekben* is megengedi, addig az utóbbi azt csak *uralkodói placettel ellátott végrendelet* útján engedi meg.

A mikor a Teleszky-féle javaslat nálunk napirenden volt, sokan azon nézetüknek adtak kifejezést, hogy az ági öröklés és a substitutio egymással ellentmondók. Zsögöd már ekkor utalt arra, hogy a régi magyar ági öröklésnek egyik alapeszméje: «valami hallgatagos substitutio minden elhalt szülő részéről . . . .»[1] — t. i. a mennyiben hallgatagon fentartja az ági öröklés azon intézkedését, hogy a birtok esetleg oldalágra ne menjen, hanem a családban szálljon *lefelé.* Továbbá azt is mondja Zsögöd, hogy: «a magyar (ági) öröklés azáltal, hogy vele magában a fensőbb törvényakaratban is a substitutiók családias-nemzetségi szelleme testesül meg, az individuumot bátorítja, hogy ilyes dispozicziókat tegyen.»[2]

És tényleg mi is azt hiszszük, hogy a mecklenburg-schwerini fideicommissaria substitutiók (sőt valóságos paraszt fideicommissumok) a legközelebbi szellemi rokonságban vannak az 1869-ik évi junius 24-ki mecklenburg-schwerini törvény 6. §. 2. pontjában foglalt és már fentebb tárgyalt *ági örökléssel.*

Elvitathatatlanúl édes testvérek; ugyanazon népléleknek, az apái földjéhez szinte görcsösen ragaszkodó öntudatos parasztszellemnek szülöttei.[3]

[1] Zsögöd. Id. munka 316. lap.
[2] Zsögöd. Id. munka 321. lap.
[3] Riehl: *Westfälisches Bauernrecht.* Minden 1896. czímű művé-

A Domaniumbeli parasztbirtokosok öröklési joga tehát, mint láttuk, törvényileg elég részletesen ki van építve, *a lovagi terület parasztbirtokain* azonban irott öröklési jog nincsen.

α) Itt a *«regulált parasztbirtokokon»* tulajdonképeni öröklési jogról nem is lehet szó, mert ezeken nincs osztott tulajdon, hanem a földesurat ma is *teljes tulajdon* illeti meg.

Mégis bizonyos *«Successions-Anspruch»* szokásjogilag megilleti az elhúnyt paraszt leszármazóit, illetve rokonait. Ezen jog azonban csak akkor bir érvénynyel, ha egy éven belűl bejelentik a földesúrnál, a ki viszont a birtokot átvevő örököstől megkövetelheti, hogy *kellő képességgel bírjon a gazdálkodásban.*

Ez körülbelül tehát azt jelenti, hogy a *földesúr jelöli ki* a birtokot átvevő *örökös személyét.*

Természetesen a birtokot csak *egy* örökös, az «Anerbe» veheti át, a többi társörökösök azonban a helyi szokások által megállapitott mérték szerint kielégittetnek (durch Abfindungen), meg van ezen szokásjogokban az özvegyi jog (Altentheile), sőt a kiskorúak részére az «Interimswirtschaft» is.

Mindegyik mérvét és módját az 1867 január 13-iki rendelet értelmében a *«bäuerliche Herkommen»*, vagyis a *szokásjogok* állapitják meg.

β) *A lovagi és három kolostori örökhaszonbéres birtokokra* azonban nem terjed ki ezen rendelet.

Ezeken a parasztnak osztott tulajdonjogánál fogva *van* öröklési joga; egyéb különjog híjján ezek tehát a rendes polgári törvénykönyv hatálya alá esnének, ha a legtöbb *örökhaszonbérleti szerződésben nem lenne megállapítva a birtokra a törzsöröklési jog.*

Természetesen a sok szerződésben megállapitott öröklési jogokat nem lehet külön tárgyalni, de nincs is erre szükség, mert az örökhaszonbérleti szerződések alig 1—2 kivétellel kö-

ben terjedelmesen fejtegeti, hogy mily mélyen gyökerezik a westfaliai parasztság lelkében az *ági öröklés* elve, és hogy mily módok segélyével igyekeznek kijátszani az irott jogot, hogy a czélt «den Hof *beim Blute* zu halten», — elérhessék. (**244** ap) V. ö., hogy Zsögöd szerint is az ági öröklés a *«vérség»* védelme. (Lásd alább a westfaliai fejezetet.)

vetik a kormány által 1847-ben közzétett «*Normalerbcontract*» mintáját.*

E normálminta szerint a birtokot «ab intestato» csak *egy örökös örökli*, sőt a tulajdonosnak a birtokra vonatkozó *végrendelkezési joga is meg van szorítva*, ugyanis csak abban az esetben van joga végrendelkezni, *ha nincsenek leszármazói*, — *a leszármazók között azonban a törzsöröklés sorrendje megmásíthatlan.*

Ha már a mecklenburg-schwerini agrárjogban feltalálható ági öröklést összehasonlítottuk a magyar ágisággal, felemlítjük azt is, hogy a régi magyar jog szerint ősi (ági) ingatlan vagyonból *nem lehetett végrendelkezni*, a mint hogy a mecklenburgi lovagi területek parasztjainak végrendelkezési joga is meg van szorítva a családi birtokra vonatkozólag. A birtok tartozékairól és egyéb vagyonáról a tulajdonos végrendelkezhetik, azonban a törzsörökös ez esetben *is előnyül kap* annyi terményt, mint a mennyi a gazdaság vitelére a legközelebbi augusztusig szükséges és a birtok felszerelését is *fele áron* kapja meg.

Az özvegyi jog (Altentheil), sőt a kiskorú és beteg többi gyermekeknek ellátásra való jogosúltsága (Asylrecht) is körülbelül a fentiek szerint van megállapítva.

Az 1898. évi új mecklenburg-schwerini telepítési törvény a lovagi területen alakuló telepekre is kiterjeszti a Domaniumbeli parasztbirtokok *törzsöröklésére* vonatkozó 1869 junius 24-iki törvény és az 1872. évi május 4-iki rendelet hatályát.

Ugyanezek az intézmények találhatók fel a szabadparaszt községekben is, a melyek földesúri hatalom alatt sohasem állottak, világos bizonyitékául annak, hogy ezek az agrárjogi intézmények nemcsak a földesuraknak, hanem a parasztságnak érdekeit is szolgálják s azokat a parasztság a saját szabad akaratából és meggyőződéséből is követi. Érdekes még a szabad parasztoknál kifejlődött és fentebb már érintet *községi kommunismus* is. Általában végrendelkezni csak akkor szabad a birtokra vonatkozólag, ha nincs az örökhagyónak

* *Politisch practisches Wochenblatt für Mecklenburg.* 1847. 443—452.

gyermeke, vagy férfi-leszármazója; ha pedig ebben az esetben valami *nem falubelire*, hanem «*idegenre*» hagyná a birtokot («statt einem unter uns Geborenen . . .») akkor minden olyan falubeli benszülöttnek, a kinek nincs még birtoka, jogában áll azt fix váltság-összegért magához váltani. Ez a váltságösszeg (vételár) pld. *Niendorf* faluban egy-egy zárt parasztbirtokért (Hof) 5000 tallér.

A mecklenburg-schwerini parasztbirtokok tarka öröklési és birtokjogában tehát jóformán megtaláljuk *az összes jogi intézményeket*, a miket az agrárjogok a földbirtok védelmére csak ismernek.

Megvan benne az ab intestat törzsöröklési jog, megvan benne az ágiság, viszont más irányban a végrendelkezési jog korlátozása (leszármazók öröklése esetére), megvan benne a fideicommissaria substitutio, és végre maga a hitbizomány is, mindezen intézmények a legtarkább kombinácziókban, hol részleges, hol teljes kiépítésben találhatók fel.

Valóságos virágos kert ez az agrárjogok botanikusára nézve.

Bennünket a mecklenburg-schwerini agrárjog főleg annyiban érdekelt, hogy mint újabb keletü telepesbirtokok joga kiindulási pontját, illetve *alapját képezte az alább tárgyalandó új porosz telepes járadékbirtokok (Rentengut) jogrendszerének.*

Ha összehasonlítjuk a két jogrendszert, vajmi sok rokonvonást, hasonlatos alkatrészt találunk bennük;

1. a járadékbirtokokon a porosz telepítési törvények szerint a *járadék fölmondása* szerződésileg mindkét fél beleegyezésétől tehető függővé (1886 április 26. 1. §., 1890 junius 7. 1. §., 1891 julius 7. 1. §.), a mecklenburg-schwerini örökhaszonbérleteken a kanon részben felmondhatlan, csak újabban váltható meg egyes birtokokon.

2. A járadékbirtokokat *feldarabolni, részletenkint eladni* csak hatósági jóváhagyással szabad (1886. 5. §., 1890. 3. §., 1891. 4. §., 1896. 7—8. §.), végrendeletileg felosztani pedig egyáltalán tilos (1896 junius 8-iki törvény 7. §.); a mecklenburg-schwerini összes parasztbirtokok szintén feloszthatlanok.

3. A járadékbirtokokat *elidegeníteni* csak hatósági beleegyezéssel szabad (1896. 7. §.); a lovagi örökhaszonbérleteket

egyátalán nem szabad elidegeníteni, a Domaniumbeliekre is az uradalomnak *elővételi,* tehát implicite ellenőrzési joga van.

4. A járadékbirtokokon *kötelező intestat törzsöröklés van* (1896. 10. §.) ugyanez van az összes mecklenburg-schwerini örökhaszonbérletekre nézve akár törvény (1869 junius 24), akár az örökhaszonbérleti szerződésekben, vagy helyi szokásjogokban megállapitva.

5. *A törzsörökösök mindkét jogban előnyösíttetnek.*

6. A társörökösök csak *járadékot kapnak* (1896. 20. §.), a Domanium örökhaszonbérletein a társörökösök köteles részüket csak a birtok *hozadékából* követelhetik. (1869. 12. §.)

7. *A társörökösöknek elővételi joguk van a birtokra,* (porosz törvény: 1896. 27. §. mecklenburg-schwerini törvény: 1869. 11. §.).

8. *Asylrecht,* vagyis a kiskorú vagy beteg társörökösök joga a felneveltetésre, illetve eltartásra (porosz: 1896. 32. §. mecklenburg-schwerini 1869. 7. §.).

A mint látjuk, tehát a két jogrendszer az alapelvek tekintetében teljesen megegyezik, a minthogy az nem is lehet másként, hiszen mindkettőt ugyanazon czél vezérelte, t. i. *hogy a sok fáradsággal és nagy anyagi áldozatokkal létesített új telepesbirtokok fenmaradjanak, szét ne porlódjanak,* hogy a nagy latifundiumok vidékén is keletkezzék egy életerős, anyagilag, társadalmilag és politikailag független parasztosztály.

XIV. FEJEZET.

A mecklenburg-strelitzi agrárjogok.

Mecklenburg-Strelitz úgy a birtokeloszlási, mint az agrárjogi viszonyok tekintetében majdnem azonos testvérállamával: Mecklenburg-Schwerinnel.

Sajnos a Strelitzre vonatkozó tudományos irodalom vajmi szerény s e sorok irója sem volt képes tanulmányútja alatt Strelitzbe eljutni az idő rövidsége miatt; így jóformán csak a száraz törvényszövegekre vagyunk utalva; hogy a tarka agrárjogoknak mily közgazdasági és socialis hatásuk volt, azt nem igen tudjuk megállapítani, mert erre vonatkozó adatok még a Neustrelitzben székelő államministeriumnak sem állanak rendelkezésére, a mint ez annak az Országos Magyar Gazdasági Egyesület megkeresésére 1901 junius 19-én adott válaszából kitűnik.

Némi felvilágositással mégis szolgál a németbirodalmi birtokstatistika, a mely szerint a birtokok száma volt Mecklenburg-Strelitzben:

év	birtoknagyság				
	—2 ha alul	2—5 ha	5—20 ha	20—100 ha	100 ha felül
1882	14853	842	795	1016	215
1895	14968	912	784	1026	231
Külömbség	+113	+70	—11	+10	+16

A mint látjuk, tehát a statisztikai felvétel közötti időben legjobban szaporodtak az 5 ha-on aluli törpebirtokok, legnagyobbrészt zsellértelkek és mezőgazdasági munkások birtokai, e szaporodás az újabban itt is megindult telepitési akcziónak tudható be; az egészséges nagyságú parasztbirtokok (5—100 ha) az absolut stagnáczió képét mutatják, az egész változás hét év alatt az, hogy *egygyel* megfogyatkoztak. A parasztbirtokok

ezen konsolidált helyzete főleg a törzsöröklési jognak tulajdonítható.

A 100 ha-on felüli nagyobb birtokok 16-tal szaporodtak, ez a többlet azonban nem annyira a kisebb birtokok kommassatiója által keletkezett, mint inkább onnétt, hogy némely több száz hectár kiterjedésű Rittergut eladóra került s azok több kisebb (de azért még 100 ha-nál nagyobb) darabra bomoltak fel.

A nagybirtokokból összesen 76 a lovagbirtok, 52 nemesi, 24 polgári kézen,* a többi állami, egyházi és uralkodóházi uradalom, de egy-két 100 ha-nál nagyobb parasztbirtok is van.

A parasztok jogviszonyai ép oly tarkák, mint Mecklenburg-Schwerinben s ezen jogviszonyok még a polgári törvénykönyv életbelépte után is fenmaradtak, a mint az a polgári törvénykönyv életbeléptetéséről szóló 1899. évi április 9-iki rendeletből is kitűnik («Verordnung ** zur Ausführung des bürgerlichen Gesetzbuch»), a mely a parasztbirtokok következő formáit tartja fenn : 1. tényleges *hűbérbirtokok* (Lehngüter), 2. a *rendezett parasztbirtokok* (Regulirte Bauerstellen) ; 3. Ugyanezek külön szabályozva *Ratzeburg* herczegségben ; 4. örökhaszonbéres birtokok (Erbpashtellen); járadékbirtokok (Rentengüter) és 6. szabadbirtokok (Eigenthumsparcellen).

1. A hűbérbirtokok.

Az 1899. évi rendelet 150. §-a ezekre nézve teljes érvényben fentartja a régi, még részben középkori jogot. A hűbérbirtokot bizonyos évi szolgálmányok fejében még ma is a hűbérlevél mellett szerzi meg a hűbérbirtokos ; a hűbérbirtokok számára külön *«hűbérlap»* van a telekkönyvekben, a melyre a feltételek is bevezettetnek. Ha a hűbérlevélben az ellenkezője nincs kikötve, akkor a hűbérbirtokosnak jogában áll a birtokot *osztatlanul eladni és megterhelni is,* az esetben is azonban a hűbérúrnak elővételi joga van, a birtok felosztatlan s

* Miaskovszky : *Erbrecht* etc. I. 286. lap.

** *Grossherzoglich Mecklenburg-Strelitzischer Officieller Anzeiger für Gesetzgebung und Staatsverwaltung.*

hűbéri jellegét el nem veszti. Különben a legtöbb hűbérlevélben a feldarabolási tilalom mellett ki van kötve az elidegenítési és bizonyos fokú terhelési tilalom is.

Öröklési joga a hűbérbirtokra nézve csak a hűbérbirtokos törvényes és élő gyermekeinek van. Ezek bizonyos záros határidőn belül kötelesek igényüket bejelenteni, mert különben a birtok visszaszáll a hűbérúrra; ugyanez történik akkor, ha a hűbérbirtokos gyermektelenül hal el.

A hűbérbirtok tartozékaival együtt a hagyaték különös részét képezi; a tartozékhoz számítandó a tűzifa, a széna, szalma, tűzoltó szerek, zárt vizek (tavak), a gazdasági eszközök s a birtok térképei és iratai (270. §.), továbbá a birtokkal összefüggő jogok és követelések.

Ha több örökös van, akkor a hűbérbirtok és tartozékai *az örökösök közös tulajdonává válik.*

Mivel azonban a birtok *feloszthatatlan,* azt csak *egy örökös, a törzsörökös örökli,* a kinek e birtokokon nem Anerbe, hanem «*Lehnerbe*» a neve.

Hogy ki legyen a törzsörökös, ezt *sorsolás*: «*Kavelung*» útján határozzák meg; a ki ezen sorshúzás útján Lehnerbe lett, köteles örököstársait *egyenlő mértékben készpénzben* kielégíteni.

Külön előnyösítésben tehát a törzsörökös nem részesül, egyedüli, bár nem kicsinylendő előnyösítése az, hogy a hűbérbirtok a hagyatéki osztályban nem a forgalmi, hanem a *hozadéki érték* alapján becsültetik fel (201. §.).

A leányoknak, ha fiú örökösök vannak, vagy ha a birtok visszaszáll a hűbérúrra, a míg pártában van, *eltartásra* «*Unterhalt*», férjhezmenetele esetére *kiházasításra* «*Aussteuer*» van igényük (302—314.))

Az 1899. évi rendelet 262. és 305. §-ai közt ellenmondás van, mert a 262. §. szerint minden gyermeknek (tehát fiúknak és leányoknak egyaránt) van öröklési joga a hűbérbirtokokban, míg a 305. §. szerint a leányoknak csak eltartásra és kiházasításra van joguk.

Tényleg úgy áll a dolog, hogy a hűbérbirtokok kizárólag *fiági vagyont* képeznek.

Az özvegyet özvegysége idejére ugyancsak ellátás és ha

újra férjhez megy, kiházasítás illeti meg (315. §.); ez tehát megegyezik a *magyar özvegyi joggal.*

2. A «rendezett parasztbirtokok. («Die regulierten Bauernhöfe».)

Mint azt már Mecklenburg-Schwerinnél említettük, e két testvérállamban tulajdonképeni parasztságról alig lehetett szó, mert a földbirtok egész tulajdonjoga (a hűbéri birtokok osztott tulajdonjogát kivéve) a földesúré volt, a parasztság csak rövid lejáratú haszonbérlője volt földjének, a melyről őket a földesúr a haszonbérleti szerződés lejártával elűzhette.

Az 1824. évi deczember 10-iki rendeletek következtében ugyan mindazon parasztbérlők, a kik 1801-ben mint ilyenek a lovagi jog vidékén fenállottak, haszonbérlőkből *örökhaszonbérlőkké lettek,* mégis 1801 óta is keletkeztek újabb bérleti telepek, a melyekre már e rendelet ki nem terjedt.

A kor szelleme azonban mindamellett magával hozta, hogy ezen újabb bérlők, ha nem is dologi jogot, de legalább bizonyos igényt nyertek a bérlett birtokra nézve s kiüzetésük bizonyos törvényes korlátok alá esett.

Tulajdonjoguk nem lévén a parasztoknak, utódaiknak sem lehetett öröklési joguk a birtokra, mindamellett az 1824. évi deczember 10-iki I. sz. rendelet (betr. die Feststellung der Verhältnisse der Bauern und Bauerstellen in den ritterschaftlichen Gütern)* bizonyos *öröklési igényt* biztosított az elhunyt paraszt utódainak.

A rendelet 6. §. ugyanis kimondja, hogy:

«... ha birtok a paraszt halála következtében megürül, akkor az annak utódaira oly módon száll át, hogy *a földesúr,* — ha több férfi leszármazó van, — *saját tetszése szerint választja ki közülök a törzsörököst.* — A földesúr egy év leforgása alatt köteles választani, — ha a leszármazók kiskorúak, akkor a birtokot a gyám kezeli, de helye van az «Interimswirtschaftnak» is ... Ha csak *nő leszármazók* maradtak, ezek közül választ a földesúr. Ha valamennyien kiskorúak vagy hajadonok, akkor szintén a gyám vagy az Interimswirth kezeli a birtokot — ha

* Frommhold: *Deutsches Anerbenrecht.* Greifswald. 1896. 129. lap.

pedig paraszt emberhez mentek férjhez, akkor ezek közül választ a földesúr...

Ha semmiféle leszármazó sem maradt a paraszt után, akkor köteles a földesúr a törzsöröklésre az özvegyet, vagy a paraszt testvérei közül egyiket meghivni.»

A távolabbi rokonoknak semmiféle igényük sincs s ha csak ilyenek maradtak a paraszt után, akkor joga van a földesúrnak a birtokot egy egészen idegennek átadni; ez esetben főleg a mezőgazdaságban való jártasság tartandó szem előtt. Az örököstársak kielégítéséről e rendeletben nem találunk intézkedéseket, ezt vidékenkint a szokásjog szabályozza.

3. Ratzeburg herczegség rendezett parasztbirtokai.

Ezek öröklési jogáról az 1859. október 9-iki rendelet intézkedik (revidirte Verordnung wegen der Erbfolge in die regulirten Bauerngehöfte des Fürstenthums Ratzeburg), ebből ma már azonban az 1868. évi junis 16-iki novella és az 1899. rendelet 325. §-a értelmében csak a 2. §. van érvényben, a mely *a törzsöröklésre való meghivatás sorrendjét a következőkép állapítja meg a törvényes örökösök között:*

«... *a)* a férfinem megelőzi a női nemet, az idősebb a fiatalabbat. A midőn törzsönkint örökösödnek, s a midőn csak előbb elhalt *testvérek* gyermekei hivatnak meg, (tehát az *oldalági* öröklés eseteiben) az elhalt anya vagy atya személye az irányadó és pedig a tekintetben, hogy *kinek törzséről szállt le a birtok* (vagyis *a vagyon eredete* az irányadó),

b) felmenők és ezek leszármazói csak a testvérek és ezek leszármazói után következnek, ezek közt is annak van előnye a többi felett, a kinek törzséről a birtok leszállott.

c) Ha féltestvérek hivatnak meg, akkor azok előnyösíttetnek, a kinek apjáé, vagy anyjáé a birtok volt.»

Ratzeburg herczegségben tehát a földesúrnak nincs joga a törzsörököst kiválasztani, hanem a meghivatás sorrendje törvényesen van megállapítva; érdekes, hogy az egyenlő rokoni fokon belül első sorban a *vagyon eredete,* vagyis az *ágiság elve* az irányadó.

Ugyancsak ezen birtokokra nézve az 1899. évi rendeletben is találunk elég rendelkezést, a melyek az eddigi szokás-

jogokat az örököstársak kielégítését, azok neveltetési és eltartási jogát (asylrecht) és az özvegyi jogot illetőleg fentartják (331. §.).

A 331. §. szerint a törzsörökös nevére csak az esetben iratik át a birtok, ha igazolja, hogy örököstársait kielégítette; mint a társörökösök, mint az özvegy jogosítva vannak követeléseiket telekkönyvileg biztosítani; viszont a törzsörököst *külön előnyösítés* «*Voraus*» illeti meg, a mely a társörökösök *kötelesrészének* kiszámításánál nem vétetik számításba. (343. §.).

A 337. §. fentartja az «*Interimswirtschaft*» intézményét és a 346—347. §-ok pedig intézkednek a «*Gutsübertragungsverträge*»-ről is; mindezeket részletesen tárgyalnunk felesleges, mert jóformán szóról-szóra megegyeznek a többi északnémet agrárjogok hasonló intézményeivel.

Különben ezen külön jogokat az 1899. évi rendelet 175. §-a teljesen átidomította az *örökhaszonbérletek* jogához hasonlóan, a melynek intézményeit kiterjesztette az összes átörökíthető és átruházható paraszti haszonjogokra.

4. Az örökhaszonbérletek.

Mint már említettük, az 1824. évi deczember 24-iki rendelet az összes bérleti parasztbirtokokat, melyek 1801. január 1-én a lovagi uradalmakon fenállottak, örökhaszonbérletekké alakította át.* Az örökhaszonbérletek öröklési jogát még ma is teljesen az 1824. évi II. rendelet szabályozza, többi jogviszonyaik tekintetében az 1899. évi rendelet némely reformokat léptetett életbe.

Ugyanis a 164. §. felsorolja azon *rendelkezési korlátokat,* a melyek az *örökhaszonbérleti szerződésben* (Grundbrief) kiköthetők, telekkönyvileg biztosíthatók s a melyek alól a haszontulajdonos csak a főtulajdonos beleegyezésével szabadulhat fel; ugyanis *teljesen eltiltható,* vagy *korlátozható a birtoknak:*

* Paasche. *Die rechtliche und wirtschaftliche Lage des Bauernstandes in Mecklenburg-Schwerin. Schriften des Vereins für Socialpolitik.* Bd. XXIV. Leipzig, 1883.

1. *Megterhelése telki szolgalmakkal* és dologi jogi terhekkel;

2. *megterhelése* az érték bizonyos részén túl jelzálogi, vagy járadék *adósságokkal;*

3. *elidegenítése egészben;*

4. *feldarabolása* és *részenként való elidegenítése* (a 172. §. különösen meghagyja a telekkönyvi hatóságoknak, hogy az örökhaszonbéres birtokok feldarabolására vagy elidegenítésére vonatkozó telekkönyvi bejegyzések csak a szerződő-levél betekintése után hajtsák végre);

5. a birtok *egyesítése* más birtokkal.

6. Korlátozható továbbá a tulajdonos *kezelési szabadsága is* és kötelezhető a birtoknak és felszerelésének *jókarban* tartására.

Megjegyzendő, hogy ezen korlátozások jóformán minden örökhaszonbérleti szerződésben bennfoglaltatnak.

Az örökhaszonbéres szerződéseket, ha azok nem az uralkodó család birtokaira vonatkozólag köttetnek, *az uralkodónak* és ha egyházi birtokra vonatkoznak, akkor *a püspöknek is jóvá kell hagyni.*

Az örökhaszonbéres szerződés jogerős csak annak telekkönyvi bejegyzése által lesz; az illetékes hatóság köteles *ellenőrizni,* hogy az abban foglalt kikötések nem *károsak-e* az örökbérlőre nézve.

A 173. §. szerint (ellentétben a római joggal) az örökhaszonbéres jog a *consolidatio* által, vagyis ha a fő- és haszontulajdon egy kézbe kerülnek, még nem szünik meg.

Az örökhaszonbéres birtokok jogviszonyaira nézve különösen az *örökjog* tekintetében nagyfontosságú az, hogy azok *lovagi birtokokon* alapíttattak-e vagy *sem.*

Az utóbbi esetben az örökhaszonbéres birtokok a rendes polgári jog alá esnek, *hacsak nincs az alapító levélben kötelező törzsöröklés kikötve,* a mi azonban jóformán kivétel nélkül *valamennyiben* benfoglaltatik; ugyanezek szoktak az örökös társak kielégítésére is megállapodásokat tartalmazni, a többi részletkérdést helyi szokásjogok állapítják meg.

A lovagi birtokokon alapított örökhaszonbérletek öröklési jogára vonatkozólag az 1899. évi rendelet 320. §. fentartja

az 1824. évi deczember 24-ki II. rendeletet: «betreffend die Rechtsverhältnisse der in den ritterschaftlichen Gütern aufzurichtenden Erbpachtstellen»*

Ennek 7. §-a a *törzsöröklésre* vonatkozólag ugyanis a következőleg intézkedik:

«az örökhaszonbéres birtok tartozékaival együtt ... *osztatlanul* ... a következő módon öröklődik:

a) az örökhagyó *férfileszármazói egyátalában kizárják a női leszármazókat;* ezek között egyenlő fokon a kor határoz, ha az örökhagyó idősebb fia férfi leszármazók hátrahagyásával hunyt el, akkor azok az ő helyébe lépnek, ha azonban neki csak női leszármazói maradtak, akkor a törzsöröklés átmegy az örökhagyó következő fiára;

b) ha nincsenek férfi leszármazói az örökhagyónak, akkor következnek a leányok kor szerint, s ez esetben az unokáknak a *representatióra* való joguk feltétlenül érvényesül;

c) ha az örökhagyó lemenők nélkül hunyt el, akkor következnek a legközelebbi rokonai egész a negyedik fokig és pedig úgy, hogy a közelebbi fok kizárja a távolabbit, (gradualis öröklési rend) s az egyenlő fokon belül a férfinem és a kor ad elsőbbséget.

Mint látjuk tehát, a lemenők körében a *férfinem előnyösítése* teljes következetességgel van betartva, külön ezek közt a törzsöröklési jog *a parentalis* rendszer szerint száll, a távolabbi fokban már *gradualis* öröklési rendszer van s a férfinem előnyösítése nem töri át a gradusokat.

A *parentalis és a gradualis* kombináczióján alapuló ezen *vegyes* öröklési rendet akarja *Magyarországon* is meghonosítani az új magyar kodextervezet is, ugyanis a tervezet 1804—1808. §-ai a szépszülői fokig a parentalis rendszert tartják fenn, az 1809. §. a szépszülői fokban azonban már a gradualis rendszert akarja meghonosítani.

Ugyanezen rendelet 8. §-a azonban *célszerűségi szempontból még egy qualificatióhoz* köti a törzsöröklésre való jogot a *férfi* örökösökkel szemben, hogy t. i. az illető *maga*

* Frommhold: *Deutsches Anerbenrecht.* Greifswald, 1896. 131. l.

gazdálkodjék a birtokon, ha ő erre nem hajlandó, akkor a törzsörökös a következő férfiörökös lesz.

Ha a törzsöröklésre asszony hivatik meg, akkor a birtok haszontulajdoni joga a férfira száll át s ha később el is válnak, a nőnek csak életjáradékra van joga; ezen, a mai jogfelfogás előtt meglehetősen idegen intézménynek oka azon czélszerűségi szempont, hogy a birtokot lehetőleg mindig férfi kezelje.

Ha a törzsörökös kiskorú, akkor annak 21-dik betöltött életévéig (vagy a míg a katonaságtól hazakerül), a birtokot vagy a gyám, vagy pedig az «Interimswirth» kezeli. Interimswirth lehet elsősorban az özvegy anya, vagy a mostoha atya is. Megjegyzendő még az is, hogy ha a törzsörökös egy Anerbin-t vesz el feleségül, tehát így két törzsöröklési birtok kerülne egy kézbe, akkor a törzsörökösnek választania kell, hogy a két birtok közül melyiket akarja megtartani, a másikat pedig további törzsöröklésre kell bocsátania, lévén az örökhaszonbéres birtokoknak nemcsak feldarabolása, hanem összesítése is tilos.

A társörökösök kielégítéséről meglehetősen mostohán gondoskodik a törvény; mivel a lovagi örökhaszonbéres birtokok nagy átlagban egyforma nagyságuak, a társörökösöknek a birtokból és tartozékaiból összesen kifizetendő örökrészül általában száz tallért állapit meg; természetesen az örökhagyó többi szabad vagyona már a rendes polgári jog szerint osztatik fel.

A birtok *tartozékát* a felszerelés és az állatállomány képezi.

5. Járadékbirtokok.

Mivel az 1898. évi május 24-iki törvény (betreffend die Vermehrung des mittleren und kleineren Grundbesitzes auf dem platten Lande) hatálya annak bevezető része szerint nemcsak Mecklenburg-Schwerinre, hanem Mecklenburg-Strelitzre is kiterjed, ennek alapján lovagi birtokokon *járadékbirtokokat* (Rentengut) lehet alapítani.

Az 1899. évi rendelet 178. §-a értelmében a járadékbirtokokra nézve a «*Rentengutsvertrag*»-ban ugyanazon tulajdonjogi korlátozásokat lehet kikötni, mint a melyeket fentebb az örök-

haszonbérleteknél már felsoroltunk. Természetesen a szerződésben *a törzsöröklési jog is kiköthető.*

6. A szabad parasztbirtokok.

Ezekre nézve is kiköthetők ugyanazon korlátozások (és tényleg ki is vannak kötve), a melyek az örökhaszonbéres és járadékbirtokokra nézve az alapításkor kiköttetnek (1899. évi rendelet 179. §.) s a törzsöröklési jog is szokásban van rajtuk.

Mivel a szabad birtokok tulajdonosait a birtok *teljes tulajdonjoga* illeti meg, a korlátozásokat már a főtulajdonos érdekével megmagyarázni nem lehet, tehát az 1899. évi rendelet 179. §-a szerint a korlátozások *«im öffentlichen Interesse»* mondatnak ki e birtokokra.

A mint hogy tényleg a régi hűbéri agrárjog azon intézményei, a melyek az agrikultura alaptermészetéből fakadnak, a most kialakulóban levő modern német agrárjogba *«közérdekből»* vétetnek át.

XV. FEJEZET.

A porosz telepítési járadék-birtokok (Rentengüter) öröklési joga.

Mielőtt az új porosz telepítési birtokok öröklési jogának tárgyalásába belekezdenénk, rövid pillantást vetünk az eddigi fontosabb telepítési mozgalmakra, hogy ezen fontos gazdaság-politikai akczió alapelvei annál tisztábban álljanak előttünk.

Telepítés alatt értjük új birtokoknak *tervszerű* alakitását az illető állam belterületén. A tervszerűség a telepités czélja szerint különbözőkép alakul.

A telepités *czélja* lehet:

I. Az ország termőföldjének teljes üzembevétele, *lakatlan és legtöbbnyire gazdátlan területeknek benépesítése.**

Ily irányú telepítések a középkorban egész Európában (nálunk például II. Géza alatt) gyakoriak voltak, sőt később is még, valamely járvány vagy háború után, egész a XIX. századig, találkozunk ily czélú telepitésekkel; nálunk a Bánát benépesítése szerbekkel és würtembergi németekkel a törökök kiűzése után. Manap azonban már, midőn az európai államokban a szaporodó népesség minden talpalatnyi földet megszállott és birtokba vett, ily czélú telepítésről szó sem lehet.

A mai telepítéseknek czélja:

II. *sociális;*

III. *nemzetiségi* szokott lenni.

* Egy kulturnépnek valamely czivilizálatlan nép földjére való benyomulása nem telepítés, hanem *gyarmatosítás* s erre nézve természetesen egészen más szempontok az irányadók. Sering ügyesen hozza föl példának az elsőre az orosz parasztbankok működését, az utóbbira pedig a szibériai gyarmatosításokat. (Lásd: *Elster's Wörterbuch der Volkswirtschaft.* 1898. Kolonisation, innere.)

Minden modern állam birtokpolitikájának alapelve az, hogy a haza földjén minél több, független gazdasági egyed keletkezzék s a birtokok aránytalan eloszlásából származó *socialis* ellentétek lehetőleg enyhüljenek. (Lásd alább az új 1890/91. évi porosz Rentengutsgesetzgebung-ot.)

E socialis szempontokhoz sokszor járul hozzá *nemzetiségi czél* is oly országokban, hol különböző népfajok keveredve laknak. A hegemóniát gyakorló fajnak ugyanis sokszor van szüksége arra, hogy uralmi túlsúlyát valamely más nemzetiség terjeszkedése ellen megvédje, esetleg az ország általános érdekében azt növelni is igyekezzék a hegemóniát tartó fajból származó önálló gazdasági egyedek számának szaporítása által. (Lásd alább az 1886. évi porosz Ansiedelungsgesetz-et.)

Mind a specialis, mind a nemzetiségi szempontokon alapuló telepítések tehát egyaránt *közczélt szolgálnak.*

S épen mivel a telepítések ma fontos nemzeti czélokat szolgálnak, az államnak magának nemcsak joga, hanem kötelessége is telepíteni, vagy ha a telepítésre privát egyéneket és intézeteket föl is hatalmaz, ezek telepítési actióját a kitűzött czélnak megfelelőleg *irányítani* és *támogatni.* Ezen állami támogatás és irányítás azonban csak arra elégséges, hogy telepes birtokok *létesüljenek* ; az előrelátó nemzeti politikának ellenben tovább kell mennie. Nem elég a földet fölosztani, szükséges olyan *intézményekről* is gondoskodni, a melyek a telepes birtokok életképességét és azok *fönmaradását* biztosítják.

Azok a telepek, a melyek a modern államokban a legújabb korban socialis vagy nemzetiségi czélzatból létesülnek, sokszorta nagyobb mértékben szorulnak rá az állam intézményes védelmére, mint azok, a melyek a középkorban s az újkorban eredetileg is lakatlan vagy kipusztított, gazdátlan földterületeken alakultak.

Még pedig kétféle okból.

Először is a gazdátlan területekre telepített új tulajdonosokat nem terhelte a drága vételár, a mely a mai telepítéseknél épen az egyik legnehezebben leküzdhető akadályt képezi.

Másodszor, mert e régebbi telepítések idején a hűbériség intézményei és a naturálgazdálkodás az új telepeseket ép úgy védték, mint a meglévő régi birtokosokat; míg a mai telepíté-

seknek viszont a pénzgazdálkodás és a *római jog* szellemében megalkotott intézmények és jogrendszerek antiagrár hatásai ellen keserves harczot kell folytatniok.

Azt látjuk, hogy ezen intézmények hatása alatt még a már századok óta meglévő, erős és kipróbált földbirtokos osztályok is pusztulásnak indulnak és hogy napról-napra mindjobban terjed azon meggyőződés, hogy ha e pusztulásnak a modern államok utját akarják vágni, akkor elkerülhetetlenül szükséges jogrendszerüket és intézményeiket, a mennyiben azok a földbirtokkal valamiféle vonatkozásban vannak, *a földbirtok speczialis természetének megfelelőleg átalakítani.*

Ha tehát manapság a konszolidált régi birtokososztályok sem képesek különleges, a sablontól eltérő s az agricultura természetének megfelelő intézmények segélye nélkül fönmaradni, mennyivel inkább rá vannak szorulva ilgen különös jogi intézmények támogatására az új telepesek, kiket nyom a drága vételár terhe, hátráltatnak a kezdet nehézségei s munkájukat megneheziti új viszonyaik és új helyzetük ismeretlen volta.

E kérdésre vonatkozólag kategorikus nyilatkozatot kaptam *Sering* Miksa berlini egyetemi tanár úrtól, a porosz telepítési mozgalom legalaposabb ismerőjétől:

> «A Grachusok ideje óta sohase járt eredménynyel telepítési mozgalom oly *biztosítékok* nélkül, a melyek a már egyszer megalapitott telepeket az *újból való eladás*, a *szétdarabolás* és *eladósodás* ellen megvédeni hivatvák.»*

Azonban a telepítések eredményét fenyegető mindhárom veszedelem, t. i.:

a) a telepesek deposszedálása,

b) a telepesbirtokok pulverizálódása,

c) eladósodása,

mint tudjuk, következményei egyaránt az öröklési jog esetleg czélszerűtlen rendszerének.

A telepítések által elérni óhajtott czél biztosítása végett tehát nemcsak *elidegenítési, szétdarabolási és terhelési tila-*

* Sering tanárnak szerzőhöz intézett és Berlinből 1901 jul. 14-én keltezett leveléből.

lomra van szükség (legalább is azon ideig, a míg a telepes *meg nem erősödik* s a település alkalmával magára vállalt terhektől *meg nem szabadult)*, hanem okvetlenül szükség van arra is, hogy *a telepítési birtokokra a kötelező törzsöröklési jog is kimondassék.*

I. Az első példát a czéltudatos szocziális irányú állami telepítésre *a régi Róma* nyújtja; s a mint a mai korban a telepítések fönmaradásának biztosítása czéljából fokozottabb cautelékra van szükség, mint volt a középkorban, — épp úgy volt ez az antik Rómában is. Sőt tovább megyek: *ma ugyanazon közgazdasági és jogi okok teszik szükségessé a telepítéseket és az így alapított új telepesek védelmét, a mely okok a régi Rómában szerepeltek.*

A mily mértékben emelkedett Róma hatalma, szaporodtak gyarmatai és növekedett a forgalom abszolut szabadsága folytán kereskedelme, époly mértékben ment tönkre az itáliai parasztság. A szabadkereskedelmi elv lehetővé tette, hogy az olcsó viziuton a gyarmatokból és főleg Egyiptomból oly menynyiségű és oly *olcsó gabonával* árasztották el Itáliát és osztották ki azt sokszor *ingyen* is a fővárosi proletárok között, hogy ott a gabonatermelés megszűnt jövedelmező lenni. A római jog szelleme, a mely embertelen kegyetlenséggel fogta mindig a hitelező pártját az adóssal szemben, virágzóvá tette az *uzsorát;* a győztes hadjáratok után a római lovagok birtokain fölszaporodó *rabszolgák* olcsó munkaerejének konkurrencziája pedig lehetetlenné tette a drágábban dolgozó és családföntartó kisbirtokosok fönmaradását.*

A szabad kisbirtokosság mindjobban eladósodott, végre összeroskadt, ősei földét eladta s bement Rómába proletárnak. A kis parasztbirtokokat pedig Róma világkereskedelmében meggazdagodott tőkepénzesek vásárolták össze s az így alakult latifundiumokon vagy állattenyésztést űztek (ez nagyban jobban kifizette magát, mint a szemtermelés), vagy pedig rabszolgáiknak olcsó munkaerejével míveltették a ezt.**

* Lásd: Mommsen: *Römische Geschichte.* Berlin, 1874. I. 852—853

** Az *így alakult* latifundiumokról mondta azután Plinius, hogy «Latifundia perdidere Italiam.»

Róma jobbérzésű politikusai belátták, hogy a helytelen közgazdasági politika által tönkretett parasztság helyett újat kell teremteni. Már G. Licinius (Kr. e. 367.) majd Flaminius (232. Kr. e.) próbálták megoldani e nehéz problémát; a ki azonban az *első, igazi, mélyen átgondolt agrársocialis telepítési akciót megindította, az Tiberius Grachus* néptribun volt. (133-ban Kr. e.) Ő vonta be a gazdagoktól olcsó pénzért bérelt állami uradalmakat s azokat körülbelül 30 holdas parczellákban itáliai polgároknak adta — *örökhaszonbérbe.* Nem új községeket alakított, hanem a már meglévőket igyekezett új telepes birtokosokkal erősíteni.

A mi azonban első tekintetre szembetűnik, az az, hogy annak a Rómának néptribunja, melyben a forgalomszabadság korlátlan volt s a melynek joga megteremtette és kiépítette a szabad tulajdonjog fogalmat; a telepesek között *nem szabad tulajdonul osztotta föl az állami földeket, hanem csak — örökhaszonbérbe adta nekik.**

Mi volt ez az örökhaszonbér?

Fölmondhatlan, változatlan, évente fizetendő haszonbér, a mely tehát az államnak, illetve a földkiosztással megbizott triumvireknek (a porosz generalkomissziók ősapja) állandó befolyást és ellenőrzést biztosított a telepítések fölött s azonkívül a birtokokat *föloszthatatlanná, elidegeníthetetlenné*** és átörökíthetővé* tette.

Mint látjuk tehát, a szabad kereskedelmi elvnek föltétlenül hódoló Rómának demokrata pártja ugyancsak erős tulajdonjogi korlátozásokkal igyekezett megvédeni az új állami telepítvényeket, a forgalomszabadság veszélyei ellen. Mindezen üdvös korlátokat azonban, melyeket Tib. Grachus Mommsen szerint: «im Interesse des Gemeinwesens» állított föl (II. Band. 131. s.), már 122-ben eltörölte Livius Drusus néptribun, ki az ellenpártnak, a kapitalistáknak volt megfizetett embere.

L. Drusus ugyanis, hogy a nép kegyét minél inkább megnyerje s így a második (Caius) Grachust annál könnyebben megbuktathassa, demagógiájával túlliczitálta azon bölcs agrár-

* Mommsen: *Römische Geschichte.* II. 88.

** Mommsen: *Römische Geschichte.* II. 94.

törvényeket, melyeket Tib. Grachus hozott s a «szabadság» nevében eltörölte a telepeket védő összes jogi korlátokat. Ennek következménye azután az volt, hogy a Grachusok telepítményei egy generáczió alatt elpusztultak s a kapitalisták latifundiumaiba fölszivattak.[1]

A második nagyjelentőségű telepítési akczió *Sulláé* volt, ki 120,000 telepesbirtokot osztott ki veteránjai közt (Kr. e. 88.), Sulla ezen új telepesbirtokok *eladását*, illetve *kommasszálását* szintén megtiltotta. Bukása után azonban e tilalmat épp úgy eltöröltette a megvásárolt néptribunok segélyével az ellenpárt, mint Tib. Grachus előrelátó agrártörvényeit s így rövid idő mulva a Sulla-féle telepítések is fölszivattak a nagybirtokokba.[2]

Hasonló sors érte *Julius Caesar* telepeit is, a mikor az *elidegenítési tilalom* maximális határaként kitűzött (vajmi rövid) 20 esztendő lejárt.

Mint látjuk tehát, *a római köztársaság összes széleslátkörű államférfiai,* kik a birodalom rákfenéjét képező agrárszocziális kérdést állami telepítésekkel akarták megoldani, *a telepesek szabad rendelkezései jogát felsőbb állami és közgazdasági érdekekből, ugyancsak megszorították;* de viszont azt is látjuk, hogy a *földspekulánsok és nagytőkések által fölbérelt demagógok e korlátokat mindig ledöntötték s így rövid idő alatt megsemmisítették az annyi áldozat árán létesített telepeket.*

Hasonló törekvéseket látunk a modern államok legújabb telepítési akczióiban is; *csak azon telepek életképesek, a melyek fönmaradását jogi cautélákkal biztosítja az állam.*

II. Így pld. a legutóbbi évtizedekben *Oroszországban* is nagy mérvben megindult a telepítés.[3]

[1] Sering: «*Innere Kolonisation.*» Im Elster's *Wörterbuch d. Volkswirtschaft.* 1898.

[2] Mommsen: *Römische Geschichte.* III. 88.

[3] Itt csak az európai Oroszország belterületén folyamatban levő telepítésről szólunk, mert mint föntebb említettük, Szibéria benépesítése nem telepítés, hanem *gyarmatosítás.* Ez utóbbival (a *Telepítés* czimű czikkben) bőven foglalkozik Németh József a *Magyar Közgazdasági Lexikon* III. kötetében, az igazi orosz telepítésről Európában azonban nem emlékezik meg.

Az eladósodott nagybirtokosok részéről megvolt az eladási kedv, a jobbágyság megszünte óta (1861.) majdnem felényivel megszaporodott parasztság pedig földéhessé vált; e kettő közt a forgalmat közvetítendő, alapította meg az 1882 május 18-iki ukáz a «parasztbankot», a tulajdonképeni Oroszország területére.

E bank hatáskörét kiterjesztették 1888-ban Orosz-Lengyelországra és 1895-ben a Balti-tartományokra is. 1894-ig a bank segélyével összesen 293,101 parasztgazdaság alakult; mivel azonban az állam nem gyakorolt semmiféle felügyeletet sem a telepítés keresztülvitelére s még kevesebb gondot fordított a már létesült új parasztbirtokok stabilitására, gyakoriak voltak a visszaélések, a földspekulánsok egészségtelenül fölhajtották az árakat s az alakult telepek jórésze nem volt életképes.

Ezen szomorú tapasztalatok és valószinűleg a szomszédos Poroszországban ezidőtájt nagy konczepczióval megindított telepítési akczió példája birta rá az orosz kormányt arra, hogy a parasztbank fiókjait 1895-ben följogosította, illetve kötelezte, hogy minden egyes birtokvásárlást és települést *ellenőrizzenek*; följogosította továbbá arra is, hogy a bank hitelnyújtás által *ne csak közvetítse* a települést, hanem maga is vehessen birtokokat telepítési czélokra.*

Még ennél is sokkal jelentősebb azonban a banknak a telepesek fölött ugyancsak ekkor nyert azon *gyámkodási joga*, miszerint azoknak birtokukat a bank beleegyezése nélkül sem egészben eladni, sem tovább földarabolni, sem pedig adóssággal megterhelni nem szabad.**

A parasztbanknak az 1882. évi május ukáz által megerősített alapszabályai következők:

41. §. *Míg a bankteher teljesen födözve nincs*, addig a birtokot a bank beleegyezése nélkül *eladni nem szabad.*

42. §. A birtok eladása esetében annak vételárából először a bank követelése vonandó le, azután az utolsó eladó követe-

* Lásd: M. Herzenstein *Die Reform der Bauernbank in Russland.* Smoller's *Jahrbuch.* 1896.

** Lásd Sering: *Kolonisation, innere* czímű czikkét a Conrad-féle *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* 1900. évfolyamában.

lése. Mindkét követelés minden más követeléssel szemben kedvezményezett.

43. §. Ha a bankráták nincsenek fizetve, ebben az esetben a bank végrehajtási jogát semmiféle más privátszerződéssel nem lehet korlátozni.

E rendelkezés a dolog természeténél fogva kizárja a telepes birtokok másnemű eladósodását és szabad eladását.

A bank *orosz-lengyelországi* fiókjának statutuma még tovább megy; ugyanis a földvásárló parasztszövetkezetek tagjai után a telepesbirtok *csak osztatlanul örökölhető.* A statutum 16. §-a szerint ugyanis:

«A parasztbank segélyével vett birtok ennek belegyezése nélkül nem cserélhet gazdát; valamely (birtokvásárló) szövetkezet tagjai részüket csak *egy tagban osztatlanul adhatják el, vagy örökíthetik át.* Az egyes tulajdonos birtokát 6 holdnál kisebb darabokban ne adhatja el.»*

E rövid szakaszban tehát föltaláljuk: 1. az *elidegenítési tilalmat,* 2. a *földarabolási tilalmat,* ugy eladás, mint örökösödés esetére s 3. a *parczella-minimumot;* azonkívül megvan az általános statutumban a 4. *terhelési tilalom* is. E korlátozások azonban meglehetős következetlenül vannak (ugy látszik a porosz telepítési törvények rossz utánzataként) alkalmazva.

Ugyanis megtiltják a birtok fölosztását öröklés esetére is; a birtokot azonban más adóssággal mint bankteher de facto megterhelni nem lehet, 6 holdnál kisebb részekre osztani nem szabad; a birtokot átvevő örökös kénytelen tehát örököstársait készpénzben kielégiteni; mivel pedig ezzel a legtöbb esetben nem rendelkezik, *az örökösök kénytelenek a birtokot egészben eladni* s a vételáron megosztozni.

Mint látjuk tehát, az oroszokat pusztán csak gazdasági szempontok vezetik, csak arra törekesznek, hogy a birtokok ne apróztassanak el, hogy azonban a birtokon élő családok s így a parasztosztály *stabilitása* fensőbb társadalompolitikai szempontokból biztosíttassék, arra már nem gondoltak.** A rendel-

* Lásd: L. von Zakrzewsky: *Die russische Bauernbank* czímű czikkét; Schmoller's *Jahrbuch,* 1896. évf.

** Ha hozzáveszszük, hogy a birtokvásárló-szövetkezet tagjainál a birtok eladásához a bank beleegyezésén kívül az *összes,* egyetemleges

kezési szabadság korlátozásában meglehetősen követték a porosz telepítési törvényeket azonban nem vették át ezeknek két nagy elvi jelentőségű intézményét: a *járadék-elvet* s a *törzsörökös-rendszert.*

Már pedig e kettő nélkül semmiféle telepítés jövője sem biztos az első generáczió kihalása után.

A *törzsörökös-rendszer* meghonosítása *nélkül* alkalmazott tulajdonjogi korlátozások Oroszországban rövid idő mulva a telepes-birtokos családok teljes depossedálásához, vagy pedig az — egygyermek-rendszerhez fognak vezetni, mert az egyenlő osztály mellett egy ilyen telepesbirtoknak a családban való megtartása teljes lehetetlenség.

III. A telepes rendelkezési jogának sokkal czéltudatosabb korlátozását találjuk meg a már fentebb bővebben tárgyalt *1898. évi május 24-iki mecklenburg-schwerini új telepítési törvényben.* (Verordnung von 24. Mai 1898. betreffend die Vermehrung des mittleren und kleineren Grundbesitzes auf dem platten Lande.) Mint tudjuk, Mecklenburgban az ország földjének negyvenkét százaléka a nagyherczegség állami uradalmához tartozik, a mely óriási terület legnagyobb része konszolidált és életerős parasztosztály kezén van *örökhaszonbérleti* jogczímen.

Ezzel ellentétben a lovagi jog alá eső területeken a 17. és 18. században a kis birtokot ép úgy majdnem teljesen fölszivta a nagybirtok, mint az Kelet-Poroszországban jóformán történt.*

Ezen egészségtelen állapot miatt a nyolczvanas években nagy volt a kivándorlás a nagyherczegségből s nemso-

felelősségű szövetkezeti társak beleegyezése is szükséges, a mely beleegyezés az így kényszerhelyzetbe jutott örökösökkel szemben sokszor azért szokott megtagadtatni, hogy a birtokot a többi szövetkezeti tagok minél olcsóbb áron kaparítsák a kezük közé: világosan áll előttünk, hogy a telepítési birtokoknál a rendelkezési szabadság korlátozásának fölötte következetesnek és teljesen keresztülvittnek kell lenni, mert a fél-rendszabályok többet árthatnak, mint használhatnak. (Lásd: Zakrzewsky id. ért. 133. l.)

* Sering: *Kolonisation, innere.* Elster's *Wörterbuch der Volkswirtschaft.* 1898. évf.

kára természetszerüleg előállott a mezőgazdasági munkáshiány is.

A nagyherczegi uradalom házilag kezelt részén már 1846 óta folyik oly telepítés, melynek czélja jómódú, biztos mezőgazdasági munkásosztályt teremteni s körülbelül 8000 ilyen munkástelepet (Häuslereien) már létesítettek is. Ezek fönmaradását az *örökbérleti* rendszer, az ebből folyó *földarabolási tilalom* és az összes örökhaszonbéres parasztbirtokokra kiterjedő évszázados és már föntebb ismertetett *kötelező törzsörökös-rendszer* biztosítják. Ennek megfelelőleg keletkezett az új, 1898-iki telepítési törvény a lovagi jog alá eső területeken is. A telepítés jogi formája kétféle, t. i. örökhaszonbérlet, vagy pedig járadékbirtok, a szerint a mint az anyabirtok lovagbirtok vagy pedig hitbizomány volt. E törvényt különben fentebb már a mecklenburg-schwerini fejezetben bővebben tárgyaltuk.

Mindkétféle új telepeket úgy tulajdonjogi, mind öröklési jogi speczialis intézmények védik.

IV. Hasonlóképen az *örökhaszonbérlet* szigorúan kötött formája alapján telepítik be a *hollandok* is a *Jáva* szigetén levő állami birtokokat hollandi polgárokkal az 1870-iki törvény értelmében — azonban a benszülöttek érdekeinek hathatós védelme és tiszteletben tartása mellett.*

A telepítési akcziónak ilyen erős cautélákkal való végrehajtása erős vitákra adott okot a holland parlamentben. A gazdag tőkések ugyanis, kik vajmi szivesen foglalkoztak eddig is a jávai birtokok összevásárlásával, a «forgalomszabadság» nevében tiltakoztak az új telepesek fönmaradásának ily biztosítékai ellen, azonban törekvéseik megtörtek a többség előrelátó és humánus politikáján.

V. A porosz példa után *Dániában* is megindult legújabban a telepítési akczió, — az 1899. évi október hó elsei törvény értelmében, — főleg a mezőgazdasági munkások letelepítése czéljából.

* Erre vonatkozólag bővebb ismertetést közöl G. K. Anton: *Neuere Agrarpolitik der Holländer auf Java* czím alatt. Schmoller's *Jahrbuch* 1899. 1354. és 1361. lap.

A törvény által létesített telepítési hatóságok nemcsak közvetítik a birtokvásárlásokat, hanem *ellenőrzik* is, hogy a telepesek rendesen kezeljék birtokaikat.

Azonkívül a törvény *különös rendelkezéseket tartalmaz* a telepesbirtokok forgalmára és *öröklésére* nézve is.[1]

Mint látjuk tehát, úgy a régi Róma, mint a modern államok telepítési akcziói egytől-egyig mind igyekeznek úgy tulajdonjogi, gazdaságpolitikai, mint öröklési jogi cautélákkal biztosítani e telepeik fönnmaradását.[2] Ezen törekvés azonban valamennyi között a legnagyobb következetességgel és legelőrelátóbb államférfiúi bölcseséggel a *porosz telepítési törvényekben* van keresztülvive.

Az új porosz telepítések.

Poroszország északkeleti részében körülbelül ugyanazon okok tettek szükségessé egy államilag irányított telepítési akcziót, mint Mecklenburgban.

A XVIII. században itt is fölszivta a parasztbirtok egy részét a nagybirtok; elősegítette ezen proczesszust az *1811 szeptember 14-iki ediktum* is, a melynek értelmében a földesúrnak joga volt a paraszt fölszabadulását, illetve a szabad tulajdonjog megszerzését, az átörökíthető *örökhaszonbéres* birtokok egyharmadrészének, illetve az át nem örökíthető jobbágy birtokosok egykettedrészének *bevonásához* kötni.[3]

A földnélküli mezei proletárság számának és a nagybirtokok terjedelmének növekedése tehát egyenlő arányban haladt a parasztság fölszabadításával. A mezei proletárság szaporodott, ennek socialis helyzetét azonban a Stein-Hardenberg-féle libe-

[1] Sering: Innere Kolonisation. Conrad's *Handwörterbuch* 1900.

[2] Az *angolok* ily irányú ujabb akcziójáról, mint a mely kevés eredménynyel járt, fölöslegesnek tartjuk bővebben megemlékezni. Még az 1894. évi Localgovernement-act által alapított munkástelepek csak sikerültek valamennyire, de az 1892. évi Small-Holding's act kisbirtoku telepítései sehogyse birnak nagyobb mérvet ölteni. (Lásd: Németh József *Telepítés* czímű czikkét a *Közgazdasági Lexiconban.*)

[3] Stier-Somló: *Zur Geschichte und rechtliche Natur der Rentengüter*, Berlin, 1896. 32. lap.

rális reformok ép oly mértékben megnehezítették és sülyesztették, mint a mily mértékben növelték a telken meghagyott birtokos parasztság jólétét. Eddig a községek közlegelőit, erdejét s más ily közjavait közösen élvezte a birtokos és nembirtokos parasztság, a XIX. század első felének reform-törvényei azonban ezen humánus viszonyokat ép úgy megszüntették, mint a földesurak és a mezei munkások közt századok óta fennállott *patriarchalis* állapotot.[1] A parasztság egy nagyrésze tehát a teljes egyéni szabadsággal együtt megkapta a koldusbotot is.

E fejlődési processus idézte elő azután az óriási kivándorlást, egyrészt Amerikába, másrészt a rohamosan fejlődő ipari városok felé.

Az ipari telepek magasabb munkabéreivel az eladósodott nagybirtokosság nem lévén képes konkurrálni, bekövetkezett az északkeleti országrészek *elnéptelenedése* s a mezőgazdasági termelésre nyomasztólag ható *munkáshiány*.

E socialis bajokon segítendő, már a XIX. század 30-as és 40-es éveiben és később 1875/6-ban létesítettek állami telepítéseket «Neuvorpommern» tartományban; az elsők egyáltalában nem sikerültek, ma már jórészt birtok-spekulánsok kezében vannak ujból összpontosítva s az utóbbiak közül is csak kevés telep életképes.

E sikertelenség oka abban rejlik, hogy ezen akcziók híján voltak jól átgondolt *telepítési politikának*, mely a helyi viszonyok mellett az agrikultura sajátos természetét is figyelembe vette volna; továbbá nem gondoskodtak olyan jogi intézményekről sem, melyek a már létesített telepek *fönmaradását* is biztosították volna.[2] [3]

Ha e telepítések valami nagy socialis eredménynyel nem is jártak, egy hasznuk azonban mégis volt: *tanultak* belőlük

[1] Sering: *Die innere Kolonisation im östlichen Deutschland.* Leipzig, 1893. Bevezető rész.

[2] Az utolsó évtizedekben létesített s általában sikertelen *magyar* telepítések úgy a hibákban, mint a sikertelenségben nagyrészt megegyeznek ezen poroszországi példákkal.

[3] H. Rimpler: *Domänenpolitik und Grundeigentumsverteilung vornämlich in Preussen.* Leipzig, 1888.

az intézőkörök; úgy hogy a mikor egy évtizeddel később részben socialis, részben pedig német nemzeti czélokból megindúlt az új nagy porosz telepítési akczió, azt már leszűrt elvek és a gazdasági liberalismus előitéleteitől ment rendszer alapján hajtották végre.

a) Az 1886-ki Ansiedelungsgesetz.

E nagy telepítési akczió első lépésénél nem annyira socialis, mint inkább a német *nemzetiségi* szempontok voltak a döntők; nemhiába szerepel a törvényt ellenjegyző aláírások közt elsőnek: «Fürst von Bismarck». Az 1886. évi április 26-ki törvény: «betreffend die Beförderung *deutscher* Ansiedelungen in den Provinzen Westpreussen und Polen» 1. §-a ugyanis határozottan kimondja, hogy az államkormány rendelkezésére bocsájtandó 100 millió márkával oly telepek létesitendők, melyek a nevezett két tartományban hivatva lesznek «*a német elemet erősíteni, a lengyelesítő törekvésekkel szemben*».[1] A törvény nemcsak a telepítési akczió vezetését, hanem a már létesült telepekkel szemben gyakorlandó *felügyeleti jogot* is külön *Ansiedelungs-Kommissio*-ra bizza. (12. §.) A törvényben foglalt biztosítékok és sajátos jogi intézmények, a melyek határjelzőjét képezik nemcsak egy új telepítési, hanem (mint majd alább látni fogjuk) egy nagy perspektiváju *általános modern agrárjognak is*,[2] a következők:

I. Valamennyi közt legjelentőségteljesebb a 2. §. azon rendelkezése, mely szerint *nemcsak tőke* szolgáltatás, hanem *járadék*[3] (Rente) fejében is osztatnak ki telepes birtokok. A járadékelv ujból való fölélesztése alapköve az új agrárjogi fejlődésnek.

II. A 3. §. szerint, ha *járadék-birtok* alapíttatik, a jára-

[1] *Gesetz-Sammlung für die königlichen Preussischen Staaten.* 1886. Nr. 14.

[2] V. ö. Hugenberg: *Innere Kolonisation im Nordosten Deutschlands.* Strassburg, 1891.

[3] A járadék-rendszerről s a porosz telepítésekről *dr. Fellner* Frigyes magyar közgazdasági irótársunk: *A járadékbirtokok rendszere* czímen alapos, világos és kimerítő könyvet írt; az ő nyomdokain haladunk sok tekintetben mi is.

dék *megválthatósága* szerződésileg *mindkét* fél beleegyezésétől is függhet, tehát az állami bizottság azt szükség esetén *megtagadhatja.**

III. Ugyancsak járadékbirtok-alapítás esetében *tilos annak földarabolása.* E tilalom czélja az volt, hogy a birtokok öröklési osztályok következtében ne bomoljanak fel oly apró részekre melyek már a rendes mezőgazdasági üzemre alkalmatlanok lévén, a járadékok rendes beszolgáltatását biztosítani nem birják (5. §.).

IV. Tilos a járadék-birtokok *részletenkint való eladása is* (5. §.), hacsak ezt az illetékes hatóság általános gazdasági érdekekből meg nem engedi.

V. Ugyancsak e hatóság ügyel föl arra, hogy a járadékbirtok *gazdasági önállósága* az által, hogy annak fölszerelése *jókarban* tartatik, megőriztessék. (Kezelés ellenőrzése 6. §.)

Hogy e telepítési törvény kettős czélja közül a *nemzetiségi* mennyiben és miért nem éretett el, nem tartozik tárgyunkhoz; a hozzáfűzött *agrár-socialis* czélnak azonban megfelelt.

A kormánykörök a rendelkezési szabadság fölsorolt korlátozásait azzal indokolták meg, hogy «*német* telepeket nemcsak *létesíteni* szükséges, hanem gondoskodni kell arról, hogy azok *német kézben meg is tartassanak*».**

Hivatkoztak különben még arra is, hogy az új tulajdonosok szabad rendelkezési jogát is *csak az állam* korlátozhatja, mert a törvény pusztán állami telepítésről szól.

Részünkről ez indokolást egyoldalúnak tartjuk, mert a mily szükséges a nemzetiségi czélzattal alapitott «német» telep fönmaradását megfelelő jogi intézményekkel biztosítani, ép oly szükség van erre a socialis czélzattal létesített telepeknél is.

Különben a következő események legjobban igazolják állításunkat. A telepítési akczió nemzetiségi czélját ugyanis az évről-évre növekvő mezőgazdasági munkáshiány, a social-

* Ezen intézkedést fentartja az alább tárgyalandó 1890. évi törvény 1. §-a és az 1891. évi törvény 1. §-a is.

** Arthur Aal: *Das Preussische Rentengut.* Stuttgart, 1901. 55. l.

demokraczia térhódítása és a nagybirtokosság fokozódó eladósodása miatt teljesen háttérbe szorították a *socialpolitikai szempontok.*

b) Az 1890. évi törvény.

Ép azért a felsőház kezdeményezésére négy évvel az Ansiedelungsgesetz után a kormány általános telepítési törvényjavaslattal állt elő, a mely: «Gesetz über Rentengüter vom 27. Juni 1890» czim alatt törvényerőre is emelkedett. (Gesetzsammlung für die königlichen Preussischen Staaten 1890. Nr. 32.) Ennek értelmében minden birtokosnak joga van a *járadékelv* alapján birtokán telepiteni; s magánemberek által *agrársocialis czélzattal alapított ezen új telepek szóról-szóra ugyanazon korlátozások alá esnek, mint az 1886. évi Ansiedelungsgesetz alapján az állam által főleg nemzetiségi czélokból alapított telepek.* Azzal a különbséggel természetesen, hogy míg amazokon az ellenőrzés jogát az állam gyakorolta, addig ezen új telepeken az ellenőrző maga a *privát* kolonizátor.

Ép ezért azután liberális részről heves ellenzésre talált a törvény 1. §-ának 3-ik bekezdésében foglalt azon intézkedés, miszerint az ilyen, magánemberek által alapított járadékbirtokokon is kiköthető szerződésileg az, hogy a járadék bizonyos részének *fölmondhatatlansága mindkét fél* beleegyezésétől is függhet. Sokak szerint a törvény azzal, hogy az ilyen kikötéseket megengedte, lehetővé tette egyuttal *egy újabb jobbágyi állapot létrehozását.* (Lásd még alább az 1891: 1. §. 2-ik bekezdését.) Szította a liberálisok ellenzését a törvény 2. §-a is, a mely szerint nemcsak pénzbeli járadék, hanem *természetbeni szolgálmányok is* kiköthetők a telepítő által.

Ez az új törvény, mely az 1886-ikinak részben lemásolása, részben szigorítása és általánosítása az egész országra, a három föntemlített socialis baj közül csak kettőt oldhatott volna meg.

Az eladósodott nagybirtokosnak jogot adott arra, hogy birtokának egyrészét mezőgazdasági munkásai közt fölosztthatja, még pedig nem pénzért (mert ez a munkásoknak nincs), hanem évijáradékért. Lenne tehát e szerint a nagybirtokosnak biztos mezei munkása, viszont a munkásnak lenne biztos ott-

hona, csak pénze nem lenne az előbbinek, hogy adósságaitól a telepítés után még megtartott birtokát tisztázhassa, mert az eddigi hitelező pénzintézetek nem volnának hajlandók jelzálogi *tőke-követeléseik* helyett elfogadni a telepesek által fizetendő *járadékot*. Az Ansiedelungskommissiók könnyen telepíthettek az 1886. törvény által megszavazott 100 millió hitelből, de magánember vajmi kevés járadékos telepet létesített volna, ha a poroszok az 1890-iki törvénynél megállnak.

c) Az 1891. évi Rentengutgesetz.

1891 ápril 2-án azonban v. *Miquel* vette át a pénzügyministeri tárczát, ki mint hannoverai ember a *Justus Möser-* és *Rodbertus-féle* járadékrendszernek régi hive volt s kinek kedvencz ideáját képezte a porosz birodalom keleti részeiben is oly konszolidált, erős *parasztosztályt* teremteni, mint a hannoverai és westfáliai. Ő vitte keresztül — régi kedvencz tervének megvalósítása érdekében — *az 1891. évi julius 7-iki törvényt «Betreffend die Beförderung der Errichtung von Rentengüter.»*

E törvény fontosabb intézkedései három pontban foglalhatók össze:

1. *Tartományi járadékbankot* létesit, a melyek beváltják a telepesek által a nagybirtok részére évente fizetendő járadékot, könnyen pénzzé tehető járadéklevelekért.

2. Kölcsönt nyújt a telepeseknek a megfelelő *épületek fölépítésére* és a szükséges fölszerelés beszerzésére.*

3. Az egész telepítési akció vezetésére külön szerveket, a *Generalkommissiok*-at létesíti. E bizottságok gyakorolják a törvényszabta rendelkezési korlátok értelmében a telepesek fölött azon *ellenőrzést* is, a melyet az 1890-iki törvény a magánkolonizátorra bizott. A szabadforgalom hiveinek tehát azon aggályai, hogy a porosz letelepítési törvények egy új jobbágyi

* A pénzügyi konverzió simább keresztülviteléről és a fölszerelési költségek fedezéséről gondoskodik legujabban az 1900. évi julius 12-iki törvény: *betreffend die Gewährung von Zwischenkredit bei Rentengutsgründungen.* (Aal id. munka 67. és 84. l.)

viszonyt fognak létrehozni a nagybirtokosság és a parasztság között — az 1891. törvény következtében alaptalanná váltak.

4. E törvény 6. §-a különben a tulajdonos rendelkezési szabadsága elé *egy újabb korlátot húzott*. A 4. bekezdés ugyanis (miután megállapítja, hogy mily években, mily összegek maradnak még hátra törlesztés végett) kimondja, hogy a *bankjáradéknak az első tíz év alatt egyszerre, egy összegben való letörlesztéséhez a Generalkommissio beleegyezése szükséges.* Czélja e korlátozásnak az volt, hogy — már a mennyire ilyen korlátozással lehetséges — elejét vegyék annak, miszerint a telepesbirtokokat *kapitalisták egészben megvehessék; lévén a járadékbirtokoknak egészben való eladása* még e törvény alapján megengedett dolog.

E korlátozást különben fölöslegessé tette az alább tárgyalandó 1896-iki törvény, mely a járadékbirtokoknak *egészben való eladását* is hatósági beleegyezéstől tette függővé. E korlátozásokhoz kell számitani a törvény 2. §-ának 3. bekezdésében, és a 7. §. 4. bekezdésében foglalt azon érdekes intézkedéseket is, a melyek az *1850. évi márczius 2-iki «Rentenbankgesetz» alapján a járadékbirtokokra elrendelik a kötelező tűzkár elleni biztosítást.*

Szociálpolitikai szempontból rendkívül fontos még az is, hogy míg az 1890-iki törvény főczélja *munkástelepek* létesitése volt, az 1891-iki törvény 1. §-a már a «Rentengüter von *mittlerem* oder *kleinerem Umfange*»-ről beszél, tehát a porosz telepítési politika czélja e törvény szerint (a hannoverai Miquel félreismerhetetlen hatása alatt) *elsősorban már nem a munkástelepítés*, hanem *életerős, középnagysádú új parasztbirtokok létesítése.*

d) Az 1896. évi törzsöröklös törvény.

A Miquel által megkezdett nagy koncepciójú agrárjogi reformoknak logikus következménye volt az *1896. évi junius 8-iki törvény: «betreffend das Anerbenrecht bei Renten- und Ansiedelungsgüter»*, mely szerint az 1886 óta alapított telepek *kötelező intestat-törzsöröklési jogot honosította meg.*

Ha áll azon tétel, hogy a régi, tehermentes és konszolidált mezei birtokok fönmaradása is elképzelhetetlen a római

jogi elveken alapuló öröklési rendszer mellett, sokszorta inkább kell ennek állani az újonnan keletkezett, legnagyobbrészt erősen megterhelt telepesbirtokokra. Figyelembe kell még azt is vennünk, hogy az 1891. évi törvény 4. §-a is kimondja a járadékbirtokok oszthatatlanságát, tehát azoknak természetbeni fölosztását az öröklő társak között eleve kizárja. Lássunk csak egy praktikus példát:

Meghal az apa, ki egy járadékbirtokot hagy maga után három fiára. *A birtok forgalmi értéke 48,000 márka,* évi jövedelme azonban csak 1600 márka lévén, 4 százalékos tőkésítés mellett *a birtok hozadéki értéke csak 40,000 márka lesz.*

Van a birtokon *20,000 márka járadékteher*, aránylag tehát nincs túlságosan eladósodva, hiszen a törvény szerint járadékkölcsön egész a hozadéki érték háromnegyed részéig adható.

Azonkívül van rajta évi 40 márka tartós és átmeneti teher (közadó stb.), a mi 4 százalékos tőkésítés mellett újabb 1000 márka terhet tesz ki. Az örökhagyó után azonkívül maradt még 2000 márkányi személyes adósság, de viszont 1000 márkányi egyéb vagyon is. A birtokot, hacsak az örökösök azt *egészben eladni* nem akarják, *egy fiúnak* kell átvenni, mert, mint már tudjuk, a törvény értelmében azt természetben fölosztani nem lehet.

Nézzük már most, hogy milyen jövő néz a birtokot átvevő fiúra, az általános magánjog öröklési szabályai szerint.

Előre kell bocsájtanunk azt is, hogy az általános magánjog a forgalmi érték alapján becsüli föl az örökséget.*

Ilyen alapon a hagyatéki aktivák tisztán (48,000+1000)—(20,000+1000+2000)=*26,000 márkát fognak kitenni.*

* Az új német birodalmi törvénykönyv 2049. §-a ugyan kimondja, hogy «ha a végrendelkező *úgy intézkedett*, hogy az örököstársak közül *egynek* joga legyen a hagyatékhoz tartozó földbirtokot átvenni, akkor *kétség esetében* azt kell föltételezni, hogy a földbirtokot a *hozadéki érték* szerint kell az osztálynál számításba venni,» azonban ez csak arra a ritka esetre áll, ha van végrendelet, még pedig egy ily értelemben magyarázható végrendelet. (Lásd Mattyasovszky Miklós dr.: *A polgári törvénykönyv tervezetének öröklési joga, gazdasági és társadalompolitikai szempontból* czímű czikkét a *Közgazdasági Szemle* 1901 julius havi füzetében.)

Ezen összeg a három fiú közt egyenlőképp osztandó föl; jut tehát egy-egyre: 8667 márka. Mivel pedig a birtokról távozó két testvér az örökrészét tőkében akarja kivenni, a birtokot átvevő testvérnek föl kell venni birtokára (ha ugyan ilyen túlterheltség mellett kap?) 8667 × 2 = *17,334 márka jelzálogi terhet,* a mi után amortizáczióval együtt a legjobb esetben is legalább 5 százalékot kell évente fizetnie.

A birtokot átvevő testvér évi mérlege tehát következőkép fog alakulni:

1. a 20,000 márkányi járadékteher után fizetendő 5 százalékos bankjáradék: 1000 márka;

2. átmeneti teher, adó stb.: 40 márka;

3. a 17,334 márkányi jelzálogi teher után fizetendő 5 százalékos kamat és tőketörlesztés: 866 márka.

A törzsörökösnek tehát *évente fizetnie kell összesen 1906 márkát, holott a birtok tiszta jövedelme csak 1600 márka.*

Ha pedig az általános jognak megfelelőleg nem jövedelmi (hozadéki) érték, hanem a forgalmi érték szerint történt volna az osztály, akkor a törzsörökösnek még sokkal többet kellett volna ráfizetni a birtok átvételére.

A járadékbirtokok fönmaradása tehát az általános öröklési jog alapján lehetetlenség.

Az 1896. évi törzsöröklésödési törvény nélkül tehát az új porosz telepek is abba a szomorú helyzetbe kerültek volna, mint a milyenben a föntebb említett *orosz-lengyelországiak* vannak, a melyek jóformán *minden generatióban eladóra kerülnek,* mert a törvény a birtokok oszthatatlanságát a törzsöröklési rendszer egyidejű behozatala nélkül mondta ki.

A megkezdett út felerészén tehát a porosz törvényhozásnak megállania már nem lehetett.

A járadékok biztosítása végett (tehát *közgazdasági okokból)* meg kellett szorítani a telepes szabadrendelkezési jogát úgy a birtok kezelése, mint földarabolása és részenkint való eladása tekintetében; viszont azonban a telepesek *stabilitásának* kedvéért, hogy a birtokok a családban megmaradhassanak, — *tehát sociális és nemzeti okokból* — be kellett hozni a telepbirtokokra a törzsörökösödési rendszert.

Az 1896-iki törvény rendelkezései négy irányban tartalmaznak figyelemreméltó ujításokat:

a) kimondja a törvény a járadékbirtokokra a *kötelező intestat törzsöröklést;*

b) a tulajdonos szabad rendelkezési jogát az eddigieknél is erősebb *korlátok* közé szorítja;

c) a törzsörökös személye, *illetve a meghivatás sorrendje ekintetében a nemek közt különbséget tesz;*

d) a törzsörököst háromféle *kedvezményben* részesiti.

Lássuk ezeket egymásután:

a) Kötelező törzsöröklés.

Az 1. §. kimondja, hogy az 1886., 1890. és 1891. évi telepítési törvények alapján keletkezett birtokok törzsöröklési birtokokká válnak e nemü tulajdonságuknak a telekkönyvbe való följegyzése által.

Ezen följegyzés a telekkönyv II. részében foganatosíttatik, mert maga után vonja a törvény értelmében *a tulajdonos tulajdonjogának több irányú* korlátozását.

Jelen törvény értelmében ezen telekkönyvi följegyzés az illetékes hatóság (Generalkommission stb.) megkeresésére foganatosíttatik. E hatóságnak *kötelessége* a biróságot a bejegyzés végett megkeresni; a tulajdonost a bejegyzés előtt meg kell ugyan *hallgatni* (2. §.), *de a bejegyzést ez azért meg nem akadályozhatja.* A törzsörökös rendszer *kényszer-kötelező* formája a liberálisok szerint már ebben is megnyilatkozik. A törzsöröklési jelleg mint egy «*caracter indelibile*» rajta marad a birtokon, de sőt ha az részletenkint adatik el, még annak részein is. A 8. §. szerint ugyanis:

«Azon tulajdonos, a ki egy törzsbirtok részeinek leirását (illetve átirását) óhajtja, köteles a generalkommissiónak a 7. §-ban említett beleegyezésén** kívül még egy nyilatkozatot is csatolni,

* Az 1898-iki *westfáliai új törzsöröklési törvény,* mely ennek az alapján készült, a birtok törzsöröklési minőséget már *csak a czimlapra* rendeli följegyezni, mert e törvény nem foglal magában rendelkezési korlátokat. Lásd Kiesekamps kommentárját az 1898. évi julius 2-ki westfáliai törzsöröklési törvényhez, 39. lap. Münster 1898.

** Lásd alább.

miszerint a birtokrészszel (Trennstück) együtt annak törzsöröklési jellege is átruházandó-e? *E jelleg átruházása csak akkor maradhat el, ha ebbe a generalkommissio beleegyezik.*

Ennek a beleegyezést meg kell tagadni abban az esetben, ha a birtokrész nem bir gazdasági önállósággal, vagy a gazdasági önállóság fontos közgazdasági érdekekbe ütközik.»

Magáról a törzsöröklésről a törvény 10-ik §-ának 1-ső bekezdése intézkedik:

«Ha valamely hagyatékhoz egy törzsöröklési birtok tartozik, s az örökhagyó után több örökös marad, akkor — tekintet nélkül az örökhagyó utolsó lakhelyére, ellenkező végrendelet hijján — a törzsöröklési birtok tartozékaival együtt, *mint az örökség egy része a törvény erejénél* fogva csak *egy* örökösre (a «törzsörökösre») száll.

E rendelkezés jelenti tulajdonkép a *szakítást* a törzsöröklési jog azon *fakultativ formájával* (System der Höferolle), mely az 1879-iki hannoveri törzsöröklési törvény alapján majdnem minden tartományban törvénybe iktattatott, de kivéve Hannovert, jóformán sehol sem sikerült.

E fakultativ törvények *csak jogot és személyes igényt* adnak a törzsörökösnek a birtok átvételére. A birtok tulajdonjogába tehát az örökség megnyiltakor először a római jog elveinek megfelelőleg, az összes örökösök megfelelő eszmei hányadok szerint lépnek, és csak a hagyatéki osztály következtében kapja azt meg közvetve a törzsörökös.

Ellenben a most tárgyalt törvényszakasznak és az 1898. évi wesztfáliai törvény 13. §-ának értelmében a birtok a törzsörökösre mint a hagyaték egy része már az örökség megnyiltakor *a törvény erejénél fogva száll rá.* Ez tehát teljes szakítást jelent a római jogon alapuló általános öröklési jog *«universális successió»* elvével.*

β) A rendelkezési szabadság korlátai.

A törvény 6. §-a kimondja, hogy:

«A tulajdonos szabad rendelkezési és végrendelkezési joga érintetlen marad, — a mennyiben a törvény e tekintetben nem állítana fel korlátokat.»

* Kiesekamp: id. munka 62. §.

A 7. §. azonban nemcsak föntartja az előbbi törvényekben megállapított tulajdonjogi korlátozásokat, t. i. *a földarabolás és a részenként való elidegenítés* tilalmát, hanem még a birtoknak *egészben való elidegenítését* is hatósági hozzájárulástól teszi függővé:

«Egy törzsbirtok tulajdonosa a generalkomissio beleegyezése nélkül *sem élők közt, sem halála* esetére nem intézkedhetik úgy, hogy a törzsbirtok feloszttassék, vagy hogy annak egyes részei eladassanak.

Ha pedig a tulajdonos *életében* a birtokot másnak *egészben* eladni akarja, — kivéve ha az az illető a tulajdonosnak leszármazója, testvére, ennek leszármazója, vagy házastársa, — akkor ehhez a generalkommissio beleegyezése szükséges.

A jóváhagyás csak akkor tagadható meg, ha tények erősítik azon föltevést, hogy ezáltal a törzsöröklési birtok gazdasági önállósága egy nagyobb birtokkal való egyesítés következtében megszünnék.*

A generalkommissiónak határozathozatal előtt azon kerületi (városi) bizottságot kell véleményezés végett meghallgatni, melynek kerületében a törzsbirtok fekszik. Véleménykülömbség esetén a földmívelésügyi miniszter dönt.

E határozmányok hatálya csak azon járadék- és «Ansiedelungs»-birtokokra terjed ki, melyek ezen törvény értelmében alapíttatnak, vagy váltak járadékkötelesekké.»**

* Vesd össze a régi *Róma* kolonisatorainak fentebb tárgyalt azon elővigyázati rendszabályaival, melyek segélyével a telepes-birtokokat a *latifundiumok által való felszivatástól* akarták megóvni.

** Sering szerint hiánya e törvénynek az, hogy nem állít fel *terhelési tilalmat,* a mely meggátolná a járadékbirtokok eladósodását. A törvénytervezetben eredetileg tényleg meg volt a terhelési tilalom. Ugyanis a tervezet szerint valamely törzsöröklési birtokot azon összeg erejéig, a mely összeg egy, a birtokról eltávozott társörökös járadéka fejében volt a birtokra telekkönyvileg betáblázva, még ezen járadék letöröltetése után sem lehetett volna másféle ujabb adóssággal megterhelni, mint egy, a generácziók természetes mulása következtében természetszerűleg és «ab intestato» jelentkező ujabb társörökös kielégítési járadékával. Vagyis a birtok értékének egy része bizonyos hivatalos zár alá lett volna véve, *kizárólag* oly czélból, hogy a *mindenkori* társörökösök kielégítési járadékai számára biztosítékul szolgáljon. A törvénytervezet ezen tilalom által háromféle czélt akart elérni:

1. A mindenkori társörökösök jogos igényeinek pontos kielégítését.

2. Meggátolni azon eshetőséget, hogy némely örökhagyó a társörökösök bőkezűbb kielégítése végett ne vehessen föl oly adósságokat a

A tulajdonos szabad rendelkezési joga tehát életében háromféle korlátozás alá esik.

A *végrendelkezési szabadsága* elé a birtok oszthatatlansága szintén von jóformán legyőzhetetlen korlátokat, s annak törzsöröklési jellege pedig, mint azt föntebb láttuk, a tulajdonos akarata ellenére is bejegyeztetik hatóságilag a telekkönyvbe. Az örökhagyó végrendelkező kedvére korlátozólag fog még hatni az is, hogy a törvény értelmében a járadékbankok állami kölcsönének előnyében csak azon törzsörökös részesül, ki «ab intestato» örököl. (Aal. id. munka 77. lap.)

A tulajdonos szabad rendelkezési joga tehát (hacsak nem akarja a törzsörökös teljes eladósodását és romlását), *tényleg jóformán csak a törzsörökös személyének kijelölésére vonatkozhatik* (32. §.).

E törvény tehát, daczára, hogy a 6. §. hangsúlyozza a végrendeleti szabadság tiszteletbentartását, tényleg mégsem *kötelező intestat törzsöröklést* (Zwangsintestat Anerberecht), hanem *kötelező kényszertörzsöröklést* (Zwangsanerberecht) honosított meg a járadékbirtokokon.

Az elsőre példa az 1898-iki új wesztfáliai törzsöröklési törvény, mely a tulajdonos rendelkezési szabadságát nem korlátozza.

A most tárgyalt törvény azonban, a még gyermekkorukat élő telepítési birtokok fönmaradása érdekében erős korlátokkal veszi körül a mindenkori tulajdonos rendelkezési szabadságát.

γ) A törzsöröklés sorrendje.

A törzsörökös személyére, illetve azon *sorrendre* nézve, melyben az örökhagyó utódai a törzsöröklésre — ab inte-

birtokra, mely adósságok által a törzsörökös fönmaradása könnyen veszélyeztetve lehetne.

3. Tényleg egy törvényes *megterhelési határt* akart szabni. Ugyanis, ha e szakasz is belekerült volna a törvénybe, nem igen akadt volna ember, a ki jelzálogi kölcsönt adott volna a birtokra, azon biztos tudatban, hogy követelésével soha előbbre nem rukkolhat. A parlament azonban e szakaszt kihagyta a törvényből; a járadékbirtokok tehát ma minden korlátozás nélkül megterhelhetők, nem kis hátrányára azok életképességének és stabilitásának. (L. Brentano. *Erbrechtpolitik.* 336.)

stato, — meghivatnak, a törvény 11. §-a következőkép intézkedik:

«a sorrend ... a «Höfegesetze» és «Landguterordnung»-ok illetékességi területén (a 12. §. határozmányainak kivételével) az illető törvények megfelelő intézkedései szerint alakul. Máshol pedig a következő elvek szerint:

Édes gyermekek megelőzik a fogadottakat, törvényesek a törvényteleneket. Törvénytelen gyermekek apjuk után nem lehetnek törzsörökösök. Utólagos házasság által törvényesített gyermekek a törvényes születésüekkel egyenjoguak. Elsősorban jön az idősebb fiu és ennek férfi-leszármazói, ha az örökhagyónak nincsenek fiai vagy a fiuknak férfi-leszármazói, akkor az idősebb fiu leánya és ennek leszármazói, ha pedig az örökhagyó fiainak egyáltalában nincsenek leszármazói, akkor annak idősebb leányai és ennek leszármazói következnek.

Egyes gyermek leszármazói közt a törzsöröklésre való meghivatás ugyanezen alapelvek szerint történik.

12. §. Azon gyermekek, kik az örökhagyó halálakor *gondnokság alá vannak helyezve* és a kik az örökhagyó halála előtt jogerős itélettel polgári jogaik egyidejü fölfüggesztésével összekötött *fegyházbüntetésre itéltettek*, a többi örököstársak *után* következnek.

13. §. Ha az örökösök: az örökhagyó testvérei vagy ezek leszármazói, úgy a 11. és 12. §-ok megfelelőképp alkalmaztatnak. Édestestvérek és ezek leszármazói megelőzik a mostoha testvéreket és ezek leszármazóit.»

Világosítsuk meg a 11. §. rendezkedéseit egy családfával: az örökhagyó apa után három gyermek marad a következő születési egymásutánban: Anna, Károly és József.

Örökhagyó apa †

1. Anna — 2. Károly † — 3. József †

Károly †: Ilona — Zsófia

A 11. §. értelmében a birtok nem az örökhagyó legidősebb gyermekét: Annát illeti, lévén ő leány, hanem illeti a második gyermeket Károlyt, azért, mert ő férfi, még pedig az idősebbik. A törzsöröklésre tehát elsősorban kvalifikál a (férfi) *nem*, másodsorban a *kor*. A férfinem előnyösítése ingatlan vagyonban minden agrikultur népnél általánosan elterjedt szokás,* úgy társadalmi, mint gazdasági okokból. Hogy a törvény

* Magyarországon is a parasztságnak legalább $^{2}/_{3}$ részénél.

e tekintetben is alkalmazkodott a nép általános jogérzetéhez, az gazdaságilag oly kényes objektumoknál, mint a járadékbirtokok, ez csak természetes dolog volt.

Azonban a *törvény nem következetes*. Ha ugyanis úgy Károly, mint József fiutódok hátrahagyása nélkül még az apa előtt elhalnának, akkor a törzsöröklésre jogosított nem az örökhagyó legidősebb gyermeke: Anna, hanem az idősebb fiu idősebb leánya: Ilona lenne.

A törvény ezen rendelete nemcsak igazságtalan, hanem a logikát is nélkülözi.

Ha Anna háttérbe szorul fitestvéreinek: Károlynak vagy Józsefnek, vagy ezek esetleges férfileszármazói kedvéért, ez a *fiágiság* elve alapján fölfogható; de hogy miért mellőzi a törvény az örökhagyó *leányát*, az örökhagyónak egy ugyancsak *leányunokája* kedvéért, ezt valóban képtelenek vagyunk megérteni.

Ha Károly túlélte volna az apját és már megszerezte volna az örökséget, akkor a parentális rendszer alapján volna értelme ennek az örökségi rendszernek, de hogy így minden ok nélkül, *egynemüek* között miért ugorja át a törvény az örökhagyóhoz közelebb álló gradust, ez megmagyarázhatatlan.

A mint gazdasági és szocziális okok vezették a porosz törvényhozást a *fiágiság* behozatalánál, ugyanezen okok működtek közre a 12. §. megteremtésénél, a mely szerint bizonyos *elmebeli*, vagy *morális* defektusok miatt, azon gyermek a ki különben neménél és koránál fogva a törzsöröklésre jogosított lenne, a legutolsó helyre szorúlhat.

Arról az esetről, ha az örökséghez *több törzsöröklési birtok* tartozik, a 28. §. akként intézkedik, hogy minden örökös a törzsöröklésre való meghivatásának sorrendjében választhat magának birtokot.

A törvény tervezői számitottak arra, miszerint a tulajdonjogi korlátok és az ab intestato örökség esetében a törzsörököst megillető törvényes előnyök vissza fogják tartani az örökhagyókat a végrendelkezőtől, ezt legjobban bizonyítja a 32. §. 1. pontja.

Ez ugyanis megengedi annak, a kinek joga van a törzsöröklési birtokról végrendelkezni, hogy egy biróilag vagy köz-

jegyzőileg megerősített okiratban a törzsörökös személyét a 10—13. és 28. §-októl eltérőleg jelölhesse ki. A törvény ezen szakaszának kettős czélja van: 1. megadván az örökhagyónak a törzsörökös kijelölési jogot ily nem testamentarius formában is, teljesen fölöslegessé akarja tenni a végrendelkezést, tehát az ab intestato törzsöröklés jogkörét lehetőleg tágítani akarja. 2. A törzsörökös rendszer ellenzőinek azon állítását, hogy a sors véletlene folytán a legélhetetlenebb örökös kezébe kerülhet a birtok, — tárgytalanná teszi, mert az *örökhagyónak módot nyújt arra,* hogy végrendelet nélkül is kijelölhesse a legalkalmasabb örökösét törzsörökösnek.

Tény, hogy a törvény nagyon szerencsésen oldotta meg azon nehéz föladatot, hogy a szabad végrendelkezésből származható gazdasági veszélyek a minimálisra redukáltassanak, viszont a végrendelkezési jog előnyei pedig alkalmazást nyerjenek.

δ) A törzsöröklés előnyei.

Hogy a törzsörökös képes legyen a birtokot megtartani, többféle előnyben részesíti őt a törvény:

1. *a törzsöröklés alá kerülő birtok a* 17. §. *értelmében nem a forgalmi érték, hanem:*

> «*azon évi átlagos tiszta földjáradék* (jövedelem) *szerint becsültetik,* a mit az tartozékaival együtt mint *egész* használva rendes gazdálkodás és az eddigi karbanlét (Kulturzustand) mellett hozott.»

A tiszta hozadék huszonötszöröse adja a birtok *becsértékét,* ebből az átmeneti terhek azonban még levonandók.

Tehát a járadékelvet az örökség fölbecsülésénél kötelezővé teszi a törvény.

A földbirtoknak a hozadéki érték szerint való becslése nem más, mint a manapság sokat vitatott *járadékelv, Rentenprinzip* alkalmazása, a mely elv a modern német agrárjogi törvények fundamentumát képezi. A Justus Möser és Rodbertus-Jagetzow-féle elmélet szerint ugyanis a «földbirtok minden reá vonatkozó jogügyletnél annak tekintendő, a mi, tudniillik *állandó járadékforrásoknak.*»*

* Rodbertus: *Zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes* és dr. *Fellner* Frigyes: *A járadékbirtok rendszere.*

Természetes is, a földbirtoknak nem az a czélja, hogy minél sűrűbben cseréljen gazdát, mint az ingó vagyon, hanem ellenkezőleg az, hogy minél nagyobb stabilitás mellett mivelőit eltartsa, és hogy nyersterményeket produkáljon. A földbirtok tehát reálisan csak annyit ér, mint a mennyi nyersterményt átlag beterem, illetve a mennyi az átlagos *jövedelme.*

A földbirtoknak e reális *hozadéki értéke** a modern gazdasági és társadalmi fejlődés következtében a legtöbbször nem egyenlő annak *forgalmi értékével.*

Ha már most figyelembe veszszük, hogy a modern polgári törvénykönyvek fölhatalmazzák az örökösöket, hogy más megállapodás hiján követelhessék az örökség fölosztása czéljából a birtok eladását; kiviláglik, hogy a birtoknak egy örökös által egészben való átvétele a többi örököstársak kényétől függ.

Ez a körülmény a birtok átvételi értékéül annak *forgalmi* értékét predesztinálja, vagyis azon értéket, a melyet az összes örökösök a birtokért akkor kaptak volna, ha azt eladták volna.

A tényleges jogrendszer anomaliája tehát éppen abban rejlik, hogy midőn azért veszi át a birtokot egy örökös, hogy azt egészben, mint családi birtokot megtartsa, akkor azt a törvény értelmében olyan mértékben kell fölbecsülni, mintha az eladatnék.

Már pedig a mai viszonyok között a birtok fönmaradása lehetetlen lenne, ha a törzsörökös azt nem *a hozadéki érték,* hanem a *forgalmi érték szerint* venné át, mint azt már az általános részben bővebben fejtegettük.

2. Nagy kedvezménye a törzsörökösnek a 18. §. azon intézkedése, hogy az összes hagyatéki terhek, *beleértve a törzsbirtokot, terhelő jelzálogi és telekadósságokat is,* a törzsbirtokon kivül még jelenlevő hagyatéki vagyonból vonandók le; ha a hagyaték ezen többi része nem fedezi a terheket, csak akkor vonandó le a fedezetlenül maradt rész a törzsbirtok becsértékéből.**

* Ne feledjük, hogy a jószágok «értékét» mindig az általa kielégített szükségletek határozzák meg.

** Az évi járadék 25-szörösével tőkésítve.

3. A törzsörökös az így tisztán fönmaradó hagyatéki aktivák *egyharmad részét külön előnyösítésként* kapja osztályrészül.* Az előnyösítés levonása után fönmaradó aktivákon valamennyi örököstárs az általános magánjog szabályai szerint osztozik, (tehát a törzsörökös is megkapja belőle a maga részét.) (18. és 19. §§.)

4. *A törzsörökös a társörökösöket más megegyezés hijján nem tőkével, hanem csak részükről fölmondhatatlan évi járadékkal köteles kielégíteni.*

Ezen járadékok telekkönyvileg biztosíthatók a társörökösök számára. (20. §.)

Az örököskielégítési járadék (Erbabfindungsrente) az örökrészt képező tőkének mindig 1/6 része (4%) és 1 1/2%-os évi törlesztési járadékkal törlesztendő. Esedékes pedig az örökhagyó halála napjától számított minden negyedév végén. (21. §.)

Ha ezen örökrészek egyenként 30 márkánál, egész összegükben pedig *egyévi* átlagos tiszta jövedelemnél nem nagyobbak, a társörökösök követelhetik, hogy örökrészüket készpénzben kapják ki. (20. §.)

Mivel azonban az örököstársaknak, kik többnyire elköltöztek az apai házból, nem évi járadékra, hanem *tőkére van* szükségük, a melylyel új életpályájukon valamit kezdhessenek, a törvény 22., 23., 24., 25. §§-ai módot nyújtanak arra, hogy a *járadékbankok járadéklevelekért magukhoz válthassák a társörökösök járadékköveteléseit.*

A társörökösök a járadékbankok segélyével tehát a törzsörökös különösebb megterhelése nélkül ép úgy tőkéhez jutnak, mint azt az eladósodott kolonisator nagybirtokosokra vonatkozólag föntebb már láttunk. A társörökösök ma tényleg járadékkövetelésüknek 24 1/2-szeres összegét kapják, 3 1/2 %-ot kamatozó járadéklevelekben. (22. §. 1. első eset). A törzsörökös viszont ennek fejében 5%-os bankjáradékot fizet a járadékbanknak, és 35 év alatt törleszti le a járadékadósságot.

5. Lujo Brentano és iskolája a törzsörökös és különös

* Ezen esetben a törzsörökös tartozik a még fenmaradt összes hagyatéki terheket közadósként átvenni.

előnyeként tekinti azt is, hogy ő az átvett birtokokban egy biztos és önálló «*munka-alkalomhoz*» jutott.*

Lássuk már most, hogy miként alakul ezen kedvezmények alapján azon járadékbirtok törzsörökösének helyzete, a melyről föntebb volt szó? 1. A 17. §. értelmében a 48.000 márka forgalmi értékü birtokot a hagyatéki leltárba csak az 6100 márkányi átlagos évi tiszta jövedelemnek (4%-os tőkefizetés mellett) megfelelő *40.000 márkányi hozadéki* értékkel veszik föl.

Ezen hozadéki értékből ugyancsak a 17. §. alapján levonandó átmeneti terhek, melyek 1000 márkának felelnek meg, (ugyancsak 4%-os tőkésités mellett). Marad tehát tiszta hozadéki érték: 39.000 márka. A többi hagyatéki tehernek, tehát a 20.000 márkányi járadékadósságnak és az örökhagyó 2000 márkányi személyes adósságának fedezetéül a 18. §. értelmében elsősorban a járadékbirtokon kivül található hagyatéki vagyonban kell fedezetet találni, mivel pedig ez csak 1000 márkát tesz ki, így még mindig fedezetlen 21.000 márka hagyatéki teher, nem marad tehát más hátra, mint ezt a járadékbirtoknak már föntebb megállapitott tiszta hozadéki értékéből levonni, így a tiszta hagyaték ki fog tenni 39.000 — 21.000 = 18.000 márka tőkét, illetve 720 márka évi járadékot.

Ennek egyharmad részét fogja a 18. §. 3. pontja értelmében külön *előnyösitésként* kapni a törzsörökös, vagyis: 240 márka évi járadékot. Az ez után fönmaradó évi 480 márkányi járadék végül egyenlő részben osztatik föl a három örökös között; jut tehát egyre-egyre 160 márkányi évi járadék. Mivel pedig a két társörökös eltávozván a birtokról, kéri örökrészét tőkében kiszolgáltatni, a 22. §. 1. pontja szerint a járadékra jogosított társörökösök egyenkint kapni fognak az évi járadékuk $24^1/_2$-szeres összegének megfelelő vagyis 160 × 24·5 = *3920* márkányi $3^1/_2$%-ot kamatozó járadéklevelet. A törzsörökös ennek fejében a 22. §. 2. bekezdés *a)* pontja szerint 3920 × 2 = *7840 márkányi* járadéklevél után évi: 392 márka bankjáradékot fizetni (5%.).

Lássuk már most, miből és hogyan él meg a törzsörö-

* Aal. Id. munka 77. lap.

kös a hagyaték ily módon való rendezése után. Fizetnie kell évente: 1. a 20.000 márka régi járadékteher után ötszázalékos bankjáradékban 1000 márkát, 2. átmeneti terhekre évente 40 márkát, 3. az új 7840 márka járadékadósság után ötszázalékos bankjáradékban 392 márkát, összesen tehát évente 1432 márkát kell a törzsörökösnek kifizetnie a birtok 1600 márkát kitevő átlagos jövedelméből, *marad tehát neki örökrésze kamatai és a birtokba ölt egész évi munkája fejében 168 márka évi jövedelme.*

Ezzel szemben egy-egy társörökös kap a 3920 márka névértékü 3 1/2 %-ot kamatozó járadéklevelei után 137 márka kamatot. Ekkora évi járadék a törzsörököst is megilletné, örökrésze jövedelme fejében; mivel pedig neki, mint már föntebb láttuk, a törzsbirtokból évente összesen csak 168 márkányi jövedelme van, *a törzsörökösnek egész évi munkája fejében meg kell elégednie* (168 — 137 =) *31, mondd: harminczegy márkányi munkadijjal.*

Ilyen tehát az a túlságosan kedvezményezett helyzet, a melyet Lujo Brentam és iskolája az örököstársakkal szemben oly fölötte igazságtalannak tartanak, és a birtok, a melyet mint «biztos és állandó munkaalkalmat» annyira irigyelnek a törzsörököstől, évi 31 márkányi munkadijjal jutalmazza meg művelőjét, mig az örököstársak minden fáradság nélkül jutván örökrészük jövedelméhez, ott és olyan munkaalkalmat választhatnak maguknak, a mely valószinüleg többet fog hozni évi 31 márkánál. *Csak egy kissé jobban eladósodott járadékbirtoknak a fönmaradása, s a törzsörökös boldogulása még az 1896. évi törzsörökös-rendszer mellett is vajmi nehéz, sőt problematikus, e nélkül pedig egyáltalában lehetetlen dolog volna.* A bankjáradék a ma tényleg életben levő rendszer mellett 35 év, tehát körülbelül egy átlagos emberöltő alatt törlesztetik le, úgy, hogy minden nemzedék épen elkészül a saját terhe törlesztésével. Ha azonban a nemzedékek váltakozása rövidebb időközökben következnék be, akkor a sok «Erbabfindungsrente» összetorlódik, és menthetetlenül agyonnyomja a törzsörököst.*

* Pedig az általunk példaként fölhozott esetben nem is volt túl-

A törvény a törzsörökösnek a kedvezményeket *azért* adja, hogy az képes legyen a birtokot föntartani, képes legyen az államilag garantált bankjáradékot fizetni, s hogy a nagy költ-

terhelt a járadékbirtok; *az a példa azonban, a melyet az 1896. évi törvénytervezet okadatolása* (*Entwurf eines Gesetzes betr. das Anerbenrecht bei Renten, und Ansiedelungsgütern etc.* 56. l.), *valamint* L. Brentano (*Erbrechtspolitik* 333. l.) *és utánunk* Fellner *is* (*A járadékbirtokok rendszere* 115. l.) példaként felhoznak, *egy túlterhelt* birtok, a mely egyátalában menthetetlen, tehát a példa *rossz.*

Az eset a következő:

Három fiu örököl ab intestato az apa után, a ki 30,000 márka forgalmi értékkel biró járadékbirtokot és 1500 márka készpénzt hagy hátra, a birtok átlagos évi tiszta jövedelme 1000 márka, tehát a hozadéki értéke (per 4%) 25,000 márka. Ebből levonva az átmeneti és tartós terheket, marad tiszta becsérték 21,970 márka. A hagyaték terhei: 15,000 márka járadékbank-teher és 1000 márka személyes adósság, mivel pedig ezek a hagyaték egyéb aktiváiból csak 1500 márkáig nyernek fedezetet, 14,500 márka hagyatéki adósság a birtok fönt megállapított becsértékéből vonandó le, marad tiszta aktivaként 7470 márka. Ebből 1/3 rész a törzsörökös előnye (2490 márka), s az így még fönmaradó 4980 márka egyenlőképp osztatik föl a három testvér közt. Kap tehát: a törzsörökös 2490 + 1660 = 4150 márkát, az örököstársak 3320 márka tőkét, illetve 32·80 márka évi járadékot.

Lujo Brentano ezen öröklési osztályt égbekiáltó igazságtalanságnak tartja; szembeállítja, hogy a közönséges öröklési jog szerint minden örökösnek egyformán jutna a forgalmi érték szerint 4156²/3 márkányi vagyon osztályrészül, a törzsöröklési törvény alapján azonban a törzsörökös kap összesen 9150 márkát, s azonkívül biztos munkaalkalmat, míg a törzsörökösök egyenként csak 16·40 márka járadékot évnegyedenkint.

Már maga ezen szembeállítása a törzsörökösök által kapott tőkeértéknek és a törzsörökösök járadékainak is tendenciózus ferdítés, mert hiszen Brentano is épp oly jól tudja, mint mi, hogy a törvény 22. §-a értelmében ezen járadék a járadékbank által beváltatik járadéklevelekre, tehát tőkére, a mint erre Fellner is rámutat. Csodálatos felületességre vall azonban Brentanonál az, hogy nem vett magának annyi fáradságot, hogy kiszámította volna, vajjon milyen gondnélküli fényes módon fog élni a törzsörökös ezen igazságtalan kedvezmények következtében. Pedig tanulságos lett volna ránézve is.

Ugyanis a birtok 1000 márkányi tiszta jövedelméből fizetnie kell neki évente a fönmaradt régi 14,500 márkányi járadékbank-teher után 5%-os bankjáradékban 725 márkát, a tartós és átmeneti terhekre per 5% 151 márkát, a két örökös társ 3320 márkányi örökrésze után 5%-os bankjáradékban 160 márkát, tehát *összesen 1036 márkát,* s mivel

séggel és fáradsággal megalapitott új parasztbirtokok megmaradjanak parasztbirtokoknak a szó társadalom-politikai értelmében.

Az Anerberechtnek és benne a törzsörökös előnyösítésének czélját és egyúttal mértékét is *Sering* a következőleg világitja meg:

«. . . darum handelt es sich bei der Anerbengesetzgebung: das (betriebstechnisch unteilbare) Landgut soll im Erbgange nicht nach seinem *Speculationswert* geteilt werden, weil dies zu unbilliger gefährlicher Überlastung des Übernehmers führt; nicht aber handelt es sich um eine Durchbrechung des Prinzips der Gleichberechtigung der Erben . . .»*

Mint láttuk a fönti példákból, *az 1896. évi törvény* — daczára a törzsörökösnek nyújtott többrendbeli előnyöknek — *az örökösök egyenlő jogát nem sérti.*

Csakhogy ezt az «egyenlőséget» nem szabad a birtok «spekuláczіós értékének» matematikailag *egyforma* hányadában keresni. Ha felsőbb állami szempontok kivánják (a mint hogy tényleg kivánják is) a telepes birtokok fönmaradását, akkor meg kell adni a törzsörökösnek azon anyagi eszközöket, hogy a reábizott föladatnak meg birjon felelni. Ha tehát e czélból ő látszólag anyagi előnyökben is részesül, azért az ő helyzete nem jobb a társörökösökénél; mert a mennyivel ő névleges forgalmi értékben többet kapott, ez csak fiktiv érték, a mely az ő évi jövedelmét egy fillérrel sem növeli. A mit pedig «Voraus»-ként kap, az legföljebb csak szerény munkabére lehet azon egész évi verejtékes munkájának, a mit a birtok megművelésére fordít, míg ezalatt a többi társörökösök szabadon érvényesíthetik más téren munkaerejüket.

a birtok csak 1000 márkát jövedelmez, *a törzsörökös az örökrésze után nem kap semmi jövedelmet, egész évi munkájáért nem kap semmi munkabért, hanem még ráfizet a birtokátvételre évente 36 márkát.*

Ez a birtok tehát tulterhelt, az még az 1896-iki törvény kedvezményeivel sem tartható fönn.

És Lujo Brentano — ebből a példából kiindulva jut arra a meggyőződésre, hogy a törzsörökös a törvény által tulságosan előnyösítve van (lásd id. munka 347. lap), mikor szegénynek még betevő falat sem juthat a birtokból.

* Sering. *Die Agrarfrage und der Socialismus.* Schmollers Jahrbuch 1899. 1546. lap.

Az a neki jutott fiktiv értéktöbblet a törzsöröklési birtokban le van kötve a *birtok fönmaradása* érdekében, hiszen a járadékelmélet nagy nemzetgazdasági és szocziális czélja nem más, mint a birtokok stabilitásának előmozditása s a birtokososztályok konszolidácziója. A mit a törzsörökös fiktiv értékekben többet kapott, ahhoz neki jóformán hozzányúlnia sem lehet, mert a birtok eladása úgy részletekben, mint egészben hatósági beleegyezéstől függ. (7. §.)

e) Az örököstársak különös jogai.

1. Hogy a törzsörökös előnyösítése csakis a birtok fönnmaradása érdekében történt, mutatja a törvény azon rendelkezése is, miszerint ha a birtok hatósági beleegyezés mellett mégis eladóra kerül, vagyis a birtok stabilitását megőrizni nem sikerült, akkor föléled a társörökösök igénye azon előnyre nézve, a melyet a törzsörökös épen a birtok stabilitásának érdekében kapott. A 26. §. szerint ugyanis:

«Ha a törzsöröklési birtok az örökhagyó halála után husz éven belül egészben elidegeníttetik, köteles a törzsörökös az előnyösítés (18. §. «*Voraus*») összegét és ha részlegesen idegenittetik el, — a mennyiben nem egyenértékű birtoktestekért cseréltetnek a részek el, — az előnyösítés megfelelő részét a hagyatéki tömegbe beszolgáltatni.

Ezen rendelkezés nem nyer alkalmazást azon esetben, ha a törzsörökös a törzsöröklési birtokot egészben vagy részben egy olyan rokonának idegeníti el, a ki vele törzsöröklésre jogosító viszonyban van (leszármazó, testvér vagy ennek leszármazója).

A birtok megszerzője is azonban köteles az előnyösítést az 1. bekezdés értelmében az esetben egészben vagy részben a hagyatéki tömegbe beszolgáltatni, ha ő a törzsbirtokot vagy annak egy részét a megállapított időn belül másnak, mint hozzá törzsöröklésre jogosító viszonyban álló rokonának elidegeníti.

Minden egyes érdekelt követelheti, hogy az előnyösítésre való igénye telekkönyvi följegyzés által biztosíttassék.*

* A törvény ezen intézkedése legerősebb *czáfolata Aal* azon állításának, hogy Sering fönt idézett tétele és az 1896-ki törzsörökös történy közt elentét volna. («... der Voraus des Gutsübernehmers mit ein Drittel des zum Ertragswert geschätzten Gutes ... offensichtlich gegen das Prinzip der Gleichberechtigung der Erben verstösst. Aal id. munka 132. l.)

2. *A birtoknak a családban való megmaradása érdekében továbbá* a 27. §. kimondja, hogy:

«ha a birtok az örökhagyó halála után husz éven belül eladatik, akkor a törzsöröklésre jogosított társörökösöket — hacsak azok a törzsöröklésről le nem mondtak — *elővételi* jog illeti meg. Az elővételre jogosítottak sorrendje a (törzsöröklési jog sorrendjéről intézkedő) 11—13. és 28. §§-ok értelmében alakul.

Az elővételi jog a törzsörökös által történő eladásra szorítkozik. Helye van akkor, ha az elidegenítés kényszerárverés utján történik. Elővételi joggal élni nem lehet, ha a birtok oly rokonnak adatik el, a ki az eladóhoz törzsöröklésre jogosító viszonyban van.

A társörökösök ezen elővételi jogában a *családfőntartás* konzervativ szelleme nyilatkozik meg, hogy legyen *egy állandó biztos fészke a családnak*, a hol azok a családtagok, kik tán szerencsétlenül jártak az élet forgatagában, mindig menhelyet találjanak.

3. A családtagoknak *a közös családi tűzhelyhez való* jogát biztositja a törvény 32. §-ának 2. bekezdése is, a midőn kimondja, hogy az örökhagyónak joga van oly formalitások közt, mint a melyeket ezen §. 1 bekezdése a törzsörökös személyének kijelölése megállapít (lásd föntebb), egyúttal azt is elrendelni, hogy:

«a törzsörökös köteles a társörökösöket megfelelő együttmunkálkodás fejében (gegen angemessene Mitarbeit) legföljebb nagykoruságukig társadalmi állásukhoz mérten fölnevelni *és őket szükség esetén a törzsöröklési birtokon eltartani* és hogy ezen idő alatt viszont a társörökösöknek a kielégítési járadék (Erbabfindungsrente) fizetésére vonatkozó igénye szüneteljen.» (Asylrecht.)

4. Ha a Lujo Brentano-féle iskola a törzsörökös különös előnyéül tudja be, hogy az a birtokban egy biztos és *állandó munkaalkalmat* kapott, sokszorta inkább lehet a társörökösök különös előnyének fölszámítani azt, hogy ők örökségük kamataihoz minden fáradság nélkül jutván, *munkaerejüket máshol szabadon* érvényesíthetik, mig ez alatt a törzsörökösnek minden munkaerejét bele kell fektetni a birtokba, hogy abból a sok bank- és törzsörököskielégítési járadékot előteremtse.

Az 1896-iki törvény által a telepítési birtokokon meghonositott kötelező törzsöröklésben tehát elég szerencsésen van

összeegyeztetve azon két érdek, a melyeknek látszólagos ellentéte miatt tartják általában nehezen megoldhatónak a földbirtok öröklési jogának rendezését.

E két ellentétes érdek mint tudjuk: 1. *a társörökösök érdeke,* mely az egyenlőség elvén alapszik, 2. azon gazdasági *közérdek,* miszerint a parasztbirtokok bizonyos normális nagyságban fentarthatók, illetve összetarthatók legyenek.

Méltánytalan előnyösítésben nem részesíti az 1896-diki törvény a törzsörököst, csak olyanban, a mennyi a birtok föntartása céljából okvetlenül szükséges s ha tekintetbe veszszük még azt is, hogy a német földmivelő parasztság körében általánosan elterjedt ősi szokás a törzsöröklés, akkor nem birjuk megérteni Lujo Brentanonak és iskolájának azt az állítását, hogy az 1896-dik évi törzsöröklési törvénynek tudható be azon stagnáczió, mely az utóbbi években a porosz telepítési mozgalomban beállott.

Így Aal azt állítja,[1] hogy:

> «die Nachfrage nach Renten- und Ansiedelungsgütern seit Erlass des Anerbenrechtsgesetzes . . . bedeutend zurückgegangen ist.»

Ugyanezt mondja Lujo Brentano is.[2] A lengyel népességre vonatkozólag, melynél az egyenlő természetbeli osztály az általánosan elterjedt örökösödési jogi szokás, megerősíti Lujo Brentano állítását annak egyik tanítványa: *Trzinsky is.*[3]

Tény, hogy az utóbbi időben a porosz telepítési mozgalomban bizonyos visszaesés észlelhető. Ezt azonban Sering[4] egészen más természetű következő okokkal magyarázza meg: 1. a generalkommissziók *személyzetében* kevés gazdasági szakértő volt alkalmazva; a főleg jogászokból álló bizottságok nehézkesen működtek, s e miatt egy-egy birtok betelepítésének teljes keresztülvitele 2—3 évig is eltartott. 2. *Az eladósodott*

[1] Aal id. munka 125. lap.

[2] Lujo Brentano: *Erbrecht.* 345. lap.

[3] Eduard von Trzinsky: *Die polnischen Landkaufgenossenschaften.* Inowrazlaw. 1897.

[4] Sering: Kolonisation, innere. Conrads *Handwörterbuch.* 1900 251. lap.

nagybirtokos ezt a hosszú időt kivárni nem birja, *gyorsan akar készpénzhez jutni.*

Ezért volt szüksége a telepítő bizottságoknak a legelső időkben is *közvetítőkre,* a régi tulajdonos ezek javára cedálta az ő bankjáradék követelését, s a közvetítők — természetesen busás haszon fejében — az egész üzlet rizikóját magukra vállalták. A közvetítők ilyetén szereplése természetesen sok visszaélésre adott alkalmat, miért is az utóbbi években a telepítőbizottságok az ilyen közvetítők munkáját lehetőleg kizárták. Az ő funkcziójukat helyettesíteni volt hivatva az *1900. évi julius 12-diki törvény, «betreffend die Gewährung von Zwischenkredit bei Rentengutsgründungen»,* ezen törvény azonban szintén képtelen volt az eladósodott nagybirtokosok sürgős pénzigényeit kielégíteni. Az ezen törvény által érdekeikben megsértett közvetítők azonban kezdtek a maguk számlájára és rizikójára telepíteni is, s mivel a legtöbbször azonnal készpénzben fizették ki a parczellázó nagybirtokosokat, a nehézkes állami telepítési bizottságok nem birtak az ő konkurrencziájukkal megküzdeni.

Tehát nem az állam által fölállított törvényes kautélák, hanem ezek a teknikai és fináncziális okok miatt esett az állami telepítés száma, s növekedett a magántelepítéseké.

Érdekesen bizonyítja különben ezen proczesszus igaz voltát az is, hogy ezekkel a «földosztókkal» («Güterschlächter») szemben még azon *reális pénzintézetek* sem birtak boldogúlni, melyek az utóbbi években telepítési czélból alakultak *és a melyek minden kautela kikötése nélkül telepítettek.* Így a «Landbank» még 1896—97-ben 450 önálló telepet létesített, míg 1897—98-ban már csak 259-et. A földosztók egészségtelen konkurrencziájának következtében a «Landbank» is kénytelen volt Sering kifejezése szerint legújabban: «telepítőtársaságból» közönséges «birtokkereskedő» társasággá lesülyedni.

Pedig a «Landbank» által létesített telepekre egyáltalában nem vonatkoztak a fenti törvényeknek a forgalom-szabadságot korlátozó intézkedései és *nem volt kötelező a törzsöröklési jog sem,* a melynek káros következményeként szeretnék föltüntetni Brentano és iskolája a porosz telepítések visszaesését.

A mi lengyel vidékeken a népet a német telepítési bizott-

ságoktól eltávolitja, az nem a törzsöröklési jog, hanem *a lengyel népben élő nemzetiségi és vallási ellenszenv*[1] *a poroszok ellen*, ők élnek törvényadta jogaikkal: erősen telepítenek, de nem az előttük gyűlöletes porosz hatóságok segélyével, hanem kitünően szervezett «birtokvásárló szövetkezeteik» utján.

Sering különben hozzánk intézett, föntemlített levelében[2] a következőket mondja:

«A földbirtokosoknak a járadékbirtokok eddig űzött alakítási módja nem fizette ki magát. Elhuzódik a végleges lebonyolitás 2—3 évig is és az illetékes hatóságok épp a legfőbb dologról, t. i. a parczellák eladásáról semmiképp sem gondoskodnak, — ez a földbirtokos dolga. Semmi sem természetesebb tehát, minthogy a régi birtokos az üzlet lebonyolítását magánvállalkozókra bízza, a kik neki ugyan kevesebbet fizetnek, de egyuttal minden esélyt is magukra vállalnak és a birtokos kezébe azonnal késspénzt adnak. *A telepítési actio csak akkor sikerülhet, ha az állam folyósít kellő anyagi eszközöket ahhoz, hogy a megfelelő birtokok megvehetők legyenek.* Ily czélból a porosz országgyülés utolsó ülésszakában több képviselő (v. Wangenheim, v. Bockelberg stb.) egy törvényjavaslatot terjesztettek be, mit a képviselőház el is fogadott.[3] . . . Hogy a *törzsöröklési jog* a telepesek előtt visszatetszést szült volna, ilyen eset előttem *ismeretlen*, bár én éppen ezen pontra nézve sok szakértővel ismételve érintkeztem. Ezek éppen határozottan tagadták, hogy a törzsöröklési jog határozmányai ellenszenvesek lennének.

Ezen intézkedések tényleg nem is lehetnek aggályosak mert a tulajdonosnak akár életében tett intézkedései, akár végrendelete által megváltoztathatók.»

Hogy tehát a telepítési bizottságok által közvetített telepítések száma az utóbbi időben csökkent, az nem az 1896. törvény által létesített törzsöröklési jognak, hanem egészen más természetű, attól független okoknak tudható be. Különben is, habár van is visszaesés az utolsó években, az állami telepítés stagnácziójáról vagy épen eredménytelenségéről azért még egyáltalában nem lehet szó. Kitűnik ez az alábbi adatokból; telepítési szerződést kötöttek ugyanis:

[1] Sering: Kolonisation, innere. Conrads *Handwörterbuch.* 1900-253. lap.

[2] Seringnek 1901 julius 14-én Berlinből keltezett s a szerzőhöz intézett leveléből.

[3] De a főrendiház azóta, sajnos, elvetett. (Szerző.)

1895-ig összesen 328, 1895-ben 255, 1896-ban 275, 1897-ben 463, 1898-ban 787, 1899-ben 966, 1900-ban 933, 1901-ben 638 birtokra, *eddig tehát összesen: 4695 betelepített birtok van*, ugyanennyi családdal és mintegy 33.000 lélekkel.

Megjegyezzük, hogy az «Ansiedelungscommission» által telepítési czélra 1902-ig megszerzett birtokok területe *összesen 164.494 ha*. 113,914.985 márka vételárban. Ebből a telepeseknek átadatott 76.600 ha. (54.75 millió márka értékben), ehhez számítandó a közczélokra átengedett 23.400 ha. terület, úgy, hogy az összterületből mintegy 100.000 ha., vagyis 60·8 százalék betelepíttetett.*

Az 1901. év végéig összesen alapított 4695 telepesbirtokból fönnállásuk óta gazdát cserélt 439 birtok (10 százalék); e birtokváltozásoknak mintegy 14 százaléka a családtagokra való átruházásból származik.

Ezen eladások okaira és pénzügyi eredményeire nézve részletes adatok nem gyüjtettek, miután azonban a birtokukat eladott telepesek nagyrésze ismét más, leginkább *nagyobb* telepes birtok megszerzésére törekedett, föltehető, hogy ezen birtokcserék az illetőkre nézve legtöbb esetben hasznosak voltak.

f) Összefoglalás.

A v. Miquel által meginditott új porosz agrártörvényhozásról még annak leghevesebb ellenzője: Lujo Brentano is azt mondja, hogy: «Niemand wird ihm eine gewisse Grossartigkeit in der Konzeption absprechen.»

Ha végigtekintünk a törvényeken, föltűnik, hogy egy egész csomó olyan jogi intézmény nyer bennük alkalmazást, a melyek teljesen elütnek az úgynevezett modern jogi intézményektől s a római jog szellemében felnövekedett jogászember előtt merőben idegenszerűnek tünnek föl.

E sajátos intézmények három csoportban oszthatók, a szerint, a mint azok:

I. a *járadékelv* alkalmazására;

* Malcomes Jeromos bárónak, a m. kir. földmívelésügyi kormány berlini gazdasági megbizottjának szives közlései nyomán.

II. a tulajdonos *rendelkezési jogának korlátozására;*

III. *és a törzsörökösödés* meghonositására vonatkoznak.

A járadékelv és a törzsöröklés alkalmazását, — mint tudjuk, — már maga a földbirtok alaptermészete is megköveteli; a telepítéseknél azonban még számot kell azzal is vetni, hogy a telepes birtokok a legtöbb esetben már alapitásuk perczében is nagyon eladósodottak s így gazdasági önállóságuk nagyon ingatag alappal bir, nem marad tehát más hátra, mint azok stabilitását különös jogi kautélákkal védeni.

Az egyéni szabadság korlátozását tehát a telepítési birtokok ingatag gazdasági helyzete teszi szükségessé. Az új porosz agrártörvényekben a tulajdonos rendelkezési szabadságának összesen *tízféle korláta* van, a melyek közül kettő a végrendelkezési szabadságot korlátolja.

E korlátok a következők:

1. a járadék *fölmondása*, szerződésileg mindkét fél beleegyezésétől tehető függővé. (1886. 3. §., 1890. 1. §., 1891. 1. §.);

2. a bankjáradéknak az első tíz év letelte előtt *egy összegben való lefizetéséhez,* hatósági beleegyezés szükséges. (1891. 6. §.);

3. a járadékbirtokot *földarabolni* csak hatósági beleegyezéssel szabad. (1886 április 26. 5. §., 1890 junius 7. 3. §., 1891 julius 7. 4. §., 1896 junius 8. 7. §.);

4. ugyanez kivántatik meg a *részletenkint való elidegenitéshez is.* (1886. 5. §., 1890. 3. §., 1891. 4. §., 1896. 8. §.);

5. tilos továbbá *végrendeletileg is föloszlatni* a birtokot. (1896. 7. §.);

6. *egészben* nem szabad *elidegeníteni* hatósági beleegyezés nélkül. (1896. 7. §.);

7. a birtok gazdasági önállósága, annak megfelelő karbantartása által megőrzendő; e czélból a törvény a telepítési bizottságoknak *ellenőrzési jogot ad a birtok kezelése fölött.* (1886. 6. §., 1890. 4. §., 1891. 2. §., 7. §., 1896. 8. §.);

8. a törzsörökösöknek 20 éven belül *elővételi joguk* van arra az esetre, ha a birtokot a törzsörökös eladná. (1896, 27. §.);

9. ez esetben még a törzsörökösnek jutott *előnyösítéshez* is jogot formálhatnak a törzsörökösök. (1896. 26. §.);

10. a *törzsöröklési jognak bejegyzése a telekkönyvbe* még a tulajdonos akarata ellenére is. (1896. törvény 1—2. §.).

Különösen az tűnik föl még Sering előtt is aggályosnak, hogy szerződésileg kiköthető, miszerint a járadék megváltása mindkét fél akaratától függjön.

Ha már most hozzávesszük, hogy az 1890. évi törvény 2. §-a értelmében nemcsak pénzbeli járadék, hanem természetbeli szolgálmányok is kiköthetők, szinte mi is lehetőnek tartjuk egy olyan jobbágyi viszony létesülését, mint a milyennek Lujo Brentano a porosz telepítések által előálló helyzetet leirja.[1]

Szerinte a régi hannoveri «dreiviertelknächt»-eket újra föltámasztják ezen törvények.

A járadék egy részének fölmondhatlansága szerződésileg kiköthető lévén, a telepes a röghöz köthető; személyes szabadságát még jobban aláássa az, hogy a járadék-bank csak a birtok értékének háromnegyed részéig vállalja el a vételár konczesszióját, az utolsó negyedrész fejében a kolonizátor:[2] 1. készfizetést kérhet a telepestől; 2. maradhat esetleg tőle függő ideig (a telepes egyoldalú fölmondásától függetlenül) *járadékra jogosult*. Tehát e negyedet megválthatlan járadékként is föntarthatja, de sőt még *természetbeni szolgálmányokat* is köthet ki.[3]

Ezen megválthatlan negyedrész segélyével tehát lelánczolható a telepes a birtok eladója által; Brentano erre czélozva, Miguel dr. szájába gúnyosan e kifejezést adja: «Ich habe das Kunststück erfunden, wie man etwas verkauft und es trotzdem behält.»[4]

Ezekhez járul még azon körülmény is, hogy a járadékbirtokok *földarabolása és darabonkint való eladása, egyszer s mindenkorra* hatósági beleegyezéstől van függővé téve.

Erre vonatkozólag irja Sering:

«Egyes esetekben akadtak olyan települők, a kiknek visszatetsző volt, hogy birtokuk feldarabolásához minden időkre a

[1] L. Brentano: *Erbrechtspolitik, alte und neue Feudalität.* Stuttgart, 1899. 338—344. lap.

[2] Tehát esetleg egy *magánember* is.

[3] Lásd Fellner id. munka 57. l.

[4] Lásd Brentano id. munka 339. l.

generalkommissió beleegyezése legyen szükséges. Ezen korlátozás tényleg tulságos; elég lett volna azt csak ... az időre kimondani, míg a birtokot az államilag garantált járadék terheli.»*

A mi a Brentano által festett képet illeti, ily állapot létesülése az új porosz törvények értelmében kizárva épen nincs, azonban tényleg úgy áll a dolog, *hogy még eddig egyetlen egy esetben sem jött létre olyan szerződés, a mely a természetben való szolgáltatást vagy pedig a járadék egy részének fölmondhatlan voltát kötötte ki volna*, úgy, hogy már a legtöbb generalkommissió ki is hagyta e pontot a föltételeiből.**

Viszont Sering azon óhaja, hogy a járadék-birtokokra kimondott szétdarabolási és elidegenítési tilalom csak arra az időre szóljon, a míg azon tényleg rajta van a bankjáradék terhe, elméletben helyes.

Ezen korlátokat ugyanis, mint azt föntebb fejtegettük, csakis a nagy mértékben megterhelt birtokok *gazdasági gyengesége* teszi szükségessé; a mint tehát a birtok gazdaságilag megerősödik, vagyis a bankjáradék le van törlesztve, a korlátok szüksége is megszünik. Tényleg azonban úgy áll a dolog, hogy az 1896. törvény által kimondott kötelező törzsöröklés miatt a járadék-birtokok jóformán sohasem lesznek teljesen járadékmentesek, mert a nemzedékek természetes múlása és váltakozása miatt, mindig újabb társörökös- kielégítési járadékok (Erbabfindungsrente) kerülnek a már letörlesztettek helyére. Ez tehát egy circulus vitiosus, a mely a törzsöröklési rendszernek a járadékelvvel való kombinácziójából természetszerűleg következik s végeredményében *bizonyos birtokkategóriák fixirozására, a telepítési birtokok stabilitására és a birtokosztályok konszolidácziójára vezet.*

De hiszen végre is az volt a telepítési akczió czélja, hogy egészséges parasztosztályt *teremtsen* ott, a hol ilyen nem volt, nem szabad tehát visszariadni olyan eszközöktől, a melyek az így megteremtett parasztosztály *fönmaradását is biztosítják.*

Ezek nem merev korlátai a forgalom szabadságának, mert ha a gazdasági és társadalmi élet kiszámíthatlan esélyei-

* Seringnek a szerzőhöz 1901 julius 14-én Berlinből írt leveléből.
** Lásd L. Brentano id. munka 344. l.

nek következtében a birtok elidegenítése vagy szétdarabolása válik szükségessé, ott vannak a generalkommissiók, a melyek hivatvák annak elbirálására, vajjon ez a szükségesség fönforog-e ?

A generalkommissiók ezen szerepe fontos határkő az új agrárjogi fejlődésben. *Eltagadhatlan állami gyámkodást jelent a járadékbirtokokon ;* van valami, *az államsocialismusra emlékeztető ize ;* mintha igaza lett volna *Justus Mösernek* akkor, mikor azt mondta, hogy a *kis- és középnagyságú birtokok fenmaradása az abszolut forgalomszabadság mellett elképzelhetetlen dolog ;* a gyámkodást és a felügyeleti jogot ezek fölött a hűbéri jog idejében a *hűbérúr* gyakorolta, ma pedig e jogot át fogja venni a mindenható «*állam*».

Ezen állításunk mindenesetre alkalmas arra, hogy az egyéni szabadság barátait gondolkozóba ejtse ; nem szabad azonban felednünk, *hogy az egyéni szabadság elé ép ilyen, sőt még erősebb korlátokat rakhat bármilyen privát jelzálogi hitelező.*

Sőt ez még rosszabb, mint a telepítési birtokok fogalmának hatósági ellenőrzése ; ugyanis a hatósági ellenőrzést első sorban a *közérdek* szempontjai vezetik s azzal csak akkor és olyan mértékig élnek a hatóságok, a mikor és a mennyiben arra közérdekből szükség van ; azok a jogok azonban, a melyeket törvényeink ma is megadnak a jelzálogi hitelezőknek, szinte korlátlanul kiszolgáltatják az adós földbirtokost egy-egy pénzintézet vagy kapitalista kényének. *Végre is, ha a jelzálogi hitelező megakadályozhatja a birtokok szabad földarabolását, miért ne adnók meg ezt a jogot a telepítési birtokokon az államnak is.*

Jellemző a modern jogrendszerre, hogy a földbirtokos rendelkezési jogát a jelzálogi hitelezők kedveért korlátozza azért, mert ezt a hitel ezen formájának természete megköveteli ; a mikor azon már a földbirtok természete követel meg bizonyos kötöttséget, akkor rögtön skrupulusai támadnak a modern jogászoknak s rögtön készek előállani bizonyos sokat hangoztatott jelszavakkal.

A porosz kamarának 1849. évi szeptember 25-én tartott ülésén *von Bethmann-Hollvegs* és ennek nyomán Walther

képviselő szintén profetikus erővel jósolták meg azon *újkori jobbágyságot*, a melybe a földbirtokosok *a jelzálogi hitelezőkkel* szemben kerülnek:

«A szegény paraszt sokkal nagyobb függésbe fog kerülni, a mely a birtokok szabad oszthatóságából és az eladósodásból fog keletkezni, t. i. a jelzálogi hitelezőktől való függésbe.

Ki fog fejlődni egy olyan főtulajdoni urijog (Obereigenthum), a mely sokkal nyomasztóbb lehet, mint a mely a régi földesuri jogban a dolog természeténél fogva bentfoglaltatott.

Ki fog fejlődni *egy uj faja a robotnak*, ha az ember a dolog lényegét és nem a formát tekinti. Az eladósodott paraszt ugyanis, ki a hitelezőjének *kamatot* fizet, ezt a kamatot csak a *munkája* által tudja előteremteni; *tehát mégis csak jórészt azért dolgozik, a kié a jelzálog a birtokon* és hogy ő verejtékének cseppjét, a melyet belőle a munka kiprésel, urának földjére *természetben ejti-e* vagy pedig ő azt egy tallér formájában kristalizáltan ajánlja-e föl, az a munka fáradságára nézve közömbös.»*

És az ingótőkétől való függés által megteremtett ezen *modern jobbágyság* kiterjed még az egyén moralis és egész socialis életére is, elég legyen e tekintetben utalnunk pl. a mi hazánkban a vidéki *takarékpénztárak botrányos szerepére képviselőválasztás idején*, és a *ruthén* vidékekre, a hol az adósok nemcsak jobbágyai, de valóságos rabszolgái hitelezőiknek! Csábító tárgy lenne e kérdést fejtegetni, de nagyon eltérítene tulajdonképeni tárgyunktól,** e rövid kitéréssel csak azt akarjuk bizonyítani, hogy a porosz Anerbenrecht, illetve a telepítési törvények egy cseppel sem korlátozzák jobban magasabb érdekek kedvéért a tulajdonosok rendelkezési szabadságát, mint azt ma a hitelezőknek megengedik a «liberális» törvények.

A telepes birtokok a római öröklési jog és absolut forgalom szabadság mellett is eladósodnának s akkor az igazi parancsoló úr rajtuk már nem a földbirtokos paraszt lenne, hanem valami magánhitelező; a porosz törvények csak ennek a bekövetkeztét akarják az állami hatóságok részére adott ellenőrzési jog, a törzsöröklési rendszer és a járadékelv meghonosítása által kikerülni.

* Aal: *Das Preussische Rentengut*. Stuttgart, 1901. 21. l.

** Lásd e kérdést bővebben fejtegetve Sering: *Die Agrarfrage und der Socialismus*. Schmollers Jahrbuch. 1899. 1541. l.

Az új porosz törvényhozás érdekes képét mutatja a legújabb modern agrárjog fokozatos térhódításának.

Az 1886-iki törvény csak Posenben és Nyugot-Poroszországban tette lehetővé, hogy tulajdonjogot tőke helyett *pénzjáradékért* lehessen szerezni. Ezen új jogi intézményt az 1890/91. évi törvények egész Poroszországban meghonosították.

Hogy a járadékelv alapján szerzett birtokok fenmaradását biztosítsák, behozták ezekre a kötelező *intestat törzsöröklési* jogot s a tulajdonos rendelkezési, valamint végrendelkezési jogát is bizonyos tekintetekben *megszorították.*

Viszont, hogy a törzsöröklés következtében el ne adósodjék a birtok, a törzsörökös számos előnyei közé fölvették azt is, hogy örököstársait csak *járadékban* köteles kielégíteni.

Így vonta egyik intézmény és jogi elv maga után a másikat. *Ezen rendszer különben ma egész Németországban érvényes az összes telepítési birtokokra,* a mint azt már mondtuk is.

Azonban az új német agrárjog megteremtője: v. Miquel dr. sokkal tágabb perspectivájú államférfi volt, semhogy ezen új jogrendet *csak az ujonnan* alakított birtokokra akarta volna alkalmazni, *a járadékelvre és törzsörökösödésre egyforma szüksége van minden földbirtoknak, legyen az új, vagy régi;* Miquel tehát a régi birtokokat is bele akarja vonni az új agrárjog szferájába.

Ezen jogrendszer keretének tágítására az első módszert azon intézkedés szolgáltatja, a mely szerint, ha a birtokos az ő régi birtokához *egy darab földbirtokot a járadékbank segélyével hozzá vesz* (Adjectenkauf), akkor *a régi birtok is fölveszi a járadék birtokok* természetét vagyis a régi birtok is a törzsöröklés és ezzel járó tulajdonjogi korlátok és a járadékelv alapján való eladósodás alá esik. (1896. törvényczikk 1. §. 6-ik bek. és 4. §.)

A törvényhozás tehát számított a parasztság *földéhes természetére;* a mely paraszt boldogul, birtokát gyarapítja, annak régi birtoka is szinte kikerülhetlen következetességgel kerül bele az új agrárjog körébe, mert a járadékok alapján való birtokvétel a birtokszerzőre a legelőnyösebb.

Még gyökeresebb, mondhatnók általános térhódítását fogja jelenteni az új agrárjognak egy új általános *földtehermentesí-*

tés, mely a földbirtok *jelzálogi terheit lesz hivatva konvertálni törleszthető járadékadósságra.**

Ez a *konversio* természetesen következéskép maga után vonná a kötelező törzsöröklést s a rendelkezési szabadság bizonyos fokú korlátait is, illetve *a birtokviszonyoknak fokozottabb állami ellenőrzését.* Addig is azonban, míg ezen radikális gazdasági és jogi reform keresztülvihető lesz, a kötelező intestat törzsöröklési jognak általánossá tételét tűzte ki maga elé a porosz törvényhozás, mint a legközelebbi jövő agrárjogi programmját.

Itt önkénytelenül is eszünkbe jut *Lujo Brentano* azon állítása, hogy a hűbéri birtokrendszerben nemcsak az összes tulajdonjogi korlátozások, hanem még a Németországban általánosan elterjedt törzsörökös rendszer is azért lépett életbe, hogy a jobbágybirtokosok adózási képessége, a «Leistungsfähigkeit» biztosíttassék.**

A járadék-birtokokra életbe léptetett különleges jogi szabályok is elsősorban azt czélozzák, hogy azok képesek legyenek a bankjáradékot fizetni és törleszteni, közvetve természetesen biztosítják azok fenmaradását s így a telepítési akczió sikeres voltát is.

Azonban, a mint például régebben is a hűbéri szervezet jogi alakjaiból a törzsörökös rendszert átvették Schlezvig-Holstein azon tartományai is, a melyeknek szabad parasztjai soha hűbéri jog alá nem tartoztak, átvették pedig azért, mert azon jogszabályok *a földbirtok és az agrikultura alaptermészetének megfeleltek,* ép így azon különleges jogszabályok is, a melyeket kezdetben csak a porosz telepítmények fenmaradása érdekében létesitettek, valószínüleg el fognak terjedni és több-kevesebb változtatással alkalmazást fognak találni a modern agrárjog egész mezején és pedig szintén csak azért, mert megfelelnek az agrárkultura sokat emlegetett sajátos természetének.

* Lásd Aal id. munka 57. lap és Fellner 91. lap, és az ily irányu 1893. évi osztrák törvényjavaslatot.

** L. Brentano. «*Ueber Anerbenrecht und Grundeigenthum*». (Separatabdruck aus der «Zukunft») Berlin, 1895.

D)

KÖTELEZŐ TÖRZSÖRÖKLÉSI JOG TULAJDONJOGI KORLÁTOK NÉLKÜL.

XVI. FEJEZET.

A schleswig-holsteini parasztbirtokok törzsöröklési joga.

Az 1876. január 24. óta porosz tartományként szereplő Schleswig-Holsteinban a parasztbirtokokra nézve sajátszerű öröklésjogi viszonyokat találunk.

Van egy új porosz facultativ törzsöröklési törvényük: az 1886. április 2-iki Landgüterordnung für die Provinz Schleswig-Holstein, mit Ausnahme des Kreises Herzogthum Lauenburg», ez a törvény azonban csak papiroson maradt, jóformán senki sem él vele; e helyett azonban még ma is általánosan elterjedt és élő jog VII. Keresztély dán király 1777 junius 18-iki rendelete, a mely a geest-vidéki szabad «*Bondengüterekre*» kötelező ab intestato törzsöröklést állapít meg.

Vegyük sorra e két jogot.

1. Az 1886-iki Landgüterordnung.

A nyolczvanas években Németország agrárjogászai még azon hitben éltek, hogy a hannoveri mintára alkotott facultativ törzsöröklési törvények teljesen ki fogják elégíteni a földbirtok sajátos igényeit.

A facultativ forma azonban, mint tudjuk, Hannoverben is csak azért vált be, mert a welspártiak politikai agitatiók czéljaira használták fel azt, Hannoveren kívül sehol sem sikerült valami fényesen a törzsöröklés facultativ formája, azonban a legkevesebb eredményt mégis Schleswig-Holsteinban érte el, a hol eddig számszerint összesen csak 28 birtok van bejegyezve a Landgüterrollékba.

Érdekes, hogy a míg Hannoverben a facultativ forma sikerét, addig Schleswig-Holsteinban annak sikertelenségét idézte

elő a nép poroszellenes politikai hangulata. Hannoverben ugyanis a welfpárt az erősen welférzelmű parasztságot mindenáron conserválni akarván, arra bíztatta a parasztokat, hogy birtokukat vezettessék be a Höferollékba, viszont Schleswig-Holsteinban az új porosz uralom iránt ugyancsak ellenséges indulattal viseltető parasztság vonakodott az új joggal élni és híven ragaszkodik mai nap is a régi joghoz.

Épp ezért az 1886-iki fakultativ törzsöröklési jog jóformán semmi practikus jelentőséggel sem bir.

Különben is nem egyéb, mint a hannoveri törvény szolgai másolata, egyáltalában nem alkalmazkodik a schleswig-holsteini speciális viszonyokhoz.

A birtokok bevezetése a Landgüterrollébа, azok törlése, de sőt még a birtokok becslése is szószerint a hannoveri minta szerint történik.

A birtok értékét ugyanis szintén nem a forgalmi, hanem azon átlagos jövedelmi érték alapján kell megbecsülni, a milyen jövedelmet a birtok ugyanazon használat és karbanlét mellett rendes gazdálkodást feltételezve eddig hozott.

Ezen összegből levonandók a birtokon nyugvó földtehermentesítési adósságok; az évi tiszta jövedelem 20-szoros összegben, vagyis 5 %-kal tőkésítendő, ezen összeghez hozzá kell adni a felszerelés forgalmi értékét; e kettő összegéből vonandók azután le az átmeneti terhek pld. évjáradékok, valószínű tartamuknak megfelelő ugyancsak 20-szoros összegben.

Igy kapjuk meg azután a birtok becsértékét (14. §.).

A törzsörökösnek joga van a birtokot ezen becsérték $^2/_3$ részeért átvenni, vagyis a szokásos $^1/_3$ részt előnyül kapja.

Teljesen hiányzik a törvényből a társörökösök jogos igényeinek biztosítása azon esetre, ha a törzsörökös a birtokot eladná, a mikor is a birtok fenmaradása érdekében neki juttatott előnyösítéshez való igényét természetszerűleg elveszti. Legnagyobb hibája azonban e törvénynek az, hogy a törzsöröklésre való meghivatás sorrendje tekintetében is ragaszodik a hannoveri törvény következetlen intézkedéseihez.

Az 1886-iki törvény 12. §.* szerint ugyanis:

* Lásd az 1874. évi hannoveri törvény 14. §-át.

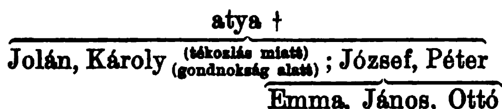
«Az utódoknak a törzsöröklési birtok átvételére vonatkozó igényük a következő szabályok szerint érvényesül: Édesgyermekek megelőzik a fogadottakat, házasságban születettek a házasságon kívül születetteket. Az atya törvénytelen gyermekei nem birnak ezen joggal, ellenben utólagos házasság útján törvényesített gyermekeknek — a mennyiben teljes öröklési joggal birnak, — a házasságból született gyermekekkel egyenlő jogaik vannak.

Továbbá első sorban jön az idősebb fiú, és fiúk hijján az idősebb leány.

Azon gyermekek, kik az osztály alkalmával elmebaj, vagy pazarlás miatt gondnokság alatt vannak, továbbá a kik jogerős itélettel fogházra és egyuttal polgári jogaik elvesztésére vannak itélve, a többiek után következnek.

Egy elhalt gyermek helyére ennek leszármazói lépnek a gyermekek számára rendelt sorrendben.»

Lássuk ezt egy családfára alkalmazva:

A törzsöröklésre tehát a következő sorrendben hivatnak meg a leszármazók: *1. József* (az idősebb fiú), *2. János* (az idősebb fiú idősebb fia), *3. Ottó* (az idősebb fiú második fia), *4. Emma* (az idősebb fiú leánya), *5. Péter* (az örökhagyó fiatalabb fia), *6. Jolán* (az örökhagyó leánya), *7. Károly* (az örökhagyó tékozló fia).

A férfinem előnyösítésének elve tehát, mint látjuk, lehetőleg következetlenül van betartva.

Hogy az örökhagyó legidősebb gyermeke: Jolán a legidősebb fiú, és ennek fiai, valamint az örökhagyó második fia után következik, ezt értjük, de hogy miért előzi meg őt, az örökhagyó leányát Emma: is az örökhagyónak csak leányunokája, ezt nem értjük.

Ezenkívül vaskos megsértése a férfinem előnyösítési elvének, hogy ez a leányunoka megelőzi közben az örökhagyó második fiát is.

Tekintettel azonban arra, hogy az 1886. évi facultativ törzsöröklési törvény teljesen holt betű maradt, mindezek bennünket legfeljebb csak elméleti szempontból érdekelnek; nemzetgazdaságtani jelentősége csakis

2. az 1777. évi rendeletnek

van.

Mielőtt azonban ennek részletes ismertetésébe belemennénk, röviden foglalkoznunk kell a schleswig-holsteini öröklési jogok fejlődésével.

A sok apró tartományból álló Schleswig-Holstein általánosan elterjedt öröklési joga az ősi «Lowbuchon» alapszik.

a) A «Jütische Low».

Ezen ősi jogban két intézmény tünik első tekintetre szemünkbe: 1. hogy bizonyos fokig követi az ágiság elvét; 2. a fiúkat a leányok felett határozottan előnyösíti.

Az ágiság elvét, vagyis a vagyon eredete szerint való megkülönböztetést magában a «Jütische Low»-ban egy esetben találjuk meg, tudniillik a házastársak egymásutáni öröklése esetében, vagyis az özvegyi öröklésben.

Ugyanis az özvegy nő az öröklési osztályban visszakapja azon földbirtokot, melyet ő a házasság alkalmával magával hozott, vagy a melyet ő házassága alatt saját családjától örökölt.

A vagyon eredetét tehát csakis a földbirtoknál kereste az ős schleswigi jog is.*

Az apa «Sondergutja» is kizárólag annak leszármazóit illeti.

A régi schleswigi jog második sajátsága a *férfinem* rendszeres megkülönböztetése a nőkkel szemben.**

* Az ágiság kérdését a magyar jogi irodalom is per longum et latum tárgyalta és tárgyalja; hiveinek egy része szeret annak specialis magyar eredetére hivatkozni; részünkről «A törvényi öröklés és a hagyatéki osztály a magyar polg. törvénykönyv tervezetében gazdasági szempontból» czímű, sajtó alatt levő füzetünkben (O. M. G. E. codificationalis bizottságának kiadványa IV.) bővebben fejtegettük, hogy a vagyon eredete szerint való különbségtétel az agricultura sajátos természetéből következik. Erre mutat annak fejlődése a régi magyar, franczia, angol, westfaliai és a most tárgyalt schleswigi jogban is. Az ágiság tehát nem specialis magyar, hanem specialis agrarius jogi elv.

** Ez is általános agrárjogi jelenség jóformán minden népnél; a férfiak előnyösítése sem az ingókra, hanem mindig csak a földbirtokra vonatkozik; ezt igazolja a régi magyar fiágiság, a jászkun jog s magyar parasztságunk ma is élő jogszokásai.

Alapelve ezen előnyösítésnek az, hogy a férfiak örökrészei mégegyszer akkorák, mint a nőké.

Ha tehát különnemű gyermekek örökölnek, akkor a vagyon annyi részre osztandó, mint a mennyi örökös akkor lenne, ha minden egyes fia helyett 2 leánya maradt volna az örökhagyónak* és ezen «leányrészekből» (Tochter- oder Schwestertheilen) minden fiú kettőt kap.

Ha tehát például 6 fiú és öt leányörökös van, akkor a vagyon felosztatik:

(6×2=) 12+5=17 részre;

s az örökségből kap minden fiú 2/17 és minden leány 1/17 részt. Mivel pedig a szerzeményben az anya is részesül,** az anya mindig a *bester Kindestheilt* kapja, vagyis az esetben, ha fiúörökösök is vannak, akkor ő is kettős részt kap, ha ellenben csak leányörökösök vannak, akkor ő is csak egy részt kap.

Például ha egy 19.000 tallérnyi közszerzemény osztandó fel az anya és 11 gyermek között, a kik közül 6 fiú és 5 leány, akkor a vagyon felosztatik;

[(5+1)×2] 14+5=19 részre, vagyis egy örökrész lesz 1000 tallér, jut a fiúknak és az anyának 2000—2000, a leányoknak ellenben csak 1000—1000 tallér.

Ha azonban az anya mellett öröklő 11 gyermek mind leány lenne, a vagyon csak:

16+1=*12 részre* osztatnék, a miből úgy az anya mint a leányok csak 1—1 részt kapnának (jelen esetben 1583 márkát). Ez a rendszeres megkülönböztetése a két nemnek és az özvegyi öröklésnek ezen megkülönböztetéshez való hozzásimulása vörös fonálként huzódik végig a régi schleswig-holsteini államocskák meglehetős tarka öröklési jogain.

E kisebb, ma már csak jogtörténelmi érdekességgel biró jogokat mellőzve, csak a két legfontosabb speciális birtokalakulatnak: 1. a *Festegüternek* és 2. a *Bondengüternek* jogával fogunk foglalkozni.

* Esmarch: *Handbuch des Erbrechts im Herzogthume Schleswig.* II. Aufl. in Schleswig 1852. 49. lap.

** Lásd a régi magyar jogot, a mely szerint az özvegy anya szerzeményi (Zsögöd szerint még ősi) ingókból is egy gyermekrészt kapott.

β) A «Festegüter»,

Ezek a tulajdonképeni jobbágybirtokok voltak.

A birtok főtulajdona a földesúré, a haszontulajdon (dominium utile) pedig a parasztté volt; főleg a dán királyi család és az augustenburgi herczegek uradalmain, valamint a flensburgi kerületben voltak elterjedve.

E birtokok öröklési jogainak főjellemvonásai: 1. a kötelező törzsöröklés, 2. a meghivatás tekintetében az ágiság elvének fokozottabb alkalmazása.

Eredetileg a «Festegüterek» haszontulajdona kizárólag csak egy örököst, a «*Festeerbe*»-t illette; a birtokon levő épületek és felszerelések ellenben már szabad tulajdont képeztek, tehát ebben az örököstársak is részesedtek; azonban az 1772. évi márczius 26-iki rendelet 1—2. §-ai értelmében joga volt a törzsörökösnek még ezeket is mérsékelt áron magához váltani. Magából a birtokból az örököstársaknak semmi sem jutott, sőt e rendelet értelmében a birtok örököse az azon nyugvó adósságokért sem volt felelős, hanem ezt is a hagyaték többi részéből kellett fedezni. Azonban a gyakorlat ezt a méltánytalan szabályt sohasem alkalmazta, sőt az 1805. deczember 30-iki rescriptum már határozottan kimondta, hogy az elhalt birtokosnak összes, a «Festestellen» nyugvó adósságai a birtok értékéből vonandók le, s csak a fennmaradó szabad rész jut a törzsörökösnek. E rescriptum tehát nem más, mint az 1772-iki rendeletben a Festestellekre közvetve kimondott terhelési tilalom eltörlése.

A törzsöröklésre való meghivatás sorrendje a következő: a birtok átvételére jogosított az utolsó birtokos legközelebbi leszármazója; és pedig, ha több gyermek van, akkor a férfinem megelőzi a női nemet, a nemekben pedig az idősebb a fiatalabbat; ez utóbbi szabály alól kivétel Sylt szigete, a hol a fiatalabbnak van elsőbbsége (minoratus).*

Továbbá az idősebb férfiú férfileszármazói megelőzik az örökhagyó fiatalabb fiát és a fiúk gyermekei az örökhagyó leányait; az örökhagyó fiatalabb leányait megelőzik az örökhagyó

* Lásd az 1767. decz. 4-iki rendeletet.

idősebb leányainak gyermekei és az örökhagyó idősebb leányait pedig a fiatalabb leányok fiai; ha azonban csak unokák vannak már életben, akkor az örökhagyó leányainak fiai megelőzik az örökhagyó fiainak leányait.*

Ezen sorrendben ridegen végrehajtva látjuk a fiágiság elvét, illetve azon törekvést, hogy a birtok lehetőleg férfikézre jusson; azonban van benne egy következetlenség is, t. i.: ha két különböző gradus concurrál, akkor a leánygyermekeket megelőzi azon ugyancsak leányunoka, kinek szülője idősebb gyermek volt.

Ha az örökhagyó után nem maradtak leszármazók, akkor következnek a testvérek és ezek leszármazói, a representatió és fiágiság s azután az ancienitás alapján. Ha ilyen rokonok sincsenek, akkor következnek a felmenők és pedig szintén azon elv alapján, hogy a férfinem a női nemet s ezen belül az idősebb a fiatalabbat kizárja. E szerint tehát először jön az atya, s ha ez már elhalt volna, akkor az anya, tekintet nélkül a vagyon eredetére.

Vagyis az ágiság elvét feláldozzák azon czélért, hogy a birtok lehetőleg férfikézen maradjon.

A többi felsőbb fokon azonban már követik az ágiság elvét, ugyanis az atyai vagyonban csak az atyai, az anyai vagyonban viszont az anyai felmenőknek van törzsöröklési joguk.

Ha felmenő nincs, akkor következnek a többi oldalági rokonok; érdekes hogy ezek meghivatásánál első sorban a gradus közelsége a döntő, egyenlő fokon belül azonban ismét az ágiság elve, vagyis a vagyon eredete határoz.**

A Festegüter ezen régi jogában tehát dominál a hűbéri agrárjogok azon általános vezéreszméje, hogy t. i. a birtok szolgáltató képessége lehetőleg biztosíttassék.

Jelentkezik ez első sorban abban, hogy a földbirtokban a társörökösök egyáltalában sehogy sem részesednek s másod-

* Esmarch: *Handbuch des Erbrechts im Herzogthume Schleswig.* 1852. 79. lap.

** Hasonlítsd ezt össze a magyar ágiságnak az új polgári törvénykönyv tervezetében Schwarz J. által contemplált reformjával.

sorban a férfinemnek minden más szempontot mellőző előnyös helyzetében.

E jog azonban ilyen rideg formában ma már sehol sincs érvényben. A mi ma a schleswig-holsteini szokásjogot teljesen dominálja, az a régi

γ) «Bondengüter»

öröklési joga.

A «Bondengüter»-ek tulajdonosai szabadparasztok voltak a Geest vidékén; úri hatóság alá nem tartoztak, csupán állami adókat fizettek; birtokaik, daczára ennek, törzsöröklési jog alá estek. Éppen ezeket a szabad birtokosokat hozza fel Sering ellenbizonyítékul Lujo Brentano azon állításával szemben, hogy a törzsöröklési jog pusztán hűbéri alapokon keletkezett.*

A «*Bondengüter*» törzsöröklési jogát utoljára a már fentebb is említett 1777. évi junius 18-iki királyi rendelet szabályozta.

E rendelkezések azóta fokozatosan mind jobban kiterjedtek az összes többi birtokokra is. Ugyanis már az 1784. évi junius 22-iki rendelet is megengedte, hogy a «Festegüter» bizonyos feltételek mellett átalakulhatnak szabad «Bondengüter»-ré, ezáltal természetesen átvették az utóbbiak öröklési jogát is; végül azután az 1873. évi január 3-iki földtehermentesítési törvény felszabadította az összes régi jobbágybirtokokat. Mindezeknek a birtokoknak tulajdonosai azután nagyrészt alkalmazkodtak a «Bondengüter» 1777-iki öröklési jogához.

Különben Schleswig-Holsteinban ma meglehetősen zavarosak a földbirtok öröklési jogviszonyai. Az általános polgári törvénykönyv szabályaitól idegenkedik a józan és intelligens parasztság, mert érzi, hogy azok veszedelmesek a földbirtokra nézve; az 1886. évi facultativ (hannoveri) törzsöröklési jogtól leginkább régi megcsontosodott szokásaik és bizonyos politikai antagonismus tartja őket vissza. Nem maradt más tehát hátra,

* Különben a régi westfaliai szabadparasztoknál is meg volt a törzsöröklési jog.

mint szokásjogi erővel fentartani a régi territoriális öröklési jogokat.

Daczára azonban annak, hogy elvétve még élnek a nép között itt-ott a régi eiderstedti, nordstrandi, burgi, tonderni, felsmari stb. territorialis jogok,* mégis általános jognak manap a régi Bondengüterek jogát kell tartanunk.

Mindenesetre érdekes jelenség, hogy ebben a porosz tartományban egy olyan régi dán királyi rendelet, a mely ma már az irott jogok által tulajdonkép hatályon kívül van helyezve, a jogszokás erejénél fogva hatalmasabb minden irott jognál s azt nemcsak a népélet, de a biróságok is figyelembe veszik.

Jelenlétemben folyt le egy hagyatéki tárgyalás a schleswigi biróság előtt, a mikor is a biró előtt nem a polgári törvénykönyv volt felütve, hanem az a «Chronologische Sammlung der im Jahre 1777 ergangenen Verordnungen und Verfügungen für die Herzogthümer Schleswig und Holstein, die Herrschaft Pinneberg, Grafschaft Ranzau und Stadt Altona. Kiel, 1798.» alapján itélt.

Ujabb kiadása a Bondengüterre vonatkozó törzsöröklési rendeletnek nincs is; ez a gyüjtemény pedig oly keresett ma is, hogy nem birtam belőle egy példányt sem megszerezni, úgy hogy az 1777-ki törvényt dr. Mathiesen schleswigi biró volt szíves számomra lemásoltatni.**

Magának az 1777. junius 18-án Friedensburgban kelt rendeletnek előszavában VII. Keresztély dán király megjelöli a czélt a mely őt a rendelet kiadására birta; ez nem volt más mint megállapitani, hogy a «Bondengüter» egészben való átvételére vonatkozó elsőbbségi jog *(Näherrecht)* kit és miként illessen meg.

A rendelet intézkedései tehát, mint látjuk, két főrészre

* Lásd Esmarch. *Das im Herzogthume Schleswig geltende bürgerliche Recht.* 1854. 216—230. lap.

** Úgy ezen másolat, mint általában egész tanulmányutamon gyűjtött anyag az O. M. G. E. könyvtárában országok, illetve tartományok szerint csoportosítva az érdeklődők rendelkezésére áll. Utólag ráakadtam Frommhold Deutsches Anerbenrechtjében is a teljes szövegre, de ezt a gyüjteményes munkát a schlezwigi biróságnál nem ismerték.

oszolnak, a szerint a mint törvényi öröklés esetén a successio rendjével, vagy a részesedés mérvével foglalkoznak. Előzőleg azonban még a mindenkori tulajdonos rendelkezési jogát is szabályozza a rendelet.

1. A mindenkori tulajdonosnak megadja azon jogot, hogy mindkétnembeli örökösei közül kijelölhesse azon egyént, a ki birtokát egészben hagyni akarja s hogy egyuttal meghatározhassa azon feltételeket, a melyek mellett ez a «*Bondenerbe*» örököstársaitól a birtokot átveheti.

A mindenkori tulajdonosnak ezen intézkedései történhetnek rendes végrendelet, vagy pedig a Németországban mindenütt elterjedt «*Gutsübertragungsverträge*» által.

A schleswigi biróság a porosz kormányhoz a mult év folyamán jelentést tett a tartomány öröklési jogi viszonyairól; a biróság vezetőjének szivességéből másolatban megkaptam ezen hivatalos jelentést; ennek 1. pontjából kitünik, hogy a schleswigi parasztság körében is, — mint általában mindenütt Németországban — a legelterjedtebb szokás a «Gutsübertragungsverträge».

Az öregedő parasztgazda nem végrendelkezik, hanem még életében átadja birtokát egészben egyik gyermekének azon feltétellel, hogy őt (és esetleg életben levő házastársát) életfogytig eltartsa, s hogy testvéreit bizonyos, méltányos mérték szerint készpénzben kielégítse.

A birtokot átadó szülők («Abnahmeleute») évi járadéka csak nagyon kis mértékben áll bizonyos készpénzjáradékból, hanem túlnyomólag naturaliákból: kenyérmagvak, hús, tej, vaj, zöldség («Abnahmeleistungen») és természetbeni lakásból; ez utóbbi nagyobb birtokoknál külön házból («Abnahmehaus») és külön kertből áll.*

Nem szabad felületesen átsiklanunk e jelenségen; ime a schleswigi józan parasztság mily bölcsen kerüli ki a pénzgazdálkodás veszedelmes útját ott, a hol a földbirtok természetének jobban megfelelő naturálgazdálkodás is czélravezető lehet!

Ilyen élők közti rendelkezések képezvén az általános

* Lásd a schleswigi biróság idézett jelentését.

szokást, («durchaus die Regel bildet...») végrendelkezésekkel a parasztság körében csak elvétve találkozunk. Törvényi öröklésre már valamivel többször kerül a sor, főleg kiskorúak utáni öröklés eseteiben.

A «Gutsübertragungsverträge» azonban ma jóformán mindenütt az 1777. évi rendelet szabálya szerint történik és annyira beleolvadtak már a másfélszázados rendelkezések a nép jogi meggyőződésébe, hogy a társörökösök között az elégedetlenkedések a legritkább esetek közé tartoznak, mindegyik örökös meg van győződve annak jogos és méltányos voltáról.

2. A mi a Keresztély-féle rendeletnek a részesedés mérvére vonatkozó szabályait illeti, azok bizony nem mondhatók valami praeciseknek, miért is mind erősebben kezdik sürgetni a tartománybeli biróságok, hogy ennek a régi szokásjognak alapján egy uj agrár törvényi öröklési jog alkottassék Schleswig-Holstein számára.

A rendelet 9-ik §-a gondoskodik a birtokok stabilitásáról, ugyanis megtiltja a társörökösöknek, hogy az öröklési osztály kedveért annak eladását kérhessék, hanem kötelezi őket, hogy nézeteltérés esetén a hatósági birtokbecslők által megállapított értékkel elégedjenek meg.

A 10. §. irja körül azután, hogy milyennek kell lenni e becslésnek:

> «egy úgynevezett Bruder- oder Schwestertaxe alapján kell annak megtörténnie, vagyis hogy a birtokot átvevő jó gazdálkodás mellett fenn birjon maradni... mindazonáltal ennél nemcsak a birtok jövendő tulajdonosának, hanem a kielégitendő társörökösöknek javára is tekintettel kell lenni, minden egyes eset sajátos természete szerint...»

Habár e szakasz az itélkező birónak nem sok positiv támaszt nyujt, azonban nemzetgazdasági és socialis szempontból becses elvi iránytűt képez minden agrárjogász számára; önkéntelenül eszünkbe jut, hogy *Sering* is teljesen ilyen szempontok szerint fejtette ki a törzsöröklési rendszer alapeszméjét.*

* «Bei der Anerbenrechtgesetzgebung handelt es sich darum, das betriebstechnisch unteilbare Landgut soll im Erbgang nicht nach

A schleswigi és a többi német törzsöröklési jogok mind egyetértenek abban, hogy a birtokot átvevő törzsörököst bizonyos fokig előnyösíteni kell, hogy képes legyen a birtokot fentartani, csak az előnyösítés módjára nézve különböznek.

Általában a többi német agrárjogok az előnyösítésnek leginkább azon módját alkalmazzák, hogy a birtokot nem a forgalmi hanem a jövedelmi érték szerint becsülik fel (Rentenprinzip), némelyiknél azután még hozzájárul ehhez bizonyos «*Voraus*», vagyis a törzsörökös számára a hagyatéki értékből kihasított előnyösítés is, (legtöbbnyire annak $^1/_8$ része); Schleswigben nem a Keresztély-féle rendelet, hanem a szokásjog, s egy — ennek alapján keletkezett — 1806. évi május 23-iki felsőbirósági elvi határozat állapítja meg a törzsörökös előnyösítésének módját.*

E szerint nem tesznek különbséget a birtok kétféle értéke közt, hanem azt csak a forgalmi érték szerint becsülik fel; ebből a becsértékből azután kap a törzsörökös $^1/_8$ részt külön előnyösítésül. Megjegyzendő, hogy ez az előny neki nem csak magából a földbirtokból és épületekből hanem az összes élő és holt felszerelésből (tehát az állatokból) is kijár. Az 1886. évi facultativ törzsöröklési jogban a birtokok becslésére részletes intézkedések foglaltatnak, azonban e törvény, mint tudjuk, életképtelen volt, épp ezért a schleswigi törvényszék említett felirata is sürget újabb és határozottabb, megfelelő törvényes intézkedéseket, főleg a birtokok becslésére nézve. Meg kell különben még azt is jegyeznünk, hogy az $^1/_8$-résznyi előny levonása után fenmaradó összegben sem egyenlőkép osztozkodnak az örökösök, hanem a «*Jutische Low*» fentebb ismertetett tipikus quótája alapján, a mely szerint a férfiak örökrésze mindig mégegyszer akkora, mint a nőké.

Lássunk ezek alapján egy praktikus hagyatéki osztályt.

seinem Speculationswert geteilt werden, weil das zu unbilliger, gefährlicher Überlastung des Übernehmers *führt, nicht aber* handelt es sich um eine Durchbrechung des Princips der Gleichberechtigung der *Erben*». Sering: *Die Agrarfrage und der Socialismus in Schmollers Jahrbuch.* 1899. 1544. l.

* Esmarch. *Handbuch des Erbrechts im Herzogthum Schleswig.* 1852. 865. lap. 3. jegyzet.

Az örökhagyó özvegyére, 3 fiára és 2 leányára hagyja 30.000 tallér forgalmi értékkel biró «*Bondengut*»-ját. A «Bondenerbe» (jelen esetben a legöregebb fiú) először is kap 10.000 tallér ($^1/_3$-résznyi) előnyösítést. A fenmaradó 20.000 tallér pedig felosztatik [3×2=]6+2+[2×1=]2=10 részre, lesz tehát egy-egy rész 2000—2000 tallér. A Bondenerbe kap tehát 14.000 tallér, az anya s a 2 fiatalabb fiú 4000—4000, a 2 leány pedig 2000—2000 tallér értékü örökséget.

3. Kimerítőbb intézkedéseket tartalmaz a Keresztély-féle rendelet a törzsöröklésre való meghivatás sorrendjére nézve. A 2. §. szerint ugyanis ha a tulajdonos sem «Gutsübertragungsvertrag», sem végrendelet útján nem intézkedett, akkor beáll a rendeletben szabályozott ab intestato törzsöröklés.

A meghivatás sorrendje azonban nagyon eltér a régi «*Jütische Low*»-tól, ugyanis nem találjuk meg benne sem az ágiságnak abban többé-kevésbbé alkalmazott elvét, sem pedig a parentalis rendszert. A successio sorrendjét érdekes módon uralja egy practikus gazdasági elv, hogy t. i. lehetőleg az vegye át a birtokot, a kinek a legnagyobb rész jár a hagyaték értékéből, hogy így a birtok a legszilárdabb kézre kerüljön, hogy a birtokot átvevő lehetőleg kevéssé terheltessék meg a törzsörökösök örökrészei által.

Elsősorban jogosult a birtok átvételére az öregebb fiú (maioratus), ha fiúk nincsenek, úgy a leányok következnek hasonló sorrendben.

A 3. §. az ágiság elvét töri át a fiúk előnyösítése kedveért, ugyanis ha a birtokot az atya házához az első felesége hozta, de ezután csak leányok származtak, míg az atyának a második házasságából fiai vannak, akkor az első feleség birtokát is a második házasságból származó idősebbik fiú fogja átvenni; erre vonatkozik a 2. §. azon kifejezése is, hogy törzsörökös mindig az idősebb fiú: er sei auf der Hufe erzeugt und geboren, oder nicht.

Az előbb említettem czélszerűségi szempontok főleg a 4. §-ban az unokák meghivatási jogánál lépnek előtérbe.

Ugyanis ha az idősebb fiú elhalt, akkor különbséget tesz a rendelet, hogy vajjon az örökhagyó halála után (de a hagyatéki osztály előtt) vagy pedig az előtt halt-e el a fiú. Az első

esetben következnek utána hátrahagyott gyermekei; az utóbbi esetben azonban azok apjuk előjogára nem hivatkozhatnak, s ha nagybátyjukkal, vagy nagynénjükkel kerülnek szembe, első sorban az dönt, hogy kire néz nagyobb rész az örökségből, és csak egyforma örökrészesek közt dönt a nem, utána a kor, még pedig teljesen figyelmen kivül hagyva a gradust.

Megtörténhetik tehát az, hogy a nagynéne elviszi a fiúunoka elől az ősi birtokot, azért, mert ez utóbbinak atyja az örökhagyó nagyatya előtt halt meg, s mert a nagynénének egy teljes leányrész jut, míg ő talán 3 más testvérével kénytelen az atyjának járó fiúrészen osztozni.

E rendelkezéseknél tehát, a mint látjuk, csak egyoldalú gazdaságtechnikai szempontok jöttek figyelembe, arra ügyeltek, hogy a birtokok túlságosan el ne apróztassanak. A birtokok stabilitásával, a vagyonszerző vérszerinti családjában való megmaradásával azonban már alig.

A gyermekek elsőbbségi jogát (Näherecht) nem korlátozza a túlélő szülő joga sem. De ez csak arra az esetre vonatkozik, ha a birtok az elhalt szülő egyéni tulajdona volt, ha azonban az elhalt és az élő szülő közösen birták azt, akkor a túlélő szülőnek (még az anyának is) elsőségi joga van azt átvenni, s a gyermekeket a nekik jutó fél birtok fejében kielégíteni.

Itt is csak következetes marad a rendelet azon alapelvéhez, hogy a birtokot az vegye át, a kit abból a legnagyobb rész illet meg.

A mint látjuk tehát, a birtok fenmaradásának pusztán gazdasági szempontja ridegen és minden más socialis és méltányossági szempontok figyelembe vétele nélkül van keresztül hajtva.

Nem lesz érdektelen röviden szemügyre vennünk a tartomány birtokpolitikai állapotaiban

3. a törzsöröklési jog hatásait.

Valamely öröklési jog gazdasági és socialis hatásának értékmérőjét a birtokpolitikai viszonyok alakulása képezi.

A hivatalos porosz statisztikai adatok szerint volt Schleswig-Holsteinban a birtokok száma:

Nagyság	1878-ban	1893-ban	Különbség
— 0·5 hektárig	5.144	5.563	+ 419
0·5— 1 «	3.135	3.777	+ 642
1— 2·5 «	8.808	9.425	+ 617
2·5— 5 «	9.468	9.517	+ 49
5— 10 «	9.069	9.405	+ 336
10— 20 «	9.200	9.881	+ 681
20— 50 «	14.770	15.226	+ 456
50— 100 «	6.220	5.957	— 263
100— 200 «	1.210	1.140	— 70
200— 500 «	319	293	— 26
500—1000 «	87	87	—
1000 hekt. felül	34	35	+ 1
Összesen	67.464	70.306	+ 2.842

E tanulságos táblázatból* kitünik, hogy a két statisztikai felvétel közti időben Schleswig-Holsteinban a birtokok száma 2842-vel növekedett.

E számbeli szaporodásnak okát két főmomentumban kell keresnünk:

1. eddig hasznavehetetlen területek cultura alá vételében,
2. nagyobb birtokok szétdarabolásában.

Az első főleg a flensburgi tengerparti legelők felosztása és a plöni tó részleges kiszárítása következtében állt elő.

A második tulajdonítható részben a haderslebeni, schleswigi, tonderni rendsburgi, steinburgi, stomarni, segebergi, pinnebergi és lauenburgi telepítéseknek, részben pedig azon (főleg kisebb közép-) birtokok szétporlásának, melyek nem esnek valamely különleges agrár öröklési jog alá.

Mint látjuk, az 50 hektáron aluli birtokok száma kivétel nélkül minden kategoriában szaporodott, szám szerint 4.200-zal, vagyis 5.4 %-kal; az 50—500 hektárig terjedő birtokok száma azonban kivétel nélkül csökkent, szám szerint 359-czel, vagyis 4.6 %-kal; ellenben az 500 hektáron felüli birtokok száma stagnált, sőt az 1000 hektáron felüli birtokok még egygyel meg is szaporodtak. Lehetetlen ezen birtokmozgalom és az öröklési jogok között levő összefüggést azonnal észre nem venni.

Az 1000 hektáron felüli nagybirtokok, valamint az 500 hektáron felüli nagyobb középbirtokok, melyek már elbirják a

* Lásd Preussische Statistik. Bd. 146. Berlin, 1898.

hitbizományi apparatust, és tényleg vagy rendes *hitbizományok*, vagy pedig még a régi *Ritterrechtek* alapján állanak fenn, kivétel nélkül életképesek és fenmaradtak.

Az 5—50 hektárig terjedő parasztbirtokok, melyeket az Anerbenrecht véd, nemcsak hogy fenmaradtak, hanem erősen meg is szaporodtak. Különösen becses dolog a 10—50 hektárig terjedő, vagyis a legegészségesebb nagyságú parasztbirtokok megszaporodása 1137-tel.

Az 5 hektáron aluli törpebirtokok számának növekedése főleg az utóbbi évtizedek rohamos ipari fejlődésének tudható be, lévén ezek legnagyobbrészt *munkásbirtokok*, illetve kertek.

Az 50—500 hektárig terjedő kisebb középbirtokok, melyek egyrészt a hitbizományi apparatust nem birják el s másrészt nem lévén parasztbirtokok, nem esnek a Bondenrecht alá sem, a polgári törvénykönyv római jogi öröklési szabályainak hatálya alatt feltartóztathatatlanul haladnak a végpusztulás, a teljes szétporlódás felé.

Kevés olyan német tartomány van, a hol a különböző örökösödési jogok birtokpolitikai hatásai ilyen szemmelláthatólag mutatkoznának, mint éppen Schleswig-Holsteinban.

Az ősrégi törzsöröklési rendszer kedvező hatása különben akkor is szembeötlő, ha a schleswig-holsteini birtokeloszlási viszonyokat a porosz országos átlagszámokkal összehasonlítjuk.

Ugyanis az összes birtokokból esett 1893-ban:

a birtoknagyságra	Schleswig-Holsteinban	egész Poroszországban
— 0·5 hektárig	7·91 %	13·80 %
0·5— 1 «	5·37 %	10·80 %
1— 2·5 «	13·41 %	18·87 %
2·5— 5 «	13·54 %	16·66 %
5— 10 «	13·38 %	14·71 %
10— 20 «	14·06 %	10·99 %
20— 50 «	21·65 %	10·24 %
50— 100 «	8·47 %	3·05 %
100— 200 «	1·62 %	0·75 %
200— 500 «	0·42 %	0·47 %
500—1000 «	0·12 %	0·24 %
1000 hektáron felül	0·05 %	0·11 %

A mint tehát látjuk, az 1 hektáron aluli törpebirtokok és az 500 hektáron felüli nagybirtokok arányszáma Schleswig-

Holsteinban csak a felét teszi ki a porosz országos átlagnak, viszont a legegészségesebb nagyságú (20—50 és 50—100 hektárig terjedő parasztbirtokoknak) arányszáma mégegyszer akkora mint a porosz országos átlag; különben még a 10—20 hektárig terjedő parasztbirtokok arányszáma is jóval nagyobb.

Valóban, a törzsöröklési rendszer dicséretére e számoknál alkalmasabb eszközt keresve sem találhatnánk.

Megvéd e rendszer egyrészt a birtokok túlságos elaprózásától, másrészt, erőteljes és consolidált parasztságot teremtve, megakadályozza a birtokok összeharácsolását túlnagy birtokokba.

Tanulságos különben a törpe- és a nagybirtokoknak schleswig-holsteini arányszámát magyarországi arányszámával összehasonlítani.

Ugyanis az összes birtokokból esett:

Schleswig-Holsteinban		Magyarországon*	
birtok nagyságra hektárban	százalék szerint	birtok nagyságra kataszteri holdban	százalék szerint
— 5 hektáron alul	40·23%	— 5 holdon alul	52·23%**
5—10 hektárig	13·39%	5—10 holdig	46·89%
1000 hektáron felül	0·05%	1000 holdon felül	0·14%

A magyar birtokstatisztika a magyar parasztbirtokok elaprózásáról elszomorító képet tár elénk, hiszen a 10 holdon aluli birtokok az összes magyar birtokoknak már 99·12%-át teszik, míg Schleswig-Holsteinban ez csak 53·61%-ot tesz ki; viszont a nagybirtok arányszáma ezzel szemben Magyarországon háromszor akkora. A különböző öröklési jogi törvényeknek tehát, a mint látjuk, megfelel a birtokok egészséges, viszont egészségtelen eloszlása is.

De ugyanilyen — reánk nézve elszomorító — különbsé-

* Habár a hektár és a kat. hold nem teljesen fedik egymást az összehasonlítás nagyjában mégis hű képet ad; ha a hektárokat holdakra számítanók át, reánk, magyarokra nézve még kedvezőtlenebb eredményeket kapnánk.

** Schleswig-Holsteinban — mint azt fentebb már említettük is — a törpebirtokok szaporodásának oka az ipari fellendüléssel kapcsolatos «munkásbirtokok», kertek stb. keletkezése, Magyarországon pedig a birtokok egészségtelen elporlása és az ezzel kapcsolatos pauperismus terjedése.

get tüntetnek fel a két nép összes gazdasági és socialis viszonyai is.

Magyarország földje termékeny, igazán istenáldotta föld, és népe mégis szegényedik, pusztul, kivándorol és a nemzetközi socialismus eszméi rohamosan terjednek közte.

Schleswig-Holstein földje sivár homok tengerfenék; minden lépést úgy kell küzdelemmel meghódítani és megtartani az emberi kulturának és szorgalomnak. Mikor a schleswigi dóm tornyaiból körültekintettem, láttam, hogy a város körül elterülő szántóföldek sakktáblaszerűleg eleven sövényekkel vannak elválasztva egymástól. Kisérőmtől megtudtam, hogy azok a sövények törpe mogyoróbokrok, a melyekkel minden szántóföldet körülültetnek — szélfogónak.

Itt a dán félsziget nyakán a keleti és északi tenger között örökös a légáramlás, folytonosan fúj a szél, a mely miatt magtalan kalászokat teremne a gabona, ha meg nem védene minden kis darab szántóföldet az emberek szorgalma.

És mégis ezen a sivár földön vannak parasztcsaládok, melyek büszkén emlegetik, hogy századok óta élnek ugyanazon portán; általában a parasztság vagyonos, elégedett, consolidált.

Nincs köztük irástudatlan, s mint a biróság elnöke előttem büszkén mondta: «*Schleswigben nincsen koldus*».*

* Schleswig-Holstein némely holsteini vidéken más régi rendeletek alapján van még ma is érvényben a kötelező Anerbenrecht. A törzsörökös előnyösítése itt általában a birtok forgalmi értékének 1/4-része; a törzsöröklésre meghivatik, az 1704. évi rendelet értelmében, Kiel, Oldenburg, Stormarn és Plön kerületekben a legidősebb, geSeberg és Traventhal kerületekben pedig a legfiatalabb fiu; érdekes kivétel, hogy Pinnebergben és az Ueterseni kolostori uradalom területén a törzsörökös személyét sorshuzás utján állapítják meg (1737. évi szeptember 20-iki rendelet). Mindezek a régi jogok még ma is érvényben vannak, az 1886. évi fakultativ törzsöröklési törvény daczára. (Sering. «*Erbrecht, ländliches*». Zu Elsters Wörterbuch der Volkswirtschaft. 1898. 661. lap és v. Miaskovszky: «Das Erbrecht und die Grundeigenthumsvertheilung im Deutschen Reiche. II. 141.)

XVII. FEJEZET.

Braunschweig.

Egy braunschweigi főhivatalnok, midőn tőle a nép öröklési jogi szokásairól kérdezősködtem, azt mondta, hogy «Braunschweigban ma már csak két dolog emlékeztet a nép ősi szászeredetére: czimerében a fehér ló, és a parasztság közt az — Anerbenrecht;» jelezni akarta ezzel azt, hogy a braunschweigi parasztság körében ma is élő törzsöröklési jog eredete visszanyúlik még azon ősi időkbe, mikor a szász törzsek még egységes állami életet éltek.

Ne kutassuk a szűkebb nemzeti büszkeség által sugalmazott ezen mondás jogtörténelmi alapjait; tudjuk, hogy Lujo Brentano állítása szerint az összes német Anerbenrechtek nem ősi germán, hanem későbbi hűbéri, (tehát tulajdonképen frank) eredetüek, de viszont Sering ezt tagadja s hivatkozik az északnémet jog némely vidékeire, a hol (mint pl. schleswig-holsteinban is) a régi *szabad-parasztok* közt is el volt és el is van terjedve a törzsöröklési jog.

Eltekintve e reánk nézve meglehetősen közömbös jogtörténelmi vitától, két tényt feltétlenül konstatálhatunk, t. i. hogy 1) a braunschweigi nép tényleg századok óta él a törzsöröklési joggal, és 2) hogy ez a jog azóta is, hogy 28 évvel ezelőtt lefejtették róla a hűbéries dologi jogi részt, vagyis a tulajdonos rendelkezési szabadságának korlátait, pusztán öröklési jogi alakjában is életképes és a parasztbirtokok érdekeinek megvédése körül ma is felette hasznos szolgálatot teljesít.

Talán sehol sem ment át a régi hűbéri agrárjog olyan simán egy modern agrárjogba, talán egy német tartományban sem sikerült oly harmonikusan felépiteni egy új épületet a régi jogi épület szilárd alapfalaira, mint épen Braunschweigban.

Azonban mindenesetre igaza lehet annak a fentidézett braunschweigi főhivatalnoknak, a ki a braunschweigi agrárjogi fejlődés ezen sima és szerencsés voltát főleg annak tulajdonítja, hogy a magánjog és öröklési jog egész vidékét felölelő ezen reformok nem a nagy franczia forradalom és nem 1848 lázas napjaiban hajtattak végre, hanem teljesen nyugalmas politikai viszonyok közt: 1874-ben; a mikor is ilyen nagy jogi átalakulások szerencsés megoldására úgy a kellő alaposság és előkészület, mint a kellő higgadtság és mérséklet is megvoltak.*

A régi és új jogfejlődés ezen talán legsikerültebb áthidalása *az 1874. évi márczius 28-iki braunschweigi törvény által «den bäuerlichen Grundbesitz betreffend»* történt. (Gesetz und Verordnungs-Sammlung von Braunschweig 1874. Nr. 11.)

a) Az új törzsöröklési törvény.

A hűbéri kor földesúri terheitől Braunschweigban is a rövid franczia uralom szabadította fel először a parasztságot; a franczia uralom megszünte után a megkezdett reformmunka nem szűnt meg, míg végre az 1834. évi deczember 20-iki Ablösungs-Ordnung a földtehermentesitést és a régi földesurak jogigényeit is szem előtt tartva, törvényes úton befejezte.

Azonban ezzel még csakis a földesúri terhek alul szabadult fel a parasztbirtok; a tulajdonosok rendelkezési szabadságának régi korlátai főleg a birtokok szétdarabolása tekintetében, valamint a régi paraszt családi és törzsöröklési jog ezután is fenmaradt.

Teljes emberöltő mult el a földtehermentesités óta, midőn 1874-ben megadták a parasztnak a rendelkezési szabadságot birtoka felett, az agrikultura sajátos természetéből fakadt öröklési és részben családjogot, azonban mai napig is megtartották.

Szinte bámulatra ragadja az embert ennek a kis német herczegségnek agrárjogi fejlődése a XIX. században.

Milyen megfontoltság, milyen nyugodt államférfiúi előre-

* Lásd erre vonatkozólag bővebben: Rudolf Lüdersen: *Die Befreiung und Mobilisirung des Grundbesitzes im Herzogthum Braunschweig.* 1881.

látás, a konzervativ és liberális politikai erőtényezők milyen bölcs harmoniája nyilatkozik meg abban.

Először a földesúri hatalom alól szabadítja fel a parasztságot, lévén ez az emberi méltóság szempontjából a legsürgősebb feladat. De ha meg is szüntették az egyik ember uralmát a másik felett, az állam még mindig rajta tartotta atyáskodó kezét a földesúri hatalom alól felszabadult parasztságon, mert tudta, hogy nem elég a szabadságot elnyerni, élni is kell azzal tudni.

Megvárták tehát, a míg egy egészen új nemzedék nő fel a földesúri hatalom megszünte óta és csak, a midőn 30 év alatt, már teljesen megérett a braunschweigi parasztság a szabadságra — megjegyzem, itt alig van analfabéta — csak akkor kapta meg a teljes rendelkezési jogot.

És még ekkor is fentartották a régi agrárjogrendszerből azt a részt, a mely az egyéni szabadságot nem korlátozza, de ezért alkalmas mégis a földbirtokviszonyok konsolidálására, t. i. *az agrár örökjogot.*

Vajmi tanulságos és csábító dolog lenne belemenni egy összehasonlításba, hogy vajjon Braunschweig mai virágzó gazdasági és socialis viszonyai mennyiben vezethetők vissza a modern reformok ezen *mérsékelt* létesítésére, — szemben azon államokkal, a hol a liberális reformok minél gyorsabb életbeléptetésénél nem az államférfiúi előrelátás, hanem a politikai szenvedélyek képezték a mozgató erőt; sajnos azonban ilyen párhuzamvonás nagyon eltérítene eredeti tárgyunktól.

Az 1874. évi braunschweigi törvény 1. §-a, a mely megadja ugyan a parasztságnak a teljes rendelkezési szabadságot, a régi Anerbenrechtet azonban fentartja, a következő:

«a parasztbirtokoknak a tartományi törvényeknek megfelelő *zárt volta*, és azon jogi szabályok, a melyeken e zártság nyugszik, különösen: az 1597. évi junius 3-iki és 1643 november 22-iki tartományi gyülési határozatok, az 1647 márczius 7-iki tartományi rendtartás 28—29. §-ai, az 1694 április 24., 1705 márczius 27., 1712 január 15., 1720 márczius 18., 1721 augusztus 27. tartományúri rendeletek és leiratok, az 1751 november 2-iki nyilatkozat, s végre az 1834. évi deczember 20-iki földtehermentesítési rendelet 110. §-a, melyek a parasztbirtokok szétdarabolását, vagy felosztását, vagy egyes tartozékaik elidegení-

tését tiltják, vagy legalább is a herczegi tartományi kormány hozzájárulásától teszik függővé, — *hatályon kívül helyeztetnek*; mindamellett *a parasztjog sajátszerű intézményei* közül a *törzsöröklési jog (Anerbenrecht)*, az Interimswirtschaft és özvegyi jog *épségben maradnak*, olyképen, hogy egy parasztbirtok tulajdonosának mindig joga legyen birtoka, és annak tartozékai felől élők között és halál esetére is a törvényes formák között *szabadon rendelkezni* . . .»

E törvény tehát az örök- és családjog keretein belül is fenntartja a «*parasztbirtokok*» specialis fogalmát; ugyanis ezeket az 5. §. értelmében:

«az örökhagyó másirányú jogerős rendelkezéseinek híján . . . a parasztbirtokokra érvényben tartott törzsöröklési jog értelmében csak *egy örökös* (a törzsörökös) örökli *természetben* tartozékaival és felszerelésével együtt; *a társörökösök (die übrigen . . .) pénzbeli kielégítést kapnak.*»

A törzsörökös személyére nézve a 7. §. határozottan kimondja, hogy a törzsöröklésre csakis *leszármazók* vannak jogosítva és pedig egyenlő fokúak között a nem és egyenlő nemek közt a kor dönt. Különböző fokúak között a nemre és korra való tekintet nélkül a rokonság foka a döntő.

Különben az 5. §. megadja a tulajdonosnak azon jogot, hogy öröklésre jogosított leszármazói közül a végrendeleti formák elhagyásával egyszerű nyilatkozat segélyével is *kijelölhesse a törzsörökös személyét,* ha e nyilatkozat biróilag, vagy közjegyzőileg hitelesíttetik.

Ha a leszármazókkal együtt *a túlélő házastárs* is meghivatik az öröklésre, akkor annak a 8. §. értelmében nincs törzsöröklési joga, hanem csak az özvegyi jog (haszonélvezet) vagy életfogytig fizetendő évi járadék közt van választása.

A törzsöröklés tárgyát a 2. §. értelmében csak a parasztbirtokok képezik,* ugyanis e szerint:

* A nagyobb, nemesi birtokok külön jog alá esnek; ezekről az 1858. évi május 20-iki hármas törvény intézkedik: «über die Untheilbarkeit der Ritter, Schrift, Freisassen und sonstigen Landgüter» (Nr. 28): «über die Vererbung der Ritter, Schrift, Freisassen und sonstigen Landgüter» (Nr. 29.) és végre «über die Errichtung von Familien-Stammgütern» (Nr. 30); melyeknek hatályát az új törvény csak annyiban érinti, a mennyiben azok a parasztbirtokokkal valami vonatkozásban vannak.

«A már meglevő *parasztbirtokok* tehát fenmaradnak továbbra is *mint olyanok,* és a törzsöröklés, a haszonélvezet és az életben levő *parasztjog* szerint bíráltatnak el.»

Sőt *a később újonnan keletkező* mezei birtokok is, melyek nem szolgálnak más czélra, mint mezőgazdaság üzésére és a melyek nem tartoznak valami lovagi vagy nemesi családi birtokokhoz, *parasztbirtoknak számíttatnak* és úgy, mint a régi parasztbirtokok, ezek is a parasztjog alá esnek.

És pedig a törzsöröklés alá esik a 9. §. értelmében: 1. a hagyatékhoz tartozó parasztbirtok; 2. ennek összes tartozékai; 3. és a szükséges külső és belső, élő és holt felszerelés, beleértve a trágyát és a tovább gazdálkodáshoz a jövő termésig szükséges gabona-, takarmány- és egyéb készleteket.

Ha a hagyatékhoz *több parasztbirtok* tartozik, akkor az örökösök meghivatásuk sorrendjében választhatnak közülük (10. §.)

A hagyatéki osztályra, illetve a részesedés mérvére nézve nem ad valami sok positiv útbaigazítást a törvény, meglehetősen tág teret enged annak, hogy a törzsöröklési jog lehetőleg minden egyes eset *sajátos viszonyaihoz* alkalmazkodjék.

A 11. §. kimondja, hogy ha az örökhagyó a részesedés mérve iránt jogerősen intézkedett volna, akkor ez képezze a hagyatéki osztály alapját, mindazonáltal a *köteles rész* figyelembe veendő (14. §.).

Ha a hagyatéki osztályra nézve sem az örökhagyó nem intézkedett, sem pedig az örökösök békésen meg nem egyeztek, akkor a törzsörökös a birtoknak, valamint tartozékainak és felszerelésének alább előírt módon megállapítandó értékéből akkora *előnyösítést* (Voraus) kap, a mekkora ahhoz szükséges, hogy a birtok életképes maradjon: «damit der Hof bei Kräften bleibe»; mindamellett ezen előnyösítés a birtok értékének egyharmad részénél nagyobb nem lehet.

Ha az örökösök közt nézeteltérés van a hagyatéki osztályra, illetve a birtok értékére, és az előnyösítés mérvére nézve, akkor az illetékes biróság (Amtsgericht) vezetése alatt három felesküdött falubeli paraszt fog dönteni; ezek becslése irásban, jegyzőkönyv alakjában adandó be, és megindokolandó.

A becslésnél nemcsak a tartós, hanem az átfutó terhek

is leszámítandók a birtok értékéből és pedig valószinű tartalmuknak megfelelő tőkében.

A hagyatéki terhek elsősorban a többi vagyonból vonandók le s csak ha ez azokat nem fedezné, akkor a birtok értékéből.

A kötelesrész kiszámításának alapját, az így megállapitott *tisztaérték* képezi, sőt még az előnyösítés is előbb vonandó le s a kötelesrész csak az így fenmaradt összeghez képest számíttatik ki.

A 18. §-ban hasonló rendelkezések foglaltatnak az «*anticipirte Erbfolge*»-ra nézve is, a mi nem más, mint a Németországban mindenütt elterjedt «*Gutsübertragungsvertrag*», vagyis az az eset, a mikor az örökhagyó még életében átadja a birtokot a törzsörökösnek.

A törvény ezen rendelkezéseit vizsgálva azonnal szemünkbe ötlik, hogy egyátalában nem találjuk meg benne *a birtok hozadéki és forgalmi értéke szerint* való distinctiót. E tekintetben is tehát megegyezik az 1777. évi s ma is érvényben levő *schleswig-holsteini* «*Bondenrecht*»-tel, a mely szintén csak egyféle értéket ismer s ezen értéknek ugyancsak $^1/_8$ részét adja előnyösítésként a törzsörökösnek.

A mostanában keletkező újabb törzsöröklési jogok kimondottan *a járadékelv* alapján állva, különbséget tesznek a birtok forgalmi és hozadéki értéke között, s a hagyatéki osztály alapját ezek szerint csakis ez utóbbi képezi, a régebbi jogok legnagyobb részében azonban ezen éles distinctió nem található fel.

Nem következik azonban ebből az, hogy a birtokok e régibb törvények szerint a forgalmi érték (Speculationswerth) alapján becsültetnek fel, mert a német parasztság józan közgazdasági érzéke tisztában van azzal, hogy midőn arra törekszünk, hogy a *birtok stabilitása* lehetőleg biztosíttassék, akkor azt nem szabad olyan érték (illetve ez esetben ár) szerint felbecsülni, mintha az eladóra kerülne.

Az 1874. évi braunschweigi törzsöröklési törvény életbelépte óta már majdnem egy átlagos emberöltő múlt el, számot vethetünk tehát ma már annak gazdasági és társadalmi hatásaival — annál is inkább, mert már azelőtt is századokon át még

erősebb formában fenállott; *Zimmermann* braunschweigi pénzügyi tanácsos a Conrad-féle évkönyv 1901. évi kötetében * bővebben foglalkozott e kérdéssel s azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy: «ezen törvény feltétlenül szerencsés és a viszonyokkal minden irányban számottevő megoldást képez ... mert míg egyrészt megadja a tulajdonosoknak a rendelkezési szabadságot, másrészt biztosítja a régi agrárjogi fejlődés folytonosságát.»

A fokmérőjét valamely öröklési jognak mint azt már ismételten mondottuk, mindig a birtokeloszlás képezi; ha rossz az öröklési jog, akkor szaporodni fognak a törpe birtokok és a latifundiumok, ha jó, akkor a középexistencziák fognak erősödni, vagy legalább is konzerváltatni.

1876-tól 1897-ig, tehát 20 év alatt a következő *számbeli* változásokat szenvedték:

birtoknagyság	számbeli változás
— 1 haig	+7610
1— 5 ha	+1329
5— 10 «	— 202
10— 15 «	+ 154
15— 20 «	+ 26
20— 25 «	— 4
25— 50 «	+ 103
50— 75 «	+ 83
75—250 «	+ 28
250—500 «	+ 4
500—750 «	+ 1
750 ha-on felül	+ 0
összesen	+9132

Első tekintetre szembeötlik, hogy a birtokok száma több, mint 9000-el szaporodott.

Ezen nagy számbeli szaporodást egyrészt az állami uradalmakon történt telepítéseknek és relativ erdőtalajok feltörésének, részben pedig *a birtokkategoriák* alább tárgyalandó *eltolódásának* kell tulajdonítanunk.

* Dr. F. W. R. Zimmermann: *Die Verfügungsfreiheit über ländliches Grundeigenthum in ihrem Einfluss auf die Grundbesitzverhältnisse im Herzogthum Braunschweig.* In Conrad's Jahrbücher 21. Bd. 1901.

Vegyük sorra a birtokkategoriákat:

I. A 75 ha-on felüli birtokokat Zimmermann, — tekintettel a braunschweigi mezőgazdaság intensiv voltára, — mind nagybirtokoknak veszi. A 75 ha-on felüli négy kategoriában a változás összesen csak 33 szaporodást tesz ki s ebből az aránylag legkisebb, vagyis a 75—250 ha-ig terjedő birtokokra 28 szaporodás esik, 250 ha-on felül a birtokviszonyok határozottan stagnálnak. Ennek oka abban rejlik, hogy a 250 ha-nál nagyobb birtokok jóformán kivétel nélkül hitbizományok, vagy az ehhez hasonló régi Ritterrechtek alapján fenálló lovagi birtokok, a melyek természetszerűleg fixirozva vannak.

A 75—250 ha közt levő birtokok nagyobbrészt már gazdag, gyarapodó parasztcsaládok szabad birtokai, mely családok birtokainak növekedését az 1874-ben megkapott rendelkezési szabadság lehetővé tette, viszont másrészt szétporlásukat az Anerbenrecht megakadályozta.

II. A következő három kategoria, (20—25; 25—50; 50—75 ha), vagyis a 20—75 ha-ig terjedő birtokok képezik a nagyobb parasztbirtokokat.

Ezeknél már világosabban látjuk az Anerbenrecht működését; e vagyonkonzerváló rendszernek tulajdonítható ugyanis, hogy a nagyobb birtokok szaporodtak, különösen *feltűnő a 25—50 ha kiterjedésű, vagyis a legegészségesebb nagyságú parasztbirtokok rohamos szaporodása.*

E kategoria számbeli növekedése, a mint az a táblázatból kitűnik, úgy látszik, főleg a 20—25 ha-ig terjedő birtokokból került ki, a mely utóbbiaknál *stagnáczió* (sőt nagyon csekély hanyatlás: számszerint 4) tapasztalható.

III. A következő 2 kategoriát, vagyis 10—15 és 10—20 ha nagyságúakat nevezi Zimmermann *középnagyságú parasztbirtokoknak.* Ezeknél még szintén tapasztalható az Anerbenrecht kedvező hatása azok erős számbeli gyarapodásában.

IV. Az 5—10 ha.-os birtokok *a kis parasztbirtokok;* ezeknél már *feltűnő számbeli csökkenést* találunk.

E csökkenés oka két körülményre is vezethető vissza.

A mint ugyanis fentebb láttuk, a 10—15 ha nagyságú birtokok száma erősen megnövekedett, ez a növekedés azon 5—10 ha-ig terjedő birtokokból került ki, *melyek még elbirták*

az Anerbenrecht apparatusát; ezeket a birtokokat a törzsöröklési rendszer megerősítette és felemelte egy magasabb kategoriába.

Az a rész azonban, a mely már oly kicsiny volt, hogy nem birta el a törzsöröklési rendszer apparatusát, szétforgácsolódásnak indult.

Ez a jelenség mindenesetre figyelemre méltó bizonyság az Anerbenrecht birtokkonzerváló ereje mellett.

Egyúttal azonban azt is igazolja (mint erről majd alább a schaumburg-lippei törzsöröklési jog tárgyalásánál már ismételten szólatunk), hogy a törzsöröklési jognak (ép úgy, mint a hitbizományi rendszernek) apparatusát csak bizonyos *minimalis nagyságú* birtokok birják el; mert a túlkicsiny birtok tulajdonosát a társörökösöknek fizetendő kielégítések agyonnyomják.

A már nagyon elaprózott birtokok tehát normális körülmények között, mint mezőgazdasági birtokok a családban már fenn nem tarthatók; azokat vagy el kell adni egészben, vagy ha még tovább osztják fel természetben, akkor azok tulajdonosai megszűnnek önálló gazdálkodók, tehát «parasztok» lenni s kénytelenek a földmívelés, mint mellékfoglalkozás mellett valami *ipari vagy kereskedelmi foglalkozás* után nézni.

Ha az ilyen törpebirtokokon is a szorosan vett mezőgazdálkodást erőlteti a tulajdonos, akkor ennek a vége — hosszú nyomorgás után — nem lehet más, mint a teljes tönkrejutás és kivándorlás, mint azt hazánk erdélyi és északkeleti részei is igazolják.

V. Az utolsó kategoriát a *törpebirtokok* alkotják.

Ha ezek óriási számbeli szaporodását látjuk a táblázaton, önkénytelenül az jut eszünkbe, hogy az egészségtelen birtokelaprózás Braunschweigban még az Anerbenrecht daczára is terjed.

A mint azonban már eddig láttuk, a törpebirtokok rohamos szaporodása mellett a normalis parasztbirtokok is szaporodtak és pedig a 10—75 ha-ig terjedő birtokok *összesen:*

(154 + 26 + 103 + 83) — (202 + 4) = *160 birtokkal.*

A törpebirtokok szaporodásának okát tehát nem az egészségtelen birtokforgácsolásban, hanem más, és pedig örvende-

tes körülményekben, t. i. a gazdálkodás intenziv voltában s a német ipar rohamos fejlődésében kell keresnünk.

Külömbséget kell tennünk először is a táblázaton feltüntetett törpebirtokok két kategoriája között.

Az 1—5 ha-ig terjedő birtokok tulajdonosai még legtöbbnyire önálló földmívelők. Hogy még az ilyen kis földterületen is meg birnak élni, ez főleg *a braunschweigi agricultura belterjes voltának* köszönhető, és pedig első sorban a kifejlett *spárga-* és *dohánykertészetnek.**

A másik kategoria az 1 ha.-on aluli birtokok; ezek tulajdonosai már jóformán kivétel nélkül a földmívelésen kívül *más főfoglalkozást* is űznek; főleg kisiparosok, kiskereskedők, sőt gyári munkások is.

Hogy Braunschweigban még a gyári munkások egy részének is van saját házacskája, kertje, vagy földje, az *a nagyipar* egészséges *deczentralizált* voltának köszönhető; hogy e jelenség mily becscsel bir a socialis jólét és béke szempontjából, azt hiszem felesleges bővebben fejtegetni.

Nemkülönben érdekes jelenség, hogy a falusi kisiparosoknak és kiskereskedőknek is jóformán kivétel nélkül van egy kis földbirtokuk.

Hiszen ez Magyarországon is így van, ha nem is a kisiparosok, de legalább is a falusi kereskedők nálunk is szereznek földet, sőt sok helyen rövidesen az egész falu a kezükbe kerül; csakhogy az okok mások nálunk és mások Braunschweigban.

Nálunk a szétforgácsolt parasztbirtokok a tulajdonosok tönkrejutásának szomorú processusa után kerülnek a falusi boltosok tulajdonába, a parasztokkal együtt pusztul el azután a falusi kisiparos is; Braunschweigban azonban az Anerbenrecht teljes erejében megőrzi, sőt gyarapítja is a parasztságot; nagy lévén ennek következtében a föld népének vásárló ereje,

* Tudvalevőleg Németországban — eltérőleg hazánktól, — nincs dohánymonopolium; míg tehát minálunk a jövedelmező dohánytermelés áldásaiban a pénzügyőri ellenőrzés nehézkes volta miatt csak a nagyobb birtokosok részesedhetnek, addig Braunschweigban főleg az *egészen kisemberek*, törpebirtokosok élnek abból.

a parasztságból élő falusi kisiparosok és kiskereskedők is gyarapodnak, házat, kertet, földet vesznek.*

Megjegyzendő még az is, hogy ezek *a falusi iparosok és kereskedők is legtöbbnyire a parasztcsaládokból és pedig a törzsörökös által készpénzzel kielégített fiatalabb testvérekből kerülnek ki.***

Ime egy józan s a földművelés alaptermészetének megfelelő agrár öröklési jog hatásai.

Magyarország sok vidékén az egyenlő természetbeni osztály dívik; aprózzák a birtokokat az összes testvérek között, a míg csak valamennyien tönkre nem mennek s mivel valamenynyien csak a földmíveléshez értenek, a tönkrejutás után nem marad más számukra, mint a proletár napszámos élet, s főleg a — kivándorlás. Viszont Braunschweigban s a legtöbb német tartományban, belátva azt, hogy a *földbirtok bizonyos minimumon alul gazdaságilag oszthatatlan*, azt csak *egy* fiú veszi át, még pedig oly előnyösítés mellett, hogy azt meg is birja tartani; a többi gyermek pedig kicsi korától fogva készül és tanul egy más kenyérkereső pályára; boldogul és gyarapodik valamennyi s velük nő és gyarapszik az egész Németbirodalom népe, földmívelése, ipara és kereskedelme egyaránt.

Vajmi bölcsen tennék azon (sajnos nagyszámú) magyar jogászok, a kik még ma is a római és napoleoni jogrendszer egyenlő hagyatéki osztályára esküsznek, ha a magyar jogot és a siralmas magyar viszonyokat összehasonlítanák például csak e kis német herczegség öröklési jogi intézményeivel és virágzó gazdasági és socialis viszonyaival.

A causalis nexusokat fel nem ismerni lehetetlen!

* Különben melyik magyar faluban is gazdag a parasztság, ott alig akad olyan csizmadia, vagy szabó, a kinek saját háza, szőleje, és rétje ne lenne!

** Zimmermann idézett értekezésében érdekesen fejtegeti, hogy miként védi meg *és tartja fenn így közvetlenül a törzsöröklési rendszer a német kisipart* még ma is, midőn már a legtöbb országban elnyelte és proletarizálta azt a gyárak fojtogató versenye.

XVIII. FEJEZET.

Waldeck herczegség.

E kis herczegség ép úgy a szász «Meyerrecht» vidékéhez tartozik, mint Hannover vagy például Schaumburg-Lippe herczegség.

A parasztbirtokok 1851-ig földesúri hatalom alatt álló majorosbirtokok voltak, a melyekre a régi Meyerrecht két jellemző intézménye: 1. *a feloszthatlanság* és 2. *a törzsöröklési jog* egyaránt érvényben voltak.

Az 1851. évi szeptember 24-iki törvény (die Aufhebung der Geschlossenheit der Bauerngüter und die Regulierung sönstiger gutsherrlicher Verhältnisse betreffend) *eltörölte* a parasztbirtokok feloszthatlanságát, és *felszabadította őket* a földesúri hatalom alól.

Így a parasztság korlátlan ura lett birtokának; azonban a józan politikai előrelátás a szabad rendelkezési jog megadása mellett *fentartotta a régi kötelező intestat* törzsöröklési jogot; ugyanis az 1851. évi rendelet 7. §-a érvényben tartja az 1830. évi deczember 11-iki rendelet (über die Erbfolge in ein Bauergut) azon szakaszait, a melyek a parasztbirtokokra nézve kötelezővé teszik az intestat törzsöröklési jogot.

Az 1830. évi rendelet 6. §-a és az 1851. évi törvény 9. §-a értelmében, ha a tulajdonos másként nem intézkedik, a birtokot *egy* örökös *osztatlanul* örökli.

A törzsöröklésre első sorban a tulajdonos gyermekei (illetve leszármazói) hivatnak meg; mostoha gyermekek mostoha szüleik után nem birnak törzsöröklési joggal; *az ágiság, vagyis a vagyoneredet elve a leszármazók közt figyelembe van véve.*

Édes testvérek között elsőbbsége van a *fiúknak*, s a fiúk között az idősebbnek (maioratus).

Ezen törvényes törzsöröklési *sorrendet* joguk van a szülőknek közös megegyezéssel megváltoztatni; ha a szülők e tekintetben nem birnak megegyezni, akkor az dönt, a kinek *ágáról* a birtok származik. Ha a birtok közszerzemény, akkor az atya dönt.

Ha időközben az a szülő, a kinek ágáról a birtok eredett, meghal, akkor a másik szülőnek *nincs joga* megváltoztatni a törzsöröklés fenti törvényes sorrendjét.

A gyermekek kiskorúsága esetére az 1851. évi törvény 10. §-a, illetve az 1830. évi rendelet 17. §-a előirják az *Interimswirtschaft*-ot, és pedig nemcsak az özvegy anyára, hanem az esetleges mostoha atyára nézve is.

Az Interimswirtschaft rendes tartama fiúgyermekekre vonatkozólag a betöltött 25-ik, leányokra pedig a 21-ik életév.

A kormánynak azonban joga van az érdekeltek kérelmére figyelemreméltó esetekben az Interimswirtschaft tartamát fiúkra nézve a betöltött 30-ik, leányokra nézve a 25-ik életévig meghosszabbítani.

Természetesen ezen határozmányok az esetben tárgytalanok, ha *azon* házastárs marad életben, a ki a birtokot magával hozta.

Az örököstársak kielégítésére vonatkozólag még ma is az 1736. évi január 9-iki rendelet van érvényben, a mely szerint az *egész birtokot* (t. i. a puszta földet) *egyedül a törzsörökös kapja;* az épületek, a felszerelés és az összes többi vagyon azonban egyenlő osztály tárgyát képezi.

Ezen kötelező intestat Anerbenrecht azonban csak ritkán (hirtelen bekövetkezett halál esetében) érvényesül; ugyanis néha végrendelkezik a paraszt, a legtöbbször azonban még életében átadja birtokát a törzsörökösnek egy szerződéskötés mellett (Gutsübertragungsvertrag); magának és nejének életjáradékot köt ki (Leibzucht).

Az 1736. évi rendelet értelmében ez a «Leibzucht» nem lehet nagyobb, mint a mennyi az öregek létfentartására szorosan szükséges. Czélja ezen intézkedésnek azon helytelen és káros szokás megakadályozása, a mely szerint sok helyen a parasztgazdák még egészen fiatal munkabiró korukban átadják birtokukat a fiúknak, és oly dús évjáradékot kötnek ki maguk-

nak, hogy a míg ők tétlenül jólétben élnek, a fiatalok jóformán nyomorognak és — eladósodnak.

Tény azonban, hogy akár a szokásjog, akár az irott jog alapján, jóformán az összes waldecki birtokok a törzsöröklés alá esnek. Érdekes, hogy nemcsak az önálló parasztbirtokokra, hanem a munkásbirtokokra is kiterjed a törzsöröklés jogszokása; az irott jog különben sem tesz különbséget birtokkategoriák és birtoknagyságok között.

Míg azonban péld. Schaumburg-Lippében a kisebb birtokosok elégedetlenek a törzsöröklési joggal, mert a túlkicsiny birtok nem birja meg annak apparatusát, Waldeckben jóformán a legutolsó mezei munkás is arra törekszik, hogy *legalább az egyik* gyermekének hagyjon valami számottevő családi vagyont.*

A százados törzsöröklési jog hatása meglátszik Waldeck herczegség birtokviszonyain; ép úgy mint Hannoverben túlnyomólag a vagyonos, művelt és konsolidált parasztság kezén van a földterület.

A kis herczegség egész területe összesen 1121 négyzetkilométer. A *terület* a különböző birtoknagyságok között a következőleg oszlik meg:

—1 ha. alul	1—10 ha	10—100 ha	100— haon felül
2·6%	27.7%	58.6%	11.1%

Az összes birtokok *számszerint* 1882-ben következőleg oszoltak meg:

—1 ha. alul	1—10 ha	10—100 ha	100 ha-on felül
3743	4088	1590	34

A socialis viszonyok, ismétlem hogy lehetőleg kedvezők, a nép jómódú, művelt és elégedett.

* Dr. M. Sering: *Die Vererbung des ländlichen Grundbesitzes im Königreich Preussen.* II. Bd. 3 rész, 236. lap. Berlin, 1900.

XIX. FEJEZET.

A Schaumburg grófságbeli majorságok joga.

Az egykori Kurhessenhez tartozó Schaumburg grófságban (Kreis Rinteln) is megtartották a mai napig a régi hűbéri jogból a kötelező intestat törzsöröklési jogot, nem ugyan mint általános agrárjogot, hanem mint a régi «*Meiergutok*» külön parasztjogát. Körülbelül 3000 ilyen parasztbirtok van a grófságban, ehez járulnak még az *altfuldani* és *hanaui* parasztbirtokok is, a melyek nagysága 30 és 150 hektár közt váltakozik.*

Ezen birtokokra nézve is kimondta a földesúri hatalom eltörlését az 1848. évi augusztus 26-iki kurhesseni törvény, azonban kettőt mégis fentartott a régi intézmények közül a szabaddá tett parasztbirtokokra nézve is, t. i. a *feldarabolási* illetve *összesítési* tilalmat és a kötelező intestat törzsöröklési jogot.

Egy emberöltővel később azután, midőn már a nép beleszokott, belenőtt a szabadságba, lerombolták a rendelkezési jog utolsó korlátait is az 1870. évi február 25-iki törvénynyel «betreffend die Aufhebung der Verfügungsbeschränkungen bezüglich der *Theilung Vereinigung* meierstättischen Eigenthums in dem Kreise Rinteln des Regierungsbezirks Cassel.»

Ez a törvény azonban az absolut rendelkezési szabadság mellett kifejezetten fentartotta a régi *kötelező* intestat törzsöröklési jogot.

Sőt midőn az 1887. évi julius 1-i törvény Casselben behozta a *fakultativ* törzsöröklési jogot, a rintelni, illetve schaumburgi majorságok régi kötelező Anerbenrechtje érintet-

* v. Baumbach. *Die bäuerliche Verhältnisse im Regierungsbezirk Kassel.* I. m. *Bäuerliche Zustände I.* (22) Band. Leipzig, 1883.

lenül maradt, a minthogy ezt az új törvénynek már a czime is jelzi: «Landgüterordnung für den Regierungsbezirk Cassel, *mit Ausnahme* des Kreises Rinteln.»

Maga, a legutóbb 1848-ban újabban szabályozott kötelező törzsöröklési jog főbb vonásaiban megegyezik a régi alsószász Meierrechtekkel, a milyenek a westfaliai, hannoveri stb. parasztjogok.

Ellenkező végrendelet hiján a birtok ugyanis osztatlanul a törzsörökösre száll összes *tartozékaival* egyetemben, a társörökösöknek csak kielégítésre (Abfindung) van igényük.

A törzsörökös személyét a nem és kor (majoratus) dönti el; természetesen a tulajdonosnak joga van a törzsörökös személyét az összes örökösök közül kiválasztani (30. §.).

Az örököstársak kielégítésének mérve valamivel nagyobb, mintha a rendes polgári jog szerint *köteles részre* volnának szorítva; ugyanis a 32. §. szerint a terhek levonása után fenmaradt tiszta érték *felét kapja a törzsörökös,* a másik felén pedig a társörökösök osztoznak a törzsörökös nélkül.

Például, ha egy birtok tiszta értéke 48,000 márka és ez négy gyermek között osztatik meg, akkor a schaumburgi jog szerint a törzsörökös 24,000 márkányi értéket fog kapni, 24,000 márkát pedig összesen a társörökösök, vagyis ezek egyenkint 24,000 : 3 = 8000 márkát.

A köteles rész szerint ellenben a társörökösök egyenkint csak $\frac{48,000 : 4}{2} = 6000$ márka, vagyis összesen $6000 \times 3 =$ 18,000 márka jut, míg a törzsörökösé 30,000 márka lesz.

Különös súlyt helyez a törvény az Asylrechtre, ugyanis a 34. §. szerint a törzsörökös köteles kiskorú férfi örököstársát 22-ik életévéig, a leányokat pedig férjhezmenetelükig, s ha férjhez nem mennek, épúgy mint a munkaképtelen mindkét nembeli örököstársakat életfogytig a birtokon eltartani.

A kötelező törzsöröklési jog ezen tartományban is bevált, a viszonyok konsolidáltak, a parasztság jómódú, elégedett, és ép ezért ragaszkodik fentartójához, a régi agrár öröklési rendhez.

XX. FEJEZET.

Az új westfaliai törzsöröklési jog.

A v. Miquel dr. által megindított új német agrár törvényhozás alapját az 1886—1896-ig hozott porosz telepítési törvények képezik.

E törvényekben feltalálható számos új jogintézmény közül némelyek (például a tulajdonjogi korlátozások) speciális okok által indokolva, első sorban a telepítési birtokokra alkalmazandók, mert az azokba belefektetett állami pénz s a létesítésöket követelő általános nemzeti czélok a már létesített telepeknek különös erősebb védelmét igényelik.

Van azonban a porosz telepítési törvények jogi intézményei között *kettő,* a melyek együttes felélesztésének, illetve alkalmazásának szüksége a német politikai és tudományos világ mai felfogása szerint a földbirtok alaptermészetéből következik s azok befogadása az egész Német birodalomban általános közgazdasági és társadalmi fontossággal bir; e két intézmény: a *járadékrendszer* s a mezei birtok (Landgut) *kötelező törvényi törzsöröklési joga.* (Unmittelbares Intestatanerbenrecht.)

E kettőnek *újabb általános* elterjedéséhez az első lépést az *1898. évi julius 2-iki porosz törvény képezi: «betreffend das Anerbenrecht bei Landgütern in der Provinz Westfalen und in den Kreisen Rees, Essen (Land), Essen (Stadt) Duisburg, Rührort und Mülheim a. d. Ruhr».**

E törvény bizonyos nagyságú mezei birtokokra, a végrendelet nélküli (törvényi) öröklés esetében kötelezővé teszi a

* *Gesetz-Sammlung für die Koeniglichen Preussischen Staaten.* 1898. Nr. 24.

törzsöröklést, vagyis a birtoknak *egy* örökös által *osztatlanul* és *olyan feltételek* mellett való átvételét, hogy a *társörökösök* kielégítése a birtok fenmaradását *ne veszélyeztesse.*

Mint alább látni fogjuk, ezen törvény lényegében nem teremtett új jogintézményeket, csak a nép között már századok óta élő jogszabályokat kodificálta, szentesítette.

A westfaliai parasztság ősidők óta élt a törzsörökléssel, azonban a XIX. századnak a római jogon alapuló intézményei és főleg a polgári törvénykönyv a törzsöröklési intézményt formailag eltörölték.

Mivel azonban a westfaliai földbirtokosság, főleg a br. Schorlemer Alst által alapított s ma *29,000 taggal biró* «Bauernverein» gazdasági és socialis szempontból veszedelmesnek tartotta a római jogi mechanikusan egyenlő és természetbeni öröklési osztályát, a porosz kormány ez igényeket az 1882. évi április 30-iki «Landgüter»-Ordnunggal akarta kielégíteni.

E törvény körülbelül másolata az 1879-iki hannoveri «Höfegesetz»-nek.

Az 1882-iki *fakultativ törzsöröklési* törvény azonban részben külső, részben pedig benne rejlő okokból teljesen eredménytelen maradt; csak számba nem vehető birtokot jegyeztetett be a parasztság a «Landgüterrollék»-ba.

Ennek következtében a 90-es évek közepén ismét megindult a westfaliai «Bauernverein» kebelében a mozgalom, hogy az 1836-iki törvény és a régi br. Schorlemer Alst-féle tervezet alapján egy kötelező intestat törzsöröklési rendszer lépjen életbe.

Ennek a mozgalomnak a következménye volt azután, hogy 1895 február 14-én kimondta a tartománygyűlés egy ilyen törvényalkotás szükséges voltát. A politikai hangulat általában kedvezett a mozgalomnak, mert v. *Miquel* porosz pénzügyminister dominált a kormányban, a ki — mint tudjuk — nagy barátja volt a külön agrár jognak.

Hozzájárult még ehhez, hogy 1896-ban a járadékbirtokokra kötelezővé tették az intestat törzsöröklési jogot és mindenesetre elősegítette a gazdatársadalomnak ez években megindult nagymérvű politikai térfoglalása.

Különben is napról napra általánosabban kezd tért hódítani azon meggyőződés, hogy az írott jogot összhangba kell hozni a nép jogi szokásaival és a különböző gazdasági foglalkozások sajátos természetével és igényeivel.

Ilyen kedvező körülmények között született meg azután az 1898. évi julius 2-iki új westfaliai törzsöröklési törvény.

α) A hűbéri kor jogtörténeti fejlődése.

Tárgyunktól messze eltérítene, ha azt kutatnók, hogy a régi törzs-szervezetből, midőn még az ingatlan birtok nem volt egyéni, hanem *közös* birtok, a mely jövedelmét a törzs minden tagja egyenlőkép élvezte, mily okok következtében fejlődött ki a hűbériség.

Tény, hogy részben a nemzeti védelem, a hadszervezet akkori alakja, részben az ököljog, az erősebb uralma teremtették azt meg. A birtokok egyes hatalmasok kezében összpontosultak, a kik viszont a földet ismét bizonyos szolgálmányok fejében osztották ki az alsóbb néprétegek között; az is gyakori volt, hogy egészen szabad földbirtokosok valamely hatalmasabb úr védelme alá helyezték magukat s e védelem fejében szolgálmányokat ajánlottak fel.

A nemzeti fegyveres védelmet a lovagok teljesítették s hogy ők teljesen ennek élhessenek, a többi néposztályok bizonyos szolgálmányokkal biztosították azok anyagi jólétét.

A hűbéri viszony kifejlődése különben ezernyi tarka változatot tüntet fel; áll ez különösen Westfaliára nézve, a mely sok apró tartományból, herczegségből, grófságból és apátságból alakult; természetesen a történeti alakulás szerint a parasztbirtokok jogi szervezete és a tulajdonosok jogi helyzete is számos változatot tüntet fel. A főbbek a következők voltak:

1. A «*meierrecht*» alá tartozók.*

Személyökre nézve szabadok, nem kell magukat elköltözés esetén megváltani, gyermekeik nem kötelezhetők cselédmunkára. Kötelesek azonban a birtokot jól mívelni és évi *szol-*

* Lásd bővebben fejtegetve a Hannoverai fejezetben.

gálmányokat adni a földesúrnak (gabona-tized, munka stb.) A majorosnak *átörökíthető* dologi használati joga van a birtokon.[1]

Az 1765. évi deczember 23-iki *paderborni* majoros-rendtartás szerint[2] a majoros viszonya a majorhoz «dominium utile», melyről úgy életében, mint halála esetére szabadon rendelkezhetik.

A *földesúrnak* mindazonáltal *elővételi joga* van és beleegyezésétől függ, hogy a major szétdarabolható vagy részletenként elzálogosítható legyen. Más tartományokban e tulajdonjogi korlátok erősebbek, így az 1745-iki *Minden-Ravensbergi* edictum szerint a majort *értékének felénél* tovább *megterhelni* nem szabad, a *münsteri* és a *westfaliai herczegségi* majorokra is érvényben volt ily terhelési tilalom.

A majort csak *egy* örökös (az Anerbe) örökölhette.

Ezen törzsörökös személyét a szülők joga volt kijelölni, ab intestato öröklés esetén pedig vidékenként változott a minoratus és majoratus.

A törzsörökös örököstársait pénzzel elégíti ki, de ezek ennek következtében nem vesztik el a törzsöröklésre vonatkozó jogukat.

A társörökösök kielégítésének mérve «a birtok erejétől és a helyi szokástól függ».[3] A legtöbb helyen azonban a földesúrnak is joga van beleszólni a kielégítés mértékébe. A westfaliai herczegség 1723. rendelete így indokolja meg a földesurak ezen jogát:

«alsdenen (t. i. a földesurak előtt) eines jeden Bauers-Manns Vermögen und gelegenheit bekant, und dahero wissen können was ein jedes Hof oder Kotte an Brautschatz und wasdem anhängig *tragen kan.*»

2. A «*Hobsgüter*», a melyeknek tulajdonosai személyökre nézve szintén szabadok voltak, többedmagukkal tettek egy

[1] *Die Vererbung des ländlichen Grundbesitzes im Königreich Preussen.* Herausgegeben von Dr. M. Sering. II. Band. Oberlandesgericht Hann. Von L. Graf von Spee. 43—51. l.

[2] Pólya: *Az agrárpolitikai tanulmányok* 173. lapján tévesen 1655-dikinek mondja e rendeletet.

[3] *Rev. Entw. Provinzialrecht Minden-Ravensberg.* Motive. 17. l.

sajátos birtokközösséget a «Hofding», vagyis Hofesgericht alatt, a mit az «Oberhof» tulajdonosa gyakorolt.*

Az egyes birtokok tulajdonosai elég szabadon rendelkezhetnek a birtok felől, azonban annak elidegenítését mégis be kellett jelenteni a «Hobsgerichte»-nél.

Ugyancsak ennek a forumnak joga volt megtiltani a birtok feldarabolását és megterhelését is.

E birtok után járó szolgálmányok nagyon enyhék voltak, így az Oberhofi «Hobsleute» évenként 8, a Stockumiak pedig csak 2 robot napot szolgáltak.

E birtokokra is a *törzsöröklés* volt *kötelező*, a társörökösök kielégítése szintén a birtok gazdasági erejétől függött; ennek megállapításába azonban ezeknél nem folyt be a földesúr.

3. *A régi szabadparasztok* csak évi termény-adót fizettek természetben, a földesuraknak robotot már nem szolgáltak. Birtokuk azonban majdnem mindenütt szintén *feloszthatlan* lévén, ugyancsak a *törzsöröklés alá esett,* — nehogy a birtokok szétdarabolásának következtében *az adóalap elértéktelenedjék*. Érdekes, hogy kivételesen *Paderbornban* ezen birtokok *feloszthatók voltak,* s a parasztság mégis minden jogi kényszer nélkül alkalmazta a törzsöröklést, mert a már megállapodott és berendezett gazdaságokat felosztani nem akarta.**

4. *Az «eigenbehörigen Güter»* tulajdonosai voltak az igazi «glebae adjecti», a földesúr beleegyezése nélkül sem ők, sem gyermekeik nem hagyhatták el a birtokot; ha házasodni akartak, ehhez is annak beleegyezése volt szükséges; a birtokot elidegeníteni, azt feldarabolni tilos volt. *Halál* esetére a hagyaték egy tetemes része a földesurat illette, ép ezért nem volt joga az ilyen jobbágynak birtokáról végrendelkezni.

Semmiféle tulajdonjoggal nem birtak, csak *átörökölhető haszonélvezeti joguk volt* szolgálmányaik és adóik fejében. A gyermekeknek azonban volt törvényes öröklési igényök ugyanezen szolgálmányok fejében a birtok haszonélvezetére,

* L. Graf von Spee id. munka 29. l.

** L. Graf von Spee id. munka 53. lap és Wigand Paderborn. I. 161. lap.

ezt azonban szintén csak *egy gyermek* örökölhette, a kit az örökösök közül a *földesúr választott ki.**

A társörökösök kielégítése a törzsörökös előnyösítéséhez képest vajmi kevés volt. Azon gyermekek, kiket a földesúr a birtokról elbocsátott, vagy máshova házasodtak el, azok az örökségre való *igényöket elvesztették.*

A jobbágy családjának s az összes öröklésre jogosítottaknak kihalása után a birtok visszaszállott a földesúrra. Mindezen formái a paraszt és földesúr közti jogviszonynak természetesen számos kombinatióban és változatban fordultak elő.

A jobbágyok különböző fokú egyéni szabadságának egész scáláját találhatjuk fel a rabszolgasághoz sokban hasonló viszonytól kezdve fel a szabadparasztokig. Az intézmények és jogszokások mindenféle változatokat mutattak fel, csak egyetlen egy van, a mely mindenütt következetesen feltalálható, és az a: *törzsörökös rendszer.*

E rendszer czéljául a régi jobbágyi rendtartások egyhangúlag azt állítják: *hogy a birtok képes maradjon az úri szolgálmányokat megteremni.*

Az utolsó 100 esztendő alatt azonban nagyot fordult a világ; felszabadult a jobbágyság az úri hatalom alól és teljes, absolut rendelkezési szabadságot nyert birtoka felett.

És ime, mégis mit látunk? A westfaliai parasztság szokásjoga legnagyobb részt ma is követi azokat az öröklésödési formákat, a melyek a régi hűbéri időben hivatva voltak biztositani a birtokok szolgáltatási képességét a földesurak érdekében.

A józan westfaliai parasztság érezte ugyanis, hogy *a régi törzsöröklési törvények, a midőn biztosították a birtokok életképességét — a földesúr érdekében, egyúttal biztosították a parasztcsaládok fennmaradását is.*

Ezt bizonyítja

* Riehl: *Westfälisches Bauernrecht.* 5. l. Minden in Westfalen. 1896.

β) A westfaliai öröklősödési jog fejlődése a XIX. században 1882-ig.

Miután 1807-ben, illetve 1810-ben a hammi főtörvényszék alá tartozó terület részben az ujonnan alakított *westfaliai királysághoz,* részben *Francziaországhoz* csatoltatott, a győzők nemcsak a hűbériséget törölték el és nemcsak a jobbágyságot szabadították fel, hanem egy tollvonással megsemmisítették az évszázados agrárjogi fejlődést is és életbe léptették itt is Napoleon *code civil*jét, a melynek 826. §-a kimondja, hogy:

> «minden örökösnek joga van részét az örökség ingó és ingatlan javaiból *természetben* követelni.»

Fentebb már fejtegettük azon káros következményeket, melyeket e törvény a franczia parasztság socialis életében okozott, a westfaliai parasztság e törvénytől azonban még a rövid franczia uralom alatt is ridegen visszahúzódott százados öröklési jogának sánczai közé. A francziák kiűzése után pedig rövid idő múlva részben visszaállíttattak a régi «güterrecht»-ek, részben pedig a Stein-Hardenberg-féle alapon kiadott 1814 szeptember 14-iki rendelettel tovább haladtak a francziák által létesített reformok útján. Azonban ez időben az új és a régi jogok oly chaosa állott elő, hogy szükséges volt az öröklési jogot egységesen rendezni.

Ezt tette meg az *1825. évi április 21-ki hármas törvény* «über die den Grundbesitz betreffenden Rechtsverhältnisse und über die Realberechtigen.» E törvény ugyan kimondta, hogy azon birtokokat, a melyek még nem váltották meg magokat teljesen a régi földesúri szolgálmányok alól, nem szabad sem feldarabolni, sem *felosztva átörökíteni;* azonban mégis tért engedett az általános polgári törvénykönyvnek, mint subsidiarius jognak.

A földesúri terhek megváltását akarta előmozdítani az 1829 julius 13-diki rendelet «wegen Ablösung der Reallasten», az 1833 november 24-diki declaratio, és az 1835 április 25-diki törvény, «wegen Erleichtung der Ablösung des Heimfallsrechts in der Provinz Westfalen» és az 1840 junius 18-diki «Ordnung wegen Ablösung der Reallasten».

Nevezetes tárgyunkra vonatkozólag ezek közül az 1833-diki declaratio, mely a visszaháramlási jog alá eső birtokokra fentartja a törzsöröklést.

Mint látjuk azonban, már két évvel később e jog alól is mentesítik a birtokokat, tehát így a törzsöröklés fentartása ezen birtokokra is tárgytalanná vált.

A mily mértékben haladt tehát a földtehermentesítés előre, ép oly mértékben zsugorodott össze a törvényi törzsöröklés jogvidéke is.

Hogy pedig a régi rablánczokkal együtt ez általánosan kedvelt s a parasztbirtok természetének nagyon megfelelő öröklési jogot teljesen ki ne szoríthassa a polgári törvénykönyv, Frigyes Vilmos király uralkodása alatt életbelépett az *1836. évi julius 13-diki törvény* («über die bauerliche Erbfolge in der Provinz Westfalen.») Nevezetes e törvény, mert nagyon sok tekintetben mintájául szolgált a legújabb porosz törzsöröklési törvényeknek; főbb rendelkezései a következők:

Az 1. §. hatálya kiterjed *ab intestato* öröklés esetére mindazon birtokokra, melyek 1806-ig a régi jog alapján a törzsöröklés alá estek.

Utasítja a törvény az igazságügyminisztert, hogy a zavarok elkerülése végett mindezen birtokokat egy külön *«Matriculába» hivatalból* vezettesse be. Ez tehát *kötelező intestat törzsöröklés.*

Ezenkívül helyt ad a törvény a *facultativ* törzsöröklésnek is, ugyanis azon birtokok tulajdonosainak, a melyek nem birnak az 1. §.-ban említett *minőséggel,* megengedi, hogy a birtokot abba a törzsöröklési-telekkönyvbe bevezethessék.

Mint majd alább látni fogjuk, az 1898-iki törvény is átvette ezen *kettős* törzsöröklési rendszert és a hivatalból történő törzs-telekkönyvezést.

A 4. §. hangsúlyozza a *tulajdonos teljes végrendelkezési szabadságát,* a mi természetes is, hiszen e törvény csak *ab intestato* öröklés esetén rendeli el a törzsöröklést.

Az 5. §. kimondja, hogy ellenkező intézkedés hiján a birtokot *egy* fiú örökli; ezen törzsörökös a birtok tiszta értékének *felét* kapja *előnyösítésül,* a másik felén az *összes* örökösök egyenlőkép osztoznak.

Előnye a törzsörökösnek a hagyatéknak a 7. §-ban megállapított azon becslése is, a mely szerint a birtokot *nem a forgalmi érték alapján*, hanem a kataszteri tiszta *jövedelem* 20-szorosának megfelelő összegben kell felbecsülni.

A házastársak közti *vagyonjogi viszonyokról* többi között a 16. §. akként intézkedik, hogy ha a *vagyonközösségben* élő házastársak közül az egyik gyermekek hátrahagyásával hal meg, akkor a túlélő házastársat csak a közös vagyon haszonélvezete illeti meg, a tulajdonjog azonban azonnal átszáll a házasságukból származó törzsörökösre. E rendelkezés tehát nincs egyátalában semmi tekintettel arra, vajon a házastársak közül ki mennyit és mit adott be ebbe a közös vagyonba?

A 19. §. kimondja, hogy a törzsörökösök örökrészöket késspénzben kapják ki, ezt azonban csak férjhezmenetelük, illetve nagykorúságuk alkalmával, vagy azon esetre követelhetik, ha a hatóság annak kiadását a törzsörökös jövője érdekében szükségesnek tartja.

A míg ez kifizetve nincs, a törzsörökös 4% kamatot köteles fizetni (22. §.); vagy a társörökösöket állásukhoz mérten a birtokon ellátni, illetve neveltetni (21. §.).

A törvény 25. §-a egy sajátszerű tilalmat tartalmaz, mely szerint a tulajdonos csak abban az esetben intézkedhetik birtoka felől szabadon, ha törvényes gyermekei vannak, ellenkező esetben az oldalrokonok, illetve örökösök beleegyezése kell hozzá.

Magára a törzsörökös személyére nézve a 9. §. intézkedik, teljesen a *czélszerűség* elvei alapján. E szerint ugyanis rangban az összes örökösök után következnek azok, a kiknek már van más birtokuk, vagy ilyenen haszonélvezetök.

A fiúk megelőzik a leányokat, de a fiúk között *nem a kor dönt,* hanem az, hogy *melyik készült* (tanult) *a mezőgazdasági pályára.*

Fontos és szokatlan e szakasz *d)* pontjának azon intézkedése, miszerint egyenlő fokon *előnye* van a *katonaviselt* örökösnek.

E törvény — bár sok tekintetben igyekezett alkalmazkodni a nép jogi meggyőződéséhez, — mégis számos oly intéz-

kedést tartalmaz, melyek miatt a parasztság nem birt vele megbarátkozni. Így mindjárt a törzsörökös túlságos előnyösítése (5. §.) sok helyen visszatetszést szült, ugyanezt lehet mondani a katonaviselt fiú megkülönböztetéséről is.

Még nagyobb elégedetlenséget keltett a 25. §-ban megteremtett «*quasi hitbizományi*» jelleg; a parasztság még csak ez időben lépett a felszabadúlás útjára, teljes egyéni függetlenségén és a szabad föld eszméjén még az első szerelem hevével csüggött, a rendelkezési szabadság ilyen (meglehetősen következetlen és érthetlen) korlátozása tehát sehogysem tetszett neki.

Még nagyobb ellenzésre talált azonban a *házastársak vagyonjogának* a 16. §. értelmében való rendezése. E pontra vonatkozólag előre kell bocsátanunk, hogy mint Poroszország legtöbb részében, úgy Westfaliában is ma a *vagyonközösség* intézménye dominálja a házassági vagyonjogot.

E vagyonközösség ellenére azonban a földmívelő nép körében mindig élt az *ágiság* eszméje: «*dass die Höfe beim Blute bleiben*».* **

A míg a régi öröklési jogok érvényben voltak, biztosítva volt a birtoknak a családban való megmaradása; mert West-

* Riehl: *Westfälisches Bauernrecht.* 241. l.

** Zsögöd szerint is (*Öröklött s szerzett vagyon.* Budapest. 1879. 106. l.) a régi magyar ősiség nem volt más, mint: «a *vérség* dologbeli ótalma»; midőn erről 1848-ban lefejlett a közjogi rész t. i. az urbériség és adományi rendszer, megmaradt a mai napig a tiszta ági öröklés, mely szerint valamely vagyonban való öröklés «a szerzőtől való leszármazáson alapszik». (Zsögöd id. m. 177. l.) E rendszer értelmében úgy látszik, mintha Newton nehézkedési törvényét követné az örökség, a mikor az egyik ág kihaltával fölkeresi a többi életerős ágakat, hogy azok ivadékain szálljon tovább ugyanazon családban, még pedig a vagyonszerző családjában — lefelé. (L. szerző *Öröklési jog kérdései* czímű munkáját. Budapest. 1901. 7. l.) Zlinszky, Herczeg s több magyar iró specialis magyar jognak állítják az ági öröklést; véleményünk szerint ez nem a magyar népnek, hanem általában a *földmívelésnek* sajátos joga; a magyar nép is csak azért fogadta el, mert főleg agrikultur nép volt; legjobban bizonyítja ezt az angol és amerikai jog, a mely *csak az ingatlan vagyonban* ismeri az ágiság elvét, s azt jellemzően: «descent»-nek nevezi. (Schwarz G.: *Az ági öröklés kérdése.* 85. l.)

falia majdnem minden részében az ágiság elvét követte a parasztság; ugyanis a birtok mindig a *vérszerinti* rokonság (Blutsverwandten) körében szállt lefelé, az esetleg túlélő házastársat nem illette meg más, mint *a kezelési és haszonélvezeti jog.** Ezek az elvek mindaddig uralmon voltak, míg a földesúri viszony meg nem szűnt; hogy a parasztbirtokok felszabadultak, életbe lépett a westfaliai birtokközösség által némileg modifikált általános polgári törvénykönyv. E szerint a túlélő házastárs megkapja a közös vagyon felét mint házastárs, azonkívül jogot adott neki a törvény arra is, hogy ő lehessen *a törzsörökös is,* a mely esetben az első házasságból származó gyermekek részét is kedvezményes becslés szerint magához válthatja, tekintet *nélkül* arra, hogy azon birtokot melyik házastárs hozta magával.

Így megtörténhetett tehát az is, hogy ha az apa, a ki a birtokot egyedül hozta a házasságba, — daczára annak, hogy gyermekek hátrahagyásával hunyt el, — ha az anya törzsöröklési jogával él és másodszor is férjhez megy, az első házasságból származó gyermekektől olcsón magához váltja elhalt apjukbirtokát, s az az anya halála után a második házasságból származó gyermekek egyikére, vagyis egyik mostoha testvérükre szállt.

A földmívelő népesség traditióinál fogva és az agricultura alaptermészetének logikus folyományaként mindig figyelemmel van a *vagyon eredetére,* vagyis tiszteletben tartja *az ágiság* elvét; így Westfaliában is a nép józan jogérzete a legtöbbször útját is állta az ilyen jogtalanságoknak s rendesen az első házasságból való gyermek lett a törzsörökös, nem pedig a túlélő házastárs; de azért voltak mégis esetek, a midőn a *vagyonközösség* elvének ez a túlhajtása érvényesült.

Ezen abnormitások megakadályozását czélozza az 1836. évi törvény 16. §-a is.

Csakhogy e szakasz ismét túlzásba, ép az ellenkező túlzásba csap és pedig ismét csak azért, mert ez sem veszi következetesen figyelembe a vagyon *eredetét.*

A 16. §. szerint ugyanis megtörténhetik, hogy a túlélő

* Riehl id. munka 241. l.

házastárs elhunyt házastársának halála perczében elveszti tulajdonjogát a saját családi vagyonára is, ha t. i. az már akkor beleolvadt a közös vagyonba.

Ugyanis a törvény szerint a közös vagyonban a törzsöröklésre csakis az első házasságból származó valamelyik gyermek jogositott, a túlélő házastársnak csak *haszonélvezetre* van joga; tekintet nélkül arra, vajon nem ő hozta-e talán az egész vagyont a házhoz.[1]

Ez az intézkedés mindenütt nagy visszatetszést szült a parasztság körében, sőt sok helyen készek voltak inkább vadházasságban élni, mint e rendelkezéseknek magokat alávetni.[2]

Az 1836-iki törvénynek ezek a *túlzásai* okozták tehát azt, hogy a parasztság elégedetlen volt vele, és hogy czélját el nem érte, nem pedig mint Lujo Brentano mondja: a népnek idegenkedése a kötelező törzsörökléstől.

E törvény túlzásai miatt már korán megnyilatkozott a földmívelő parasztság elégedetlensége.[3]

Mint az Rochow báró igazságügyminiszternek 1840. évi jelentéséből is kitűnik, főleg a *túlélő házastársnak* a törzsörököshöz való jogviszonya miatt volt nagy az elégedetlenség, miért is a törvény hatályát 1841-ben a tartományi ülés addig *felfüggesztette,* a míg abban a közóhajnak megfelelő változtatásokat végre nem hajtják.

E reformok helyett azonban a negyvenes éveknek minden specialis jogot nivellálni akaró szelleme a törvény teljes eltörlését idézte elő az 1848 deczember 18-iki rendelettel.

A polgári törvénykönyv rendelkezései tehát minden vonalon érvénybe léptek. A földbirtok specialis jogának ezen teljes eltörlése azonban már nem tetszet a westfaliai parasztságnak; a tartományi gyűlés többször megnyilatkozó óhajának következtében tehát megszületett *az 1856. évi junius 4-iki*

[1] Riehl: *Westfälisches Bauernrecht* 31. és 241. l. Minden. 1896.

[2] L. Glatzel felszólalását az 1894. évi berlini agrárgyűlésen. *Bericht über die Verhandlungen.* 204. l.)

[3] Pólya Jakab *Agrárpolitikai Tanulmányaiban* e törvény rendelkezései s az ellene megnyilatkozó visszahatás részletesen van tárgyalva. 176. l.

törvény «betreffend die *Abschätzung* von Landgütern zum Behufe der Pflichttheilberechnung in der Provinz Westfalen.»*

E törvény teljesen szakít az 1836. törvénynyel, a menynyiben a *végrendeleti* (a testato) *törzsöröklés* álláspontjára helyezkedik. Meg akarja könnyíteni a birtok fennállását de csak arra az esetre, ha az örökhagyó ily irányban *intézkedett,* a parasztbirtok különös törvényi öröklési jogát azonban (besondere Intestaterbfolge) elejti.

E törvény 1. §-a szerint:

«Ha a tulajdonos különös *intézkedésének* következtében valamely westfaliai mezei birtok (Landgut) a túlélő házastársnak, vagy a leszármazók *egyikének* jutott, és ha valamely másik érdekelt ez intézkedést *a kötelesrész megsértésének czímén* megtámadja, akkor a kötelesrész megállapításánál a birtok *becslésére* nézve a következő szabályokat kell tekintetbe venni.»

Ezen intézkedési szabályokat a 3—7. §-ok tartalmazzák: a birtok értékét *a kataszteri tiszta* jövedelem 16-szorosa adja, külön számítandók a birtokhoz tartozó jogosítványok és a felszerelés. A 3. §. 5. pontja szerint azonban az örökösök kérhetik a *tényleges tiszta jövedelem* alapján is az osztályt.

Véleményeltérés esetében választott becslő-bizottság dönt, melybe egy-egy falubeli birtokost küld mindkét fél, elnöke a bizottságnak a hagyaték tárgyalására illetékes biróság által kinevezett harmadik szakértő.

A törvény tervezői azon álláspontból indúltak ki, hogy egy általánosan kötelező törvényi törzsöröklés helyett, mely nem számol az egyes öröklési esetek sajátos természetével, sokkal czélravezetőbb, ha a *végrendeleti* öröklés esetére igyekeznek megkönnyíteni a birtokot átvevő örökös anyagi helyzetét.

E gondolatmenet nyomaira akadunk az új német általános polgári törvénykönyvben is, a *mely ugyanis megkönnyíti a végrendelkezés formáját,* midőn érvényesnek mondja ki a sajátkezűleg írt és aláírt végrendeletet is (testamentum holographum). Az 1856-diki törvény számított a west-

* *Gesetz-Sammlung.* 1856. 4464.

faliai parasztság körében elterjedt «*Gutsübertragungs-Verträge*»-re, a melyek szerint a családfő már életében átadja birtokát *egy* gyermekének, nehogy pedig az ált. polg. törvénykönyvben megállapított *kötelesrész* következtében a birtokot a forgalmi értékben átvevő fiú túlságosan eladósodjék, azért hozta be e törvény a katasteri tiszta jövedelem szerint való értékelést; ez a legtöbb esetben nem más, mint a forgalmi érték alapján megállapított kötelesrész kijátszása, vagy legalább is erős leszállítása.

Ez körülbelül megfelel ez az *angol-amerikai* rendszernek, a mely a *korlátlan végrendelkezési jog* segélyével akarja a birtokok túlságos elaprózását megakadályozni.*

Az 1856-diki törvény ezen intézkedése részben alkalmas is volt a szándékolt czél elérésére, azonban természetesen csak oly birtokoknál, a melyekről az örökhagyó intézkedett.

Mivel pedig az *ab intestato* öröklés esetei is gyakoriak Westfaliában, némileg ez esetekről is igyekezett gondoskodni a törvény. A 8. §. szerint ugyanis ha az ab intestato örökösök között gyámhatóság alá tartozók is vannak, kötelességévé teszi a gyámhatóságoknak, hogy:

> «hassanak oda, miszerint az örökösök között egy békességes hagyatéki osztály létesüljön, oly irányban, hogy a birtokot *egy* örökös osztatlanul kapja meg, még pedig oly feltételek mellett, a melyek a gyámoltak érdekeinek méltányos figyelembevétele mellett lehetővé teszik azt, hogy a birtok a családban megmaradjon».**

Azon esetben, ha az ab intestato örökösök közül egy sem tartozik gyámhatóság alá, a törvény a birtok összetartásáról *nem* gondoskodik; úgy látszik megbíztak a westfaliai parasztság ősi józan közgazdasági elveiben.

* A magyar agrárpolitikusok körében is hasonló törekvések örvendettek közkedveltségnek hosszú időn át; nem szabad azonban felednünk, hogy a végrendelkezési szabadság kiterjesztésétől csak ott lehet üdvös eredményt reményleni, a hol a nép tényleg szokott rendelkezni a vagyona felől, és hogy még az ilyen helyeken sem elegendő sok esetben, az majd tárgyalásunk során kitűnik.

** Riehl: *Westfälisches Bauernrecht*. 293. l. és Pólya J. id. munka. 179.

Kiegészíti ezt az *1860. évi április 16-diki törvény* «betreffend *das eheliche Güterrecht* in der Provinz Westfalen etc.» Föntebb már említettük, hogy az 1836-diki törvény is a házastársak vagyonjogáról szóló 16. §. miatt keltett visszatetszést, mert nem lévén tekintettel a vagyon eredetére, a túlélő házastárs ági vagyonának tulajdonjogába is belehelyezte a házasságból származó valamelyik gyermeket, mint törzsörököst.

E törvény eltörlése után meglehetős khaotikus állapot következett be a házassági vagyonjog terén, a mely nem kedvezett a parasztbirtokok összetartásának.

Ez állapotokon segíteni akart az 1860-diki törvény, mely logikus kiegészítője az 1856-dikinak.

E törvény visszatér a vagyonközösség azon régebbi formájához, a mely a vagyon eredetét a *gyermekek sérelmére* is figyelmen kívül hagyja. A 10. §. rendelkezésével még csak megbirnánk barátkozni; ugyanis ez a birtok összetartása érdekében, ha más közös megállapodás a házastársak között nem történt, a túlélő házastársnak megadja azon jogot, hogy a hátramaradt gyermekek közül a *törzsörököst kiszemelje, illetve kinevezze.*

Ugyancsak a birtok összetartása érdekében azonban e törvény 17. §-a föleleveníteitte a túlélő házastárs azon, a gyermekekre nézve fölötte sérelmes jogát, hogy második házassága esetében (vagy más esetben is, ha a közte és a gyermekek közt fönnálló vagyonközösség fölbomlik) a közös ingó és ingatlan vagyont, tekintet nélkül a vagyonrészek eredetére, az 1856. törvény értelmében a kataszteri tiszta jövedelem alapján igen alacsonyra szabott értékben átvehesse, vagyis hogy ő lehessen a törzsörökös. E §. alapján tehát ismét lehetővé vált, hogy az ágiság elvének sérelmével az ősi vagyon egy idegen családba (a második házasságból származó gyermekek kezébe) csempésztessék át.

A vagyon összetartásának czélját e rendelkezés tehát csak rideg gazdasági szempontból szolgálja, olyanféleképp, mintha a vagyont egészben eladnák, s úgy osztoznának meg az árán az örökösök. Megsérti azonban az agricultura egy másik sajátos kívánalmát, tudniillik a földbirtoknak *ugyanazon családban* való minél nagyobb *stabilitását.*

Hogy e rendelkezés sértette a westfaliai parasztság jog-

érzetét is, kitünik a *br. Schorlemer-féle reformtervezet* alább tárgyalandó 4. §-ából is. Azonban tartsunk sorrendet.

Báró Schorlemer-Alst «a westfaliai paraszt-király» egyike volt a legutolsó emberöltő alatt a német közélet legérdekesebb alakjainak. Egyike volt azoknak, kik a kovász szerepét vitték a német közgazdasági politikában, a míg végre az fáradhatatlan munkájuk és agitatiójuk következtében annyira megért, hogy képes volt megteremteni a legutóbbi évek nagy gazdasági és agrárjogi reformjait.

Schorlemer maga elé tűzte czélul, hogy a sokféle részből keletkezett Westfalia egymástól meglehetősen eltérő parasztságát közös érdekeinek védelmére egy szövetségben, a «Bauernverein»-ben egyesítse; ez neki sikerült is, mert a szövetségnek 1879-ben már 20,000 tagja volt.*

E parasztszövetség tagjai elégedetlenek voltak az 1856-iki törvény által életbe léptetett *fakultativ* törzsörökléssel, mert ennek alapján ab intestato öröklés esetében a birtokok szétbomlása jóformán kikerülhetetlen volt.

A «Bauernverein» az egyenlő öröklési osztály hatásának tanulmányozására tizenkilencz kerületben statistikai próbafölvételeket eszközöltetett.

E fölvételekből kiderült, hogy 1850—1879-ig:

árverés alá került	664 birtok
eladósodás miatt eladatott	755 «
végrendelkezés hiján öröklési osztály végett eladatott	257 «
és természetben való öröklési osztály által életképtelen részekre bomlott	234 «
összesen:	1910 birtok

pusztult el tehát a helytelen öröklési törvények következtében.

E szomorú tapasztalatok hatása alatt a «Bauernverein» bizottságot küldött ki egy új öröklési jogi tervezet kidolgozására, a mely kodificationalis bizottság háromnegyed részben parasztgazdákból, egynegyed részben pedig jogászokból állott.

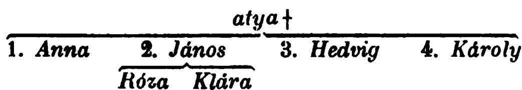
* Midőn e sorok irója a múlt évben meglátogatta a «Bauernverein» münsteri palotáját, a tagok száma már meghaladta a 29,000-ret; a tagdíj egy márka, a miért egy heti lapot is kapnak a tagok.

E bizottság által készített törvényjavaslatot azután 1879 november 14-én báró Schorlemer-Alst a parlament elé terjesztette. (Entwurf eines Gesetzes betreffend die Vererbung der Landgüter in der Provinz Westfalen etc.)

A 19 §-ból álló tervezet szakít az 1856. törvény facultativ törzsöröklésével és visszatér az 1836. évi törvény 1. §-ának első részében követett kötelező törvényi-törzsöröklési rendszerhez.

A tulajdonos szabad rendelkezési jogát nem korlátozza (3. §.) sem élők között, sem halál esetében. Azonban ab intestato *minden* mezei birtokra (1. §.) nézve, mely legalább 75 márka kataszteri tiszta jövedelmet hoz (2. §.), kötelezővé teszi a törzsöröklést.

A törzsörökös személyére nézve úgy intézkedik a tervezet, hogy az az *idősebb* fiú, illetve idősebb leány legyen. Mégis az idősebb fiú *mindkét* nembeli leszármazói megelőzik a fiatalabb fiúkat; ugyanez áll a leányok leszármazóira is. (5. §. *a)* pont.) Lássuk ezt egy családfán:

A törvény értelmében nem a *kor* dönt első sorban, hanem a *nem*, tehát nem az első gyermeket: Annát illeti meg a törzsöröklési jog, hanem a második gyermeket: Jánost, azért, mert ő fiú.

A férfinemnek előnyösítése a mezei birtokokban minden agricultur népnél általánosan elterjedt szokás,* ez a földmívelés természetéből logikusan következik, épen úgy, mint az ágiság.

A «nem» szerinti ezen megkülönböztetést azonban következetlenül hajtja végre a tervezet, s ezzel vaskos igazságtalanságokat is követ el.

Ha ugyanis az örökhagyó halálakor az idősebb fiú: János már nem él, akkor a fiágiság elve szerint a negyedik gyermeknek: Károlynak kellene lenni törzsörökösnek (kor szerint pe-

* Magyarországon is a parasztságnak legalább is $^{3}/_{4}$ részénél.

dig Annának), nem így a törvény szerint, a mely ez esetben az örökhagyó idősebb fiának idősebb leányát: Rózát teszi meg törzsörökösnek, s így az örökhagyó *leány-unokája* megelőzi az örökhagyónak nemcsak két leány-*gyermekét*, hanem fiatalabb *fiát* is.

Valóban csodálatos következetlenség; ha szükség volt gazdasági és társadalmi szempontból a férfinem előnyösítésére az egyenlő fokban levő örökösök között, akkor érthetetlen, hogy miért töri át ez elvet a parentalis elv, egy távolabbi leánygeneratio kedvéért?

Mindenesetre nagyfokú igazságtalanság történik a legidősebb gyermeken: Annán, a ki azért esik el a törzsörökléstől, *mert* ő csak leánya a örökhagyónak, de viszont az unokahúga: Róza már *ellenére annak,* hogy ő leány, mégis meg kapja azt, azért, mert az ő apja *fia* volt az örökhagyónak.

A birtok becslésére nézve *nem a forgalmi érték* irányadó, hanem a *kataszteri tiszta jövedelem* húszszorosa; a 17. §. megadja a jogot, hogy az örökhagyó egy sajátkezűleg írt és aláírt okmányban, mely tehát nem bir a végrendelet kellékeivel,* intézkedhessék a törzsörökös személyére és a becsérték nagyságára nézve, ez azonban a kataszteri tiszta jövedelem tizenhatszorosánál kisebb nem lehet.

A törzsörökös különös *előnye,* hogy *ingyen* kapja a 8. §. értelmében:

a) a birtokhoz tartozó jogosítványokat;

b) épületeket és fásításokat;

c) a fölszerelést.

Az öröklött adósságok az aktivákból levonandók.

Az így megállapított hagyatéki értéken azután az összes örökösök egyformán osztoznak.

Figyelmet érdemel a tervezet azon része, mely a házassági vagyonjoggal foglalkozik; a 4. §. *b)* pontja szerint ugyanis:

«a túlélő házastársat a közös vagyonban, ha uj házasságra nem lép, haláláig kezelési és hasszonélvezeti jog illeti meg. Ha azonban uj házasságra lép, akkor azon vagyonra

* Ekkor még nem volt elfogadva Poroszországban a testamentum holographum.

nézve, *mely nem töle származott* vagy nem közösen szerezte első élettársával — csak a törzsörökös betöltött 30 éves koráig illeti meg kezelési és haszonélvezet.»

Ez az 1860-diki törvény korrektúrája akar lenni az *ági-ság* elve javára, de ez elv itt sincs következetesen végrehajtva. A *haszonélvezetre* vonatkozólag figyelembe veszi a *va-gyon eredetét,* midőn a törzsörökös harminczéves korán túl megtagadja ezt a túlélő házastárstól oly vagyonban, mely az elhálózott házastárs ági vagyona volt.

Nincs azonban tekintettel a vagyon eredetére akkor, midőn elveszi a túlélő házastárstól a törzsörökös kedvéért azon vagyon *tulajdonjogát* is, a melyet a túlélő házastárs hozott magával.

E tekintetben tehát ugyanazon hibába esik a tervezet, mint a mely az 1836-diki törvényben is annyi visszatetszést szült. Igaza van Riehlnek, midőn a törvénytervezet ez intézkedése alól a túlélő házastárs *ági* vagyonát kiveendőnek tartja.* Schorlemer e törvénytervezetét a parlament Windhorst indítványára azzal adta ki a kormánynak, hogy a következő ülésszakban — a westfaliai tartománygyűlés meghallgatása után — ily értelmű törvényjavaslatot nyújtson be.

A westfaliai tartománygyűlés a tervezetet két irányban módosította:

1. ha a birtok valódi értéke túlságosan meghaladná a kataszteri becsértéket, akkor e helyett a becslés alapjául a valódi tiszta jövedelem vétessék; mint föntebb láttuk, ezt mondja ki az 1856. évi törvény 3. §-ának 5. pontja is:

2. ha a törzsörökös a birtokot tíz éven belül elidegenítené, úgy köteles a birtok jövedelmének tízszeresét testvéreivel megosztani.**

E tervezetre vonatkozólag a kormány meghallgatta a tartomány biróságait, ezek kevés kivétellel mind a kötelező törvényi törzsöröklés behozatala *ellen* nyilatkoztak; részben fölöslegesnek tartották, mert a parasztság általába vég intézkedni szokott a birtok felől, részben pedig azt mondták, hogy a

* Riehl: id. munka 246.

** L. Pólya id. munka 187. l.

kötelező intestat törzsöröklés nem képes alkalmazkodni a különböző örökösödési esetek és birtokok különböző sajátosságaihoz.

Ebben az időben általában az volt a mértékadó körökben a vélemény, hogy csak azon törzs örökösödési forma felelhet meg a különböző igényeknek, mely nem a törvény kötelező erején, hanem a *tulajdonos egyéni iniciativáján* alapszik.

Még ekkor a legtöbb német agrarius közgazda szeme előtt követendő példaként az 1874. évi junius 2-diki *hannoveri* törvény[1] lebegett (Höferecht); e törvény a törzsöröklés alkalmazását teljesen a tulajdonos akaratától, illetve attól teszi függővé, hogy a tulajdonos a birtokot bejegyeztette-e az «udvartelekkönyvbe». (Höferolle.) E *fakultativ* öröklési jog Hannoverben bevált, de sikerének oka mint azt fentebb már bőven fejtegettük, nem annyira gazdasági vagy socialis okokban keresendő, mint inkább a *welf-pártiak politikai* agitácziójában, a mely párt a welf-érzelmű konzervativ parasztságban erős támaszát lelte s így annak intact föntartását már politikai szempontból is szükségesnek tartotta. A kormány nem akart eltérni az akkor közkedveltségnek örvendő[2] fakultativ formától, miért is a Schorlemer-féle tervezet helyett maga a kormány nyújtott be *egy fakultativ* törvénytervezetet 1882 január 24-én. E tervezetből született meg azután:

γ) Az 1882 április 30-diki westfaliai «Landgüter-Ordnung».[3]

E törvény kevés eltéréssel a hannoveri «Höfegesetz» mintája után készült. A törvény 1. §-a meghatározza, hogy

[1] Gesetz betreffend das Höferecht in der Provinz Hannover vom 2. Juni 1874. *Gesetz-Sammlung für die königlichen Preussischen Staaten.* 1874. Nr. 14.

[2] A magyar agrárjogi irodalomban úttörő munkát végzett Pólya Jakab is többször idézett munkájában, mely 1886-ban jelent meg, a fakultativ törzsöröklés mellett tör lándzsát; az ujabb jogi fejlődést, a kötelező intestat törzsöröklés térhódítását ő már nem érte meg; épen ezen ujabb fejlődés ismertetése czélja könyvünknek.

[3] Landgüterordnung für die Provinz Westfalen und die Kreise Rees etc. vom 30. April 1882. *Gesetz-Sammlung für die königliche Preussischen Staaten.* 1882. Nr. 17.

csak azon birtok esik a törvény értelmében veendő «Landgut», vagyis a törzsöröklést követő birtok fogalma alá, a mely a «Landgüterrollėba» bevezettetik.

E bevezetésnek háromféle föltétele van: 1. hogy a birtok Westfaliában feküdjék, 2. hogy mező- és erdőgazdasági czélokra használtassék, 3. legalább 75 márkányi legyen a földadó kataszter alapját képező tiszta jövedelme.

A törzsöröklési minőséget tényleg csak a «Landgüterrolléba» való bevezetés adja meg a birtoknak.

A «Landgüterrollét» azon járásbiróság (Amtsgericht) vezeti, melynek kerületében a birtok fekszik. Minden községnek külön könyve van és minden birtoknak külön lapja. (3. §.) A birtoktesteket azon lap- és folyószámmal kell megjegyezni, a melylyel azok a *rendes telekkönyvben* birnak.

A kétféle telekkönyv nem konkurrál egymással, mert a rendes telekkönyv a birtok *jelen* jogviszonyait, a «Landgüterrolle» pedig annak *jövendőbeli* öröklési viszonyait tünteti föl.*

Mégis a jogbiztonság és könnyebb áttekintés kedveért létesítettek a kettő között kapcsolatokat. (3. §.)

1. A rendes telekkönyvbe följegyzendő a «Landgüterrolle» lapszáma.

2. Tulajdonosváltozás esetében ez a körülmény mind a kettőbe följegyzendő.

3. Birtoktestek telekkönyvi leírása esetén ugyanily értelemben és mértékben végre kell hajtani a «Landgüterrollé-»ban is a *törlést.* (Löschung.)

E minőség bevezetése, (illetve törlése) *nem hivatalból* történik, hanem *annak a személynek egyenes óhajára,* a ki jogosítva van a birtokról végintézkedni. (5. §.)

E bejegyzés az összes jogutódokra vonatkozólag is hatálylyal bír, — hacsak azok a birtok «Landgut»-minőségét nem töröltetik. (6. §.)

E törvény által tehát a mindenkori tulajdonos szabad rendelkezési joga semmiféle tekintetben sincs korlátozva.

A birtok átvételére jogosítva van elsősorban a vagyon-

* Riehl: *Westfälisches Bauernrecht.* 107. l.

közösségben élt, túlélő *házastárs* (11. §.); — e törvény tehát ép úgy *megsérti az ágiság elvét,* ép úgy lehetővé teszi, hogy a családi vagyon az özvegy anya második házassága által *idegen* családba menjen át, s elvétessék a *vérszerinti* leszármazóktól és rokonoktól, mint azt az 1860-diki törvény tette.

Ha a túlélő házastárs e jogával nem él, vagy nem élhet, következnek a leszármazók. Ezek közül a törvényesek megelőzik a törvényteleneket, az édes gyermekek a fogadottakat, és valamennyien azokat, a kik tékozlás, stb. miatt gondnokság alá vannak helyezve * és a kik politikai jogaik elvesztésével összekötött fogházbüntetéssel vannak sújtva.

Moralis és népnevelő szempontból mindenesetre figyelmet érdemel a törvény ezen újítása; az újabb német törzsöröklési törvények különben ezt egytől egyig átvették.

Különben a sorrendre vonatkozólag ugyanúgy intézkedik a törvény, mint az 1856-diki: egyenlő fokban első sorban *nem a születés rendje,* hanem a (férfi) *nem* jön figyelembe; egyenlő neműek között azonban az *első szülöttség* ad előnyt.

Ez alul kivételt tesz a 14. §., a mely megengedi, hogy Bielefeld, Padeborn, Tecklenburg és Ibbenbuzen területén a *minoratus* elvei szerint szálljon a birtok, ha ezt a kívánságot a tulajdonosok a Landgüterrollébа bevezettetik.

A gyermekek leszármazói a helyettesítés elvénél fogva a szülő helyére lépnek, (13. §.) tehát e törvény is helyt ad azon következetlenségeknek és igazságtalanságoknak, mint a melyek fentebb tárgyalt 1856-diki törvényben feltalálhatók.

Megjegyzendő, hogy ezen törzsöröklési sorrend csak akkor lép életbe, ha az örökhagyó, vagy vele együtt a túlélő házastárs (a vagyonközösségadta jognál fogva) a sorrendre nézve egyáltalában nem intézkedtek.**

A birtokot átvevő törzsörökös (12. §.) különös előnye, hogy azt nem a forgalmi érték szerint kapja meg, hanem a 17. §. értelmében *a földadó kataszter által megállapított tiszta jövedelem* húszszorosában.

* Eltérés a hannoveri törvénytől.

** *Erläuterungen der Commission des westfälischen Bauernvereins zur Landgüterordnung.* Münster, 1882. 29. l.

Ugyanígy értékeltetnek azon épületek is, melyek nem tartoznak a mezőgazdasági üzemhez.

Ingyen kapja a törzsörökös az üzemhez tartozó gazdasági épületeket, cseléd- és lakóházakat; a hozzátartozó fákat, fásításokat s a birtok élő és holt felszerelését.

Külön értékeltetnek a birtokhoz tartozó hasznos jogosítványok az erdőüzemhez tartozó fásítások és erdők,* s a birtokon levő ipartelepek.

A becslés tekintetében tehát e törvény sokkal *nagyobb előnyöket* nyújt a törzsörökösnek, mint a *hannoveri,* a mely a *tényleges tisztajövedelem* húszszorosát veszi alapul, s mint az 1856-diki is, a mely ugyan a kataszteri tiszta jövedelem tizenhatszorosát rendeli általános értékmérőnek, de mégis megengedi, hogy nagy differentia esetén a társörökösök a *tényleges* jövedelem alapján való becslést kérhessék.

Ezen kedvezményezett becslést kell alapul venni a *köteles rész* kiszámításánál is. (21. §.) Ab intestato öröklés esetében e becslés alapján kiszámított örökségen a testvérek *egyenlőn* osztoznak és ezen jogi igényöket telekkönyvileg is biztosíttathatják. (20. §.)

Socialis szempontból fontos a 19. §. azon intézkedése, miszerint: «a társörökösök a törzsörököstől megfelelő együttmunkálkodás fejében a birtokon társadalmi állásuknak *megfelelő ellátást igényelhetnek.*

Ez igény megszünik, ha az örököstársi kielégités kifizettetik vagy az után kamatot fizet a törzsörökös a testvérek kivánságára. Az örökrész kikövetelésére való igény megszünik, ha a kielégitendő a birtokon haláláig ellátásban részesült, s özvegy, vagy gyermekek hátrahagyása nélkül hal el.

Ez utóbbi rendelkezés mindenesetre egy újabb *második előnyösítése* a törzsörökösnek; ez kikerülte Pólya figyelmét, mert ő azt mondja, hogy csak egy előnyösitésben részesül a törzsörökös: t. i. az enyhe becslésben.**

* Eltérés az 1856-iki törvénytől.

** Pólya: «A törvény az átlagörökösnek az olcsó becsűn kívül más előnyt nem biztosít» (id. munka. Különben e fontos dolog Riehl figyelmét is elkerülte. 189. l.).

Tény, hogy az 1882-diki westfaliai törvény, mint általában az 1879. évi hannoveri törvény alapján készült összes fakultativ törzsöröklési törvények nagy *elvi* haladást jelentenek egy specialis, — a mezei földbirtok sajátos természetének megfelelő *külön agrárjog felé.*

Számos oly intézkedésre találunk már e törvényben is, a melyek merőben ellenkeznek a XIX. század jogászai által vakon követett római jogi elvekkel.

Így már magában véve a törvény czélja, hogy t. i. a birtokot lehetőleg *egy* örökös egészben vegye át, ellentétben áll az összes régibb codexek örökösödési osztályaival, melyek első sorban csak vagy természetben való osztályt, vagy pedig a birtok eladása után foganatosítandó értékosztályt ismertek.

Ép ily fontos, hogy a forgalmi érték helyett a *jövedelmi* értéket fogadja el a becslés alapjáúl a törvény.

Társadalmi szempontból mély jelentőségű a törzsörökös azon kötelezettsége, hogy a társörökösöket esetleg a birtokon eltartani is köteles; erős állásfoglalása ez a törvénynek a *családi tűzhely* védelme mellett, szemben a mindig nagyobb tért hódító *individualismussal.*

E czélt szolgálja az is, hogy az így eltartott és magánosan elhalt testvér vagyona nem osztatik fel az összes többi testvérek között is egyenlő arányban, hanem bent marad a családi vagyonban, erősíteni azon fészket, a melyben az élet viharai elől az összes családtagok menhelyet találhatnak; ide kell számítanunk még azt is, hogy e törvény értelmében a köteles rész sem a forgalmi, hanem a jövedelmi érték szerint számítandó.

Mindezen fontos és számos jó tulajdonságai mellett is azonban az 1882-diki törvény — *eredménytelen maradt.*

De nemcsak a westfaliai, hanem (a hannoverai kivételével) jóformán az *összes fakultativ* törzsöröklési törvények eredménytelenek maradtak.

E jelenség okait már fentebb bőven fejtegettük, ezeknek az általános okoknak, és a közvélemény erőteljes megnyilatkozásának hatása alatt azután a legújabb porosz agrár öröklési jogfejlődés teljesen szakított a hannoveri fakultativ

törzsöröklési formával (»System der Höferolle«) és áttért a direct intestat-törzsöröklésre.

Az első lépést ez irányban az *1896*. évi junius 8-diki porosz *járadék* törvény teszi,* *mely az összes járadékbirtokokra kötelezővé tette az intestat-törzsöröklést.*

Ezt követte a fakultativ westfaliai törvény ily irányú reformja

δ) Az 1898. évi westfaliai törvény által.

Ez a törzsöröklés rendszerét tekintve visszatér az új törvény az 1836-diki álláspontboz, t. i. *kétféle* törzsöröklést ismer el: kötelező intestat (unmittelbares) és fakultativ törzsöröklést (mittelbares). A míg azonban az 1836-diki törvény az *egyes birtokok* régi jogállása szerint alkalmazta egyik vagy másik formát, addig az új törvény az egyes *vidékeken* elterjedt jogszokást vette alapul. Tehát a jogegység elvét a *territorialismussal* törték át.

A *territorialismusnak* különben még több másféle alakjával is találkozunk e törvényben. Mint alább látni fogjuk a *birtok nagysága* is irányadó arra a kérdésre nézve, hogy a törzsöröklés melyik formája alkalmaztassék.

Az 1. §. meghatározza, hogy mi a »törzsöröklés alá eső birtok«, az *Anerbengut?*

»minden olyan — Westfaliában stb. fekvő — mezei birtok (Landgut), melynek *törzsöröklési minőségét* följegyezik a telekkönyvbe, az az ezen törvény értelmében veendő törzsöröklési birtokká (Anerbengut) válik.«

Az Anerbengutnak tehát két jellemző sajátsággal kell birni: 1. hogy Landgut legyen, 2. hogy a törzsöröklési joga telekkönyvezve legyen.

A *Landgut* definitiójával a 2. §. szolgál:

»*Landgut*« (vagyis *mezei birtok*) minden olyan földbirtok, melynek főczélja az, hogy mező- vagy erdőgazdasági üzemre használtassék, mely továbbá alkalmas önállóan is eltartani

* »Betreffend das Anerbenrecht bei Renten und Ansiedelungsgütern«.

egy családot,* s a mely végre egy (habár tőle külön is álló) lakóházzal bir.

A «mezei birtok» a tulajdonosnak *egy gazdasági egészet képező* birtokrészeiből áll.»

A sajátos jogi fogalmat képező *mezei birtok*-ban e §. szerint tehát öt characteristikont találunk: 1. rendeltetését, 2. hogy elbirjon tartani egy családot, 3. hogy lakhelyet adjon a családnak,** 4. hogy gazdasági egészet képezzen, 5. hogy *egy* tulajdonosé legyen. A 6. qualitást, t. i. a birtok *minimalis* nagyságát, illetve jövedelmét a törvény alább tárgyalandó 8. §-a állapítja meg.

A 24. §. sorolja föl még azon jószágokat, a melyek *a birtok tartozékát* képezhetik:

«*a)* a törzsbirtokhoz vagy részeihez fűzött jogosítványok;

b) a birtokon levő épületek, építkezések, fásítások és fák;

c) a birtok fölszerelése, mely állhat: az üzemhez szükséges állatállományból, gazdasági és házi szerszámokból, ideértve a fehérneműt, a trágyát és az üzemviteléhez a következő aratásig szükséges gabona és egyéb terménykészleteket.»

Mint láttuk tehát az 1. §-ból, valamely «Landgut»-ot «Anerbengut»-tá a törzsöröklési minőségnek a *telekkönyvbe* való bejegyzése tesz. Tehát már az 1. §. is eltér a hannoveri rendszertől; *nincs külön Landgüterrolle,* hanem a rendes telekjegyzőkönyvbe jegyeztetik fel a birtok e *minősége,* — még pedig *a czímlapra* (3. §.).

Az 1882. évi törvény értelmében a birtok jogviszonyaiban beállott minden egyes változás felette nehézkes, kétfelé is végrehajtandó bejegyzésekkel járt; az új törvény tehát nagy egyszerűsítést jelent a kezelésben és nagy világosságot a használatban.

A 3. §-ban van kifejezve a törvény legfontosabb reformja; e szerint ugyanis ezen *bejegyzés nem függ a tulajdonos személyes iniciativájától, szeszélyétől, hanem az az illetékes*

* A törvény szószerint azt mondja: «zur *selbstständigen Nahrungsstelle geeignete Besitzung*».

** Ki nem venné észre az óvakodást ezen intézkedésben az «Absentismus» ellen.

«Specialkommissär» megkeresésére, tehát hivatalból foganatosíttatik.

A porosz telekkönyvi rendtartás 30. §-a szerint a telekkönyvi hatóságok csak «megkeresésre» (Antrag) járnak el.

A facultativ törzsöröklési törvényeknél a telekkönyvi hatóságot a *tulajdonos* keresi meg; hogy a jelen törvény ezt a megkeresést kiveszi a tulajdonos jogköréből s egy államhivatalnoknak teszi kötelességévé, — ezen körülmény teszi az 1898-diki törvényt *unmittelbares Anerbenrecht*-é, vagyis *kötelező intestat-törzsöröklési joggá.*

Mint látjuk a két rendszer által egyaránt megkövetelt bejegyzések közt mély jogi különbség létezik. A *régebbi* mint pl. a fentebb tárgyalt 1836. évi westfaliai s a ma is érvényben lévő 1777. évi Schleswigholsteini, az érvényben levő Schaumburg-lippei és Braunschweigi) *kötelező intestat törzsöröklési törvények a birtok törzsöröklési minőségének ezen nyilvánkönyvi bejegyzését nem ismerték*; csak általános szabályként állították fel, hogy bizonyos kategoriák alá eső birtokok végrendelet híján a törzsörökösség alá esnek.

Sokan épen ezért abban a tévhitben vannak, hogy a facultativ és a kötelező intestat Anerbenrecht között a birtokok *bevezetése* képezi a különbséget. Ez a mint látjuk nem áll. Facultativ törzsöröklés alá tényleg csak bevezetett birtok esik, kötelező alá azonban minden, *a törvény* értelmében bizonyos qualitásokkal biró birtok. A régibb kötelező intestat Anerbenrechtek értelmében egyáltalában nem kellett bevezetni a birtokokat, az újabbak szerint azonban be kell, még pedig — *hivatalból.* Ismételjük tehát, hogy a facultativ és a kötelező törzsöröklés közt nem a bejegyzés képezi a különbséget hanem az, hogy a *tulajdonos saját iniciativájának következtében, vagy pedig a törvény erejénél fogva állott-e be a törzsöröklés?*

Az új westfaliai törvény azon intézkedése, hogy tudniillik az Anerbenrecht alá eső birtokoknak ezen minősége *hivatalból* telekkönyveztetik, nagy haladást jelent a *jogbiztonság* szempontjából; magára a tulajdonosra nézve is megnyugtató dolog, ha hivatalból állapítják meg, hogy birtoka bir-e a törzsörökléshez szükséges qualitásokkal s hogy esetleg szükséges-e magának végrendelkezni vagy sem? Az örökö-

södési pereket pedig a minimalisra fogja redukálni ez a hivatalos bejegyzés.

A törvény különben e tekintetben is utánzata az 1896. évi junius 6-iki porosz törvénynek, a mely a járadék birtokokra rendeli el a törzsöröklést. Csak annyiban tér el tőle, hogy az 1896-iki törvény szerint a feljegyzést a telekkönyv II. részében kell végrehajtani, lévén ebben a törvényben a törzsöröklési minőség a tulajdonos *rendelkezési szabadságának* erős korlátaival tényleg kapcsolatban, míg az 1898-diki törvény (mint alább is látni fogjuk) a tulajdonos rendelkezési jogát semmiben sem korlátolja, tehát a bejegyzés sem volt máshol foganatosítható, mint a czímlapon.*

Ugyanezen intézkedések vonatkoznak a törzsöröklési jelleg törlésére nézve.

A 8. §. 1. bekezdése hangsúlyozza, hogy a «Specialkommissar»-nak *kötelessége* a bejegyzések, illetve törlések tárgyában a telekkönyvi hatósághoz megkeresést beadni. Ez a «Specialkommissar»-i állás különben a birtokok tagosítása czéljából szerveztetett az 1872. évi április 2-iki törvény (über die wirtschaftliche Zusammenlegung der Grundstücke) alapján. Az eljárás úgy történik, hogy a Specialkommissar kiszáll egy-egy faluban s a magával hozott telekkönyvi kivonatokból a tulajdonosok meghallgatásával megállapítja, hogy a telekkönyvek megfelelnek-e a tényleges állapotnak?

Ezután a 60 márka tiszta jövedelemnél nagyobb birtokokra vonatkozólag hivatalból megbirálja, hogy azok birnak-e a törvényes kellékekkel (2. §.) s ha igen, úgy a tulajdonos meghallgatása után (9. §.) megkeresi a telekkönyvi hatóságot, hogy a birtok telekkönyvének czímlapjára a törzsöröklési *minőséget* bevezesse. Ha a Spcialkommissar és a tulajdonos között nézeteltérések merülnek fel, akkor egy *Anerbenkommission* dönt, a mely két szakértő birtokosból és a Specialkommissárból, mint elnökből áll. Ezen szakértőket a kerületi gyűlés (Kreistag) választja oly egyének közül, a kik a kerületben a 2. §-nak megfelelő birtokkal birnak.

* Kiesekamp: *Justitiar des Westfälischen Bauernvereins* kitünő kommentárjai a törvényhez. Münster. Verlag des Bauernvereins. 40. l.

E bizottság döntésétől számított két hétig mindkét félnek (tehát a Specialkommissarnak is) joga van felebbezni egy, a miniszteri generalkommissió kebeléből külön e czélra alakított bizottsághoz, a mely végérvényesen dönt a felett, hogy a birtok telekkönyvébe feljegyeztessék-e a törzsöröklési minőség vagy sem? S ha e bizottság kimondja, hogy a birtok a törzsöröklési birtokok kellékeivel bir, akkor az *még a tulajdonos akarata ellenére is* bejegyeztetik.

Ismételjük azonban, hogy ezen *kényszerbejegyzés* semmi egyéb, mint hatósági megállapítása annak, hogy a birtok *bír-e bizonyos qualitásokkal.* Jogkövetkezményekkel ezen bejegyzés csak akkor jár, vagyis a birtok tényleg csak akkor esik a törzsöröklés alá, ha a tulajdonos másként nem intézkedik.

E bejegyzés nemcsak hogy nem korlátozza a tulajdonos rendelkezési jogát, hanem még inkább *figyelmezteti*, hogy ha neki nem tetszik a törvény által előírt törzsöröklés, úgy el ne mulaszszon másként végrendelkezni vagyonáról.

A tulajdonos szabad rendelkezési jogát a törvény 12. §-a kétféleképen is biztositja:

1. kimondja, hogy: «a tulajdonosnak szabad rendelkezési jogát sem élők közti jogügylet tekintetében sem halála esetére e törvény egyáltalán nem érinti.

2. Felhatalmazza azon tulajdonost, a kinek joga van a birtokról végrendelkezni, *hogy a törzsörökösödés beálltát a saját halála esetére (tehát egy esetre) közokiratban kizárhassa.*

E nyilatkozat a felek kivánságára a telekkönyvi iratokhoz csatolandó.

E nyilatkozatnak *jogi következménye* az lesz, hogy a birtok — egyéb intézkedések híján, — az általános polgári törvénykönyv intestat öröklési szabályai alá fog esni, de csak ebben az *egy* esetben.

E nyilatkozat jogi természetére nézve eltérők a vélemények, sokan végrendeletnek tartják, sokan pedig a tulajdonos élők közti jogügyletének.

Kiesekamp * szerint lényegében végrendelkezés, habár

* Kiesekamp id. munka. 61. l.

nem bir a testamentum jogi formáival. Tény, hogy ez a törvényi törzsöröklés kizárásának olyan új módja, a melyet a polgári törvénykönyv még eddig nem ismert, tehát egy: *novum*.

Ha párhuzamba vonjuk a tulajdonos e nyilatkozatát a fakultativ törvények alapján a «Höferollékba» történő bejegyeztetésekkel, kitűnik, hogy e kettő jogi természete ugyanaz. Mindegyik lényegében halálesetére való intézkedés; csakhogy az egyik: positiv, mert kivételt statuál az általános törvényi öröklési jog alól, a másik negativ, mert visszaállítja (egy esetre) az általános jogot. Formailag szerintünk egyik sem végrendelet; s a mint a Höferolléba való bejegyzés nem képes lerontani egy *előbbi* ellentétes végrendeletet,* úgy ez sem. Viszont ellenben egy *későbbi* végrendelettel mindkettőt hatályon kívül lehet helyezni.

A telekkönyvi hatóságoknak az általuk foganatosított bejegyzésekről úgy a tulajdonost, mint a Specialkommissárt hivatalból kell értesíteniök. (7. §.) Ez utóbbinak értesítése azért szükséges, mert a törvény 10. §-a kötelességévé teszi neki, hogy legalább is minden 10 évben *ellenőrizze* a telekkönyveket, vajon a megváltozott viszonyok következtében nem szükséges-e egyik-másik birtoknál a törzsöröklési minőség törlése vagy bejegyzése iránt intézkedni.

Hogy a törzsöröklés valamely birtokra nézve életbe lépjen-e, illetve, hogy ezen minősége a telekkönyvbe hivatalból bejegyeztessék-e, vagy sem, *a 8. §. egy törvényes minimumot* (a földadókivetés alapjául szolgáló 60 márkányi évi tiszta jövedelmet) *állapít meg*.

Bizonyos minimum megállapítása okvetlenül szükséges, mert a túlságosan kicsiny birtokok nem birhatják el a társörökösök kielégítésével járó terheket.

Schaumburg-Lippében e sorok irója személyesen tapasztalta, hogy az ottani régi kötelező intestat törzsöröklési joggal a vagyonosabb parasztság nagyon meg van elégedve, az egészen kis gazdák azonban nem szeretik, mert az ő kis birtokuk már nem birja el ezt az apparatust.**

* L. Seringnek a szerzőhöz intézett és fent idézett levelét.

** A törvény parlamenti tárgyalásánál hangok hallatszottak.

Mint láttuk az új westfaliai törvény olyan birtokokra, melyek 60 márkán *felül* jövedelmeznek, *hivatalból* rendeli el a törzsöröklési minőséget. A 60 márkán *alul* jövedelmező birtokokra nézve sem tiltja el a törvény a törzsöröklést, csakhogy ezeknél a bejegyzést, illetve azon körülménynek a vizsgálatát, hogy a birtok bir-e a 2. §-ban felsorolt *többi* tulajdonságokkal, *a tulajdonos megkeresésétől teszi függővé. Tulajdonkép tehát úgy áll a dolog, hogy a facultativ és a kötelező törzsöröklés között a törvény értelmében a 60 márka jövedelem képezi a határvonalat, azon alul az előbbi, azon felül pedig az utóbbi alkalmaztatik.*

Nem változtat ezen állításunkon az sem, hogy a törvény szerint, ha a minimumnál kisebb birtokra nézve a tulajdonos kezdeményezésére megejtett vizsgálat kiderítette a szükséges qualitásokat, akkor annak bejegyzése iránt is a Specialkommissárnak hivatalból kell intézkedni, mert a mint azt már fentebb is láttuk kétféle törzsöröklési rendszer között az képezi a főkülönbséget, hogy a *tulajdonos iniciativája* következtében kapja-e meg a birtok a törzsöröklési jelleget vagy sem?

Már pedig ez esetben a tulajdonos iniciativája nyilvánvaló, tehát a *60 márkánál kevesebbet jövedelmező birtokok tényleg csak a facultativ törzsöröklés alá esnek.**

A facultativ formát ezenkívül kifejezetten is elrendeli a

hogy a törzsöröklés alkalmazására ne csak *minimumot*, hanem *maximumot* is állapítson meg a törvény; magának a főrendi háznak is egyrésze a mellett volt, hogy a földadó alá eső 7500 márka jövedelem képezze ezen maximális határt. Érdekes a nemzeti *liberalisok* álláspontja is, kik a törzsöröklési jogot csak a *»parasztbirtokokra»* akarták kiterjeszteni. Mindkét tervezet azonban megtörött a kormány ellenállásán; különben egy maximum megállapításának Westfaliában nem nagy jelentősége lett volna, mert a nagybirtokok legnagyobb része hitbizomány, vagy pedig a régi *Ritterrecht* alá esik. Ha a nemzeti liberalisok terve megvalósult volna, ez mindenesetre érdekes áttörése lett volna a *jogegység* elvének, kimondottan csak *egy társadalmi osztálynak:* a parasztságnak érdekében. (Lujo Brentano: *Erbrechtspolitik.* 378. l.)

* Különben megjegyezzük, hogy a 8. §. a törvénynek jogilag leggyengébben megkonstruált része.

törvény 11. §-a, némely tartományi, illetve kerületi biróságok területére.

E szakasz ugyanis a tartomány azon *taxative fölsorolt* részeire nézve, a hol az *ipari termelés* már túlnyomó a földmíveléssel szemben (például Essen, Duisburg), vagy a hol *frank törzsek* lakván, sohasem volt szokásban a törzsöröklés (például Berleburg, Burbach, Siegen, Brillon, Medelon stb.), a törzsöröklési minőség bejegyzésére a Specialkommissar helyett *azon tulajdonost* jogosítja föl, a kinek joga van a birtokról végrendelkezni. E területekre tehát a kötelező intestat törzsöröklés helyett az 1882-ben behozott *System der Landgüterrolle*, vagyis a *facultativ* forma érvényben marad.

Érdekes az új német jogban a *territorialismus* nagymérvű térfoglalása; míg mi nálunk ma is még *az egységes jogrendszerre* esküsznek jogászaink, s egyforma kaptafára erőltetvén mindent, sehol annyiszor be nem igazoltatik a régi mondás: «Summum jus summa iniuria», mint hazánkban; addig a nyugati (főleg német) jogfejlődés mindinkább igyekszik *símulni* a különböző vidékek különböző gazdasági és társadalmi viszonyaihoz. A hegyvidék és a síkföld; a szemtermelés, a rétgazdálkodás és kertművelés; az előrehaladt ipari fejlődés szemben túlnyomó agriculturával és a népszokások számos változata mind figyelembevételt igényelnek a törvényhozás részéről. S tényleg a legújabb német jogfejlődés a lehetőségig figyelembe is veszi e különbözőségeket, míg magyar jogászaink szinte passióval fektetnek mindenféle ellentétes életviszonyokat egyugyanazon Procrustes-ágyba.

Magáról a törzsöröklésről a 13. §. intézkedik:

> «Ha valamely hagyatékhoz egy törzsöröklési birtok tartozik, és az örökhagyó után több személy örököl, akkor — tekintet nélkül az örökhagyó utolsó lakhelyére — az örökhagyónak egyéb ellentétes rendelkezése híján a törzsöröklési birtok, mint az örökség egy része *a törvény* erejénél fogva *egy* örökösre (a törzsörökösre) száll.»

E pont jelenti az óriási eltérést a törzsörökösödési jog két formájának jogi természete között. Az 1882. évi facultativ törvény *csak följogosítja* a törzsöröklést, hogy a birtokot a hagyatéki osztály alkalmával átvehesse; ez tehát neki *sze-*

mélyes igénye. A birtok — a római jog szellemének megfelelőleg — *az összes örökösöknek közös tulajdonává* válik és csak miután ezek tulajdon joga alól az öröklési osztály által fölszabadult, akkor megy csak át a törzsörökös tulajdonába.

Az 1898-iki törvény szerint ellenben (épen úgy mint a sokat emlegetett 1896-iki járadéktörvény szerint is) a törzsörökösödési jognak azon hatálya van, hogy a törzsöröklési birtok, *mint az örökség egyik része már a törvény erejénél fogva száll a törzsörökösre.*

Hogy a törzsöröklési jog *hatályba lépjen,* három föltételt tűz ki a törvény:

1. Hogy a hagyatékhoz tartozó birtok tényleg «törzsöröklési birtok» legyen (lásd ennek meghatározását föntebb), nem elég tehát a törzsöröklési minőség bejegyzésére vonatkozó megkeresés, hanem annak már *tényleg* be is kell jegyezve lenni.

2. Hogy az örökhagyó után öröklő több örökös között legalább *egy* olyan legyen, a ki jogosítva van a törzsöröklésre. Erre jogosítva csak a vagyonközösségben élt házastárs, a leszármazók, testvérek és ezek leszármazói vannak. (13. §. 3. bekezdés és 20. §.)

3. Hogy az örökhagyó ellenkezőleg nem végintézkedett volt. Maga azon körülmény tehát, hogy az örökhagyó után végrendelet maradt, még nem zárja ki a törzsöröklést, ezt *csak* az *ellentétes* végrendelet zárja ki.*

A törzsöröklésre való *meghivatás sorrendjét* a 14. és 16. §§-ok állapítják meg:

Édes gyermekek megelőzik a fogadottakat, törvényesek a törvényteleneket (14. §.), azon gyermekek, a kik az örökhagyó halálakor ki voltak tagadva, vagy polgári jogaik elvesztése mellett jogerősen fogházbüntetésre itélve, csak *az összes többi örökösök után következnek.*

Gyermekek között elsőbbsége van az *idősebb fiúnak* vagy fiúk hiján az idősebb leánynak. Egy-egy elhalt vagy az örökségről lemondott gyermek helyére ennek leszármazói lépnek a fenti sorrendben; *a gyermekek leszármazói azonban csak*

* L. bővebben Kiesekamp idézett munka, 61—64. l.

az örökhagyó összes többi gyermekei után hivatnak meg a törzsöröklésre.

Lássuk az öröklési sorrendet egy családfán:

atya †

1. *Mária* 2. *József* † 3. *János* (elzárva) 4. *Vilmos* 5. *Anna*

Hedvig, Lajos, Pál *Emma, Károly.*

A meghivatás sorrendje lesz: 1. Vilmos (a negyedik gyermek), 2. Mária (az idősebb leány), 3. Anna, 4. Lajos (az elhalt legidősebb fiúnak második gyermeke), 5. Pál, 6. Hedvig, 7. Károly, 8. Emma, 9. János (a fogházra itélt).

Mint látjuk tehát a *férfinem előnyösítése* nincs következetesen megtartva, mert az örökhagyó férfiutódai közül csak az *egyenlő gradusban* levők előzik meg a női leszármazókat, a távolabbi fiúleszármazók azonban már nem előzik meg az örökhagyóhoz közelebb álló női utódokat. Dönt tehát az örökhagyóhoz való vérrokonság fokának közelsége. De a mint látjuk a második és további grádusokban már egyenlő fokon is (pld. unokák közt) áttöri a nem szerint való megkülönböztetést a parentális rendszer.

Egy előnye e rendszernek azonban mégis van, útját állja ugyanis azon anomáliának, a mit az 1882-dik törvényben, de még az 1896-diki járadéktörvényben is föltalálunk, hogy tudniillik a *helyettesítés* elvének merev követése miatt az örökhagyó elhalt fiától származó leány*unoka* megelőzi az örökhagyó *leányát.*

A 15. §. ismét a *territorialismust* szolgálja, midőn kimondja, hogy a taxative fölsorolt vidékeken nem a legidősebb, hanem a *legfiatalabb* fiúk, illetve leányok hivatnak meg első sorban a törzsöröklésre. *(Minoratus.)*

A házassági vagyonjog körébe vág a törvény 21. §-a. Ugyanis ha egy föloszlott vagyonközösségbe egy törzsöröklési birtok tartozott, akkor *a túlélő házastárs* — a mennyiben az általános jog szerint ennek átvételére egyáltalában jogosítva van — *a birtokot mint törzsörökös veszi át.*

A porosz polgári törvénykönyv 1515. §. alapján joga van a túlélő házastársnak arra, hogy a közte és gyermekei közt létesült vagyonközösség fölbontása esetén az egész birtokot,

vagy annak egyes részeit az érték megtérítése után magához váltsa, *tekintet nélkül azon birtok eredetére.*

A 20. §. erre az esetre is vonatkozván, lehetővé teszi, hogy egy régi családi birtok a túlélő házastárs második házassága következtében elvonassék a vérszerinti rokonoktól; a törvény e rendelkezése tehát épen úgy ellentétben áll *az ágiság elvével*, mint az 1856-diki és 1860-diki fent tárgyalt westfaliai törvények.

Azonban mégis találunk két intézkedésre e szakaszban, a melyek némileg alkalmasak útját állni, illetve enyhíteni az özvegynek e törzsöröklési jogát. Ugyanis:

1. Nincs joga a törzsöröklésre a túlélő házastársnak, *ha a birtok törzsöröklési* minőségét a vagyonközösség ideje alatt az ő megkeresésére vezették be a telekkönyvbe; önként következik, hogy ez csak a 11. §-ban fölsorolt vidékekre és a 60 márkánál kevesebbet jövedelmező birtokokra vonatkozik, a hol a törzsöröklés facultativ formája tartatott fenn.

2. Ha a túlélő házastárs lesz a törzsörökös, akkor nem üttetik le részére az örökség egyharmad része *előnyösítésként (Voraus)* (27. §.), a mi pedig, mint alább látni fogjuk, minden más törzsörököst megillet.

III. Hogy a birtokátvevő törzsörökös képes legyen a családi birtokot föntartani, hogy képes legyen azon terhekkel, melyeket első sorban a társörökösök kielégítése ró reá, megbirkózni, *e törvény is számos előnyben részesíti a törzsörököst:*

1. Az első előnyösítés a birtoknak a *járadékelv alapján való enyhe becslése.*

Szószerint az 1896-diki járadéktörvény 17. §-át követi törvényünk 25. §-a, midőn kimondja, hogy:

> «a törzsöröklési birtok azon *átlagos tényleges évi tiszta-jövedelem* alapján becsülendő fel, a melyet az rendes művelés mellett mint «gazdasági egész» az eddigi állapot mellett hozott.»

Mint látjuk tehát, eltér e törvény az 1882-dikitől, a mely nem a tényleges, hanem a kataszteri tiszta jövedelmet vette becslési alapul.

Az évi jövedelemből a törzsbirtokon nyugvó *állandó* terhek és közszolgálmányok évi hozamuknak megfelelőleg levonandók. (A jelzálogi és a járadékterhek nem a jövedelemből vo-

natnak le.) Az így fönmaradó tiszta jövedelem a 25-szörösével, tehát 4 %-kal, tőkésítve adja a *birtok tőkeértékét.* (Kapitalwert.) Ebből a tőkeértékből vonandók le az átmeneti terhek (például az «Altenteile», haszonélvezetek stb.), valószinű tartamuknak megfelelő tőkében; ennek az értéknek a kiszámításánál a haszonélvező életkora a döntő. (A táblázatos számítás megvan az 1893. évi július 14-diki «Ergänzungssteuergesetz»-ben.)

Levonandók továbbá a földtehermentességi törvényeik alapján kirótt terhek, de csak oly összegben, a mennyit még tényleg le kell törleszteni.

Az így keletkező összeg adja azután a törzsöröklési birtok *becsértékét.* (Anrechnungswert.)

A *territorialismus* még a birtokok becslésénél is érvényesül. A 25. §. utolsó bekezdése ugyanis kimondja, hogy a *duisburgi* törvényszék területén, a hol a legelőgazdálkodás és állattenyésztés a tulajdonképeni szemtermelésnél sokkal nagyobb, a törzsöröklési birtokok tiszta jövedelmének megállapításánál a fölszerelés, főleg az állatállomány külön becslés tárgyát képezze, az általa nyújtott évi jövedelem 25-szörös összszege alapján.

Különben ugyanily elbánás alá esnek az *egész* tartományban mindazon épületek is, a melyek nem szorosan vett gazdasági épületek és cselédházak vagy nem képezik a tulajdonos lakóházát.

A jövedelmi érték helyett azonban a *forgalmi érték szerint* becsülendők föl azon birtokok

a) melyeknél a belsőségi épületek értéke nagyobb a birtok többi részének értékénél;

b) melyek egy hatóságilag megállapitott épitkezési tervbe beleesnek;

c) melyeknek forgalmi értéke *négyszer* akkora, mint a jövedelmi érték;

d) melyek ásványokat tartalmaznak.

A birtok a föntiek alapján megállapitott ezen becsértékben szerepel a hagyatéki tömegben. *Az osztály* alkalmazásával a hagyatéki terhek, továbbá a törzsöröklési birtokon levő összes jelzálogi és járadékterhek első sorban a törzsbirtokon kívül

jelenlevő vagyonból vonandók le; ez utóbbiak szintén a jövedelem 25-szörös összegével tőkésitendők.

Ha e terheket a hagyaték többi activái födözik, akkor *a törzsörökös a törzsbirtok teljes becsértékének egyharmad részét kapja előnyösítésként. (Voraus.)* Ha ellenben így nem födözhetők a terhek, akkor a födözetet nem talált rész a törzsbirtok becsértékéből levonandó, s az így megmaradt érték egyharmad részét kapja csak előnyül a törzsörökös.

2. Ez a *Voraus* képezi az enyhe birtokbecslés után a törzsörökös *második* kedvezményét.

Ez különösen oly törzsöröklési birtok átvételénél szükséges, melyet már az örökhagyó erősen megterhelt, vagy a mikor sok örököstárssal kell a törzsörökösnek osztozkodnia; ily esetekben a «Voraus» nélkül képtelen lenne a birtokot fentartani.

E szakaszban is megtaláljuk különben a *territorialismust,* tehát a törvényben már negyedszer. Ugyanis *Duisburgban* a «Voraus» nem egyharmad rész, hanem egyötödrész. A tartomány e részében tudniillik a *nép jogszokása* nem ismeri a törzsörökösnek olyan nagy mérvű előnyösítését, mint a tartomány többi kerületeiben; s mivel e törvény sokszor hangoztatott alapelve az, hogy lehetőleg a nép jogi szokásaihoz akar alkalmazkodni, hű marad ez alapelvéhez még a minutiosus részletekben is.

3. Szokatlanul nagy kedvezményben részesíti a törvény 38. §-a a törzsörököst, midőn kimondja, hogy:

> «azon örökösök *kötelesrészének kiszámításánál,* a kik nem törzsörökösök, az ezen törvény alapján megállapított örökrészük az irányadó. (T. i. a polg. törvénykönyv 239. §-a értelmében az örökrész *fele); mégis a kiszámításnál a törzsörökösnek jutott előny (Voraus) nem veendő figyelembe.*»

Vissza kell emlékeznünk a törvény fentebb tárgyalt 13. §-ára, a mely szerint az intestat-törzsöröklést nem minden végrendelet zárja ki, hanem csak az *ellentétes* (entgegenstehendes) végrendelet.

Ha tehát az apa úgy végrendelkezik, hogy a birtoka a törzsöröklési törvény értelmében szálljon egyik fiára, a többi gyermekei pedig csak a köteles részre szoríttassanak — ez a

végrendelet érvényes és mellette még a törzsöröklési jog is működik.

Igaza van tehát Lujo Brentanonak, midőn azt mondja, hogy ezen rendelkezés következtében az 1898-diki törvény az általános német polgári törvénykönyvnek nemcsak törvényi, hanem a *végrendeleti* öröklési jogát is erősen megváltoztatja, még pedig a társörökösök kárára.[1]

Eltekintve attól, hogy a köteles rész kiszámításának alapjául szolgáló örökrészük is már nem a forgalmi, hanem a jövedelmi érték szerint állapíttatott meg, felette megcsökken az örököstársak köteles része az által, hogy ennek kiszámításával a törzsörökösnek jutott «Voraus» figyelmen kívül hagyatik.

Ilyen kiszámítását a köteles résznek a polgári törvénykönyv végrendeleti öröklési joga nem ismeri. De nem ismeri az 1896. évi járadéktörvény sem, mert ennek 34. §-a sem tud semmit sem arról, hogy a köteles rész kiszámításánál a törzsörökös «előnye» nem veendő számításba.[2]

Érdekes táblázatos kimutatást közöl Lujo Brentano[3] arról, hogy a kétféle számítási mód szerint mint alakul a köteles részre szorított örökösök öröksége, illetve ennek arányszáma a különböző gyermekszámokhoz képest:

	a köteles rész			
	a polg. törvénykönyv szerint		az uj westfaliai törvény szerint	
a) két gyermeknél … …	törzsörökös	3/4	törzsörökös	5/6
	társörökös	1/4	társörökös	1/6
b) három gyermeknél …	törzsörökös	4/6	törzsörökös	7/9
	minden gyermek	1/6	minden gyermek	1/9
c) öt gyermeknél … …	törzsörökös	6/10	törzsörökös	11/15
	minden gyermek	1/10	minden gyermek	1/15

Conkrét példában így különbözik egymástól az új westfaliai törvény s az 1896-diki járadéktörvény, mely utóbbi e kérdésben még a polgári törvénykönyv alapján áll:

[1] Lujo Brentano: *Erbrechtspolitik.* 383. l.

[2] «Für die Berechnung der Höhe des Pflichttheiles denjenigen Miterben, welche nicht Anerben werden, ist der Betrag ihres nach § 18 zu ermittelnden Erbantheiles massgebend.»

[3] Lujo Brentano: *Erbrechtspolitik.* 383. l.

tegyük fel, hogy valamely örökségből az összes hagyatéki terhek levonása után nem marad más a négy örökös részére, mint egy 18,000 márka értékű törzsbirtok; s tegyük fel, hogy az örökhagyó a három társörököst köteles részre szorította.

Az új westfaliai törvény szerint a hagyatéki osztály a következő lesz: 18,000 márkából $^{1}/_{3}$ rész, vagyis 6000 márka «Voraus»-t kap a törzsörökös; a fönmaradó 12,000 márkán az *összes* örökösök az általános jog szerint osztoznak; jutna tehát mind a négyre egyenként 3000—3000 márka. De mivel a három társörökös köteles részre van szorítva, ezek csak a «Voraus» leütése után fenmaradó összegből nekik jutó örök-rész *felét* kapják, vagyis 1500—1500 márkát. Az 1898. évi törvény szerint tehát az osztály ez lesz:

A) társörökös	kap	köteles	rész	fejében	1500	márkát
B) «	«	«	«	«	1500	«
C) «	«	«	«	«	1500	«
D) a törzsörökös «	«	«	«		13,500	márkát.

Míg az 1898-diki westfaliai törvény a köteles rész kiszámításánál nem veszi figyelembe a Voraust, addig az 1896-diki járadéktörvény a köteles részt az egész örökséghez viszonyítva állapítja meg: 18,000 : 4 = 4500 márka lenne (az előnyösítést nem számítva) egy-egy örökös öröksége; ebből a *köteles rész 2250—2250 márka,* vagyis ez alapon az osztály ez lesz:

A) társörökös	kap	köteles	rész	fejében	2250	márkát
B) «	«	«	«	«	2250	«
C) «	«	«	«	«	2250	«
D) törzsörökös	«	«	«	«	11,250	«
				Összesen:	18,000	márka.

Ez mindenesetre méltányosabb eljárás, mint az új westfaliai törvényé, a mely e tekintetben túlságos előnyben részesíti a törzsörököst.

4. A törzsörökös *negyedik kedvezménye* foglaltatik a 29. §. azon rendelkezésében, hogy:

«a társörökösök kielégítésüket — ha az telekkönyvileg biztosítva van — *nem tőkében*, hanem csak *évi pénzjáradékban* követelhetik, a mely pénzjáradék a kielégítési tőke 1/25 részét képezi (4%). A mennyiben azonban az egyes társörökösök örökrésze 100 márkát meg nem halad, követelhetik tőkében való kielégítésüket.

Ezen kielégítési járadék a hagyatéki osztálytól kezdve minden félév elején utólag esedékes.»

«a törzsörökös és a birtok tulajdonosa jogosítva vannak ezen járadékot hat havi felmondási határidő mellett a kielégítési tőke kifizetésével egy összegben beváltani. Ép így joga van a járadékra jogosítottnak is hat havi felmondás mellett a járadék beváltását követelni, a kifizetésnek ez esetben más megállapodás híján egy összegben készpénzben kell megtörténni.»

A «*járadék-elméletből*» tehát már a második kedvezmény származik a törzsörökösre nézve. Az első volt a birtok becslése a forgalmi érték helyett a jövedelem alapján, a másik pedig a társörökösök kielégítése tőke helyett — évi járadékkal.

A törvény ezen utóbbi intézkedése azonban csak *félrendszabály,* mert az által, hogy megengedte, hogy a járadék felmondható legyen, már elvesztette becsét a járadékelv a törzsörökösre nézve. Viszont azt sem lehet követelni, hogy a társörökös ne kérje ki a vagyonát, ha neki erre szüksége van.

Az eredeti kormánytervezetben benne volt, hogy a kielégítési tőke 1 1/2%-os évi amortisatióval 33 év (tehát egy átlagos emberöltő) alatt törlesztessék; a képviselőház bizottsága azonban ezt az egész törlesztési tervet törölte azon indokolással, hogy ilyen huzamos törlesztési idő alatt *az egész tőke el fog kallódni,* mert a társörökösök között nem fog talán egy sem akadni, a ki ezt az 1 1/2%-ot 33 éven át mindig félrerakja és tőkésítse.

Ez az aggodalom véleményünk szerint is indokolt volt.

Sokkal alaposabban akarta megoldani a kérdést a westfaliai parasztszövetség, midőn 1898-diki nagygyülésén azon reményének adott kifejezést,* hogy 1900. évi január 1-én egy olyan *pénzintézet fog állami segélylyel* létesíttetni, a mely képes lesz ezeket a kielégítési járadékokat beváltani, vagyis a

* Kiesekamp id. munka, 105. l.

járadékra jogosítottakat egy összegben kielégíteni s a törzsörököstől azt 33 év alatt évi $1^{1}/_{2}$%-os amortisatióval behajtani.

A «Bauernverein», mint látjuk, tehát következetesen ragaszkodott az 1896. évi porosz járadéktörvényhez s a kielégítési járadékok beváltása czéljából annak mintájára egy *állami járadékbank* létesítését tartotta szükségesnek.

A kérdést e nélkül megoldani tényleg nem is lehet; törzsöröklösödési törvényt hozni a járadékelv alapján, járadékbankot azonban nem létesíteni, ez nem más, mint megállás a megkezdett út felén. *Ugyanerre az álláspontra helyezkedett a képviselőház bizottsága is.* A kormány azonban s vele együtt a parlament többsége elvetette a bizottság propositióját, azzal az indokolással, hogy a telepítési birtokoknál volt értelme annak, hogy az állam *anyagi* támogatását az öröklösödési osztályrészek konverziójára is igénybe vették, mert már magával az állami telepítés tényével is elismerték azt, hogy az új telepítési birtokok létesítése, tehát következéskép fentartása is fontos közérdeket képez.

Véleményünk szerint a kormány ez érvelése ellen föl lehetett volna hozni, hogy *legalább is olyan fontos a már meglevő régi birtokok fenmaradását elősegíteni, mint újakat teremteni.*

Alaposabb ellenérv azonban már az, hogy ezzel az intézkedéssel egész váratlanúl és előkészületlenül beleugrott volna a kormány *a járadékelmélet alapján való új földtehermentesítés* nagy és nehéz kérdésébe.

Ha az előjelek nem csalnak, ennek a kérdésnek a megoldása is nemsokára be fog következni, hiszen a törvény 31. §-a is utal már erre; addig is azonban fel lehetett tételezni, hogy a Westfaliában uralgó kitünő hitelviszonyok mellett a törzsörökös a legtöbb esetben fog találni pénzintézetet, a mely a társörökösök kielégítési járadékának beváltását, illetve konverzióját elég olcsón fogja magára vállalni.

Erre az eshetőségre biztosítja a 31. §-a konvertáló bank jelzálogi követelése részére azon helyet és sorrendet, a melylyel a társörökös kielégítési járadéka a telekkönyvben birt.

Tényleg sikerült is azóta a társörökösök örökrészének

conversióját a már 1877 óta fönálló westfaliai *Landschaft* czímű földhitelintézettel elvállaltatni.

A «Landschaft» szervezete körülbelül megfelel a «Magyar földhitelintézet» szervezetének; czélja, hogy tagjainak olcsó *jelzálogi* kölcsönt nyújtson. Az 1901. évi «Revidirtes Statut der Landschaft der Provinz Westfalen» 75—86. §-ai gondoskodnak egy külön *Anerbenbank* létesítéséről a «Landschaft» kebelében.

Ez az «Anerbenbank» a «Landschafttal» csak annyiban függ össze, hogy a szervezete hasonló, vezetősége s az állami ellenőrzés ugyanaz; különben egymástól teljesen független két intézet. Az Anerbenbank «*zwecks Ablösung von Erbabfindungen*» külön záloglevelеket bocsát ki (Formular Pfandbrief Littera A.), melyekben külön ki van téve, hogy: «für Kapital und Zinsen (des Pfandbriefes) haften in Gemässheit des Statuts die auf die *Anerbengüter* eingetragenen Hypothekenforderungen des Creditsystems A. und das sonstige Vermögen des letzteren, sowie die zu diesem Systeme verbundenen *Anerbengutsbesitzer, nicht aber das Vermögen der Landschaft*».

A bank tagjainak kölcsönt ad e külön záloglevelekben az örököstársak kielégítése czéljából, még pedig a statutum 77. §. értelmében: «a törzsöröklési birtokok értékének azon részére, a melyre a 36. §. alapján a «Landschaft» zálogleveleivel már nem lehet rendes kölcsönt fölvenni. E határ pedig nem más, mint a birtok azon értékének $^2/_3$-ad része, a mely «*durch* den 33-fachen Betrag des bei der Grundsteuer-Einschätzung ermittelten Katastral-Reinertrages» van megállapítva.

Az Anerbenbank tehát ez érték utolsó $^1/_3$ részére ad kölcsönt, még pedig e hátralevő érték $^9/_{12}$-részeig. Kimondja azonban a 77. §., hogy a törzsörökös összes magán viszonyait is szabadon mérlegelheti az igazgatóság.

A kibocsátható jelzáloglevelek a következők (18. §. 31. §. 76. §.): 3% vagy 4%-os jelzáloglevelek 100, 200, 500, 1000, 2000 és 5000 márka névértékben azonkívül $3^1/_2$% vagy $4^1/_2$%-os jelzáloglevelek 100, 200, 400, 800, 2000 és 4000 márka névértékben.

A fölsorolt évi kamaton kívül fizetendő még $^1/_2$ % rendes törlesztés, 1 % rendkívüli törlesztés, melyet a 83. §. ír elő külön az Anerbenbank jelzálogleveleire és $^1/_4$ % külön a kezelésre (31. §.).

Fizetendő tehát a négyféle záloglevél után évenként:

	kamat	rendes törlesztés	rendkívüli törlesztés	kezelés	összesen
I.	3 %	$^1/_2$ %	1 %	$^1/_4$ %	$4^3/_4$ %
II.	$3^1/_2$ %	«	«	«	$5^1/_4$
III.	4 %	«	«	«	$5^3/_4$
IV.	$4^1/_2$ %	«	«	«	$6^1/_4$

A jelzáloglevélben megállapított és föntebb már idézett biztosítékon kívül, tekintettel arra, hogy e kölcsönök a birtokokon hitelképességének jóformán legvégső határáig elmennek, *külön biztosítási* alap is járúl, a mely az állam, a tartomány és a «Bauernverein» 250,000 márkás hozzájárulása utján keletkezett.

Az *állami felügyeletet* a 11. §. alapján az igazgatóságba kinevezett *Königlicher Kommissar* képviseli, úgy a «Landschaft», mint az *Anerbenbank* ügymenetére nézve. Mint látjuk tehát Westfaliában elég olcsó anyagi eszközökkel sikerült megoldani a társörökösök kielégítési járadékainak conversióját.

Lássuk ezek alapján az örökösödési osztály egy példáját: *

Egy atya után, kinek 16,000 márka készpénze és 3000 márkát jövedelmező törzsöröklési birtoka van, ab intestato három fia örököl. A 3000 márka évi jövedelemből először is levonandók a tartós terhek:

1. évi közterhek	200	márka
2. fajzásért	25	«
összesen:	225	márka,

marad tehát évi tiszta haszon: 2775 márka.

Ennek 25-szöröse, vagyis *69,375* márka adja a birtok *tőkeértékét*.

* A *Regierungsvorlageban* fölhozott példa. Kiesekamp idézett munka, 94. l.

Ebből levonandók az átmeneti terhek:

1. a másik szülő haszonélvezete tőkésítve	6000	márka
2. az iskoladíjváltság tőkésítve	100	«
összesen:	6100	márka.

Ezt levonva a tőkeértékből, megkapjuk a birtok *becsértékét,* 69,375 — 6100 = 63,275 márka.

A minden örököst egyaránt terhelő hagyatéki terhek a következők:

1. egy 500 márkás régebbi örökös-kielégítési évi járulék 25-szörösével tőkésítve	12,500	márka
2. jelzálogi teher	40,000	«
3. járadékteher	4,000	«
4. apróbb adósságok	4,000	«
összesen:	60,500	márka

hagyatéki teher.

Ezen hagyatéki terhek elsősorban a hagyatékban levő 16,000 márka tőkéből fedezendők; marad azonban még fedezetlenül: 60,500 — 16,000 = 44,500 márka.

Ezt a birtok 63,275 márkányi becsértékéből kell fedezni, marad tehát *tiszta hagyatéki activaként:*

63,275 — 44,500 = *18,785 márka.*

Ebből kap a törzsörökös $^{1}/_{3}$ részt, vagyis 6258 márkát «Voraus»-ként, a fenmaradó 12,516·67 márkán pedig mind a három testvér (tehát a törzsörökös is) *egyenlően* megosztoznak; jut belőle egynek-egynek: 4,172·22 márka.

Kap tehát:

a törzsörökös (6258 + 4172·22 =) ...	10,430·55	márkát
a második testvér	4,172·22	«
a harmadik «	4,172·22	«
összesen:	18,775	márka.

IV. A törzsörökös különös kedvezményeivel szemben azonban a *társörökösöknek is több különös jogosítványt nyújt a törvény.* — Így:

1. Már fentebb a törzsbirtok becsléséről szólva felsorol-

tuk azon *kivételes* eseteket, a mikor a társörökösöknek joguk van követelni, hogy a törzsbirtok ne a jövedelmi, hanem a *forgalmi érték* szerint becsültessék fel.

2. Bár a társörökösök a «*Voraus*» leütése után fenmaradó tiszta hagyatékban az általános polgári törvénykönyv alapján — tehát ellenkező végintézkedés hiján — *egyenlően* osztozkodnak, mégis a hagyatéki *terhekért első sorban a törzsörökös szavatol,* még pedig a hagyatékból kapott *teljes* vagyonával.

3. Szigorúan védi a törvény 28. §-a a társörökösök érdekeit *a betudás (collatio)* útján. Ugyanis ha a törzsörökös, már az örökhagyó életében többet kapott, mint a mennyi őt az osztálynál a «Voraus»-on kívül megilletné, ugyanennyivel kisebb «Voraus»-t fog kapni.

Ha pedig ez összeg nagyobb lenne még mint a «Voraus» és a törzsörökös vonakodnék ezen többletet a társörökösöknek kifizetni, úgy e vonakodás a törzsöröklési jog visszautasításának tekintendő.

4. Még nagyobb védelmet nyújt a társörökösöknek a 32. §., a mely szerint ugyanis:

«Ha a törzsöröklési birtok 15 évvel* az után, hogy annak tulajdonjoga a törzsörökösre szállott, *elidegenittetik*, akkor köteles a törzsörökös a *Vorausnak megfelelő összeget a hagyatéki tömegbe beszolgáltatni.*

Ha a törzsörökös ezen időn belül a törzsöröklési birtoknak oly *részeit* idegeníti el, a melyek összes vételára nagyobb, mint a birtok becsértékének *huszadrésze,* akkor köteles a «Voraus» azon részét, mely az eladott részekre eső becsértéknek megfelel, a hagyatéki tömegbe beszolgáltatni; — kivéve, ha időközben egyenlő értékű birtoktestek nem irattak hozzá a törzsöröklési birtokhoz.

E határozmányok nem nyernek alkalmazást, ha a törzsörökös a törzsbirtokot oly rokonának idegeníti el, a ki hozzá törzsöröklésre jogosító viszonyban áll.

A birtok megszerzője azonban mégis köteles az előnyösítést az 1. és 2. bekezdés értelmében részben vagy egészben beszolgáltatni, ha ő a törzsöröklési birtokot, vagy annak egyes

* Az 1896. évi járadéktörvény 26. §-a az örökhagyó halálától számított 20 évet köt ki.

részeit a fenti idő alatt olyannak idegeniti el, a ki nem áll hozzá törzsöröklésre jogosító rokonsági viszonyban.»

A törvény ezen intézkedése felette méltányos és igazságos dolog; a törzsörökös az előnyt *azért* kapta, hogy a birtokot képes legyen megtartani; *a mint azonban eladja azt, megszünik azon jogczím*, a mely az előnyösítés alapját képezte, következéskép igazság szerint az előnyösítést is vissza kell szolgáltatnia.

A törvény parlamenti tárgyalása alatt az 1898 május 13-diki ülésben *Jürgensen* képviselő egy conkrét példában rámutatott arra, hogy még ezen 32. szakasz sem védi meg teljesen a társörökösök érdekeit az esetre, ha a törzsbirtokot a törzsörökös a helyett, hogy megtartaná, — eladja.*

A *Jüngensen* által fölhozott példa a következő:

Az örökhagyó két fiára hagy egy birtokot, a melynek jövedelmi értéke 60,000 márka, forgalmi értéke azonban — a Westfaliában nagyon gyakori arány szerint, — 120,000 márka.

Az osztályban a 60,000 márka jövedelmi értékből kap a törzsörökös 20,000 márka előnyösítést és 20,000 márka rendes örökrészt; tehát összesen 40,000 márkát, a másik testvér pedig 20,000 márkát.

Ha már most a birtokot a törzsörökös 15 éven belül eladja 120,000 márkáért, akkor a 20,000 márkányi «Voraus»-t be kell szolgáltatni a hagyatéki tömegbe, vagyis a jelen esetben azt meg kell feleznie a társörökössel. Még így is azonban igazságtalan marad az osztály, mert a társörökös csak 20,000 + 10,000 = 30,000 márkát kap a birtok eladási árából, míg a törzsörökös, bár nem tartotta meg a családi birtokot, mégis 90,000 márkát kap. Igaza van Jürgensennek és Lujo Brentanónak, hogy ez igazságtalanság; a törzsörökös nem tartja meg a birtokot s mégis háromszor annyit kap örökségül, mint a testvére.

Ez az igazságtalan előnyösítés azonban már nem a «Voraus»-nak a következménye, hanem annak, hogy a birtokot a törzsörökös a forgalmi érték helyett jövedelmi értékben

* *Verhandlungen des Abgeordnetenhauses.* 2594. l. (Lujo Brentano is felhasználja, *Erbrechtspolitik* 391. l.)

vette át; tehát ez egy egészen más természetű második kedvezmény következménye. Csodálatos, hogy erre a distinctióra sem Jürgensen, sem Brentano rá nem jöttek.

Pedig érdekes következtetéseket vonhatunk le belőle.

Ha ugyanis a birtok eladása esetén a 32. §. értelmében megköveteli a jogosság azt, hogy a törzsörökös beszolgáltassa azon értéktöbbletet, a melyet a «Voraus»-ban a birtok fentartása érdekében kapott, ép úgy méltányos lenne, hogy azon értéktöbbletet is beszolgáltassa, a mi a birtok enyhe, a jövedelem alapján való felbecslése következtében neki jutott.

Emlékezzünk csak vissza, hogy fentebb azért tartottuk méltányosnak a birtoknak a jövedelmi és nem forgalmi érték szerint való felbecsülését, mert feltételeztük, hogy az nem fogja a forgalom tárgyát képezni, hanem megőrzi stabilitását.

A mint azonban ezen feltétel nem állt be, elveszett a jogczím is arra, hogy a birtok ne a forgalmi, hanem a jövedelmi érték szerint becsültessék fel.

Véleményünk szerint tehát a 32. §. kiegészítendő lenne még azzal is, hogy a *törzsörökös a birtok eladása esetén köteles legyen a hagyatéki tömegbe azon összeget is beszolgáltatni,* * *a mennyivel a birtok eladási ára (tehát forgalmi értéke) meghaladja annak, a hagyatéki osztályban alapul vett jövedelmi értékét.*

Így azután lehetetlenné válnék a törzsörökösre nézve bármiféle jogosulatlan és meg nem érdemlett kedvezmény megtartása.

Különben sokkal egyszerűbben is kifejezhetnők ezt a «restitutio in integrum»-ot, csak ki kellene mondani a törvénynek, hogy ha a birtok 15 éven belül a fenti értelemben elidegeníttetnék, akkor új hagyatéki osztálynak van helye, még pedig az *általános öröklési jog alapján.*

5. A birtoknak *a családban való megmaradását* akarja biztosítani a társörökösöknek a törzs birtokra vonatkozó *elővételi* joga, mely őket az első 15 év végeig illeti meg azon esetben, ha azt a törzsörökös ez időn belül oly egyénnek idegenítené el, a ki nem áll hozzá törzsöröklésre jogosító ro-

* A német jog ismeri a «hereditas iacenst».

koni viszonyban. Ez az elővételi jog a *kényszerárverés* esetén is fennáll.

Mindenesetre nagy jelentőségű dolog azoknak a *kegyeletes érzelmeknek* törvényes elővételi joggal való megerősítése, *melyek a család minden egyes gyermekét az ősi házhoz* és birtokhoz fűzik. És nincs igaza *Lujó Brentanó*nak, midőn azt mondja,* hogy ezen elővételi jognak nincs semmi gyakorlati értéke a társörökösökre nézve, mert ezek csekély örökrészökből képtelenek az ősi birtokot megvenni.

Mint tárgyalásunk során ki fog tünni, a társörökösök a legtöbb esetben más, tisztességes kenyérkereső pályára lépnek, általában elég kedvező anyagi helyzetben vannak, s a legtöbb esetben képesek lennének az elővételi jog segélyével a családi birtokot a törzsörökös vagyoni bukása esetén a család számára megmenteni.

6. Ugyancsak a *családiasság* eszméjét szolgálja a 35. §., midőn kimondja, hogy:

«a törzsörökös testvérei a törzsbirtokon erejöknek megfelelő együttmunkálkodás fejében nagykoruságukig társadalmi állásuknak megfelelő *ellátást* igényelhetnek.

Ezen joguk megszünik, ha kivánságukra a kielégítési tőke már kifizettetett, vagy annak kamatai és törlesztése rendszeresen fizettetik.»

Ez az úgynevezett «*Asylrecht*»; Lujo Brentano szerint ** ez is csak arra való, hogy a törzsörökös testvéreinek olcsó munkaerejét kihasználja, s őket a jövőjük érdekében szükséges nevelésben ne részesítse, az *Asylrecht* következtében a társörökösök még hamarább sülyednek a proletariatusba.

Mint lejebb látni fogjuk, ép Westfaliában nem panaszkodhatnak a társörökösök a kellő nevelés ellen, hiszen jóformán minden vagyonosabb parasztcsaládban akad egy-két diplomás ember; másrészt a mai könnyű közlekedés és a nép mozgékonysága mellett szinte elképzelhetetlenek azok a rémképek, melyeket a törvény ellenzői a társörökösök elnyomott helyzetéről festettek.

* Lujo Brentano: *Erbrechtspolitik*. 392. l.

** L. Brentano id. munka, 393. l.

Végre is a társörökösöknek nem kötelességük, hanem csak joguk az, hogy megmaradjanak a birtokon.*

Teljesen szabadságukban áll, hogy a maguk lábára álljanak és kilépjenek az élet küzdelmei közé; az «*Asylrecht*» csak arra való, hogy a kiskorúak a családfő halála után se nélkülözzék a családi élet üdvös nevelő hatását és melegét, és hogy ha egyik vagy másik közülök hajótörést szenvedne az életben, biztos menedéket találjon a családi ház közös tűzhelyénél. Az alapgondolata ez intézménynek félreismerhetlen rokonságban van a *régi házközösséggel;* mondhatnók, hogy annak modernisált, facultativ alakja. Nemhogy előmozdítaná ezen intézmény a proletariatust, hanem ellenkezőleg annak egy fontos, biztos ellenszerévé válhatik. Az «Asylrecht»-nek mély socialis jelentőségét csak elismeréssel méltányolhatjuk a mai időkben, midőn a létért való harcz az *individualismus túltengésének* következtében oly rideg és kegyetlen, a milyen még talán egy korszakban sem volt; és csak sajnálni lehet, hogy a porosz kormány, engedve a parlamenti ellenzék támadásainak, eltért eredeti tervétől, az «Asylrecht»-nek életfogytig való kiterjeszthetésétől, s azt csak a társörökösök nagykorúságáig engedte meg. Mindenesetre az is sokat ér, ha a kiskorú árváknak, a míg felnőnek, biztosítja a törvény a régi fészek éltető melegét, de teljes socialis hatása ez intézménynek csak akkor lehetne, ha azt életfogytig megadná a törvény.**

Hasonló szempontok vezették a porosz törvényhozást, midőn a 36. §-ban a *magyar özvegyi joghoz hasonló* intézményt létesített:

> «Ha egy olyan házastárs, a ki nem élt vagyonközösségben, házastársának halála után a hagyatékkal szemben fennálló összes igényeiről lemond, életfogytig tartó ellátást követelhet a birtokon.»

Ha azonban újból házasságra lép, ezen tartás igénye megszűnik; joga van azonban ez esetben azon összeget, a melyről annak idején lemondott, a törzsörököstől készpénzben követelni.

* Riehl: *Westfälisches Bauernrecht.* 135. l.

** Kiesekamp id. munka, 112. l.

7. Joguk van különben a társörökösöknek a 37. §. értelmében még arra is, hogy az eddig felsorolt összes jogaikat, vagyis a kiegészítési járadékot (29. §.), a «Voraus»-t (32. §.), az eltartási (35. és 36. §§.), valamint az elővételi jogot is (33. §.) *telekkönyvi feljegyzés* útján biztosíthassák.

Mindezen jogosítványok közül rangban mindig elsők a kielégítési járadékok (Erbabfindungsrenten).

8. Ugyancsak a társörökösök különös jogaihoz kell végül számítanunk a 43. §. azon intézkedését, hogy azon esetben, ha a birtok elvesztette azon *qualitásokat,* melyek a 2. §. értelmében a törzsörökléshez megkivántattak, és ha ezen minőség-változást a «Specialkommissar» nem vette észre, akkor a társörökösök bármelyikének joga van *panaszszal* (Klage) *élni,* hogy a birtok ne essék a törzsöröklősödés alá.

V. *A törvénynek az eljárásra, illetve végrehajtásra vonatkozó intézkedései* közül bennünket csak a 40. §. érdekel, mely a birtok *becsértékének* megállapításáról következőleg intézkedik:

«a hagyatéki biróságnak arra kell törekednie, hogy a hagyatéki osztályban jelen törvény értelmében békés megegyezés jöjjön létre.

A hagyatéki osztályban első sorban a *becsértéket* kell megállapítani. Ennek megállapítása *két szakértő* által történik, kik közül egyet a törzsörökös, egyet pedig a többi érdekeltek választanak.

Ha a törzsörökös vagy az érdekeltek nem választanak szakértőt, vagy ez utóbbiak között nem jön létre megegyezés a szakértő személyére nézve, akkor a szakértőt a hagyatéki biróság nevezi ki.

Ha a birtok becsértékét a szakértők különbözőkép állapítják meg, akkor a hagyatéki biróság a *Kreisvermittelungsbehörde* *, tagjai közül egy elnököt nevez ki.»

Az új német agrár-jogfejlődést különösen a birtokoknak fent tárgyalt és a tiszta jövedelem alapján történő specialis becslése teszi jellegzetessé, — ezen becslést ugyanazon társadalmi osztályból való szakértők végzik, kik helyes érzékkel

* A «Kreisvermittelungsbehörde» az 1834. évi junius 30-diki törvény értelmében a kerületi gyűlés (Kreistag) által kiválasztott 2—6 megbízható kerületbeli gazdából áll; hivatásuk *szakértői becsléseket* végezni. (Kiesekamp, id. munka, 121. l.)

bírnak a társörökösök méltányos igényei iránt, viszont jól tudják, hogy mily terheket képes elbírni a törzsöröklési birtok, s valószínű, hogy e két döntő momentum között ezeknek a helybeli szakértőknek fog leginkább sikerülni eltalálni a helyes arányt.

A törvény különben a 48. §. értelmében *1900 január 1-én lépett életbe, épen egyidőben tehát az új általános polgári törvénykönyvvel.*

Mégis az 1—9. és a 11. §.-ok azonnal a törvény szentesítése után, tehát előbb léptek életbe, hogy a «Specialkommissärek» 1900 január 1-ig elkészülhessenek munkájukkal, vagyis hogy valamennyi törzsöröklési birtok telekkönyvébe be legyen jegyezve a törzsöröklési qualitás.

A törvény életbelépését megelőzőleg a nemzeti szabadelvüek erős agitatiót fejtettek ki politikai okokból oly irányban, hogy a parasztság éljen a 12. §-ban megadott azon jogával, miszerint birtokát közokirat segélyével az első örökösödés esetére kivonja a törvény hatálya alól.

Mint azonban a westfaliai paraszt-szövetség ügyészétől, Wendtrup úrtól 1901 nyarán e sorok irója hallotta, ezen politikai ellenagitatio aránylag nem sok eredménynyel járt, mert nem igen sikerült az értelmes westfaliai parasztsággal elhitetni azt a mesét, hogy e törvény «a régi jobbágyságot akarja visszaállítani, s a szabad rendelkezési jogot el akarja a paraszttól venni».

Az O. M. G. E. utján a legutóbbi időben ismét fölvilágosítást kértünk a westfaliai Bauernvereintől arra nézve, hogy él-e gyakran a parasztság a törvény 12. §-ában megadott jogával? A Bauernvereinnek az O. M. G. E.-hez 1902 február 12-én 293. sz. alatt intézett átiratában erre nézve következő fölvilágosítások foglaltatnak:

«Ob von dem im § 12 des Anerbenrechtes verliehenen Rechte Gebrauch gemacht wird, lässt sich zur Zeit noch nicht feststellen; eine Statistik hierüber ist bishin noch nicht erhoben, umsoweniger, als das Gesetz erst seit zwei Jahren in Kraft ist. Doch sind einzelne Fälle schon zu unserer Kenntnis gekommen. Der Grund der Ausschliessung des Anerbenrechtes für den einzelnen Erbfall ist ein verschiedener. Teilweise wird

das Gut *nicht als landwirtschaftliches Gut bewirtschaftet*, ist vielmehr ein altes Stammgut einer *städtischen Familie*, teilweise ist ein *infolge der Industrieanlagen erhöhter Bodenwert* die Ursache, sodass dennoch ein Verkauf des Gutes bevorsteht. Vielfach werden auch *testamentarisch andere Bestimmungen getroffen*. Hiervon wird daselb häufig Gebrauch gemacht, weil die Bestimmungen des Anerbengesetzes nur für die Allgemeinheit gegeben sind, im einzelnen Falle jedoch nicht als den Lasten des Gutes entsprechend anzusehen sind.»

ι) **Gazdasági és socialis hatások.**

Daczára, hogy az új westfaliai törzsöröklési törvény még csak alig van két éve érvényben, mégis megkiséreljük ismertetni, hogy *e tartományban milyen gazdasági és socialis következményekkel járt a törzsörökösödési jog?*

Mint tudjuk, az új törvény *csak új irott* jogot teremtett, a nép azonban századok óta eddig is hasonló jogszokásokkal élt, mint a milyen öröklési jogot 1898-ban törvénybe igtattak. Azt is tudjuk, hogy az öröklési jognak mily döntő befolyása van a gazdasági és társadalmi viszonyokra; tehát a Westfaliában ma föltalálható tényleges állapotokat úgy kell tekintenünk, mint a melyek első sorban is a törzsöröklési rendszernek következményei, tehát fölötte alkalmasak arra, hogy rajtuk tanulmányozzuk a törzsöröklési jog gazdasági és socialis hatásait. Az 1898-diki törvény hatálya tulajdonképen a *Hammi* főtörvényszék kerületére terjed ki, a mely Westfalia tartományon kívül magában foglalja a rajnai tartomány hat kerületét is (Rees, Duisburg, Essen Stadt und Land, Ruhrort und Mülheim a. d. Ruhr).

Mindezek összes területe az 1895. évi fölvétel szerint: 21.398 klm,[2] s a lakosság száma 3.347.415 lélek. Westfalia területének 42·4%-a van tulajdonképeni mezőgazdasági mívelés alatt*, s viszont e területnek 66·1%-án divik a *szemtermelés*. Tehát az összes német tartományok között szemterme-

* Nagyon nagy terület esik tehát az erdő- és legelőgazdaságokra és az ipari termelésre.

lés tekintetében Westfalia mindjárt Oldenburg (68%) és Schaumburg-Lippe (74%) után, a harmadik helyen következik.

Azon körülmény, hogy Westfalia mezőgazdaságában a fősúly a szemtermelésre esik — döntő befolyással volt a törzsöröklési jog kifejlődésére, és fönmaradására, mert épen e termelési ág követeli meg első sorban a földbirtok bizonyos normalis nagyságát, különben köztudomású dolog, hogy a föntemlített másik két szemtermelő tartományban is ősrégi törzsöröklési jog van érvényben a mai napig.

A népesség a tartomány három közigazgatási kerületében a termelési ágak közt a következőleg oszlott meg a legutolsó két népszámlálás alkalmával:

Év	Münster			Minden			Arnsberg		
	mező-gazda-ság	ipar	keres-kede-lem	mező-gazda-ság	ipar	keres-kede-lem	mező-gazda-ság	ipar	keres-kede-lem
1882	57.07	36.56	6.37	57.43	35.30	7.27	23.67	67.07	9.26
1895	46.08	45.63	8.29	47.61	43.38	9.01	17.60	70.65	11.75

A népességnek a termelési ágak közt való megoszlása tehát az utolsó években *az ipari foglalkozás erős térhódítására* mutat, a min nem is csodálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy Németország vastermelésének góczpontja itt van.

Épen ezért természetesen kétszeresen szükséges a mezőgazdasággal foglalkozó néposztályok stabilitását lehetőleg előmozdítani.

Westfalia mai tényleges gazdasági és socialis viszonyai különben a legalaposabb czáfolatát képezik azon támadásoknak, melyet Lujo Brentano és iskolája a régi Anerbenrecht fölélesztése ellen fáradhatatlanul intéznek, — részben socialpolitikai, részben közgazdasági káros következményekkel vádolván azt. Vegyük sorra egyenként e *vádpontokat*, s nézzük, hogy a westfaliai viszonyok mennyiben igazolják, vagy czáfolják azokat.

1. Az első kifogás az, hogy a törzsöröklési jog előmozdítja a birtokok *eladósodását.*

Tény, hogy az örököstársak pénzbeli kielégitése végett a legtöbbször adósságot kell felvennie a törzsörökösnek; — azonban épen az eladósodás elkerülése végett hangoztatják a törzsöröklés hívei, hogy a törzsörököst a birtok fenntartása érdekében *előnyben* kell részesíteni.

Hogy azonban a természetbeni osztály következtében bekövetkező *törpebirtokrendszer* még jobban előmozdítja az eladósodást, sőt végeredményében a tulajdonosok teljes tönkrejutását, azt már az általános részben fejtegettük.

Különben ezt bizonyítja azon statisztikai próbafölvételek eredménye, melyet a porosz kormány a földbirtok eladósodására nézve 1883-ban 52. törvényszék kerületén végrehajtatott. Jellemző, hogy *legkisebb eladósodás azon három tartományban mutatkozik, a hol a törzsöröklési rendszer a legjobban el van terjedve;* ezek Hannover (24%), Westfalia (24%), Schleswigholstein (26%). Még jellemzőbb, ha a próbafölvételek alapját képező *hat westfaliai birósági kerületet* egyenkint szemügyre veszszük.

Birósági kerület	eladósodás aránya
Beckum	13·50 %
Ahaus	17·45 %
Petershagen	13·70 %
Brakel	16·09 %
Erwitte	14·10 %
Meinerzhagen	41·89 %

Az első öt agrikultur kerület túlnyomólag törzsöröklési joggal, a legutolsó ipari kerület egyenlő öröklési osztálylyal és elaprózott birtokokkal.*

E számok önmaguk beszélnek.

2. A második vádpont az, hogy a törzsöröklési jog előmozdítja a *latifundiumok* keletkezését.

* *Die Vererbung des ländlichen Grundbesitzes im Königreich Preussen.* Herausgegeben von Pr. Sering. V. Oberlandsgerichtsbezirk Hamm, bearbeitet von Ludwig Graf von Spee. Berlin, Paul Parey, 1898. 193. l.

Westfalia ennek ép az ellenkezőjét bizonyítja. Ugyanis daczára annak, hogy Westfaliában az ipari és kapitalistikus fejlődés az utóbbi időben talán a legnagyobb volt egész Németországban, tehát a pénz és a kedv meg volt a latifundialis alakulásokra, mégis a birtokviszonyok annyira konsolidáltak, hogy például a *Mindeni* kerületben *van sok olyan parasztcsalád, a melyik már Wittekind idejétől (Kr. u. VIII. század) ugyanazon birtokon lakik*!*

Hasonló konsolidált viszonyokra találunk, különben a törzsöröklési jognak hódoló Schleswig-Holsteinban, Braunschweigban és főleg *Hannoverban is,* a hol e sorok irójának egy olyan parasztbirtokot mutattak, a melyen a XIV. század óta ugyanazon család gazdálkodik.

Mint tudjuk, mindezen tartományokban általánosan *elterjedt ősi szokás a törzsöröklési jog.* Különben hasonló konsolidált viszonyokra vall a westfaliai statisztika is. *A mezőgazdasággal foglalkozók* száma Westfaliában ugyanis volt:

	1882-ben	1895-ben
Münster	95,142 lélek	94,376 lélek
Minden	92,891 «	93,682 «
Arnsberg	81,940 «	81,888 «
összesen:	269,973 lélek	269,946 lélek.

A mezőgazdasággal foglalkozó népesség száma tehát az *absolut stagnatio* képét mutatja, szemben az ipari népesség gyors szaporodásával.

Ha azonban a mezőgazdasági népesség körében vizsgálat tárgyává teszszük, hogy az *önálló birtokosok* s az alkalmazottak, illetve a mezőgazdasági munkások számaránya egymáshoz viszonyítva miként alakult, kitűnik, hogy volt:

* Winkelmann czikke *in den Schriften d. Ver. für Social-Politik.* Bd. 23. Seite 13. (Graf Spee 108.)

		1882 év		1895 év	
		lélek	%	lélek	%
Önálló gazdálkodók … …	Münster	33046	34.37	36240	38.40
	Minden	36690	39.50	40084	42.79
	Arnsberg	29982	32.98	28947	35.35
Ezek családtagjai a gazdaságban foglalkoztatva …	Münster	28968	30.45	29381	31.18
	Minden	23048	24.81	26380	28.16
	Arnsberg	18844	23.00	19049	23.26
Gazdatisztek … … … …	Münster	173	0.18	544	0.58
	Minden	240	0.26	605	0.65
	Arnsberg	193	0.23	601	0.73
Cselédek … … … … … …	Münster	19180	20.16	20183	21.38
	Minden	13088	14.09	15094	16.11
	Arnsberg	18427	22.49	20585	25.14
Munkások … … … … …	Münster	13775	14.48	8028	8.51
	Minden	19825	21.34	11519	12.29
	Arnsberg	17494	21.35	12706	15.52

E táblázatból első tekintetre föltünik, hogy a *mezőgazdasági munkások száma 18,841-gyel csökkent;* e jelenséggel egész Németországban találkozunk, mely a mesterségesen elősegített óriási ipari fejlődésnek egyenes következménye.

Érdekes, hogy a mezőgazdák a veszedelmesen terjedő *munkáshiány* ellen miként védekeztek, a legprimitivebb, de legrégibb és legegészségesebb gazdasági és socialis szervezetnek: a *családnak* segélyével.

A törzsöröklési jog egyik fontos intézménye, mint azt még tárgyalásunk során ismételten fogjuk látni, hogy a törzsörökösöknek joguk van az egy kézben megtartott *családi birtokon* a gazdaságban való közreműködés mellett megfelelő ellátást és lakást követelni.

A táblázat szerint *1882-től 1895-ig a mezei birtokokon a gazdálkodásban közreműködők száma 3945-tel szaporodott.*

A mit tehát a törzsöröklési jog hívei e rendszer egyik legnagyobb előnyének állítanak, hogy tudniillik előmozdítja *a családi összetartozandóság érzetét,* az úgy látszik nem puszta phrasis. *Hogy pedig a törzsöröklés nemhogy előmozdítaná a latifundiumok alakulását, hanem inkább elősegíti az önálló gazdasági egyedek szaporodását,* azt mutatja a fönti

táblázat, a mely szerint ezeknek száma 8555-tel növekedett. Az agricultura belterjesebb művelése hozta magával azután, hogy a *gazdatisztek* száma 1144-gyel növekedett.

Föltünő nagy a gazdasági *cselédek* szaporodása: 5167 lélekkel; ennek magyarázata részben szintén a belterjes művelés terjedésében, részben pedig az ipari telepek munkaföl-szívó képességében leli magyarázatát; a földbirtokosok ugyanis éves cselédek szegődtetésével is igyekeznek magoknak a kellő munkaerőt biztosítani. A mezőgazdasági proletariatus terjedése helyett tehát mint látjuk, a mezőgazdasági népesség körében socialis szempontból egészségesebb osztályok erősödtek meg, s hogy ez így történt, az nem kis érdeme a törzsörökös rendszernek.*

E rendszer kedvező hatása még világosabban tűnik ki a *birtokeloszlás* statisztikájából, különösen ha a westfaliai birtokeloszlást az egész porosz királyság birtokviszonyaival hasonlítjuk össze.

1882-ben ugyanis volt:

Birtok nagyság	Westfaliában			Az egész porosz királyságban		
	a birtokok száma	összes terület		a birtokok száma	összes terület	
		ha.	%		ha.	%
—2 ha-ig	211.753	144.660	9.05	1.842.332	1.207.861	4.49
2—5 ha	45.102	213.756	13.37	495.199	1.973.375	7.33
5—20 «	35.911	566.098	35.43	490.822	6.207.356	23.05
20—100 «	11.945	567.758	35.53	191.197	8.729.393	32.41
100—200 «	219	42.375	2.65	8.744	1.517.767	5.64
200—500 «	75	57.954	3.63	8.281	3.531.091	13.11
500-tól feljebb	4	5.484	0.34	3.611	3.764.135	13.98
Összesen ...	305.009	1.598.085	100.%	3.040.196	26.930.978	100.%

A westfaliai földbirtok eloszlása, mint látjuk, tehát valóban szinte *idealis*.

* Azon állítással szemben, hogy a törzsöröklés mellett proletarizálódik a nép, mert lehetetlenné van téve a munkásoknak földet szerezni, az 1895. évi statisztikai fölvétel kimutatta, hogy 32,353 mezei munkás közül 15,828 maga is gazdálkodott részben tulajdon birtokán, részben bérleten.

Mint tudjuk, az önálló, életképes parasztbirtokok: 5—100 hektárig terjedő birtokok; és ime e határok között oszlik meg a westfaliai földterület *71%-a* (a porosz országos átlag csak 55·46 %), vagyis *Westfalia földjének háromnegyed része önálló, független és konsolidált parasztság kezében van.*

Köztudomású az is, hogy a házi kezelés (ritka és kevés kivétellel) általában többet ér a bérleti rendszernél. Nem tekintve a socialis előnyöket, már csak azért is, mert egészen más befektetéseket eszközöl az, a ki a maga földjén gazdálkodik, mint a ki hosszabb vagy rövidebb ideig mint bérlő egy idegen birtokon.

A gazdasági és társadalmi szempontokból előnyösebb *házi kezelést* is főleg az 5—100 hektárig terjedő parasztbirtokokon találjuk föl leginkább, a többi birtokkategóriákban már sokkal gyakrabban találkozunk a bérleti rendszerrel.

A különböző nagyságú westfaliai birtokokból *bérben* volt 1882-ben:

birtoknagyság	%
— 2 hektárig	41·34
2— 5 «	17·66
5— 20 «	8·78
20—100 «	7·06
100—200 «	20·07
200—500 «	19·55
500— feljebb	13·22

Parasztbirtokon (vagyis a fentiek szerint az egész terület 71%-án) tehát bérleti rendszer jóformán alig fordul elő; *a házi kezelés e kedvező arányszámát mindenesetre nagyban előmozdítja a törzsörökös rendszer,* a mely conserválja teljes nagyságában a családi birtokot és a leghosszabb ideig (sokszor élethossziglan) teszi lehetővé azt, hogy a családnak *minél több* tagja találjon munkaalkalmat a birtokon.*

* Hogy a két ha.-on alul levő birtokoknál oly nagy a bérleti arányszám, az azon már fentebb említett örvendetes tényben leli magyarázatát, hogy a mezőgazdasági munkások majdnem fele bir egy kis földet tulajdonul vagy — bérben.

Ez állapotokkal majdnem teljesen megegyeznek azon kerületek viszonyai, melyek a rajnai tartományból vannak a hammi főtörvényszék kerületéhez csatolva.

3. Lássuk már most azon állítást, hogy a törzsöröklési rendszer *előmozdítja a népesség proletarizálódását,* hogy az apai birtokból kiűzött társörökösök elzüllenek. A porosz kormány, hogy meggyőződjék arról, vajon a törzsöröklési jog ellenzőinek ez aggodalma mennyiben alapos, statisztikai próbafölvételeket eszközöltetett a *társörökösök helyzetéről és sorsáról.*

Westfalia különböző kerületeiben 1204 birtokon 4561 társörökös helyzetét vizsgálták meg (ezek között volt 172 törpebirtok 407 társörökössel). Az összes társörökösök közül 540-en *maradtak meg az ősi birtokban* a törzsörökös mellett segítő társnak, ez a kisbirtokon a társörökösöknek 6·39 %-át, nagyobb birtokokon pedig 12·37 %-át teszi.

Mint föntebb láttuk, ez a processus folyton erősödik, a nagy ipari fejlődésokozta mezőgazdasági munkáshiány hatása alatt.

Lássuk ezután, hogy a még fönmaradt 1766 férfi és 2255 női társörökösökből mi lett?

Vegyük előbb a férfiak sorsát vizsgálat alá:

1. *46%-ból, vagyis 811-ből ismét önálló gazda lett.*

Érdekes, hogy ezek közül *574 házasság útján jutott* birtokhoz; általában mindenütt azt hallotta e sorok írója is, hogy a társörökös fiúk közt elterjedt szokás olyan családokba beházasodni, a hol nincs fiú gyermek, a hol tehát a birtok a legidősebb (esetleg a legfiatalabb) leányra, az «*Anerbin*»-re száll. Kettő közülök *oldalági rokonoktól örökölt* birtokot, 177 *vett* magának birtokot, *28* pedig az osztály alkalmával természetben kapott földet (ezek kivétel nélkül nagyobb birtokú család gyermekei).

2. *398* (22 %) *önálló vállalkozó lett,* — ipari és kereskedelmi téren. És pedig 171 iparosmester, (pék, mészáros, molnár, kovács, legnagyobbrészt mindegyik a *saját szülőföldjén)* 183 kereskedő és kocsmáros; *ezek a parasztfiúkból származó falusi kiskereskedők szorítják vissza fokról fokra a falun garázkodó idegen uzsorás elemeket.* A többi 44 közül

28 alkalmazott, 4 gyáros, 4 tőkepénzes, 1 építőmester és 1 kőbányatulajdonos került ki.

3. *283* (16 %) a *szellemi pályára lépett.* Csak tanító 63 került ki közülök; 1 gymnasiumi igazgató, 7 gymnasiumi tanár, 1 kerületi főigazgató, 46 pap, 23 orvos, 11 jogvégzett, 9 mérnök és bányász, 2 bölcsészeti tanár, 3 állatorvos, 2 gyógyszerész és 15 még tanuló volt a fölvétel idején.

Érdekes 3 parasztcsalád akadt a fölvettek között; lett ugyanis a társörökösök közül az *elsőben:* 1 orvos, 1 ügyész, 1 főerdész, 1 birodalmi jogügyi tanácsos, a *másodikban:* 1 járásbiró, 1 ülnök, 1 orvos, a *harmadikban:* 2 orvos, 2 bányahivatalnok, 1 zenetanár s 1 még tanuló.

4. *175* (10 %) *társörökös függő helyzetben van;* és pedig: 9 munkafelügyelő, 87 mezőgazdasági munkás, 79 gyári munkás.

5. *66* (4 %) *kivándorolt.*

6. *33* (2 %) *beteg és ismeretlen foglalkozású.*

Ha már most a *birtok nagysága* szerint nézzük, hogy mi lett a társörökösökből, kitűnik, hogy

életpálya		kisbirtokon		nagybirtokon	
1. önálló gazda		39 %		47 %	
2. önálló vállalkozó		26 %		22 %	
3. szellemi pályák		7 %		17 %	
4. függő helyzet	mezőgazdaságban	10 %	25 %	5 %	8 %
	ipar- és kereskedelemben	15 %		3 %	
5. kivándorló		2 %		4 %	
6. ismeretlen foglalkozású és beteg		1 %		2 %	
		100 %		100 %	

Mint látjuk tehát, *minél kevésbbé vannak elaprózva a családi birtokok, annál jobb és biztosabb existentiát tudnak találni a társörökösök.*

Eszünkbe jut ezen összeállítás láttára, hogy sokan azért nem tartják törvényesen meghonosíthatónak Magyarországon a törzsöröklési jogot, mert nálunk nem oly fejlett az ipar és kereskedelem, mint Németországban, tehát nincs más életpálya, a hol a társörökösök megélhetést találhatnának.

Lám, a nagy, iparos Németországban is a társörököseknek csak alig $^1/_8$ része megy az ipari és kereskedelmi pályára s a társörökösöknek *fele* megmarad az agricultura mellett.

B) *Érdekes a női társörökösök* sorsát is figyelemmel kisérni:

1. *Férjhezment* a 2255 közül *2116, vagyis 99%.*

Oka e szép arányszámnak nagyrészt abban keresendő, hogy a törzsöröklés következtében a parasztcsaládok legnagyobb része *vagyonos*, és így a leányok tisztességes hozományt vagy appanaget kapnak.

A férjes nők közül férjhez ment:

a) önálló gazdához	1526	(72 %)
b) iparosmesterhez	213	(11 %)
c) kereskedőhöz	160	(7 %)
d) szellemi foglalkozásúhoz	135	(6 %) *
e) munkáshoz, segédhez (ezek közül 33 kisbirtokos lánya)	82	(4 %)

A pártában maradt 128 leány (vagyis 1%) közül:

a) tanítónő	8
b) apácza és ápolónő	43
c) gazdasszony	35
d) cseléd	19
e) varrónő	7
f) foglalkozás nélkül	16
összesen:	128

A mint tehát e statisztikai próbafelvételek ** bizonyítják, a társörökösök elzüllése — legalább Westfaliában — a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, különben ugyanilyen informatiót kaptam Hannoverban és Schleswig-Holsteinban is.

Az általános részben fejtegetett nézetünkkel teljesen megegyező *lélektani* magyarázatát adja ezen jelenségnek a *bürreni* kerületi tanácsos, a porosz földmívelésügyi miniszterium által kiadott fentidézett hivatalos munkában. (V. 215 l.)

«Az itteni tapasztalatok szerint a társörökösök épen nem szaporítják a proletariatust, hanem kivétel nélkül hasz-

* Ezek közül hivatalnokhoz ment 64, tanítóhoz 18, orvoshoz 11, ref. paphoz 4, gyógyszerészhez, mérnökhöz, tőkepénzeshez 2—2, író-, szerkesztő-, főerdész-, jogvégzett emberhez 1—1.

** Gróf Spee. id. munka 214. l.

nos tagjai lesznek a társadalomnak. S ez a dolog természetéből következik. *A kielégített társörökösök, főleg a férfiak (már fiatal koruktól fogva) tisztában vannak azzal, hogy jövőjüket saját munkájokkal kell megalapítaniok s annál nagyobb buzgalommal feküsznek neki megkezdett foglalkozásuknak;* viszont a kedvezőtlen időkre jó tartalékul szolgál az atyai örökségből járó tőke (vagy járadék). . . . A birtok osztatlan átszállása mellett nemcsak megfelelő ellátás és menedékhely van számukra biztosítva, hanem *magasabb kiképeztetésük költségei is*», mint a fenti táblázatokból látjuk, minél elaprózottabbak a birtokok, annál kevésbbé van biztosítva a társörökösök megfelelő fölneveltetése és annál valószínűbb azok proletarizálódása.

Mindezen nagy előnyök elesnek a *természetben való osztálynál,* a mely mellett az egész családi vagyon 1—2 nemzedék alatt *szétporlik,* elpusztul. A hivatalos jelentésekből különben még az is kitűnik, hogy a *kielégített társörökösök általában jobb sorsban vannak, mint maga a törzsörökös.*

4. Társadalmi és főleg nemzeti szempontból fontos azon ellenvetés, hogy *a törzsöröklési jog hátráltatja a népszaporodást,* illetve hogy *a mezőgazdasági vidékek elnéptelenedésére vezet.*

A statisztika a népesség apadását Westfaliának egyetlen-egy kerületében sem képes kimutatni, mert az 1870—1895-ig *kivétel nélkül mindenütt szaporodott.*

Természetesen az igaz, hogy a túlnyomóan mezőgazdasági kerületekben a szaporodás kisebb volt, mint az ipari kerületekben, mert az ipar szinte minimalis területen nagyon sok embert tud foglalkoztatni, míg a földmívelés csak korlátolt számú embernek tud adni kenyeret. A születési arányszám azonban lehetőleg kedvező a mezőgazdasági vidékeken is. E sorok írójának a westfaliai Bauernverein jogtanácsosától, Wendtrup úrtól nyert informatiói szerint *egy-egy törzsöröklési birtokon átlag 5—6 gyermeket lehet találni, de nem ritka 10—12 gyermek sem.*

Tény azonban, hogy a természetes népszaporodásnak átlag felét felemészti *az elköltözködés.*

Ezt azonban a törzsöröklési rendnek rovására írni nem

lehet; hiszen a *rajnai tartománynak azon részeiből, hol a természetbeni osztály divik, ép ily nagy, sőt sok helyen nagyobb mérvű a kivándorlás, illetve az elköltözködés, mint Westfaliában.*

De sőt Wygodzinski azt állítja, hogy: «a kivándorlási kedv sokkal nagyobb azon kerületekben, a hol természetbeni osztály van, mint a törzsöröklési vidékeken.* Így némely rajnai kerületben ennek következtében (példáúl Eifel, Hunsrück, Westerwald) *fogyott* is a lakosság.

5. Azon állítással szemben, hogy *a törzsöröklési jog előmozdítja a törvénytelen gyermekek számát,* azt hiszszük, elég a hivatalos porosz statisztikára hivatkozni (Bd. 138. d. preuss. Statistik S. XXIV.), a mely szerint *Westfaliában* 1887—90. időközben *1000 születésre 28 törvénytelen esett;* az országos átlag ezzel szemben: 80, a természetbeni osztály elvét követő rajnai tartományban 37, Hessen-Nassauban 60.

Tény, hogy az egész porosz birodalomban *Westfaliában van a legkevesebb törvénytelen gyermek;* ezen kedvező arányszámot még a tartomány *ipari* vidékei sem birták lerontani.**

6. Azon kifogást, hogy a törzsöröklési jog nem felel meg a *jogegység* elvének, hogy kirí a modern jogrendszer egész szervezetéből, inkább dicséretnek kell venni, mint gáncsnak; ugyanis a modern jogrendszer az, a mely nem felel meg a tényleges viszonyoknak, míg a törzsöröklési jog épen ezekből fejlődött ki.

A törzsöröklési jog hasznos és szükséges volta mellett a legerősebb bizonyítékot szolgáltatja a német parasztság józan itélőképessége, mely azt jogszokásaiban hiven megőrizte az irott jog támadásaival és ellentétes szellemével szemben is.

Sőt Westfaliában a legújabb időben *hódított* is a törzsöröklési jog.

Igy az Olpei igazságszolgáltatási kerületben Schwerz

* *Vererbung des ländlichen Grundbesitzes im kön. Preussen.* Oberlandesgerichtsbezirke Köln, bearbeitet von Dr. W. Wygodzinski, I. 137. l.

** L. gróf Spee munkája 149. l.

idejében (60—70 évvel ezelőtt) még általános volt e természetben való osztály, — ma már majdnem teljesen áttért a parasztság a törzsöröklésre.

Ugyanez tapasztalható Paderbornban, a warburgi és a driburgi kerületben.*

A jogszokás e kedvező átalakulása részben a westfaliai Bauernverein fáradhatatlan agitatiójának, részben pedig annak tulajdonítható, hogy a józan itélőképességgel biró westfaliai parasztság belátta, hogy a törzsöröklési vidékek viruló agriculturája, s a természetben való osztályt követő vidékeken a földbirtokosok szomorú helyzete nagyrészt a különböző öröklési jognak tulajdonítható.

Valószínű, hogy, — a mint az előjelek mutatják, — ez az új westfaliai törzsöröklési törvény fogja a járadék-birtokok törvényével együtt *alapkövét képezni egy új és általános agráröröklési jognak.*

* Gróf Spee id. munka 182. l.

E)

FÜGGELÉK.

XXI. FEJEZET.

Az új schweizi kodex-tervezet.

Mielőtt munkánk I. kötetét befejeznők, meg kell emlékeznünk az új schweizi kodex-tervezetről, a melyben számos oly intézménynyel találkozunk, melyek azt bizonyítják, hogy a schweizi köztársaság jogászai elég érzékkel birnak a földbirtok sajátos természete és szükséglete iránt. Hogy a schweizi agrárjogi fejlődést is itt tárgyaljuk, annak oka az, hogy a legújabb schweizi fejlemények félreismerhetlen következményei az újabb német agrárjogi törekvéseknek.

Ma Schweiznak nincs egységes magánjoga, mert a magánjogi kodifikáczio a *kantonok* autonom hatáskörébe tartozik. A kantonok legnagyobb része, (így főleg: Waadt, Freiburg, Wallis, Neuenburg és Tessin) jóformán szolgai módon utánozták Napoleon Code Civiljét, s bár némely kantonban egyes régi speczialis agrárjogi intézmények mai napig is életben vannak, a sweizi jogászvilág a legújabb időkig teljesen a franczia, illetve a napoleoni jogi felfogás hatása alatt állott. Annál érdekesebb, hogy midőn most a legutolsó évtizedben megindúlt a mozgalom egy általános magánjogi törvénykönyv megteremtése érdekében, a franczia forradalom eszméi még ezen, minden tekintetben szabadelvű köztársaságban is kezdenek veszíteni merevségükből, és kezdenek tért engedni a Németországból kiindúlt agrárius törekvéseknek.

Schweizban 1893 óta sok kodex-tervezet látott napvilágot — jelenleg a dr. *Huber* berni tanár másodszor átdolgozott tervezete áll legközelebb a megvalósuláshoz.

A megváltozott világfelfogás leginkább a tervezet *öröklési jogi* részében, és pedig úgy a végrendeleti, mint a végren-

delet nélküli öröklési jogi részben jut érvényre. Keressük ki mindkettőből az agrárjogi intézményeket:

α) **Végrendeleti öröklési jog.**

A franczia hatás még leginkább ebben mutatkozik; ugyanis a tervezet a franczia módszer szerint nem az örökösöket megillető *kötelesrészt* fixirozza, hanem a vagyon azon részét, a melyről az örökhagyónak végrendelkeznie szabad, vagyis a «*quotité disponible*»-t.

Ez a tervezet szerint, ha leszármazók az örökösök, a hagyaték 1/4 részéből, szülőkkel szemben 1/2 részéből, különben pedig az egész vagyonból áll.

Ha a végrendelkező megsérti a köteles részt a sértett örökös nem döntheti meg a végrendeletet, hanem csak azt követelheti, hogy az előnyösített örökös örökrésze *leszállíttassék* a quotité disponible erejéig.

Kifejezetten joga van az örökhagyónak arra, hogy a hagyatékban levő, lakóházzal biró *földbirtokot*, vagy ipartelepet csak *egy örökösre* hagyja, ha pedig ez által a többiek törvényes igényei megsértetnének, azok kielégítésüket már *nem természetben* hanem csak *pénzben* követelhetik. (492—553. §.)

A tervezet tehát e tekintetben szakít a Code Napoleonnal, a melynek 815., illetve 825. §-ai szerint: «Minden társörökösnek joga van osztályrészét úgy ingókból, mint ingatlanokból *természetben* (még a többiek *akarata ellenére* is) kivenni».*

Még szembeötlőbb ennél az, hogy az új kodex-tervezetben megtaláljuk: a *substitiót,* a *hitbizományokat,* a *homesteadot,* sőt *birtokminimumot is.*

A tervezet 507. §-a ugyanis megenged *egyfokú* substitutiot.

Kivételt képeznek ezen rendelkezés alól az 512. §. értelmében *a hitbizományok,* ezen szakasz szerint ugyanis hitbizományalapítás által valamely birtok generatiokon át (in infini-

* Megjegyzendő, hogy ma lemenőkkel szemben az örökhagyónak egyátalában semmi végrendelkezési joga sincs: Schwyz, Gersau, Küssnacht, Oberwalden és Basel kerületekben; összesen csak 1/5 részről rendelkezhetik: Luzern, Uri-Nidwalden, Schaffhausen, Appenzell, Thurgau, Graubünden és Glarus kerületekben.

tum) biztosítható a család, illetve annak valamely tagja részére.[1]

A mai jogok szerint Luzern, Glarus, Graubünden és Zug kantonokban tilos hitbizományt alakítani, a legtöbb kanton joga egyátalában hallgat ezen intézményről, egypár azonban már ma is kifejezetten megengedi a hitbizomány alakítást.

Megjegyzendő azonban, hogy a tervezet fentartja a kantonok azon jogát, hogy a hitbizományi jogot tetszésük szerint rendezzék, sőt azt is, hogy hitbizományok alapítását korlátozhassák és meg is tilthassák.

Érdekes, hogy mint nyilatkozik *a schweizi paraszt-szövetség* a hitbizományi intézményről az új kodex-tervezetről kiadott hivatalos véleményében,[2] nagyon helyesen különbséget téve egyrészt annak politikai, másrészt gazdasági és socialis hatásai közt.

Szerinte politikai szempontból szükség van a hitbizományokra pld. Poroszországban és Ausztriában, mert azok: «a hűséges királypárti tisztviselői és katonatiszti kart azon családoknak köszönhetik, a melyek biztos anyagi alapjukat a hitbizományokban birják. Ezek a politikai szempontok természetesen Schweizban nem jöhetnek figyelembe . . .» (A hitbizományok fontos szerepét a *nemzetiségi politika* szempontjából természetesen Schweizban nem ismerik.)

Van érzéke azonban a schweizi parasztszövetségnek *a hitbizományok közgazdasági és socialis előnyei iránt,* miért is az idézett véleményben nyiltan kimondják, hogy: «valamely családnak a földbirtokkal való tartós összeköttetése annyi közgazdasági, közegészségi és erkölcsi előnynyel bir, hogy nem látunk okot, miért ne engedtessék meg az örökhagyónak, hogy a végrendelkezési szabadság határán belül utódairól ilyen módon ne gondoskodjék . . .»[3]

[1] Meg kell különböztetni ettől a *családi alapitványokat*, melyek mindig bizonyos meghatározott czélra létesíttetnek, s a melyeket a tervezet szerint földbirtokból is lehet alapítani.

[2] Der Entwurf für ein Schweizerisches Civilgesetzbuch in seiner für die Landwirtschaft wichtigsten Bestimmungen, besprochen vom Schweizerischen Bauernsecretariate. I. Bern, 1901.

[3] A parasztszövetség idézett kiadványa. 24. lap.

Mindenesetre érdekes, hogy egy *köztársaság parasztsága* így nyilatkozik a hitbizományi intézményről.

Nehogy azonban a hitbizományok által túlnagy birtokok, vagy épen latifundiumok köttessenek meg, a parasztszövetség kivánatosnak tartja, hogy a hitbizományok *maximalis nagysága* törvényileg meghatároztassék.

Jóformán a hitbizományoknak megfelelő alakban akarja meghonosítani az új schweizi kodex-tervezet (378—385. §.) a *homestead-intézményt.* A tervezet ugyanis jogot ad a kantonoknak, hogy ezek tetszésük szerint megengedjék homesteadok alapítását. A homestead állhat *lakóházzal biró földbirtokból*, ipari telepből, vagy csak belsőségből; megkivántatik azonban, hogy a tulajdonos maga lakja, illetve művelje a birtokot és hogy az ne legyen nagyobb, mint amekkora egy családnak (a társadalmi állásához mért) eltartására elegendő.

Nem szabad a homesteadot a tulajdonosnak sem új jelzálogi adóssággal megterhelni, sem elidegeníteni, sem bérbeadni; sőt még a kezelést is joga van az illetékes hatóságnak ellenőrizni.

Mindezek daczára a homestead schweizi tervezete nem kielégítő, mert a tulajdonos halálakor felbomlik hacsak az annak fenmaradását végrendeletileg nem biztosítja, sőt joga van a tulajdonosnak azt életében is felbontani. Ha a tulajdonos csődbe kerül, vagy általában fizetésképtelen lesz, akkor a homestead egy biróilag kirendelt *gondnok* * kezelésébe kerül.

Találóan jegyzi meg a schweizi parasztszövetség, hogy a homestead intézménye praktikus eredménynyel csak akkor járna, ha az *a személyi hitel megfelelő szervezeteivel* és a *kötelező* tűz- és jégkár, valamint állat-*biztosítással* együtt honosíttatnék meg. Megjegyzi különben azt is, hogy a már létesitett homesteadok felbontását meg kellene a törvénynek nehezíteni, mi részünkről még azt tesszük hozzá, hogy megfelelő *öröklési jogi intézmények* nélkül az egész intézmény ephemer jellegű lenne.

* Lásd a mit fentebb a homesteadról, főleg annak indiai formájáról mondottunk és gróf Széchényi Imre: *Amerikai uti leveleit.*

Érdekes, hogy a parasztszövetség már jelzi, hogy egy *állami telepítési akczióra Schweizban is szükség lesz*, és hogy az így újonnan alakított telepes birtokok fenmaradása homesteadszerű intézmények által lesz biztosítandó.*

Ha különben ezen tervezet törvénynyé válik, tudtunkkal Schweiz lesz (Romániát és Szerbiát nem számítva) az első nyugateurópai állam, a mely a *tűzhely védelmét*, vagyis a homesteadot polgári törvénykönyvébe felvette.

Itt emlékezünk meg arról, hogy egy szintén sokat hangoztatott agrárius követelmény, t. i. *a birtokminimum*, szintén belekerült az új schweizi kodex-tervezetbe.

Ugyanis annak 629. §-a feljogosítja a kantonokat arra, hogy saját hatáskörükben termelési águnkint megállapítsák *azon minimális határt*, a melyen alul a földbirtokokat feldarabolni nem szabad.

Megjegyezzük, hogy *némely kantonban már ma is* meg van honosítva a birtokminimum, így Nidwaldenben egy újabb öröklési jog szerint a minimum 20 aár; Solothurmban, Zürichben és Schaffhausenben pedig 1 hold (Juchart).

Még talán fokozottabb mérvben érvényesülnek azonban az agrárjogi követelmények a tervezetnek

β) Törvényi öröklési jogi részében.

Mielőtt azonban ezzel részletesebben foglalkoznánk, röviden ismertetni kell *a mai schweizi* jognak ide vonatkozó szabályait.

A schweizi kantonok túlnyomó része, mint azt már említettük is, a Napoleon Code civiljét fogadta el, tehát törvényi öröklés esetén az absolut és kötelező egyenlő öröklési osztályt, a mely nem ismer semmiféle külömbséget sem a vagyon eredete, vagy esetleges sajátosságai, sem pedig az örökösök személye tekintetében.

Van azonban egy pár kanton mégis, a melyekben a régi agrárjogi intézmények közül némelyeket fentartottak.

Így megtaláljuk az *ágiságot*, vagyis a vagyon eredete szerint való öröklést Schaffhausen, Neuchâtel, Bern és Wallis

* Lásd könyvünknek a porosz telepítésekről szóló fejezetét.

jogában,[1] továbbá még sűrűbben a *férfinem előnyösitését* a női nemmel szemben. Így Aargau, Thurgau, Schwyz, St. Gallen, Zug, Nidwalden, Luzern és Zürich kantonokban joguk van a fiúknak a földbirtokot a leányoktól *«mérsékelt áron»* átvenni,[2] sőt némely helyen a férfi örökösök külön előnyösítést is kapnak. Sőt elvétve, számszerint két kantonban, megtaláljuk az *Anerbenrechtet* is; ugyanis Bernben joga van a legfiatalabb fiúnak a földbirtokot, Solothurnban pedig az atyai házat és belsőséget mérsékelt áron osztatlanúl egyedül átvenni.[3]

Agrár szempontból a kodex-tervezetben részben visszaesés, részben azonban nagy horderejű haladás mutatkozik.

Visszaesés van agrár szempontból annyiban, hogy a tervezetből már hiányzik az ági öröklés (485—487. §.) és a férfinem előnyösítése (484. §.); különösen az előbbit kell sajnálnunk, mert az ági öröklés véleményünk szerint a földbirtok sajátos természetének egyenes folyománya.

Nagyobb praktikus jelentősége azonban az ági öröklés eltörlésének Schweizban nem igen lesz, mert eddig is csak négy kantonban volt érvényben.

E visszaeséssel szemben azonban óriási haladást jelent a *törzsöröklési jog alapeszméjének meghonosítása* a köztársaság összes kantonjaiban.

A tervezett schweizi törzsöröklési jog sok tekintetben egy egészen sajátszerű, eddig sem az európai törvényhozásban, sem a tudományos irodalomban nem ismert intézmény lenne.

A tervezet szerint ha a hagyatékban egy gazdasági egészet képező mezei birtok, vagy pedig egy földbirtokkal összekötött ipartelep[4] van, akkor abban az esetben, ha az örökösök közül *egy* hajlandónak és egyúttal képesnek is mutatkozik annak átvételére, *az azt olcsó becsérték szerint osztatlanúl* átveheti.

Ha a társörökösök közül valaki ennek ellentmond, vagy pedig többen hajlandók közülök az átvételro, akkor az illetékes

[1] Lásd Schwarz Gusztáv dr. *Az ági öröklés kérdése* és *Újabb magánjogi fejtegetések* czímű munkái.

[2] Lásd az 1799 január 8-iki Jászkun statutumot. (IV. stat.)

[3] Lásd a schweizi parasztszövetség fentidézett kommentárját. 45. l.

[4] Schweizban főleg nagy sajt-telepek.

biróságnak kell a helyi szokások, személyes viszonyok és a társörökösök többsége akaratának figyelembe vétele alapján dönteni a felett, hogy a birtokot egy örökös osztatlanúl kapja-e meg, vagy pedig az eladassék, esetleg természetben felosztassék-e? (630. §.). A biróság dönt egyúttal a legelső esetben a törzsörökös személyére nézve is.

Ha a legelső esetben a birtok a társörökösök kielégítésének következtében értékének $^3/_8$ részénél jobban megterheltetnék, akkor a birtokot átvevőnek (a törzsörökösnek) joga van kérni, hogy a birtok értékosztálya és *a társörökösök kielégítése elhalasztassék*, ezt kimondani a *hagyatéki biróság* hivatott.

A tervezet ezen része tehát teljesen szakít a modern jogok azon általánosan elterjedt elvével, hogy az örökösök nem kényszeríthetők arra, miszerint közösségben maradjanak egymással, miért is ha a hagyatéki vagyon több örökösre szállott, akkor annak felosztását bármely örökös kérheti. (Lásd pld. az «örökösödési eljárásról» szóló 1894. évi XVI. magyar t.-cz. 58. §-át.)

Még nagyobb az ellentét a schweizi tervezet és Napoleon Code Civilje között; ugyanis ez utóbbi a közösség megszüntetésének kényszerét, míg a tervezet *a közösség fenntartásának kényszerét írja elő*. A tervezet szerint ugyanis ebben az esetben az összes örökösök egy *hozadéki társaságot* (Ertragsgemeindeschaft) képeznek, a mely bizonytalan időre, kényszerítőleg alakíttatott.

Ha a törzsörökös később abba a helyzetbe jut, hogy a társörökösöket a birtok túlságos megterhelése nélkül kielégítheti, akkor köteles az örökrészeket nekik kifizetni.

Ellenkező esetben csakis a törzsörökösnek van joga a közösség megszüntetését kérni (631. és 376. §.).

A tervezet, mint látjuk, tehát tulajdonkép *két* intézményt létesített, t. i. *egy általános törzsöröklési jogot*, és ha ez a birtok túlságos eladósodását vonná maga után, *egy kényszerbirtokközösséget.*

Vegyük sorra vizsgálat alá mind a két intézményt.

A schweizi tervezet törzsöröklési joga és a német kötelező intestat Anerbenrecht között nagy elvi eltérések vannak, a melyek már mindjárt a kiinduló pontban mutatkoznak.

Mint tudjuk, ugyanis a német intestat Anerbenrecht elsősorban abban különbözik a római jogi örökléstől, hogy míg az utóbbi szerint a hagyaték az örökhagyó halálakor (illetve az örökség elfogadásakor) az összes örökösök közös tulajdonába megy át, úgy hogy ők azt eszmei hányadokban öröklik (universalis successio), addig az Anerbenrecht szerint a földbirtok csak *egynek* tulajdonába megy át (individualis successio), s a többi örökösöknek ez esetben már nem örökségre, hanem csak valamelyes kielégítésre van igényük.

A schweizi tervezet fentartja a római jogi universalis successiót, e helyett azt a czélt, a mit az Anerbenrecht az öröklési jog (illetve rend) megváltoztatása által akar elérni, egy különös *hagyatéki osztályban* véli elérhetőnek.

A birtok tehát először az összes örökösök tulajdonába megy át, azonban ha akad az örökösök közt egy, a kiben megvan a hajlandóság, hogy azt osztatlanúl átvegye, akkor ő követelheti örököstársaitól, hogy azok az ő örökrészeiket neki *mérsékelt áron* átadják.

A társörökösök egyenlő öröklési joga fenn van tehát tartva, azonban csak névleg.

Ha az örököstársak erre nem hajlandók — akkor az ügy a hagyatéki biróság elé kerül; — *a törvénytervezet ez esetben megadja a jogot a birónak arra, hogy a birtokot még a többi örököstársak akarata ellenére is egynek egészben odaossza.* («Allotissement», «Zutheilung»).

A törzsöröklés kérdésének a *hagyatéki osztály* körében való megoldására *analogiát találunk a magyar jogban is*, még pedig: «*a jobbágyok örökösödéséről szóló 1840. évi VIII. t.-cz.-ben*»; e szerint ugyanis:

«. . . az 1836. esztendei IV. t.-czikk 9-ik és az V. t.-cz. 4-ik szakaszainak rendelete szerint a jobbágytelket természetben csak a földesur megegyezésével lehet felosztani; midőn pedig az osztozók a telket természetben fel nem oszthatják, vagy felosztani nem akarják s e részben a közöttük előlegesen munkába venni kellető barátságos egyezség nem sikerül; *szabadságukban áll azt maguk között tartandó árverés által a legtöbbet igérő osztónak,* ha az a jobbágytelki terhek viselésére alkalmatos, átadni, ki azután a többi osztókat kielégíteni köteles.*

* Örököstársnak.

5. §. Ha azonban az osztozók a jobbágytelki terhek viselésére *alkalmatosak nem volnának*, vagy ha az osztozóknak *legalább felerésze* a telekre nézve nyilvános árverést kivánna, azt meggátolni semmi esetben sem szabad . . .»

Megegyezik ezzel e sorok írójának azon előadói javaslata is, a melyet az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kodifikaczionalis bizottságában 1902. május hó 9-én az új magyar polgári törvénykönyv tervezetére vonatkozólag beterjesztett:

«I. Ha valamely hagyatékba bizonyos minimális és maximális határok közé eső mezei birtok tartozik, akkor a tervezet 1741. §-ában a vagyonközösség megszüntetésére előirt sorrend teljesen megfordítandó, ugyanis elsősorban egy örökösnek legyen joga a birtokot a törvény által megállapítandó sorrendben egészben, még örököstársai akarata ellenére is átvenni, s örököstársait készpénzben kielégíteni.

II. Ez esetben a birtok nem a forgalmi, hanem a hatóságilag megállapítandó jövedelmi érték alapján becsültessék fel.

III. Ha a birtokot átvevő örökös a birtokot, vagy annak legalább 1/4 részét 15 éven belül eladná, akkor azon külömbséget, mely az átvétel alapját képező jövedelmi érték és az eladási (forgalmi) érték között van, köteles legyen a hagyatékba utólag beszolgáltatni.»*

Mint látjuk, tehát úgy a schweizi tervezet, mint az 1840. évi magyar törvény és az O. M. G. E.-ben előadott tervezet a lényegben megegyeznek, t. i. az Anerbenrecht czélját: a birtoknak osztatlan átvételét egy örökös által, a hagyatéki osztály megfelelő reformja által akarják elérni.**

Megegyeznek abban is, hogy e jogot egy örökös még a

* Dr. Baross János. *A törvényi öröklés és a hagyatéki osztály a magyar polgári törvénykönyv tervezetében gazdasági szempontból.* Az O. M. G. E. kodifikaczionalis bizottságának sajtó alatt levő III. kiadványa.

** Megjegyezzük azonban, hogy e sorok irójának előadói tervezete, illetve annak indokolása hangsúlyozta, hogy a földbirtok érdekeit a kodex esetleges ily szellemű intézkedései még nem elégitik ki teljesen, — azok csak azon átmeneti időben nyujtanának legalább némi kielégítést a míg külön egy *specialis agrár öröklési jog* el nem készül. Miért is a bizottság határozatilag kimondta, hogy: «szükségesnek tartja *a törvényi öröklési jog* olyan reformját, a mely a földbirtok sajátos természetének és igényeinek megfelel».

többi örökösök *akarata ellenére is gyakorolhatja ;* az 1840. évi törvényben a törzsörökös ezen joga nem oly hatályos, mint a mi előadói tervezetünk szerint, mert ott ehhez a többi örökösök legalább felerészének beleegyezése is szükséges.

E kettő között áll a schweizi tervezet, a mely a *birónak ad jogot* arra, hogy a törzsörökös és a társörökösök véleményeltérései felett döntsön s a birtokot vagy átadja egy örökösnek, vagy eladassa, vagy természetben megoszsza.

Az tehát, hogy valamely birtok osztatlanul szálljon egyik generatióról a másikra, a schweizi tervezet szerint jóformán teljesen a biró belátásától függene; a kiinduló pontja Hubernek az, hogy ha a végrendeleti öröklési jogban megadják gazdasági okokból az atyának a jogot arra, hogy végrendelete segélyével a birtokot *egy* gyermeke kezében tartsa össze, akkor ugyanezek a gazdasági szempontok érvényesítendők a törvényi öröklési jogban is.

Mivel pedig ab intestato öröklés esetén az atya elmulasztott ily irányban rendelkezni, a gazdasági szükség azonban tényleg fennáll, valaki másnak kell az atyai hatalmat kezébe venni.

Huber dr. vonakodik ezt a törvényre bizni, a melynek rendelkezései természetszerüleg merevek és az élet ezer tarka viszonyához alkalmazkodni képtelenek; nem talált tehát más megoldást, mint hogy *az atyának ezen hatalmát ráruházta a biróra.*

A tervezet tehát a középhelyet foglalja el a német fakultativ és kötelező törzsöröklési jogok között; megegyezik a kötelező Anerbenrecht-tel annyiban, hogy életbeléptéhez nem kivántatik meg a mindenkori tulajdonos akaratnyilvánítása; viszont azonban a fakultativ Anerbenrechthez annyiban hasonlít, hogy a birtok először az összes örökösök közös tulajdonává válik és csakis akkor megy át az egyik örökös tulajdonába, ha az a hagyatéki osztály alkalmával a birtok átvételére vonatkozó törvényadta jogával él, illetve, ha a biró a birtokot osztatlanul neki itélte.

Jellemző az összes német Anerbenrechtekre, hogy ők a birtokot átvevőtől csak akkor követelnek határozott (negativ) nyilatkozatot, ha jogával *nem akar* élni, viszont a tervezet szerint a birtok átvételére jogositott örökösöknek az iránt kell

(positiv értelemben) nyilatkozniuk, hogy ők tényleg akarnak ezen jogukkal élni. A ki közülük kifejezetten nem követeli ezen jogot, akkor az arra nézve elveszik.

A schweizi tervezet tehát magára a törzsörökös személyére vonatkozólag fakultativ.

Ha az egyik örökös él ezen jogával és a többi nem mond neki ellent, akkor a birói beavatkozásra nincs sem szükség, sem alkalom, ha azonban a testvérek nem birnak megegyezni, akkor közbelép döntő szavával a biró.

A schweizi tervezet tehát megteremtette a kötelező és fakultativ Anerbenrecht mellé a *birói Anerbenrechtet,* a birtok osztatlan successiója az elsőben a törvény erejénél, a másodikban a tulajdonos akaratnyilvánításánál, a harmadikban pedig a birói döntésnél fogva következik be.

Azonban a törvénytervezet a mellett, hogy a birónak azon óriási hatalmat adta, miszerint eldöntheti azon elvi kérdést, hogy az egyes esetekben helye van-e az osztatlan successiónak vagy sem, a *részletekben is teljesen szabad kezet adott.*

A tervezet nyitva hagyja az összes részletkérdéseket; így elsősorban a *törzsörökös személyére* nézve hiába keresünk benne határozott rendelkezéseket; általánosságban azt mondja csak a tervezet, hogy:

1. a jelentkező örökös személyes qualitását;

2. a helyi szokásokat;

2. a társörökösök többségének véleményét kell e tekintetben a birónak figyelembe venni; mindezek a szempontok azonban nem kötelezők a biróra nézve, iuditiumát teljesen szabadon érvényesítheti.

Érdekes, hogy ha több jelentkező van a birtok osztatlan átvételére, akkor a biró választhat közülük a szerint, hogy melyik *a legalkalmasabb;* teljesen analog ezzel a régi hűbérurak azon joga, a mely szerint a birtokot a legalkalmasabb örökösnek osztották oda; ismét eszünkbe jut, a mit az általános részben már mondottunk, hogy a hűbéri agrárjog sok intézménye fel fog még éledni, nem ugyan egy új hűbéri szervezet kedvéért, hanem általános közgazdasági érdekekből; azt a jogot, a mi azelőtt a hűbérúré volt, a tervezet szerint már a mindenható modern *állam* képviselője: a biró gyakorolja.

Ugyancsak a birói belátástól függ a tervezet szerint az *értékosztály*, illetve a *társörökösök kielégítésének a mérve.*

Ez természetesen első sorban attól függ, hogy mily értékben becsültetik fel a birtok; mint tudjuk, a modern német agráröröklési jogok a birtok becslésének alapjául mindig a *hozadéki értéket* (Rentenwerth, Ertragswerth) veszik; a schwéizi Huber-féle kodex-tervezet 1895-ki első kiadásában is meg volt még kimondottan ez a becslés, azonban az új kiadásban már e helyett csak egy nagyon általános kifejezésre találunk, t. i. hogy a birtokot «olcsó becslés mellett» («um einen billigen Schätzungspreis») veheti át a törzsörökös.

E kifejezés tehát ismét a legnagyobb tért nyitja a birói iuditium számára; természetes tehát, hogy a schweizi parasztszövetség állást foglalt a mellett, hogy a birtokok becslésének alapjául a kodex határozottan a *hozadéki értéket* tegye kötelezővé.

Mivel pedig még e mellett is sok esetben túlterhelhetik a birtokot a társörökösök készpénzben kifizetendő örökrészei, a szövetség kivánatosnak tartja, miszerint az egyes *kantonok* feljogosíttassanak arra, hogy a helyi viszonyokhoz képest a törzsörökös részére külön előnyösítést (Voraus) állapíthassanak meg.

Érezte azt a tervezet készítője is, hogy egy ilyen előnyösítés nélkül az osztatlan successio könnyen a *birtokok túlságos eladósodására vezethet;* azonban az örökösök (legalább formai) egyenlőségének elvét már nem merte a kodex keretében megdönteni.

Hogy az így összeütköző érdekeket kiegyenlítse, találta ki dr. Hubert a tervezet fentebb már tárgyalt második specialis intézményét: *az örökösök kényszer-vagyonközösségét,* a mely a tervezetnek bár talán túlmerész és a legtöbb országban ma még kivihetetlen, azon tagadhatlanul legeredetibb részét képezi.

Ezen intézménynek különben szellemes kritikáját adta *R. Saleilles* párisi egyetemi tanár a «Société d'économie Sociale» 1902 április 14-iki ülésén,* a mely kritika részben alapját képezi a mi fejtegetéseinknek is.

* *R. Saleilles.* De la succession paÿsanne dans l'avant proget de code Civil Suisse. Megjelent a «La Reforme Sociale» 1902. évi 14—15. számaiban. Paris.

Mint említettük már, a tervezet 631. §-a szerint, ha a társörökösök kielégítése miatt a birtok értékének $^{2}/_{3}$ részén túl* eladósodnék, a törzsörökösnek joga van kérni az értékosztály elhalasztását s ez esetben a birónak joga van a *kényszer-vagyonközösséget* a társörökösök *akarata ellenére* is kimondani.

Ez tehát már a második eset, a midőn a társörökösök *szabad rendelkezési jogát* megszorítja a tervezet a birtok fentartása érdekében.

(Az első egy örökösnek birálag adott azon jog, hogy a birtokot a többi akarata ellenére is átveheti osztatlanul mérsékelt áron.)

A mely perczben a biró eleget tesz a törzsörökös kérelmének, a társörökösök elvesztik szabad tulajdoni jogukat a hagyatékban levő birtok eszmei hányadrészei felett, *a jogok konfundáltatnak,* előáll egy *kollektiv birtokforma,* valami olyas, mint a milyen a legtöbb nyugati államban a házastársak közti vagyonközösség.

Az egyes társörökösök individualis része csak a liquidatio napján állapíttatnék meg, a mikor is a collectiv jog (Gesammte Hand) exclusiv joggal helyettesíttetnék.**

A liquidatiót azonban a tervezet értelmében csak a törzsörökös követelheti tetszése szerinti időben és formában, a társörökösök azonban csak *péuzben* és *csak akkor,* a mikor a törzsörökös képes őket a birtok túlságos megterhelése nélkül kielégíteni.

Míg ez a közösség tart, a társtulajdonosok nem rendelkezhetnek a maguk része felől; és az egyes társörökösök hitelezői nem támadhatják meg a közös birtokot, legfeljebb azt követelhetik, hogy a vagyonbukott társtulajdonost a többi kielégíthesse, ez tehát csak részleges liquidatiót jelent, a közösség tovább tart a többi örökösök között.

A birtokot csak *egy örökös, a törzsörökös kezeli,* ez felelős első sorban a közös vagyon hitelezőivel szemben; a szervezetet tehát kifelé egység jellemzi és csakis a belső vonatkozásokban van többek közössége.

* Egy, azóta Neuschatelben tartott értekezlet az eladósodás ezen határát az érték $^{4}/_{5}$-ében állapitotta meg.

** Lásd *Gierke.* Genossenschaftstheorie: Deutsches Privatrecht.

A törzsörökös *külön évi tiszteletdijban részesül a kezelésért,* a mi tisztajövedelem ezenfelül fenmarad, azon az összes örökösök megosztoznak.

Ez tehát lényegében nem más, mint a *járadékelv alkalmazása;* a társörökösök nem kapnak tőkét, hanem csak a tényleges jövedelemnek megfelelő évi járadékot.

Annyi bizonyos, hogy *egy ideig* a míg az örökösök más kedvezőbb megegyezésre nem jutnak, *ez egy idealis megoldás,* mert a birtok együtt marad, el sem adósodik s az örökös társak igényei is ki vannak elégítve.

A tervezet az alapelvekben visszatér az ősi *nemzetségi vagyonközösséghez,* a melynek legclassikusabb alakja volt a szláv *mir* és *zadruga,* de a mely a régi *magyar ősiségnek is* alapját képezte; mindezek daczára is azonban ezen megoldás csakis ephemer természetű, mert vagyonközösség sokáig a földbirtokon fenn nem tartható; a mint azt már fentebb könyvünk általános részében Lujo Brentano azon tervével szemben, hogy tudniillik a ház-, illetve vagyonközösség modernisált alakban feléledesztessék — kifejtettük. Legalább a mint egy-egy társörökös elhal, ennek a részét liquidálni kell, mert ellenkező esetben egy pár generatio alatt több száz társtulajdonosa lenne a birtoknak, úgy hogy maguk az évi renték is értéktelen darabokra aprózódnának el, de viszont meg minden egyes parasztbirtokra egy ilyen soktagú társaságot alapitani technikailag kivihetetlen dolog.

Igy is már a schweizi parasztszövetség azt a véleményét nyilvánította, hogy a terv csak úgy lesz életbe léptethető, ha minden egyes törzsörökös *rendes üzleti könyveket vezet;* ez azonban még a civilizált Schweizban is csak pium desiderium.

Tényleg sok hasonlatosság van az új schweizi tervezet és a Lujo Brentano fentebb említett modernizált *házközössége* között; mindkét tervező belátta, hogy a római öröklési jog káros a földbirtokra nézve, azonban a végleges consequentiát egyik sem akarja levonni; a törzsörököst egyik sem akarja előnyösíteni.

Valószínü azonban, hogy a schweizi tervezet, mire törvénynyé lesz, le fogja vedleni magáról azon nehézkes ruhát, a mit a két ellentétes irány kiegyenlítésére törekvő kompromis-

sum aggatott reá és rá fog térni teljes következetességgel arra az útra, a mit a német Anerbenrechtek követnek.

A legutóbbi események is azt bizonyítják.

Mint tudjuk, ugyanis a járadékelv csak úgy életképes, ha a járadékra jogosúltnak módot nyujtunk arra, *hogy járadékkövetelését beválthassa tőkére;* mivel pedig a törzsörökösnek tőkéje nincs, egy pénzintézetnek kell ezt a conversiót elvállalni.

Poroszországban ezt a közvetítést a *járadékbankok* eszközlik és a Neuschatelben legutóbb tartott értekezlet már a Huber-féle tervet is ilyen járadékbankkal akarja megkorrigálni. A törzsörökös a járadékra jogosultaknak *járadéklevelet* adna, ezek ezt a banknál beváltanák s a törzsörökös ezután már a banknak fizetné az évi járadékot és a *törlesztést.*

Oda lyukadtunk tehát ki, a hova az új porosz törvények már elértek, hogy t. i. az örökös, megválthatlan járadék a praxisban nem alkalmazható, azt egyrészt okvetlenül *tőkére kell konvertálni,* mert a társörökösöknek, a kik más pályára lépnek, nem járadékra, hanem tőkére van szükségük, másrészt törleszteni is okvetlenül kell, mert ha a régi járadékok mindig törlesztetlenül rajta maradnak a birtokon, akkor az 1—2 generatio alatt annyi járadékot lesz kénytelen szolgáltatni, hogy a legutolsó tulajdonos éhen hal rajta; a tulajdonos megélhetése szempontjából végre is közömbös, hogy a birtok tőkeadóssággal, vagy pedig járadékadóssággal van-e túlterhelve.

A törzsörökös eladósodása tehát lényegében a schweizi tervezet szerint is bekövetkezik, mert végre is az teljesen mindegy, hogy az illető valamely járadékbanknak fizet-e évi járadékot vagy pedig egy jelzálogbanknak ugyanakkora tőkekamatot, a kérdés ezen stadiumában ez már csak a szavakkal való játék.

A földbirtok eladósodását a Huber-féle tervezet tehát megakadályozni nem képes; igen is van benne egy becses rész, t. i. az, hogy a hagyatéki osztályt egy bizonyos ideig felfüggeszti, addig legalább, a mig a család anyagi ügyei könnyebben megoldhatók lesznek: «qui habet tempus, habet vitam.»*

* Az ősi vagyonközösség ezen modernisálását hasonló czélzatból már tényleg bevitte a tételes jogba az alább tárgyalandó *1900. évi junius 12-ki 47. sz. tyroli törzsöröklési törvény.*

Végtelenig azonban a végleges rendezést húzni nem lehet, ez pedig sikeresen és a birtok agyonterhelése nélkül csak akkor lehetséges, *ha a törzsörökös megfelelő előnyösítésben részesül.*

És ezt, véleményünk szerint csakis egy kis következetlenség mellett lehetett csak a tervezetnek kikerülni; ugyanis az absolut egyenlő öröklési osztály szószerinti elvét már áttöri a birónak azon joga is, hogy a birtokot egy örökösnek «*olcsó becslés mellett*» oszthatja oda, a mint ugyanis a birtokot nem a teljes forgalmi érték szerint becsüli fel a biró, már áttöri az absolut egyenlőséget; de ha ettől eltekintünk is, nem szabad feled5nünk, hogy a tervezet szerint a kényszer-közösség ideje alatt a birtok járadéka sem osztatik fel egészen egyformán, mert a törzsörökös *külön honoráriumot* kap a birtok kezeléseért; ha felbomlik a közösség, akkor az egyes törzsörökösök a járadékuknak megfelelő tőkét fogiák megkapni; ugyan annyit kap a saját örökrésze fejében a törzsörökös is. De hátra van még annak a külön honorariumnak a tőkéje, a mit a törzsörökös eddig a birtok kezeléseért kapott; mi történjék ezzel? A ratio az, hogy azt most is az kapja meg, a ki eddig a rentét húzta a kezelésért, mert ő fog ezentúl is vesződni a meglehetősen eladósodott birtokkal, míg a többiek szabadon folytatnak más élethivatást s a mellett minden munka nélkül élvezik örökrészük jövedelmét.

Így vezet rá bennünket a dolgok természetes rendje a törzsöröklési jog legfontosabb alkatrészére: a törzsörökös külön előnyösítésére, vagyis a német «*Voraus*»-ra. Hogy a schweizi legislatio le fogja-e vonni már most e végső conclusiókat is, azt nem tudhatjuk, azonban ha nem teszi, úgy a schweizi törzsöröklési jog csak fél munka lesz és a parasztbirtokok eladósodását veszedelmesen elő fogja mozdítani. A mi végre a birónak a tervezetben adott óriási hatáskörét illeti, megjegyezzük, hogy ez a legtöbb államban (talán Schweizet is beleértve) kivihetetlen, mert salamoni bölcseségű idealis birákat tételez fel.

E tekintetben is legjobb a középút: kellenek részletes törvényes szabályok is, de viszont kell adni a birónak is a mainál nagyobb hatáskört, hogy az ezerféle öröklési esetekben képes legyen a gazdasági és socialis momentumokat jobban figyelembe venni, mint az ma történik; — nagyon jó szolgála-

tot tesznek Németországban azon *szakértők*, illetve becsüsök a kiket ily esetekben a falubeli parasztok közül rendelnek a törzsöröklési törvények a biró mellé.

A schweizi kodex-tervezet azonban, daczára túlzásainak, hiányainak és feltünően doctrinair voltának, mégis felette nevezetes jelenség a legislatio terén, *elvitathatatlan jele a megváltozott világfelfogásnak.*

Nemcsak a homestead, birtokminimum és más egyéb agrárjogi intézmények meghonosítása teszi azt azzá, hanem főleg azon körülmény, hogy már az *intestat öröklési jogban* is megkisérli lehetővé tenni *a mezei birtokok osztatlan átszállását.*

Ha ugyan a tervezet még nem is elég bátor minden vonalon szakítani az évszázados, megcsontosodott jogászi felfogással, mégis azon körülmény, hogy a törzsöröklési jog alapeszméjében rejlő nemzetgazdasági momentumot az általános kodex keretében figyelembe veszi, azt bizonyítja, hogy a Napoleoni jogot már második hazájában: Schweizben is megingatta a modern agrárjogi fejlődés.

XXII. FEJEZET.

A tyroli új agrártörvények.

A schweizi kodextervezet ismertetése után még kénytelen vagyok könyvemet a tyroli zárt birtokok új öröklési jogának ismertetésével is megtoldani, mert ebben a schweizi tervezet fő intézménye és részben egész szelleme is már tényleg törvényerőre emelkedett és mert ez is egyenes folyománya annak az agrárjogi renaissancenak, mely Németországból kiindulva úgylátszik végig fog vonulni Európa öszes államain.

Ennek az agrárjogi mozgalomnak első nagyobb hulláma a nyolczvanas években lépte át a monarchia határát; ez időben még azonban positiv eredmények nem maradtak utána; ezen első hullám emlékét nálunk nem őrzi más, mint pár többé-kevésbbé sikerült agrárjogi értekezés, Ausztriában pedig egy papiron maradt törvény, a: «*Gesetz vom 1. April. 1889* betreffend die Einführung besonderer Erbtheilungsvorschriften zu landwirtschaftliche Besitzungen mittlerer Grösse», a mely elvben kimondja, hogy a törzsöröklés meghonosítása az egészséges nagyságú földbirtokokra kivánatos lenne, azonban ilyen törvények megteremtését a 16. es 17. értelmében a tartományi törvényhozások hatáskörébe utalja.

E joggal azonban a tartománygyűlések közül jó egy évtizedig egyetlen egy sem élt, míg végre a kilenczvenes évek közepén újult erővel megindult agrármozgalom megteremsette *Tyrolban* az első új agrár öröklési jogot s ha az előjelek nem csalnak, Tyrol példáját nemsokára követni fogja *Galiczia* is.

Az új tyroli agrár öröklési jog két részből áll, *1. tulajdonjogi korlátozásokból,* ezek jóformán szószerinti feléleszt-

tését képezik a régi tyroli parasztjognak, 2. *öröklési jogi* intézkedésekből, a melyeken a régi tyroli alapelveken kívül az új schweizi kodextervezetnek hatása is kétségtelenül feltalálható.

Valószinű azonban, hogy a hatás kölcsönös volt, hogy dr. Huber, a schweizi tervezet genialis megalkotója is sokat merített a régi tyroli jogból.

Mielőtt azonban a legújabb tyroli agrárjog tárgyalását megkezdenők, szükséges röviden megismerkednünk

a) A régi tyroli agrárjog

fejlődésével is.

Tyrol éghajlati és genealogiai viszonyai nagyjában megegyeznek *a badeni Schwarzwald* viszonyaival s ennek tulajdonítható, hogy a *zárt birtokrendszer*, vagyis a szabad rendelkezési jog korlátai mindkettőben hasonlókép fejlődtek ki; — hasonló természeti és gazdasági viszonyok okozataként hasonló agrárjogi alakulásokra találunk.

Tyrolban úgy a tulajdonjogi korlátok, mint a törzsöröklési jog első irott nyomaira már a XIV. században ráakadunk és pedig Lajos brandenburgi őrgrófnak 1352. január 9-én Tyrol számára kiadott tartományi rendtartásban.*

Sokkal tisztultabb jogi és gazdasági fogalmakra akadunk azonban már Ferdinánd főherczegnek 1523-ban kiadott tyroli rendtartásában, a mely a megjelenését a nagy parasztforradalomnak köszönheti és a melyben a hűbéres parasztok, illetve jobbágyok birtokjoga úgy a tulajdoni, mint az öröklési jog tekintetében felette sikerülten és a kor viszonyaihoz képest elég méltányosan van rendezve.

Érdekes, hogy a jobbágyok ezen irott jogához csaknem teljesen hasonlóan fejlődött ki szokásjogilag a *szabadparasztok* joga is, világos jeléül annak, hogy a régi agrárjogi intézmények ép úgy javára voltak a parasztnak, mint a földesúrnak.

Különben Tyrolban a parasztság sohasem volt egészen «glebæ adiectus», hanem mindig megvolt bizonyos többé-ke-

* Ritter von Wages. *Die Güterzerstückungs-Vorschriften für Tyrol vom rechtlichen Standpunkte besprochen*. Innsbruck, 1883.

vésbbé korlátolt tulajdonjoga birtoka felett és a jobbágyi birtokok között sűrün fordultak elő szabadparasztbirtokok: «Freisassengüter» is.*

A tyroli birtokjogi viszonyok alapját hosszú időn át a már említett Ferdinánd-féle tartományi rendelet képezte, azonban a XVIII. század közepén annak reformja úgy a tulajdonjog, mint az öröklési jog terén már elkerülhetlenné vált.

E reform alapját Mária-Terézia 1750. évi február 2-iki patense adta meg, a mely nemcsak a tulajdonjogi korlátozásokat rendezte, hanem valóságos paraszt-pragmatikát adott megfelelő törzsöröklési joggal és más egyéb, a parasztság jólétét előmozdítani hivatott rendelkezéssel együtt (pld. a sűrű korcsmázás és a parasztnők ruházati fényűzése ellen stb.).

E patenst azonban csakhamar kiszorították az *1770.* és az *1795.* évi rendeletek, a melyek lényegükben egész napjainkig, vagyis a legújabb, 1900. évi törvény életbe léptéig hatályban voltak.

Az 1770. augusztus 11-iki rendeletben főleg *tulajdonjogi* intézkedések foglaltatnak, melyek különösen a parasztbirtokok *egészségtelen feldarabolását* tiltják.

Érdekes, hogy e rendeletben már megtaláljuk a *kötött* és *szabad birtokok,* (geschlossene und walzende Grundstücke) *dualismusát,* a mely a fentebb már tárgyalt híres *Stein Lőrincz*-féle tervezet alapját képezi és a mely a szász agrárjogokban ma is érvényben van.

Hogy mely birtok *zárt,* vagyis feloszthatlan, azt az 1787. évi adókataszter állapítja meg. E rendelet megállapítja ezenkívül a zárt birtokokra a *törzsöröklési jogot* és kimondja, hogy a törzsörökös a birtokot a *legalacsonyabb* értékelés szerint vegye át: «so ist dem Hab und Gut nicht *pretium summum,* wie es etwa durch Verkauf anzubringen, nicht *medium,* wie es unter Brüder wohl wert, sondern *praetium infimum* zusetzen.»**

* Dr. Karl Grünberg. *Studien zur österreichischen Agrargeschichte* Leipzig, 1901.

** Dr. Hermann Ritter von Schullern zu Schrattenhofen: *Die Beseitigung des Bestiftungszwanges und der Wuchergesetze* czímű értekezése a *Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien 1848—1898.* I. köt. Wien, 1899. cz. nagy jubileumi műben.

Felette érdekes distinctiók a birtok becslésére nézve; az első a forgalmi, a második a hozadéki értéket jelenti, a harmadikban pedig benne rejlik a törzsörököst illető különös kedvezmény, a «Voraus» is, a melyről a rendelet külön nem emlékszik meg.

Az 1795. évi október 9-iki patens kiterjeszti az előbbi hatályát egész Tyrolra és főleg az öröklési jogi téren számos részletkérdést tisztáz: így a többi között a *törzsörökös személyére* nézve a 3 §. ab intestato öröklés esetén szabályul mondja ki a majorátust, ha azonban a majoresco nem megfelelő ember, akkor a biróság* (és már nem a földesúr!) választ ki a többi örökösök közül egy megfelelőt.

A *birtok becslésére* vonatkozólag e rendeletben sem találunk positiv szabályozást, hanem az 5. §-ban megtaláljuk azon *alaptörvényt,* a melynél jobbat és igazabbat ma sem ismer az agrár öröklési jog tudományos irodalma: «. . . dass der eintretende Besitzer auf dem Gute wol bestehen könne.»**

Különben már e rendelet 7. §-a nemcsak a *birtokelaprózás,* hanem a *birtokhalmozás* ellen is nyújt védelmet, midőn eltiltja két vagy több zárt birtok egyesítését.

E rendeletek, mint már említők is, egész 1900-ig érvényben voltak; hosszú fenállásuk alatt kétszer voltak kitéve a franczia forradalmi eszmék mindent nivellálni törekvő ostromának. Igy az 1770-iki rendeletet rövid időre hatályon *kívül* helyezte II. József 1787. évi aprilis 3-iki patense, a mely az absolut egyenlő öröklés elvét akarta érvényre juttatni; József császár ezen rendelete azonban csak rövid ideig volt érvényben s a tyroli agrárjog 1795-ben új életre ébredt.

A XIX. század folyamán habár hatályon kívül nem is helyezték, de iletékességi körét megszűkítették, úgy, hogy a *feldarabolási tilalom* és a *törzsöröklési törvény,* az 1856. évi márczius 11-ki rendelet óta csak: Innsbruck, Schwaz, Kufstein, Kitzbühel, Imst, Landeck, Reutte, Brixen, Bruneck, Pienz, Bozen és Meran kerületekben és Voralbergben volt érvényben, 1866 óta pedig Voralbergben is megszűnt azok hatálya.

* Lsd. fentebb a schweizi kodextervezetben a birónak adott hasonló jogkört.

** Lásd Seringnek *Die Agrarfrage und der Socialismus* czímű, már fentebb idézett czikkét. *Schmoller's Jahrbuch.* 1899.

1868 junius 27-én továbbá az akkori idők ultraliberalis irányzatának hatása alatt a kormány egy törvényjavaslattal lépett a tyroli tartománygyűlés elé, a mely szerint úgy a feldarabolási tilalom, mint a törzsöröklési jog megszüntek volna. E javaslatot azonban a tartománygyűlés nagy többsége-elvetette; mivel viszont belátták, hogy a 100 éves jogi institutiók erős reformokra szorulnak, elrendelte a tartománygyűlés ezen reformok előkészítését.

Többszöri megszakítás után végre szinte egy egész emberöltő után elkészültek az új tyroli agrárjoggal, a melynek megtestesítői:

β) Az 1897. és 1900. évi tyroli agrártörvények.

E törvények majdnem teljes erejükben fentartották a régi tyroli agrártövények két fő intézményét:

1. a zárt birtokok feloszthatatlanságát és
2. a törzsöröklési jogot.

A) Legégetőbb volt a reform azon kérdés eldöntésére nézve, hogy *mely birtokok zárt birtokok?*

Mint Badenben, ép úgy Tyrolban is a száz éves törvény sok oly birtokra érvényben volt, a melyre eredetileg ki nem terjedt, viszont sok birtok az idők folyamán ki került érvénye alól.

A zárt birtokok ezen minőségét az új telekkönyvi törveny fixirozta (Gesetz vom *17. März 1897.* wirksam für die gefürstete Grafschaft Tyrol, betreffend die Anlegung von Grundbüchern und die innere Einrichtung derselben.»)*

E törvény szerint kétféle telekkönyvi betét van, t. i. a zárt és a szabad birtokok betéte; minden zárt birtok külön lapot kap és ezen láthatólag fel kell tüntetve lenni, hogy a birtok zárt.

Hogy tényleg mely birtokok zárt birtokok, azt ezen 1897. évi törvény 24. §-a állapította meg, e szakaszt azonban már azóta is megváltoztatta, illetve részben hatályon kívül helyezte az *1900. évi ápril 12-iki 48-ik számú törvény*** II. része.

* *Gesetz und Verordnungsblatt für die gefürstete Grafschaft Tyrol und das Land Voralberg.* V. 9. 1897. März 24.

** 48. Gesetz vom 12. Juni 1900, wirksam für die gefürstete

Ma tehát *zárt birtokot képez mindazon birtok* és annak a mezőgazdasági üzemhez szükséges tartozékai:

a) a mely az *1787. évi adókatasterben* a megfelelő házzal együtt, mint ilyen *fel volt véve*:

b) a mely később *öröklés útján az 1795. évi okt. 9-iki patens* 8. §-a alapján a zárt telekhez hozzácsatoltatott;

c) a mely az utóbbi fajta birtokhoz vétel, vagy más szerzés útján hozzácsatoltatott;

d) a melynek a zárt birtokokkal való egyesítését a tulajdonos óhajtja, megjegyzendő, hogy ha valamely birtokon nincsen lakóház, vagy ha van is, de egy család rajta pusztán mezőgazdasági művelés mellett képtelen megélni (»auf welcher selbst eine kleine Familie ihren Unterhalt nicht zu finden vermag . . .«), akkor ez még abban az esetben sem lesz zárt birtok, ha az 1787. évi adókataszterbe fel is lett volna véve;

e) végre mindazon lakóházzal biró mezei birtok, a mely bár eddig nem volt zárt, *a tulajdonos kivánságára zárttá válik, ha átlagos hozadéka egy, legalább öt tagú család megfelelő eltartására elegendő*, a nélkül azonban, hogy hozadéka ezen mérték négyszeres összegét átlépné.

Valamely birtok zárt volta tehát, mint látjuk, alapulhat: *I. a régi statusquo*-n (ezt hivatalból állapítják meg); *II. a tulajdonos akaratán*, tehát *új* zárt birtokok is keletkezhetnek.

A zárt birtokokra bölcs előrelátással úgy *minimalis*, mint *maximalis határt* is megállapít a törvény; és pedig a minimalis érték nem valami fix birtokterület, hanem helyes agrarius és socialis érzékkel egy család évi eltartásában, a maximum pedig e mérték négyszeres összegében van megállapítva.

Ezen zárt birtokok jogi természetét az *1900. évi junius 12-iki 47. sz. törvény szabályozza* (betreffend die besonderen Rechtsverhältnisse geschlossener Höfe, wirksam für die gefürstete Grafschaft Tirol»).

Grafschaft Tirol, womit einige Bestimmungen des Gesetzes vom 17. März 1897. L. G. Bl. Nr. 9. betreffend die Anlegung von Grundbüchern und die innere Einrichtung derselben ergänzt, beziehungsweise abgeändert werden. (XXI. st.)

E szerint a *birtokhatóság* (Höfebehörde) beleegyezése nélkül tilos a zárt birtok állagát és nagyságát megváltoztatni, (29.) akár vonná az maga után a birtok kisebbedését vagy nagyobbodását.

A birtok feldarabolását megengedheti a hatóság, ha a törzsbirtok még ezután is elegendő lesz egy öt tagú család eltartására (5. §.) és ha a leválasztott rész egy más zárt birtokkal egyesíttetik; végül ha ezen feldarabolás állami utak, utczák, gyártelepek stb. alakításához szükséges (6. §.).

Megjegyzendő, ha ezen utóbbi esetben a birtok elvesztené a megkivánt minimalis nagyságot, a tulajdonos kérheti, hogy annak zárt volta a telekkönyvből töröltessék (6. és 7. §.).

Ép így hatósági beleegyezéstől függ *a zárt birtokok nagyobbítása*, nevezetesen két vagy több *zárt birtok egyesítése* rendes körülmények közt *meg nem engedhető* (4. §), kivéve ha az egyesitendő birtokok külön-külön nem lennének elegendők egy család ellátására.

A birtok-hatóság két fokú.

I. *A községi birtokbizottság* (Gemeindliche Höfecommission), a melynek tagjai: a kerületi politikai hatóságnak (elnöke) a kerületi gazdaszövetségnek és a községnek egy-egy képviselője; e két utóbbi tagot 3 évenkint választják.

II. *A tartományi birtokbizottság* («Landes-Höfecommission»), ennek elnöke, a tartományi helytartó helyettese, a tartományi bizottság [Landesausschuss] és a tartományi gazdasági tanács egy-egy kiküldötte.

E bizottság végérvényesen határoz; a feleknek felterjesztéseiket a *községi elöljáróságnál* kell beadniok, mely azt saját *véleményes jelentésével* együtt átteszi a bizottsághoz.

B) A *törzsöröklési jogot* is ezen törvény állapítja meg az *összes* zárt birtokokra.

E tekintetben tehát jobb, mint a badeni rendszer, mert ez utóbbi szerint nem minden zárt birtokra terjed ki a törzsöröklési jog.

A mi már most a tyroli törzsöröklés jogi constructióját illeti, azt mondhatjuk, hogy (az 1898. évi westfaliai törvény mintájára) — a *vegyes rendszert* követi; ugyanis a régi zárt birtokok a törvény erejénél fogva tartják meg ezen tulajdon-

ságukat s ezzel együtt a törzsöröklési jogot is, ezekre nézve tehát *kötelező törvényi törzsöröklés* áll fenn, ellenben az *ujonan alakított* zárt birtokok ezen minőségüket s így a törzsöröklési jogot is csak a *tulajdonos akaratnyilvánítása* folytán nyerik meg, tehát ezek törzsöröklési joga *fakultativ.*

A törzsöröklést *kötelezőleg* megállapítja *ab intestato öröklés* esetén minden zárt birtokra a 15. §., a mely szerint:

«ha egy zárt birtok kizárólagos tulajdonosa után törvényi öröklésre többen jogosultak, akkor a birtokot (Hof) tartozékaival együtt csak egy örökös, a törzsörökös örökölheti.»

A törzsörökös *személyét* a 17. §. akként állapítja meg, hogy a közelebbi rokon a távolabbit, egy fokon a férfi a nőt és az idősebb a fiatalabbat megelőzi.

Mindamellett az elhunyt *fiúk* leszármazói megelőzik az elhunyt leányok leszármazóit, valamint a férfiágon el van fogadva a helyettesítés is.

Megtaláljuk az *ágiságot* is a törvényben, ugyanis a 17. §. szerint ha az örökhagyó gyermektelenül hal el és rá a birtok egészen vagy nagyrészt örökség útján egyik szülői ágról szállott volt, akkor csak azon örököstársaknak van törzsöröklési joguk, kik *abból a szülői ágból származnak.*

A praktikus közgazdasági érdekek figyelembe vételét jelenti a törvény azon rendelkezése, hogy a törzsöröklésből azok, a kiket másféle hivatásuk a birtok kezelésében gátolna, a kik távollevők, a tékozlók stb. kizáratnak. Hogy ezen okok fenforognak-e, azt a hagyatéki biróság állapítja meg a birtokhatóság véleménye alapján.

Ha a törzsörökösöknek, midőn a törzsöröklés megnyilik, már van egy más zárt birtoka, akkor mindakettőt nem tarthatja meg, hanem választania kell a két birtok között.

A *hagyatéki osztályban* a törzsörökös köteles a birtok helyett annak értékét beszolgáltatni.

A birtok értéke a 18. §. szerint: «*olcsó becslés szerint akként állapítandó meg, hogy a törzsörökös meg birjon élni.*» (Lásd az 1795. évi patens hasonló kifejezését).

A becslésnél kifejezetten a birtok *hozadéka* veendő figyelembe.

Külön kedvezményt (Voraus) a törzsörökös nem kap, de

ilyen becslés mellett arra nem is igen van szüksége, annál is inkább, mert a becslést falubeli (paraszt) szakértők végzik, a kik a legkompetensebbek annak megitélésére, hogy mily mértékig szükséges a birtok becslésénél a törzsörököst előnyösiteni.

Fix, számszerű utasitást a hagyatéki osztály tekintetében tehát a tyroli törvény ép úgy nem ad, mint az új schweizi kodextervezet, de mégis biztosabb bázist nyújt annyiban, hogy a becslés alapjául kötelezőleg irja elő a *hozadék* figyelembe vételét (Rentenprinzip) és a becslést nem bizza pusztán a biróságra, hanem első sorban falubeli szakértőkre.

Mindamellett lehetetlen fel nem ismernünk a kettő közti szellemi rokonságot.

Még szembeötlőbbé teszi azt a törvény 16. §-a, a mely ugyanis megengedi, hogy:

«ha testvérek az örökösök, akkor úgy a törzsörökös, mint a társörökösök kérhetik a *hagyatéki osztály tartós elnapolását.* Ez esetben a birtok a testvérek *közös tulajdonává* válik azon kikötéssel, hogy a törzsörökös törzsöröklési jogával bármikor élhet.

Ezáltal a hagyatéki osztály egész addig elnapoltatik, *a míg a törzsörökös* törzsöröklési jogával tényleg él . . .»

Továbbá:

« . . . ha egy társörökös ki akar lépni a közösségből, vagy leszármazók hátrahagyása nélkül meghal, akkor a többi részesek jogosítva vannak ennek közös tulajdoni részét a fennt megállapított értékelés szerint átvenni . . .»

Mi más ez, mint a Huber-féle schweizi tervezetnek a vagyonközösségen alapuló «*hozadéki társasága*», a melyet az örökös társak között akar létesiteni?

Ime tehát már van egy valóságos új agrártörvény, a mely a Huber-féle tervezetet, vagyis *az ősi vagyonközösség* modernizálását bevitte a gazdasági és jogi életbe, az intézményt évszázados álmából új életre keltette.

És csak elismeréssel szólhatunk e tekintetben is az új tiroli törvény megalkotóiról.

Ugyanis ők belátták, hogy az ősi vagyonközösségi forma kitünő *átmeneti alak* a földbirtok öröklési jogában egészen

azon ideig, *a míg* képes lesz *egy* örökös osztatlanúl átvenni az egész birtokot, azonban *csakis eddig* alkalmazandó és egy perczczel sem tovább, mert az öröklösödések végleges és minden tekintetben megfelelő megoldására csak az individualis successio, vagyis a *törzsöröklés* képes.

Hogy pedig a törzsörökös a birtokot mielőbb *átvehesse*, és egyúttal, hogy meg is *tarthassa*, *erre* a czélra szolgál az ő *előnyösítése* örököstársaival szemben.

Mindezek után tehát kétségtelen, hogy az 1900. évi tiroli törvény elvi jelentőség tekintetében legalább is olyan fontos, mint az 1896. évi porosz járadéktörvény, vagy az 1898. évi westfaliai törzsöröklési jog és az új schweizi kodextervezet; valamennyi jelzi, hogy a jogélet egy csendes, de annál mélyrehatóbb forradalom előtt áll: a közgazdasági és társadalmi eszmék, első sorban pedig az agrikultura sajátos természete úgy látszik feltartóztathatatlanul érvényesülni fognak a modern codexekben a római jognak nemrégiben még megdönthetetlennek tartott tételeivel szemben.

TARTALOMJEGYZÉK.

Lap

Előszó … … … … … … … … … … … … … … … … III

Bevezetés … … … … … … … … … … … … … … 1

A) Általános rész.

I. fejezet. *A földbirtok sajátos természete és egy külön agrárjog indokolt volta* … … … … … … … … … … … 8

II. fejezet. *A külömböző agrárjogi intézmények természete és czélja.* (A tulajdonjogi szabadság; az egyenlő öröklési osztály hatásai különös tekintettel a francia viszonyokra; a kötelesrész és az 1894. évi franczia törvény; a végrendelkezési szabadság; a substitutiók, az angol entail és a hitbizományok; a paraszt hitbizományok; birtokminimum és feldarabolási korlátok, különös tekintettel a szász jogokra és Stein Lőrincz javaslatára; a homestead) … … … … 30

III. fejezet. *A törvényi öröklés reformja a törzsöröklés alapján* 81

IV. fejezet. *A törzsöröklési jog fejlődése és fajai* … … … … 96

V. fejezet. *A törzsöröklési jog méltatása gazdasági és socialis szempontból* … … … … … … … … … … … … 112

B) A fakultativ törzsöröklési jog.

VI. fejezet. *A hannoveri fakultativ törzsöröklési jog.* (Jogtörténelmi fejlődés; az 1874. évi junius 2-ki törvény; a törzsöröklési jog gazdasági és socialis hatásai) … … … … … 127

VII. fejezet. *Brandenburg és Porosz-Szilézia* … … … … … 155

VIII. fejezet. *Bréma, Lauenburg és Cassel* … … … … … … 159

IX. fejezet. *Oldenburg és Lübeck herczegségek* … … … … 163

C) Kötelező törzsöröklési jog tulajdonjogi korlátokkal.

X. fejezet. *A badeni zárt udvarbirtokok* … … … … … … 171

XI. fejezet. *Schaumburg-Lippe* … … … … … … … … … 190

XII. fejezet. *A lippe-detmoldi kolonatusok joga* … … … … 203

XIII. fejezet. *Mecklenburg-Schwerin.* (A lovagi jog vidéke; a Domanium parasztjai; az Anerbenrecht) … … … … … 209

Lap

XIV. fejezet. *A mecklenburg-strelitzi agrárjogok.* (A hűbérbirtokok; a rendezett parasztbirtokok; Ratzeburg herczegség rendezett parasztbirtokai; az örökhaszonbérletek; a járadékbirtokok; a szabad parasztbirtokok) ... 235

XV. fejezet. *A porosz telepítési járadékbirtokok (Rentengüter) öröklési joga.* (A telepítések története; az új porosz telepítések; az 1886-ki Ansiedelungsgesetz; az 1890. évi törvény: az 1891. évi Rentengutgesetz; az 1896. évi törzsörökös törvény, a kötelező törzsöröklés; a törzsöröklés sorrendje; a törzsörökös előnyei; az örököstársak különös jogai; összefoglalás) ... 245

D) Kötelező törzsöröklési jog tulajdonjogi korlátok nélkül.

XVI. fejezet. *A schleswig-holsteini parasztbirtokok törzsöröklési joga.* (Az 1886-ki Landgüterordnung; az 1777. évi rendelet; a Jütische Low; a Festegüter; Bondengüter; a törzsöröklési jog hatásai) ... 291

XVII. fejezet. *Braunschweig* ... 309

XVIII. fejezet. *Waldeck herczegség* ... 320

XIX. fejezet. *A Schaumburg grófságbeli majorságok joga* ... 323

XX. fejezet. *Az új westfaliai törzsöröklési jog.* (A hűbéri kor jogtörténeti fejlődése; a westfaliai öröklési jog fejlődése a XIX. században 1882-ig; az 1882 április 30-ki westfaliai Landgüterordnung; az 1898. évi westfaliai törvény; gazdasági és socialis hatások) ... 325

E) Függelék.

XXI. fejezet. *Az új schweizi codex-tervezet.* (Végrendeleti öröklési jog; törvényi öröklési jog) ... 391

XXII. fejezet. *A tyroli új agrártörvények* ... 408

Tartalomjegyzék ... 419

A szerzőtől ezenkivül megjelent

I.

IDEGENEK BIRTOKSZERZÉSE.

BUDAPEST, 1900.

Ára 3 korona.

II.

AZ ÖRÖKLÉSI JOG KÉRDÉSEI.

BUDAPEST, 1901.

Ára 2 korona.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.